GAZİ ÜNİVERSİTESİ YAYIN NO.: 38

GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ YAYIN NO.: 4

ENDERÛN MEKTEBİ

Yrd. Doç. Dr. Ülker AKKUTAY

Ankara — 1984

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
BASIN - YAYIN YÜKSEKOKULU
BASIMEVİ — TEL.: 13 76 27

ÖNSÖZ

«Enderûn Mektebi» konulu bu araştırma, A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Pedagoji Kürsüsünde Prof. Dr. Kemal Aytaç'ın yönetiminde Doktora Tezi olarak hazırlanmıştı. Daha sonra üzerinde yeniden çalışılmış ve bu son şeklini almıştır.

Bu araştırmanın plânlanmasından sonuçlandırılmasına kadar her aşamada, her türlü akademik ve idarî yardımlarını esirgemeyen Hocam Sayın Prof. Dr. Kemal Aytaç'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca Almanca ve Fransızca metinlerin çevirisinde bana yardım eden değerli meslekdaşım Yrd. Doç. Dr. Mustafa Ergün'e, İngilizce metinlerin çevirisinin kontrolünü yapan kıymetli arkadaşım Gül Tokuz (Celkan)'a ve kitabın tashihi sırasında eski yazı metinlerin kontrolünü yapan Sayın Yrd. Doç. Dr. Ziyyad Akkoyunlu ve Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu'na teşekkür ederim.

Ayrıca kitabın baskısında gösterdikleri titizlikten dolayı, Gazi Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu Basımevi çalışanlarına da teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Ülker AKKUTAY

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER	
GİRİŞ	1 - 2
1. OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTININ ANA BÖLÜMLERİ	3 - 13
1.1. Saray Teşkilâtı	3 - 7
1.1.1. Bîrûn Halkı	3 - 6
1.1.2. Enderûn Halkı	6 - 7
1.1.3. Harem Halkı	7
1.2. İdare Teşkilâtı	7 - 10
1.3. Askerî Teşkilâtı	10 - 13
2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA EĞİTİM SİSTEMİ	15 - 23
2.1. Eğitim Politikası	15 - 16
2.1.1. Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar	15
2.1.2. Tanzimat'dan Cumhuriyet'e Kadar	15 - 16
2.2. Geleneksel Eğitim Sistemi	16 - 20
2.2.1. Örgün Eğitim	16 - 20
2.2.1.1. İlköğretim	16 - 17
2.2.1.2. Orta ve Yükseköğretim	17
2.2.1.2.1. Medreseler	17
2.2.1.3. Askerî Eğitim Kurumları	18
2.2.1.3.1. Acemioğlanlar Ocakları	18
2.2.1.3.2. Yeniçeri Ocakları	18
2.2.1.4. Yöneticilerin Eğitimi	18 - 19
2.2.1.4.1. Şehzâdeler'in Eğitimi	18
2.2.1.4.2. Enderûn Mektebi	19
2.2.1.5. Meslekî Eğitim	19 - 20
2.2.1.5.1. Ahi Birlikleri	19 - 20

Sayfa

2.2.2. Yaygın Eğitim ... 20
2.2.2.1. Camiler ... 20
2.2.2.2. Tekkeler ve Zaviyeler ... 20
2.2.2.3. Kütüphâneler ... 20
2.3. Devlete Bağlı Olarak Açılan Yeni Okul Kuruluş Sistemi ... 20 - 23
2.3.1. İlköğretim ... 21
2.3.1.1. Mekteb-i İptidai ... 21
2.3.1.2. Mekteb-i Rüşdiye ... 21
2.3.2. Ortaöğretim ... 21 - 22
2.3.2.1. Mekteb-i İdadi ... 21
2.3.2.2. Mekteb-i Sultani ... 21 - 22
2.3.3. Meslekî ve Teknik Öğretim ... 22
2.3.4. Öğretmen Yetiştirme ... 22 - 23
2.3.4.1. Dar-ül-Muallimin ... 22
2.3.4.2. Dar-ül-Muallimat ... 23
2.3.4.3. Menşe-i Muallimin ... 23
2.3.5. Yüksek Öğretim ... 23
2.3.5.1. Dar-ül-Fünun ... 23

3. ENDERÛN MEKTEBİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ VE TOPKAPI SARAYI İÇİNDEKİ YERİ ... 25 - 34
3.1. Enderûn Mektebinin Kuruluş ve Gelişimi ... 25 - 28
3.2. Enderûn Mektebinin Zayıflaması ve Kapanışı ... 28 - 29
3.3. Enderûn Mektebinin Topkapı Sarayı çindeki Yeri 29 - 34

4. ENDERÛN MEKTEBİNE ÖĞRENCİ SEÇİMİ ... 35 - 67
4.1. Devşirmeciliğin Esasları ... 35 - 49
4.1.1. Tanımı ... 35
4.1.2. Amacı ... 35
4.1.3. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu ... 35 - 38
4.1.4. Seçimin Esasları ... 38 - 46
4.1.5. Devşirme İşiyle Görevli Makamlar ... 46
4.1.6. Devşirme Usûlünün Bozulması ... 46 - 49
4.2. Acemi Oğlanlar ... 49 - 59
4.2.1. Tanımı ... 49
4.2.2. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu ... 49 - 52

Sayfa

4.2.3. Acemi Oğlanların Yönetilmesi ... ... 52 - 53
4.2.4. Acemi Oğlanların Seçimi ... ... 53 - 54
4.2.5. Acemi Oğlanların Eğitimi ... ... 54 - 55
4.2.6. Acemi Oğlanların Kıyafetleri ... ... 55 - 56
4.2.7. Acemi Oğlanların Hizmete Koşulması ... 56 - 58
4.2.8. Acemi Oğlanlarda Hizmet Kusurları 59
4.2.9. Acemi Oğlanların Evlenmeleri 59
4.2.10. Hizmetten Çıkarma 59
4.3. İç Oğlanlar ... ... 59 - 67
4.3.1. Tanımı ... ... 59 - 60
4.3.2. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu ... ... 60 - 62
4.3.3. İç Oğlanların Enderûna Seçiliş ve Alınmaları ... ... 62 - 63
4.3.4. İç Oğlanların Eğitimi ... ... 63 - 65
4.3.5. İç Oğlanların Kıyafet ve Maaşları ... ... 65 - 67
5. ENDERÛN MEKTEBİNDE ÖĞRETİMİN KADEMELERİ VE ESASLARI ... ... 69 - 122
5.1. Aileye Verme ... ... 69 - 70
5.2. Hazırlık Sarayları ... ... 70 - 86
5.2.1. Edirne Sarayı ... ... 71 - 74
5.2.2. Galata Sarayı ... ... 74 - 83
5.2.3. İbrahim Paşa Sarayı ... ... 83 - 85
5.2.4. İskender Çelebi Sarayı ... ... 85 - 86
5.3. Enderûn-i Hümâyûn ... ... 86 - 122
5.3.1. Büyük ve Küçük Oda ... ... 86 - 89
5.3.2. Doğancı Koğuşu ... ... 89 - 90
5.3.3. Seferli Koğuşu ... ... 90 - 94
5.3.4. Kiler Koğuşu ... ... 94 - 97
5.3.5. Hazîne Odası ... ... 97 - 104
5.3.6. Has Oda ... ... 104 - 122
6. ENDERÛN MEKTEBİNDEKİ EĞİTİMİN AMAÇLARI VE VASITALARI ... ... 123 - 163
6.1. Eğitimin Amaçları ... ... 123 - 151
6.1.1. Kültürleştirme ... ... 124 - 126
6.1.2. Disiplinleştirme ... ... 126 - 136

Sayfa

6.1.3. Kabiliyetleri Yöneltme ve Destekleme ... 136 - 151

6.2. Eğitimin Vasıtaları ... ... 151 - 157

6.2.1. Ceza ve Mükâfat ... ... 151 - 154

6.2.2. Çıkmalar ... ... 154 - 157

6.3. Eğitimin Şekli ... ... 157 - 163

6.3.1. Seçkinler Eğitimi ... ... 157 - 160

6.3.2. İdarecilik Eğitimi ... ... 160 - 163

SONUÇ ... ... 165 - 168

BİBLİYOGRAFYA ... ... 169 - 179

EK - BELGELER, TABLO VE RESİMLER ... ... 181 - 225

ÖZEL AD VE DEYİMLER ... ... 227 - 249

GİRİŞ

Türk - İslâm Medeniyetinin en önemli kuruluşlarından biri olan Enderûn Mektebi hakkındaki bilgilerimiz oldukça azdır.

Eğitim Tarihinde müstesna yeri olan Enderûn Mektebini anlamak, tanıtmak, tarihteki yerini bilmek ve günümüz insanlığına kazandırmak için bugüne kadar ciddî bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki Arşivlerimizde Enderûn Mektebinin yapısı, eğitimi ve Osmanlı Devlet Teşkilâtındaki yerini anlatan belgeler mevcuttur.

Tereddütsüz olarak eğitim mucizesi diyebileceğimiz Enderûn Mektebinin mümkün olduğu ölçüde tanıtılması bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir.

Enderûn Mektebinin tamamiyle tanınması, arşivci, tercüman ve eğitimcilerden meydana gelen geniş bir ekip çalışmasını gerektirir.

Bu konunun bir Devlet meselesi olarak ele alınıp bugünkü Millî Eğitimimize kazandırılması ise bir ihtiyaçtır. Böyle bir çalışmanın bir an önce yapılması uzun vâdede Millî Eğitimimize ve Devletimize çok şeyler kazandıracaktır. Bu da herşeyden önce Üniversitelerin görevidir.

Bu çalışmada, konunun gereği olarak döküman incelemesi metodu uygulanmıştır.

Yapmış bulunduğum bu çalışmamda Başvekâlet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Belediye Kütübhânesindeki belgeleri zaman ve imkân ölçüsünde esas olarak aldım. Bunun dışında T.A. Atâ'nın beş ciltlik «Tarih-i Atâ» ve H. İlyas'ın «Enderûn Mektebi» eserlerine de ana kaynaklar arasında yer verdim. Ayrıca yerli ve yabancı araştırıcıların bu konuda yapmış olduğu çalışmaların da bulabildiğim ölçüde tamamını değerlendirmeye çalıştım.

Bu çalışmada Belediye Kütübhânesinde mevcud olan şu önemli yazmanın ilk defa değerlendirildiğini belirtmek gerekir:

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K. 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', varak : 32, satır : 17.

Söz konusu yazma, bu çalışma ile kültür hazinemize kazandırılmıştır. Bunun dışında çalışmamdaki diğer belgeler de ilk defa değerlendirilmektedir.

Askerî, idarî ve siyasî ihtisas akademisi diyebileceğimiz Enderûn Mektebinin, sağlam eğitim temellerinin, uygulamasının ve tarihteki yerinin bilinmesiyle, ilim âlemi ceddimizin eğitim alanındaki en büyük bir eserini tanımış olacaktır.

Bu konuda şimdiye kadar yapılmış çalışmalar, Enderûn Mektebini her yönüyle ve özellikle de idarî ve siyasî yönüyle değerlendirmeye yönelmiştir. İlk defa bu çalışmamız ile Enderûn Mektebi, eğitim bilimi açısından ele alınmaktadır.

1. OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTININ ANA BÖLÜMLERİ

1.1. SARAY TEŞKİLÂTI

Pâdişâhlar için yerleşme yeri ve aynı zamanda da en yüksek devlet dairesi yerini tutan Osmanlı Sarayı, devletin kuruluş ve gelişmesine paralel olarak meydana gelmiş ve teşkilâtlanmıştır. İlk Osmanlı Sarayı Bursa'da kurulmuş, daha sonra Edirne'de Bursa Sarayından hem bina hem de eleman bakımından daha geniş bir saray teşkilâtı meydana gelmiştir. İstanbul'un fethinden sonra kurulan Topkapı Sarayı ise Saray Teşkilâtının son şeklini aldığı yer olmuştur (1).

Topkapı Sarayı, buradaki görevliler ve teşkilâtı bakımından şu üç kısma ayrılmaktaydı (2) :

— Dış Kısım : Bîrûn Halkı

— İç Kısım : Enderûn Halkı

— Harem Halkı

1.1.1. Bîrûn Halkı

Sarayın Bîrûn teşkilâtında çok çeşitli işler bulunmaktaydı. Burada hizmet eden ilmiyye sınıfı ile «Dış Ağaları» denilen «Ağayân-ı Bîrûn», Sarayın Harem ve Enderûn kısmının dışında otururlardı. Burada işlerini gördükten sonra da akşamları evlerine giderlerdi. Bunlar Enderûn Ağaları gibi sıkı bir disipline bağlı değillerdi, İsteyenler sakal bırakabilirlerdi. Bîrûn teşkilâtına ait atamalar Sadr-ı âzam tarafından yapılırdı. Bunlardan bazılarına Dar-üs-saâde Ağası tarafından da kürk giydirilirdi (3).

---

(1) İskit Yayınevi (Yay.) : Mufassal Osmanlı Tarihi, 3. Cilt, İstanbul 1959, S. 1404.

(2) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 3. Cilt, S. 1406.

(3) Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara 1945, S. 358.

Birûn Halkı altı kısımda incelenebilir (4) :

a. Ulemâ Sınıfı :

— Pâdişâh Hocası,
— Hekîm Başı,
— Cerrah Başı,
— Kehhal Başı,
— Müneccim Başı,
— Hünkâr İmamı.

b. Eminler Sınıfı :

— Şehr Emini,
— Matbah-ı Âmire Emini,
— Darphâne Emini,
— Arpa Emini.

c. Rikâb Ağaları ile Müteferrika ve Baltacılar :

— Yeniçeri Ağası,
— Emîr-i Âlem,
— Kapıcılar Kethüdası,
— Kapıcı Başılar,
— Çavuş Başı,
— Çakırcı Başı,
— Şahinci Başı,
— Atmacacı Başı,
— Emîr-i Ahur,
— Çaşnigir Başı,
— Altı Bölük Ağaları,
— Cebeci Başı,
— Topçu Başı,
— Top Arabacı Başı.

d. Müteferrik Hizmet Bölükleri :

— Peykler,
— Şâtırlar,

(4) İskit Yayınevi (Yay.) a.g.e., 3. Cilt, S. 1417 - 1426.

— Rikâb Solakları,
— Alem Mehterleri,
— Çadır Mehterleri,
— Sim Sakalar,
— Matbah-ı Âmire Aşcıları,
— Hassa Kiler Bölükleri,
— Hassa Çamaşırcıları,
— Hassa Terzileri,
— Ehli Hiref.

e. Bostancı Ocağı:

Topkapı Sarayı içindeki bahçelerde, Saray dışındaki bahçe ve bostanlarda, Pâdişâh ve Saray hizmetindeki kayıklarda çalışan insanlardan meydana gelen geniş teşkilâtlı bir ocaktı. Saray içinde ve dışında dağınık yerlerde hizmet ettikleri için «Has Bahçe» fertleri ve «Hassa bostanlar» fertleri olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı.

f. Istabl-ı Âmire veya Has Ahur:

Teşkilâtın en büyük âmiri, Emîr-i Ahur Ağa idi. 16. Yüzyılın ortalarında Has Ahurun memur sınıfı şunlardan oluşmuştur:

— Birinci Mirayur,
— İkinci Mirahur,
— Has Kethüda,
— Beygir Kethüdası,
— Has Rahtvan,
— Beygir Rahtvanı,
— Kürsidar,
— Oda Başı.

17. Yüzyılın sonlarında Has Ahurun memur sınıfına da şu elemanlar dahildi:

— Birinci Mirahur,
— İkinci Mirahur,
— Büyük Ahur Kethüdası,
— Küçük Ahur Kethüdası,

— Arpa Ruznamçecisi,
— Arpa Kâtibi,
— Saraçlar Kâtibi,
— Mirahur-ı evvel Kethüdası,
— Mirahur-ı evvel Kâtibi,
— Büyük Rahtvan,
— Küçük Rahtvan,
— İskemleci-i Ahur (Kürsidar).

Has Ahurda memur sınıfı dışında hizmetliler de bulunuyordu.

Has Ahur içindeki hizmetliler, şunlardı:

— At Oğlanları,
— Serahur veya Salâhurlar,
— Saraclar,
— Has Ahur Nalbandları,
— Katırcılar,
— Deveciler.

Has Ahur dışındaki hizmetliler ise, şunlardan ibaretti:

— Yund Oğlanları,
— Korucular,
— Taycılar,
— Voynuklar.

1.1.2. Enderûn Halkı

Topkapı Sarayının Enderûn kısmında hizmet edenlere Enderûn Halkı denilirdi. Divan-ı Hümâyûn müzakereleri, elçi kabulleri, bayramlaşmalar, kapıkulu askerine maaş dağıtımı hep buradan olurdu. Devşirme teşkilâtının kaldırılmasına kadar Enderûn hizmetlileri devşirme fertlerden alınırdı (5).

Enderûn'a, Hazırlık Saraylarında yetişen Acemi Oğlanlar gelirlerdi. Enderûn derece ve hizmet itibariyle altı odaya ayrılmıştı. Bunlar, şunlardı:

(5) İskit Yayınevi (Yay.): a.g.e., 3. Cilt, S. 1427.

— Büyük ve Küçük Oda,
— Doğancı Koğuşu,
— Seferli Koğuşu,
— Kiler Koğuşu,
— Hazîne Odası,
— Has Oda.

1.1.3. Harem Halkı

Üç ana bölümde incelenebilirler:

— Hizmet ve korumayla görevli bulunanlar,

— Pâdişâh Dairesine ait kadınlar,

— Pâdişâhın annesi, kızları ve şehzadeler.

1.2. İDARE TEŞKİLÂTI

Osmanlı Devleti merkeziyetçi bir sisteme sahipti. Son söz Pâdişâhındı. İmparatorluğun bütünü üzerinde hükûmet merkezinin geniş yetkisi vardı. Osmanlı Devletinde ise hükûmeti divan temsil etmekteydi. Divana Pâdişâh, O'nun bulunmadığı zamanlarda ise Veziriâzam başkanlık ederdi (6).

İlk zamanlarda Osmanlı divanı, Moğol - İlhanlı Devletinin divanını kendisine örnek tutarak vazife yapmıştır. Osmanlılarda vezîrler ilk zamanlarda ulemâ sınıfındandı. Hükûmet başkanlığı ile ordu kumandanlığı ayrı idi. Kazasker Çandarlı Halil Hayreddin'in 1385 yılında paşa unvanıyla vezîr oluşu üzerine bu iki makam birleştirilmiştir. Bundan sonra vezîrler aynı zamanda ordu kumandanı olmuştur. İlmiyye sınıfından değil, idarî ve askerî sınıftan yetişerek bu makama gelmişlerdir (7).

Bursa fethedildikten sonra aşiret usûlleri yavaş yavaş terkedilmiştir. İdarî ve adlî teşkilât meydana getirilerek düzenli bir devlet meydana getirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devletinde ilk vezîr ilmiyye sınıfından yetişmiş ve aynı zamanda tanınmış Ahi reislerinden olan Hacı Kemaleddin oğlu Alâaddin Paşadır. Da-

(6) Pakalın, M.Z.: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 1. Cilt, İstanbul 1971, S. 462.

(7) İskit Yayınevi (Yay.): Mufassal Osmanlı Tarihi, 1. Cilt, İstanbul 1957, S. 360.

ha sonra sırayla Ahmed Paşa (1340), Hacı Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa ve Çandarlı Halil Hayreddin Paşa bu makama geçmişlerdir. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın ölümüyle Çandarlı oğlu Alî Paşa vezîr olmuş ve on bir yıl (1387 - 1406) bu makamda kalmıştır. Onun zamanında Kara Timurtaş Paşaya vezîrlik verilince (1387) Çandarlıoğlu Alî Paşa Vezîr-i âzam diye anılmış ve bu unvanı ilk defa alan kişi olmuştur. Vezîrlere, vezîrlik işareti olarak üç tuğ verilirdi (8).

Divana gerektiğinde Pâdişâh adına vezîr veya vezîr-i âzamlar vekâlet edebilirlerdi. Vezîr devlet işlerinde büyük sorumluluk ve yetkilere sahipti. Vezîrlik bir kuruluş olarak ortaya çıkmadan önce bütün vazifelere beylerbeyleri bakardı. Beylerbeylerinden sonra Sancak Beyleri gelirdi. Bunlar bağlı bulundukları beylerbeyliklerde, kendilerine ait bölgelerin idarî ve askerî yöneticileriydiler (9).

Orhan Gâzi (1324 - 1362)'den Fâtih Sultan Mehmed (1451 - 1481)' in ilk zamanlarına kadar divan hergün sabah nazamından sonra Pâdişâhın başkanlığında toplanırdı. Fâtih Sultan Mehmed' ten sonra divana Vezîr-i âzam başkanlık etmeye başlamıştır (10). 1656 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa sadaretinde bu usûl kaldırılmış, devlet meseleleri konaklarda görüşülmüştür. Bu konaklar daha sonraları Bab-ı Âli adını almıştır (11).

Sarayda üç türlü divan toplanırdı. Bu divanlar şunlardı (12) :

— Alelâde Divan : Belirli günlerde toplanırdı.

— Galebe Divanı (Ulûfe Divanı) : Kapıkulu Ocaklarına maaş verilmesi ve sefir kabulü münasebetiyle toplanırdı.

— Ayak Divanı : Pâdişâhın Bab-üs-saâdeye tahtının kurulmasıyla divan günleri dışında olağanüstü olarak toplanırdı.

Divan-ı Hümâyûnun esas üyeleri ise şunlardı (13) :

— Vezîr-i âzam,

— Kubbe Vezîrleri (Sonraları Kaptan Paşalar da dahil),

---

(8) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 360 - 361.
(9) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 361.
(10) Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1948, S. 3.
(11) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 465.
(12) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1948, S. 13.
(13) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1948, S. 14.

— Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ve Defterdarlar (Sadreyn),

— Tevkiî (Nişancı),

— Reis-ül Küttab,

— Çavuş Başı,

— Kapıcılar Kethüdası.

Divanda önce halkın istekleri ve şikâyetleri dinlenerek neticeye bağlanırdı. Devlet işleri daha sonra görüşülürdü. İdarî ve geleneklerle ilgili işler vezîr, dinî ve hukukî işler kazasker, malî işler de defterdar tarafından incelenirdi. Bunların görüşlerine uygun olarak divandan karar çıkardı. Nişancı divan kalemlerinin âmiriydi. Ayrıca dirliklere ait kayıtları da tutar ve korurdu (14). Divan-ı Hümâyûn kalemleri ise şunlardı (15) :

— Beylikçi veya Divan Kalemi,

— Tahvil Kalemi,

— Rüûs Kalemi,

— Âmedi Kalemi.

Divan kalemlerinin reisi olan Reis-ül Küttab, Nişancının emrinde idi. İlk önceleri divan Cuma hariç hergün Pâdişâhın bulunduğu yerde kurulurdu. İstanbul'un fethinden sonra Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri kurulmuştur (16).

Osmanlı Beyliğinde idarî taksimat aşağıdan yukarıya doğru köy, kaza, sancak ve beylerbeyilik şeklinde idi. Kazalarda alay beyleri bulunurdu. Her alay beyliği ise çeşitli çeribaşılıklara ayrılmıştı. Alay beyliğinin çeribaşı sayısı bölgedeki tımar sipahisi sayısına bağlı idi. Sefer zamanında çeribaşılar tımar sipahilerini toplayıp alay beylerine, onlar da sancak beylerine götürürlerdi. Çeribaşılar ve alay beyleri barış zamanında idarî görev yapan yöneticilerdi. Savaş zamanında tımarlı sipahilerin âmirleri sancak beyleriydi. Her kazada dinî ve hukukî işlere bakan bir kadı da bulunurdu. Bunlar merkezden bir emir geldiğinde idarî hizmetlerde de kullanılırlardı. Sancak ve beylerbeyilik merkezi olan kasaba ve şehirlerdeki kadıların derecesi ise daha

(14) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 361.

(15) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 3. Cilt, S. 1450.

(16) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 361.

üstündü. Kazaların inzibat işlerinden Subaşılar sorumluydular (17).

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Bab-ı Âli binası Sadr-ı âzamların bulunduğu yer olmaktan çıkmış, resmî hükûmet dairesi halini almıştır (18).

Hükûmet işlerinin Divan-ı Hümâyûndan Paşakapısı denilen Sadr-ı âzamlık Dairesine geçmesinden sonra, Sadr-ı âzamların Divan-ı Hümâyûn toplantıları ile şahsen gördükleri işlerin bir kısmında görev taksimine gidilmiştir. Bazı memuriyetler buna göre yeni bir şekil almıştır. Sadaret Kethüdası içişlerle, Reis-ül Küttablar ise dış işlerle ilgilenen yöneticiler olmuşlardır (19).

1.3. ASKERÎ TEŞKİLÂTI

Kuruluş devrinde Osmanlı Ordusu Kapıkulu Askeri ve Eyalet Askeri olmak üzere iki önemli kısımdan meydana geliyordu.

M. Arıkan (20)'a göre, Osman Gâzi (1299 - 1324) ve Orhan Gâzi'nin ilk zamanlarında Osmanlı Beyliğinin teşkilâtlı bir ordusu yoktur. Savaşmak veya menfaat sağlamak amacıyla toplanmış, büyük, enerjik fakat düzensiz bir harp gücü Bizans sınırında depo edilmiş durumda bulunmaktadır. Bu kitle Uç Beyinin emrinde, Uç âdet ve ananelerine bağlı olarak hareket etmektedir. Düşman üzerine yapılan akınlardan hemen sonra dağılmakta, düşmandan elde ettikleri herşeyden aşiret örf ve âdetlerine, İslâmî Uç ananesine göre faydalanmaktadırlar. Elde edilen ganimet ve arazi Uç Beyi tarafından paylaştırılıyordu. Osman Gâzi'ye bağlı olan kuvvetler atlı idiler. Orhan Bey'in ilk zamanlarında da aşiret kuvvetlerinden faydalanılmıştır. Fakat Bursa'nın fethi sırasında zorlukla karşılaşılması atlı kuvvetlerinin yetersizliğini ortaya koymuştur. Bunun neticesi olarak Orhan Bey düzenli ve maaşlı bir Yaya kuvvetiyle bir de Atlı kuvveti meydana getirtmiştir. Böylece aşiret kuvvetleri ile ordu kuvveti birbirinden ayrılmıştır. Bu yenilik ise bu küçük devletin zaferlerinde önemli bir faktör olmuştur (21).

(17) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 361 - 362.
(18) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 3. Cilt, S. 1454.
(19) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 3. Cilt, S. 1454.
(20) Arıkan, M. : Osmanlı Müesseseleri Tarihi Ders Notları, S. 2 - 3.
(21) Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları 1. Cilt, Ankara 1943, S. 1.

Biner kişilik Türk gençlerinden meydana gelen bu maaşlı ordunun sefere yaya olarak gidenlerine «Yaya», atlı olarak gidenlerine ise «Müsellem» adı verilmiştir. Sonradan ihtiyaca göre sayıları arttırılan bu askerler köylülerden, aşiretlerden, başıboş maceracılardan veya gaza amacıyla Uç bölgesinde toplanan kimselerden meydana geliyordu. Böylece yarı göçebe halk ile topraksız başıboş halk toprağa bağlanarak yerleşik hâle getirilmekteydi. Toprak sahibi köylüler ise birtakım vergilerden muaf tutulmak suretiyle yarı askerî bir statüye tâbi oluyorlardı (22).

Bu kuvvetler kurulmuş olmakla birlikte, harb zamanlarında eskisi gibi aşiret kuvvetlerinden de faydalanılmaktaydı. Ayrıca Gaziyan-ı Rûm, Ahiyan-ı Rûm, Abdalan-ı Rûm, Bağciyan-ı Rûm gibi Ahi-Kalenderî tarikatından batınî zümreler de toplu kütleler hâlinde veya tek tek savaşlara katılırlardı. Orhan Bey zamanından itibaren gerek ileri hizmetlerdeki Azab'lar ve Garib'ler gerekse geri hizmetlerdeki Canbaz ve Cerehor gibi gönüllü birlikler de saavşlarda hazır bulunmaktadır. Bunlar Eyalet Askerleriydi. Ayrıca, Tımarlı Eyalet Askerleri de seferlere katılırlardı (23).

1. Murad (1362 - 1389) babası tarafından kurulan bu teşkilâttan başka Selçuklularla, Memlûklarda da olduğu gibi devamlı ve maaşlı bir Yaya ve Atlı Ordusu kurdurdu. Bu Ordunun kurulmasıyla Yeniçeri, Cebeci ve Sipahi denilen Kapıkulu Ocakları meydana çıktı. Yeniçeri, Topçu, Cebeci Ocakları ve diğer bazı hizmetlere kaynak olmak üzere de esir ve devşirme hıristiyan çocuklarından meydana gelen bir Acemi Ocağı kuruldu (24).

Kapıkulu Yayası Yeniçerilerle Cebeci, Topçu ve Top Arabacı sınıflarına ayrılmıştı. Kapıkulu Süvarisi de önce Silâhlardan başlayarak meydana gelmiş ve daha sonra Sipah, Ulûfeciler ve Garîplerin de katılmasıyla altı bölük meydana çıkmıştır (25).

Yaya ve Müsellemler başlangıçta maaşlarını Sultandan alan, başkent dışında yaşayan merkezî bir kuvvet olmakla birlikte maaşlarının toprak geliri hâline dönüşmesiyle Eyalet Askerleri statüsünü almışlardır. Yalnız bununla da kalmamış yerlerini Kapıkulu Askerlerinin almasıyla yavaş yavaş savaşan kuvvet

(22) Arıkan, M. : a.g.e., S. 6.
(23) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 364.
(24) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 2.
(25) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 2.

olmaktan çıkmışlar, yardımcı kuvvet olarak görev yapmaya başlamışlardır (26).

Orhan Gâzi'nin ilk düzenli ordu teşkili tarihinden itibaren birbuçuk asırlık bir süre zarfında Osmanlı Ordusu, İ.H. Uzunçarşılı'ya göre şu şekli almış bulunuyordu:

«— *Maaşlı Kapıkulu Askerleri:*

Yaya Kısmı: Acemiler (Mahreç), Yeniçeriler, Cebeciler, Topçular, Top Arabacıları.

Süvariler : Sipah, Silâhdar, Sağ Ulûfeciler, Sağ Garipler, Sol Garipler.

— *Eyalet Askerleri:*

Tımarlı veya Topraklı Süvari, Azap (hafif piyade), Akıncı (hafif süvari)

1 — Yaya Yürük, Müsellem, Tatar, Voynuk

2 — Martolos

3 — Cerehor veya Serehor» (27).

Daha sonraları Osmanlı Devletinin sınırları genişledikçe askerî teşkilât da genişlemiş ve zamanın gereklerine göre yeniden şekillenmişti. İstanbul'un fethinden sonra Gelibolu'dan yeni devlet merkezine geçirilen Acemi Ocağı büyütülmüştü. Yeniçeri Ocağı Ağa bölüklerinin katılmasıyla genişletilmiş, Ocak zâbitleri arasında derece ve mevkiye göre değişiklik ve ilâveler yapılmıştı (28).

Eyaletlerdeki tımar usûlü yeni kanunlarla kuvvetlendirilmiş, araziyle ilgili daha sıkı kanunlar meydana getirilmiş ve topraklı süvari ile halk arasındaki birliğin sağlanmasına önem verilmiştir. Sınırlarda akıncılardan başka «Deli» denilen bir sınıf asker daha kurulmuştur. Kalelerde, kalelerin önemine göre Yeniçeri, Topçu, Cebeci, gibi Kapıkulu fertleri arasından nöbetle hizmet eden muhafızlar bulunuyordu. Bunlardan başka kale muhafız kumandanı olan Dizdarların emrinde Yerlikulu, Gönüllü, Beşli Azap, Farisan veya Atlı Ulûfeci gibi muhafız askerî

(26) Arıkan, M.: a.g.e., S. 7.
(27) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 2 - 3.
(28) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 3.

sınıflar meydana getirildi. Bazı çok önemli kalelerde asıl ocaktan hariç olarak Yerlikulu Yeniçeri, Cebeci ve Topçular da vardı. Kalelerin durumlarına göre içlerine Lâğımcı, Humbaracı bölükleriyle kale mimarları ve ustaları da konulmuştu (29).

16. Yüzyılın ortalarında Osmanlıların askerî teşkilâtı şu şekildeydi:

«— *Maaşlı Kapıkulu Askerleri:*

Yayalar: Acemi Ocağı — Yeniçeri Ocağı — Cebeci Ocağı — Topçu Ocağı — Top Arabacıları Ocağı ve birer bölük halinde Lâğımcı ve Humbaracı kısımları.

Atlı Maaşlı Askerler: Sipah — Silâhdar — Sağ Ulûfeciler — Sol Ulûfeciler — Sağ Garipler — Sol Garipler.

— *Eyalet ile Hudutlardaki Kuvvetler:*

Tımarlı Sipahi — Azaplar (Yaya, kale ve deniz azapları) — Akıncılar — Deliler — Yayalar — Müsellemler — Yürükler — Canbazlar — Garipler — Tatarlar — Voynuklar — Gönüllüler — Beşliler Farisan — Yerli Yeniçeri, Cebeci ve Topçular — Martoloslar Yerli Humbaracılar — Yerli Lâğımcılar» (30).

16. Yüzyılın sonlarından önce Anadolu'daki Yaya ve Müsellem teşkilâtı, sonraları da Yürük ve Rumeli Müsellemleri kaldırılmıştır. Bu hizmetler Rumeli'de «Evlâdı Fâtihan» denilen Yürük teşkilâtının devamı olan bir sınıfa, Anadolu'da ise Topraklı Süvarilere verilmiştir. Böylece Devletin ana hizmeti olan Tımarlı — Sipahi teşkilâtı kendi hâline bırakılarak ihmal edilmiştir (31).

Osmanlı teşkilâtının önemli kısımlarından biri de deniz teşkilâtıdır. 16. Yüzyıl ortalarından itibaren yarım asır çok kuvvetli olan denizcilik 17. Yüzyıldan itibaren Devletin diğer şubelerinde de görülen çöküşe bağlı olarak zayıflamıştır (32).

(29) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 3 - 4.
(30) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 4.
(31) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 4.
(32) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 4.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA EĞİTİM SİSTEMİ (1)

Selçuklu İmparatorluğunda kurulmaya başlayan okul sistemi, Osmanlı İmparatorluğunda en gelişmiş şekline ulaşmıştır. Bu sistem, İslâmî medeniyet temellerine dayalı olarak, kendi içerisinde uyumlu bir bütünlük gösterir. Bu uyumluluk bir yandan din ile bilim arasında, diğer yandan ise eğitim ile sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapı arasında sağlanmış idi.

Osmanlı İmparatorluğunun üç kıta üzerinde egemen oluşunda, zamanına göre ileri bir seviyede olan eğitim sisteminin katkısı çok büyüktür.

2.1. EĞİTİM POLİTİKASI

2.1.1. Başlangıçtan 19. Yüzyıla kadar

Selçuklu İmparatorluğunda olduğu gibi, 19. Yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğunda eğitim ve öğretim faaliyetleri, devletin görev alanının dışında kalmıştır. Eğitim ve öğretim, sadece bir hayır işi, bir dinî görev olarak kabul edilmiştir. Onun içindir ki, bunlar, diğer sosyal yardımlar gibi, imar ve belediye işleri gibi, sadece hayırsever kişilerin kurdukları «vakıflar» yoluyla yürütülmüştür. Böylece, İmparatorluğun sınırları içine giren her yerde, çok sayıda cami, mesçit, tekke, türbe, çeşme ... v.b. yanında mektepler, medreseler ve imaretler hep bu vakıflar yoluyla kurulmuş ve yaşatılmıştır.

Geleneksel eğitim kurumları arasında, sadece «askerî eğitim» ile «yöneticilerin eğitimi», devlet tarafından yürütülmekteydi.

2.1.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar

Onsekizinci Yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan endüstriyel gelişme karşısında Osmanlı Medeniyeti, eski üstünlüğünü yitirip za-

(1) Bu bölüm, K. Aytaç'ın «Osmanlı İmparatorluğunda Okul Kuruluş Sistemi» (Millî Kültür - 3. Cilt, 1. Sayı, 1 Haziran 1981 - Ankara, S. 9 - 13) adlı incelemesinden alınmıştır.

yıflamağa başladı. Bunu önlemek için devlet, her alanda yenileştirmelere girişmek zorunluluğuyla karşı karşıya geldi. Devletin yenileştirme işine giriştiği alanların başında, eğitim ve öğretim alanları geliyordu. Böylece eğitim ve öğretim işleri, bir devlet görevi, yani bir devlet politikası niteliği kazandı.

Eğitim alanındaki yenileştirmelere, önce askerî eğitim alanlarında başlandı. Daha onsekizinci Yüzyılın ortalarından itibaren, belirli yeni askerî okullar açıldı. Devlet ile eğitim arasında kurulan bu ilişki, Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısından itibaren, eğitimin diğer alanlarına da yaygınlaştırıldı. Bunun sonunda da, devlete bağlı çeşitli sivil okullar açıldı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunun aşağı yukarı son yüz yıllık devresi içerisinde, eğitimde ikili bir sistem yanyana yer aldı. Eğitimde başlayan bu ikilik, «Tevhid-i Tedrisat» (1924) kanunu ile, geleneksel eğitim sisteminin kaldırılmasına kadar devam etti.

2.2. GELENEKSEL EĞİTİM SİSTEMİ

Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel okul kuruluş sistemi, «askerî eğitim» ile «yöneticilerin eğitimi» hariç, tamamen vakıflara bağlı bulunuyordu. Bunların denetim işi de, dinî makamlara aitti.

Geleneksel okul kuruluş sistemi, şu ana kademe ve dallardan oluşmuştur:

2.2.1. Örgün Eğitim

2.2.1.1. İlköğretim

Başlıca ilköğretim kurumları şunlardır:

a) Mekteb-i Sıbyan

«Mekteb-i Sıbyan»lar, 5/6 - 11/12 yaşları arasındaki kız ve erkek çocukların birlikte, yani «karma öğretim» gördükleri «Temel Okul»lardır. Bu okullarda okuma, yazma, Kur'ân-ı Kerim ve hesap gibi konularda temel bilgiler öğretilirdi.

Öğretim, katı yıllık sınıflar sistemine göre değil, «başarı seviyesi»ne göre yapılırdı. Eğitimde disiplin, temel bir ilkeyi teşkil ederdi.

Bu okullarda ders veren «Hoca»lar, genellikle Medreselerde yetişirlerdi.

b) Dâr-ül-Huffaz

«Dâr-ül Huffaz»lar, ilköğretim seviyesindeki dinî öğretim kurumları olup, Kur'ân-ı Kerim'in ezberletilmesini amaçlarlardı. Bu okulları bitirenler, «Hafız» adını alırlardı.

2.2.1.2. Orta ve Yüksek Öğretim

2.2.1.2.1. Medreseler

«Medrese», terim olarak «ders okunan yer» anlamını taşır. Medreseler, kendi içlerinde ilk, orta ve yüksek kademelere ayrılmıştı. Yüksek kademelerinde, belirli bilim dallarına göre ihtisaslaşmışlardı.

Medreselerde, «İslâmî Bilimler» ile Tabiat Bilimleri birlikte okutuluyordu. Dersler, «Müderrisler» ve Müderris Muavinleri («Muid»ler) tarafından verilirdi.

Medreselerde, âlimler, Kadılar, Müftüler, Müderrisler, Hoca'lar ... v.b. gibi kişilerden oluşan «İlmiye Sınıfı» yetiştirilirdi.

Ait kademeden en üst kademeye kadar, kendi içerisinde oniki kademeyi kapsayan medreseleri, başlıca şu iki ana grupta toplamak mümkündür:

— *Genel Medreseler:* Bunlar, daha çok ilk ve orta kademeyi teşkil eden Medreselerdir. Bu medreselerde, bilim dallarına göre bir ihtisaslaşma söz konusu olmayıp, islâmî bilimler ile diğer bilimler birlikte okutuluyordu.

Genel Medreseler hoca, Kadı, Müftü ve Müderris yetiştiriyordu.
— *İhtisas Medreseleri:* İhtisas Medreseleri, çeşitli derecelerde olmak üzere Edebiyat, İlâhiyat, Hukuk, Tıp, Matematik, Tabiat Bilimleri ... v.b. gibi dallarda ihtisaslaşmışlardı.

Bunlar başlıca şu üç büyük grup içinde toplanırlar:

— *Dâr-ül-Hâdıs'ler,*

— *Dâr-ül-Tıp'lar,*

— *Dâr-ül-Kurra'lar.*

2.2.1.3. *Askerî Eğitim Kurumları*

2.2.1.3.1 Acemioğlanlar Ocakları

«Acemioğlanlar Ocakları», kara ordusunu teşkil eden «Yeniçeriler»in kaynağını oluştururlardı. «Pençik» ve «Devşirme» usûllerine göre toplanan çocuklar önce Türk aileleri yanında Türkleştirilir (buna «Türk'e vermek» denilirdi) ve daha sonra da bu ocaklarda devlete bağlı askerler olarak yetiştirilirlerdi.

Ondördüncü Yüzyılda kurulan bu ocaklar, 1826'da Yeniçeri Ocaklarının kapatılmasıyla birlikte kaldırıldı.

2.2.1.3.2. Yeniçeri Ocakları

«Acemioğlanlar Ocakları»nda gerekli eğitimden geçen gençler, «Yeniçeri Ocakları»na alınırlardı. Yeniçeri Ocakları şu üç ana kısımdan meydana gelmişti:

— «*Cemaat Ortaları*»,

— «*Sekbanlar*»,

— «*Ağa Bölükleri*».

Yeniçeri Ocakları, ilk defa Ondördüncü Yüzyılın başlarında kurulmuştur. Yeniçeriler, «Bektaşi Tarikatı»na bağlı idiler. Onun için, bunlara «Taife-i-Bektaşiyan» ya da «Zümre-i-Bektaşiyan» adları da verilmişti.

Yeniçeri Ocakları, 1826'da kapatıldı.

2.2.1.4. *Yöneticilerin Eğitimi*

Osmanlı İmparatorluğunda yöneticiler, çok iyi geliştirilmiş özel bir eğitim yoluyla yetiştirilirlerdi.

2.2.1.4.1. Şehzâdeler'in Eğitimi

«Şehzâde», Pâdişâhların çocuklarına verilen addır. Bunlar, belirli bir süre, düzenli bir eğitimden geçirilirlerdi. Buna göre, Şehzâdeler, bir yaşında sütten kesildikten itibaren, özel eğiticiler («Lâla»lar) tarafından eğitilmeye başlanırdı. Beş ya da altı yaşlarına gelince, ilköğrenimlerine başlatılır, at ve silah kullanmak da öğretilirdi.

Bundan sonra Şehzâdeler, ehliyetli mürebbilerin gözetiminde taşrada bir sancağa gönderilir ve orada bu «Lâla»ların gözetiminde, devlet işlerini teorik ve pratik esaslarıyla öğrenirlerdi.

2.2.1.4.2. Enderûn Mektebi

Enderûn Mektebi, Topkapı Sarayı içinde bulunan çok önemli bir eğitim kurumu idi. Bu okulun görevi, orduda ve sarayda görev alacak çeşitli elemanları yetiştirmekti.

Enderûn Mektebine alınacak «Devşirmeler», başlıca Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı gibi Hazırlık Saraylarında yetişen acemioğlanlar arasından özenle seçilirlerdi. Seçilen bu gençler, Enderûn Mektebinde, başlıca altı kademe içinde, belirli yön ve seviyelerde yetiştirilirlerdi. Bu eğitim kademeleri şunlardı:

— Büyük ve Küçük Oda,

— Doğancı Koğuşu,

— Seferli Koğuşu,

— Kiler Koğuşu,

— Hazine Odası,

— Has Oda.

Ordu ve devlet teşkilâtının en önemli görevlilerini yetiştiren Enderûn Mektebi, 1909 tarihinde kapatılmıştır.

2.2.1.5. Meslekî Eğitim

2.2.1.5.1. Ahi Birlikleri

«Âhilik», kaynağını İslâm tasavvufundan almıştır. Kelime olarak «kardeşlik», «mertlik» ... v.b. gibi anlamlara gelir.

Ahi Birlikleri, Onüçüncü Yüzyıldan itibaren, çeşitli mesleklere bağlı olarak ortaya çıkan dinî ve iktisadî teşkilâtlardır.

Bu birlikler, bir yandan belirli zanaat dallarında «çırakların yetiştirilmesi»ni sağlamış, diğer yandan da üretimin standart ölçülere uygun olarak yapılmasını denetlemişlerdir.

Ahiliğin temel ilkeleri, çeşitli «Fütüvvetnâmeler» de tespit edilmiştir.

Bu birliklerden birine girenler, «Ahi» denilen bir şeyhin etrafında, bir tekkede toplanırlardı. Bunlar, bağlı oldukları zanaat ve ticaret işlerinde çalışırlardı.

Ahi Birliklerine yeni girenler ,hem «Ahi müridi» ve hem de belirli bir meslek dalına «Çırak» olurlardı. Bu çıraklar, belirli bir

eğitimden geçerek «Kalfa» ve sonunda da «Usta» olurlardı. Ancak «Usta» olduktan sonra müstakil bir işyeri açabilirlerdi. Ahi Birlikleri, 1925'te kapatıldı.

2.2.2. Yaygın Eğitim

Diğer eğitim kurumları gibi, yaygın eğitim kurumları da vakıflar yoluyla kurulup yürütülmüşlerdir.

2.2.2.1. Camiler

İslâmî mabedler olan «Cami»ler, sadece belirli ibâdetlerin yapıldığı yerler olmayıp, ayrıca da birer «Halk Eğitim Merkezleri»dir.

Osmanlılar devrinde Camiler, din, ilim, san'at ve musikiyi bünyesinde toplayan önemli birer «kültür merkezleri» niteliğini elde etmişlerdir.

2.2.2.2. Tekkeler ve Zaviyeler

«Tekke'ler», tarikat mensuplarının oturdukları, tarikat ilke ve geleneklerinin öğretildiği dinî ve kültürel merkezlerdir. Türk - İslâm tasavvufunun ana merkezleri olan tekkeler, dil, din, san'at, felsefe, spor ... v.b. gibi alanlarda halkı yetiştiren birer «Halk Okulları» niteliğini taşımaktaydılar.

Tekkelerin küçüklerine «Zaviye» adı verilirdi.

2.2.2.3. Kütüphâneler

Özel kütüphâneler dışında vakıflara bağlı olan çok yaygın kütüphâneler, önemli birer eğitim ve kültür merkezlerini oluşturuyorlardı.

2.3. DEVLETE BAĞLI OLARAK AÇILAN YENİ OKUL KURULUŞ SİSTEMİ

Osmanlı İmparatorluğunda devlete bağlı okulların kurulması, belirli askerî okullar hariç, Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarına doğru başlar. Böylece, geleneksel okul kuruluş sistemi yanında, yepyeni bir okul sistemi daha kurulmuş oldu. Tanzimatla başlayan bu gelişme, Cumhuriyete kadar devam etti. Bu alandaki en kapsamlı reform hareketini, 1 Eylül 1869 tarihli «Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi» temsil eder. Bu nizamnâme ile tespit

edilen maarif teşkilâtı ve okul kuruluş sistemi, daha sonraları pek az değişikliklere uğramıştır.

«Maarif-i Umumiye Nizâmnâmesi», bütün eğitim kurumlarını, ilk orta ve yüksek öğretim kademeleri olmak üzere üç ana kademede topluyordu.

2.3.1. İlköğretim

İlköğretim, en son şekliyle şu iki okul kademesinden oluşmaktaydı:

2.3.1.1. Mekteb-i İptidai

«Mekteb-i İptidai»ler, üç yıl süreli olub, ilköğretimin birinci kademesini teşkil ederlerdi. Bunlar, kız ve erkek çocuklar için mecburî idi. Bu okullarda okuma, yazma, hesap, din bilgisi ... v.b. gibi temel bilgiler öğretilmekteydi. Öğretim parasızdı. Müslüman olmayan azınlıklar için de, kendi din ve dillerine bağlı azınlık «mektepleri» var idi.

2.3.1.2. Mekteb-i Rüştiye

«Mekteb-i Rüşdiye»ler, üç yıl süreli okullar olub, «Mekteb-i İptidai»lerin üzerine oturtulmuştur. İlköğretimin üst kademesini teşkil eden bu okullarda öğretim Kur'ân-ı Kerimi okuma, Din, Türkçe, Arapça, Hesap, Coğrafya, Türk ve İslâm Tarihi, Güzel Yazı, Tarım ... v.b. gibi derslere bağlı olarak yürütülüyordu.

2.3.2. Ortaöğretim

Ortaöğretim, en son şekliyle şu iki ana kademeden oluşmuştu:

2.3.2.1. Mekteb-i İdadi

«Mekteb-i İdadi»lerin süresi beş yıl olub, öğretim Din Bilgisi, Türkçe, Arapça, Fransızca, Hesap, Cebir, Geometri, Coğrafya, Farsça, Hitabet, Tarih, Kimya, Sağlık Bilgisi ve Felsefe derslerinde yapılmaktaydı.

Bu okullardan mezun olanlar, «Mekteb-i İptidai»lerde öğretmenlik yapmak ya da «Mekteb-i Sultani»lere devam etmek hakkına sahiptiler.

2.3.2.2. Mekteb-i Sultani

«Mekteb-i Sultani»ler, Fransız Liseleri örneğine göre kurulan

ortaöğretim kurumlarıdır. Bu okullarda öğretim Türkçe ve Fransızca derslerinde yapılıyordu.

İlk «Mekteb-i Sultani», 1867'de «Galatasaray Sultanisi» adı altında İstanbul'da kuruldu. Bunu büyük vilâyetlerde kurulan diğer Sultani'ler izledi.

Bu okullardan mezun olanlar, devletin yüksek görevlerine atanırlardı. Bu mezunlar, aynı zamanda «Dar-ül-Fünun»a devam etmek hakkına sahip idiler.

2.3.3. Meslekî ve Teknik Öğretim

Devletin Meslekî ve Teknik Öğretime ilgisi, Onsekizinci Yüzyılın ortalarında başlar. Bu devrede, belirli askerî meslek okulları açıldı. Bu ilgi, Tanzimat'tan itibaren diğer meslek alanlarına kaydırıldı.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar, Meslekî ve Teknik alanlarda çeşitli okullar açıldı. Bunlar, belirli bir sisteme göre değil, daha çok belirli ihtiyaçlara göre açılmışlardı. Onun içindir ki, bu okullar, «Maarif Nezareti»nden ziyade, diğer Bakanlıklara bağlı bulunuyorlardı.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki Meslekî Teknik Öğretim okulları, başlıca şu alanlarda gruplandırılabilir:

— Erkek Teknik Öğretim Okulları,

— Kız Teknik Öğretim Okulları,

— Ticaret Okulları,

— Memur Okulları,

— Ziraat ve Orman Okulları.

2.3.4. Öğretmen Yetiştirme

Devlet tarafından açılan modern okullara öğretmen yetiştirmek üzere açılan öğretmen okulları, başlıca şunlardır:

2.3.4.1. Dar-ül-Muallimin

«Dar-ül Muallimin», ilk defa 1848'de «Mekâtib-i Rüşdiye»lere öğretmen yetiştirmek üzere kurulmuştu.

Daha sonraları, alt («ibtidaiye») ve yüksek («âliye») kademelerine ayrılan Dar-ül-Muallimin»ler kuruldu.

2.3.4.2. *Dar-ül-Muallimat*

«Dar-ül-Muallimat», kız mekteplerine öğretmen yetiştiren kurumların adıdır. Bu okulların ilki, 1869'da açıldı.

2.3.4.3. *Menşe-i Muallimin*

«Menşe-i Muallimin», askerî okullara öğretmen yetiştirmek üzere açılan okuldur. 1875 tarihinde açılmıştır.

2.3.5. Yüksek Öğretim

Yüksek öğretim, çeşitli yüksek okullar ile «Dar-ül-Fünun»dan oluşmaktadır.

2.3.5.1. *Dar-ül-Fünun*

«Dar-ül-Fünun», yüksek seviyede bilimlerin okutulduğu yer anlamındadır. Bugünkü «Üniversite» karşılığıdır.

İstanbul'da bir «Dar-ül-Fünun» açılması, ilk defa 1846 tarihinde kabul edildi. 1863, 1870 ve 1874 tarihlerinde üç defa öğretime başlayan Dar-ül-Fünun, kısa süreler içinde tekrar kapandı.

Dördüncü defa 1900'de «Dar-ül-Fünun'u Şahane» adı altında açıldı. 1924 tarihinde idarî ve malî özerkliğe kavuşturuldu.

«Dar-ül-Fünun», 1933'te kaldırılıp, yerine «İstanbul Üniversitesi» kuruldu.

3. ENDERÛN MEKTEBİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE TOPKAPI SARAYI İÇİNDEKİ YERİ

3.1. ENDERÛN MEKTEBİNİN KURULUŞ VE GELİŞİMİ

Enderûn Mektebi devletin kudretini korumaya kabiliyetli Kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştu. Bu kuruluş Odalar halinde ve çeşitli kademelerde eğitim ve öğretim faaliyeti yürütüyordu. Talebeleri Acemi Oğlanlar arasından seçilen bu mekteb, Osmanlı eğitim sisteminin elit kadro eğitimi bölümünü meydana getiriyordu (1).

Enderûn Mektebinin kurulduğu güne kadar ona benzer başka bir kuruluş yoktu. Selçuklularda ve Avrupa'da hanedan mensuplarının özel itinaya dayalı öğrenim gördükleri mevcut ise de, Enderûn Mektebinin eğitim sistemi bunlardan tamamen farklı idi.

Enderûn Mektebi kurulana kadar Osmanlılarda ve diğer İslâm Devletlerinde eğitim kitle eğitimi şeklindeydi. Cami ve medreselerde ağırlığı Din Bilgisi eğitimine dayalı olacak şekilde bir eğitim yapılmıştı (2). Enderûn Mektebinin kuruluşundan sonra da kitle eğitimi halka açık olarak faaliyetine devam etmiştir.

Enderûn Mektebinin kuruluş tarihi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlar başlıca iki ana noktada toplanabilir. Birincilere göre, Enderûn Mektebi 2. Murad (1421 - 1451) (3) tarafından, diğerlerine göre de Fâtih Sultan Mehmed (4) tara-

---

(1) Ergin, O.: Türk Maarif Tarihi, 1. - 2. Cilt, İstanbul 1977, S. 11.

(2) Baltacı, C.: XV. - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, S. 16.

(3) Bak. Baykal, İ.H.: Enderûn Mektebi Tarihi, İstanbul 1953, S. 18.
Bak. Anonim: Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rık'a, S. 1.

(4) Bak. Ali Seydi Bey: Teşrifat ve Teşkilâtımız, Tercüman 1001 Temel Eser, No: 17, S. 107.
Bak. Miller, B.: The Palace School of Muhammad the Congueror, Cambridge 1941, S. 4.
Bak. İsfendiyaroğlu, F.: Galata Sarayı Tarihi, İstanbul 1952, S. 57.

fından kurulmuştur. Yapılan ciddî araştırmalar sonucunda Enderûn Mektebinin 2. Murad tarafından kurulduğu açıklık kazanmaktadır.

Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde bu konu şu şekilde ifade edilmektedir:

> *«Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyenin ibtidâ-i teşekkülünde Mâbeyn-i Hümâyûnun tanzîmine dahi bed' olunub Cennet Mekân Gâzi Sultân Murâd Hân-ı Sânî Hazretleri zamanında Orta Sarâyında Dâ' ire-i Hümâyûnun tanzîmi sırasında Harem-i Hümâyûn istihdâm olunduğu gibi hizmet-i şâhâneleri için dahi mahâlik-i menkûle zâdegân evlâdından bazıları celb ve terbiye olunarak Enderûn-i Hümâyunun esası vaz' olunmuş ve onlardan bir çoğu sunûfu 'ilmiyye ve kalemiyye ve mülkiyyede kesb-i meleke ve iktidâr ile vüzerâ ve südûr ve beylerbeyi yani vülâtdan olmuşlardır»* (5) — Belge: 1.

Enderûn Mektebine talebe sağlanması ise Acemi Oğlanlardan seçilmek suretiyle oluyordu. 2. Murâd zamanında kurulan Enderûn Mektebi gerçek şahsiyetine Fâtih Sultan Mehmed zamanında kavuşmuştur. Fâtih Sultan Mehmed zamanında Enderûn Mektebi yalnız bir devşirme mektebi olma hüviyetinden çıkarak, devletin korunması için gerekli mülkî ve idarî kadronun eğitimine de yönelmiştir.

> *«Ebü'l-feth Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri İstanbul'u fetih buyurduklarından bir müddet sonra Edirne'deki Dâ'ire-i Hümâyûnlarını Dersaâdete nakl ile zât-ı şâhâneleri ikâmetine tahsîs olunan Eski Sarayda mahall-i mahsusda ikâme buyurmuşlardır. Muahharen Dâ'ire-i Hümâyûnun tevsî ve tanzîmi için sekizyüz elli sekiz senesinde bahriyede nezâreti kâmilesiyle ruy-u arzın en dilnîşîn ve güzel bir nokta-i mühimmesinde müceddeden binalar inşasıyla Yeni Saray vücuda getirildikte Enderûn-i Hümâyûn ağavatının bir kısmı nakl olunub ve bir kısm-ı küllisi*

(5) Anonim: a.g.e., S. 1. Bak.: Ek - Belge: 1.

Eski Sarayda bırakılıb Fâtih Sultan Mehmed Hân Hazretleri dahi mevsim-i sayfda Yeni Sarayda ikâmet buyururlar idi» (6) — Belge : 2.

Fâtih Sultan Mehmed Dâ'ire-i Hümâyûnu genişletmiş ve buranın halkının sayısını çoğaltmıştı. Bu sırada Sarây-ı Hümâyûn halkı için bu daireyi genel bir mekteb haline getirmişti. Enderûn-ı Hümâyûn denilen bu mektebe meşhur ilim adamlarından öğretmenler getirtilmişti. Birçok ilim ve fennin öğretilmesi için Fâtih Sultan Mehmed bütün ilim adamlarını Sarayında toplamıştı. Bâb-üs-saâdeye «Ve nime dar ûl ilim» levhâsının yazdırılmasını da yine Fâtih Sultan Mehmed emretmişti (7).

Fâtih Sultan Mehmed ile başlayan Enderûn Mektebinin gelişmesi 2. Bâyezid (1481 - 1512), Yavuz Sultan Selim (1512 - 1520), Kanunî Sultan Süleyman (1520 - 1566) zamanında da devam etmiştir. Bu hükümdârlar tarafından Enderûn Mektebine kazandırılan bina ve eserler Sultan 4. Murad (1623 - 1640), Sultan 3. Ahmed (1703 - 1730) ve Sultan 3. Mustafa (1757 - 1774) tarafından bakım ve tamir görmüştür (8).

2. Bâyezid, Sarayda Müezzin Başılık, Berber Başılık, Tüfekçi Başılık, Üzengi Ağalığı gibi memuriyetler kurmuş ve bunların herbirinin görevlerini bir talimatnâmeye bağlamıştır. Yavuz Sultan Selim ise teşrifat merasimini bozmamış, hatta Hırka-i Saadet ziyaretini mevcut merasime ilâve etmiştir. Bu tarihlerden itibaren saray içinde hiçbir kimse Bâb-üs-saâde Ağaları ve daha sonra da Dâr-üs-saâde Ağalarının üstün mevkiine geçememiştir. Hiç kimse Kilerci Başının sağından veya önünden yürüyememiştir. Saray halkı belirlenen zamanda yemeğini yemiş, yatıp kalkmış, namaz bile cemaatle kılınmıştır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında da Sarayın korunması, resmî günlerde, alaylarda, çok parlak şekilde yapılmıştı. Enderûn denilen iç sarayın hizmeti için Bekçi, Bostancı, Haseki, Baltacı, Kapıcı, Saray Ağası, Peyk, Solak, Mehter, Seyis, Şahinci, Çakırcı, Tirendaz olarak Topkapı Sarayında her zaman birkaç bin kişi bulunurdu. Teşrifata dahil olmayan Terziler, Müneccimler, Eczacılar, Kâtipler, Cüceler, Dilsizler, Ulaklar, Aşçılar, Yamaklar ve Saray ileri gelenlerinin şahıslarına ait birçok uşaklar, ağa-

(6) Anonim : a.g.e., S. 1. Bak : Ek - Belge : 2.
(7) Anonim : a.g.e., S. 2.
(8) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Anonim : a.g.e., S. 2 - 6.

lar, köleler bu yekûna dahil değildir. Sarayda nizamsız, teşrifatsız, geleneksiz hiçbirşey olmamasına özel dikkat gösterilmiştir (9).

3.2. ENDERÛN MEKTEBİNİN ZAYIFLAMASI VE KAPANIŞI

Osmanlı Devletinde, Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllardan önce askerî sonra da siyasî alanda başgösteren çözülme olgusu, etkisini Enderûn Mektebinde de göstermiştir. Çünkü, artık savunma için silahla mücadele yanında diplomatik görüşmeler önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devletinin askerî ve siyasî mektebi olan Enderûn Mektebi üzerinde öğretim programından çok, idare etme tarzı bakımından önemli değişiklikler getirmiştir (10).

Enderûn Mektebinde ilk esaslı değişiklik 2. Mahmud zamanında (1808 - 1839) olmuştur. 2. Mahmud Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla başlayan düzenleme hareketlerinin yanısıra Enderûnda da birçok değişiklikler yapmıştır. 1830 tarihinde Silâhdarlığın kaldırılmasıyla «Enderûn-i Hümâyûn Nezareti» kurulmuştur. 1831'de de «Mabeyn-i Hümâyûn Müşirliği» kurulmuştur. Böylece Çuhadar ve Riâbdarın görevleri Mabeynciler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Tülbend Ağası denilen Sarıkçı Başılık unvanı «Esvabcı Başı», Kiler Kethüdalığı unvanı ise «Kilerci Başı» olarak değiştirilmiştir (11).

1838 yılında Mabeyn-i Hümâyûn Müşirliği, «Serkurena»lık unvanını aldı. Sonradan yine Mabeyn Müşirliği kuruldu. Daha sonra «Enderûn-i Hümâyûn Nezareti» unvanı da değiştirilerek önce «Mabeyn Nazırı» sonra da «Hazine-i Hassa Nazırı» adı verildi. Serkurenalık Saltanatın kaldırılmasına kadar devam etti (12).

Sultan Abdülmecid (1839 - 1861) Dolmabahçe Sarayını yaptırınca oraya taşındı. Bundan sonraki dönem Enderûn Mektebinin zayıflamaya başladığı dönem oldu. Mabeyn Enderûndan ayrıldı. Enderûn hizmetlilerinin gelişme imkânları kalmadı. Hırka-i Saadet ve Hazîne-i Hümâyûn görevleri Hazîne Kethü-

(9) Ali Seydi Bey : a.g.e., S. 22 - 23.
(10) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 105.
(11) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 535 - 536.
(12) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 536.

dasına bırakıldı. 2. Abdülhamid zamanında (1876 - 1909) ise Enderûn tamamen ihmal edilerek önemini kaybetti. Meşrutiyetle birlikte Enderûnun hiç önemi kalmadı (13).

1 Temmuz 1909 tarihinde bir kararnâme, bir de talimatnâme yayınlanarak Enderûn Mektebi lağvedilmiştir. Aynı zamanda Has Oda, Hazine Odası ve Seferli Koğuşları adları ve vazifeleriyle birlikte kaldırılmıştır. Buralarda çalışanların, öğretmenlerden Akaid ve Kur'ân-ı Kerim öğrenmeleri için Cumadan başka hergün bir veya iki ders almaları, Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemeleri, talimatnâmede ayrıca açıklanmıştır. Yine Enderûn-i Hümâyûnda çalışanların vazifelerine zarar gelmemek üzere istedikleri mekteblere devamlarına izin verilmiştir (14).

1923 tarihinden sonra Topkapı Sarayı müze ve kütübhâne haline getirilmiş, böylece bu kuruluşun beş asırlık tarihî rolüne son verilmiştir (15).

3.3. ENDERÛN MEKTEBİNİN TOPKAPI SARAYI İÇİNDEKİ YERİ

Nizamiye Medresesinin önemini kaybetmesinden elli yıl sonrasına (1395) kadar doğuda bu ayarda önemli herhangi bir kültür merkezi kurulamamıştı. Enderûn Mektebinde idarecilik, pozitif ilimler ve askerî konuların öğretilmesinde Miller (16)'e göre Nizamiye Medresesinin rolü olmuştur. Böylece Enderûn Mektebi bir kültür merkezi olmak amacıyla kurulmuştur. Bu konuda Miller şöyle demektedir:

> «*2. Mehmed'in babası olan 2. Murad'ın hükümranlığının Osmanlı İmparatorluğunun ileriki yıllardaki siyasî ve kültürel tarihinde son derece önemli bir yer teşkil ettiği tahmin edilmektedir ... Çevresinde mistik geleneklerin çok kuvvetli oluşunu Şeyh Emir Buhari'nin yaptığı tesirden görmek mümkündür. Sarayına gelen diğer şeyhler İran ve Mezapotamya'dandı. Bütün bunlar ileriki yüzyıllarda Osmanlı klâsik edebiyatı-*

(13) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 536.
(14) Ergin, O. : a.g.e., S. 24.
(15) Ergin, O. : a.g.e., S. 24.
(16) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 20.

na yön verecek önemli faktörlerdir. Sarayı şairler, edebî şahsiyetler ve müslüman ilim adamlarıyla dolup taşan ilk Osmanlı Padişahı 2. Murad'tı. 2. Murad'ın Sarayı gayri müslim ziyaretçiler için de bir kültür merkeziydi» (17).

Böyle bir kültür merkezinin Topkapı Sarayı içindeki yerini fizikî ve protokol yönüyle de incelemek gerekmektedir.

Topkapı Sarayı, Enderûn Mektebi binalarıyla birlikte, İmparatorluk Hazine Dairesi, Hırka-i Saadet Dairesi ile Pâdişâhın hizmetçileri ve Harem Ağalarının bağlı bulunduğu Ağa Dairesi, Ak Ağalar Koğuşu ve Meşkhâneye çıkılan üçüncü avlunun dört kenarını çevirmektedir. Enderûn Mektebi en gelişmiş zamanında bünyesinde bulundurduğu herbir oda için ayrı bir binaya sahibti (18). Bu binalar hem yatakhâne hem de eğitim ve uygulama yerleriydi (19).

Okulun plân ve durumu bugünkü Sarayda da görülebilir. Has Oda, birinci bahçenin kuzey batısında, üçüncü bahçeyle birleşmektedir. Bu Odaya Revan Köşkünün altındaki küçük bir kapı aralığıyla ulaşılmaktadır. Kapı, girişinde bugün de görülen yazılı bir emirle Kanuni Sultan Süleyman tarafından kapatılmıştır (20).

Enderûn Mektebinin gelişimini tamamladığı dönemde, binalar içinde bir konservatuar, büyük bir cami ve hamam ile 3. Ahmed Kütübhânesi görülür. Bunun dışında büyük bir klinik, ok ve cirid talim sahası görülür. Bu klinik, kiler odası, konservatuar, cami, Büyük Oda ve Küçük Oda, Ak Ağaların binalarının yanında ve Bâb-üs-saâdenin sağında ve solunda yer alıyordu. 1665 ve 1856 yangınlarında büyük çapta hasarlar olmuştur. Bugün üçüncü bahçede Hazine Odası, 2. Selim Hamamı, Seferli Oda görülür. Bunlardan son ikisinde bugün çin persolenleri sergilenmektedir. Son görevi Ak Ağaların kışlası olan Hazine, Kiler ve Has Odalar 1856 yangınından sonra Abdülmecid tarafından restoran haline getirilmiştir (21).

---

(17) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 22.
(18) Bak.: Ek - Tablo: 1.
(19) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 45.
(20) Miller, B.: Beyond the Sublime Porte The Gand Sesaglio of Stambaul, New Haven 1931, S. 58.
(21) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 59.

Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde ise Mektebin fiziki durumu şöyle anlatılmaktadır:

«Ve bunların ilerüsünde Bâb-üs-selâm tâbir olunan orta kapu ve iki tarafına mir-î alem yani baş kapıcı ve kapıcılar kethüdalığı daireleriyle nöbetçi kapıcı başılara mahsus küleler inşa olunmuştur. Ve kapının sağ tarafına Sarây-ı Hümâyûna lâzım gelen su için biri Fâtih Sultan Mehmed Hân Hazretlerine, diğeri Kanuni Sultan Süleyman Hân Hazretlerinin eseri olan gayet metin ve cesîm olan iki adet kapu hafr olunup kırk çeşme halkalı bendlerinden gelüb mezkûr kuyulara câri olan su mukaddema dolablar vasıtasıyla mahsus su hazinesine nakl badehu Sarây-ı Hümâyûna tevzî ve taksim olunur idi. Muahharen mezkûr dolablar ref olunub yerlerine muntazam makinalar vaz' olunmuştur. Mezkûr kuyular kurbunda bahçe derûnunda kapı ağasına ait evkâfın mesalih ve muhasebesinin rü'yet mahalli olan kapı ağası kasrı ve ilerisinde matbah-ı âmire ve teferruatı daireleri inşa olunmuştu. Orta kapının sol tarafında Zülüflü Baltacılar Ocağı ile Dâr-üs-saâde Ağası Baş Kapı Gulâmı daire ve koğuşları ve eski mahalli ve kurbunda gîran-kıymet ve kaffevi matbah ve taam takımları vaz'ına mahsus mağazalar bina olunmuştur. Bunların ilerisinde Bâb-üs-saâde ve sağ tarafında Bâb-üs-saâde Ağası Dairesi ve sol tarafında Ak Ağalar Koğuşu ve kapının içerisinde sağ tarafında Enderûn-i Hümâyûnun mekteb-i idadisi makamında olan Küçük Oda ve karşısında Hazîne ve Kiler Koğuşları ve kethüdaları daireleri ve Hazîne-i Hümâyûn ve sol tarafında Şimşirlik Mabeyn-i Hümâyûnu ve Ağalar Camii Şerifi ve Silâhdar ve Çuhâdar ve Rikâbdar devlet ağalarıyla Kahveci Başı ve Berber Başı ve Sır Kâtibi daireleri ve Has Oda Başı ve Kilârcı Başı ve Hazinedâr Başı ve Saray Ağası ve Kethüdası daireleri ve bu dairelerin ekserisinde muntazam hamamlar inşa olunduğu gibi mütа-

laaya mahsus kütüb-i lâzime vaz' olunmuş, kütüb-hâneler dahi inşa olunmuştur.

... İş bu ebniyeden ekserisi Fâtih Sultan Mehmed Han ve Sultan Selim Han-ı evvel ve Kanuni Sultan Süleyman Han Hazerâtı tarafı hümâyûnlarından inşa olunub Sultan Murad Han-ı Râbi ve Sultan Mustafa Han-ı Sâni ve Sultan Ahmed Han-ı Sâlis Hazerâtı zamanlarında dahi bazı binalar hedm ile diğer mahalle nakl ve bazıları tamir ve bir takımları dahi müceddeden inşa olunmuştur.

Sultan Selim-i Han-ı Evvel Hazretleri Hırka-i Saadeti Nebeviye ve sair Emanat-ı Mukaddeseyi Der-saâdete nakillerinde bir müddet Harem-i Hümâyûnlarında hıfz buyurduklarından sonra bir daireyi mahsusa inşa ettirerek ol mahalle vaz' ettirilmiştir. Elyevm arzhâne denilen mahal derûnunda girilib Silâhdar Ağalar nezâretine verilen (Silâhdar Ağa) (veya Emânât-ı Mübareke) hazinesi namıyle yâd olunan mahal dahi tamir olunub derûnuna vaz' olunan Emânât-ı Mübareke ve sairenin defterini Ser Kâtibine ve Hazîne Baş Kâtibine tahrîr ettirerek nezdi hümâyûnlarında hıfz buyurdukları mervîdir. Rıda-i Hazret-i Nebeviyye rûz u şeb tazim ve tevkîr etmek üzere nefs-i hümâyûnu hilâfet penâhileri dahil olduğu halde Silâhdar ve Çuhâdar şehriyarileriyle ve peşkir ağaları ve Baş Çuhâdar ve Ser Kâtibi ve sair kurena ile beraber kırk nefer gediklu ve şent nefer mülâzım tâyin olunub bunların ikâmetine mahsûs Hırkâ-i Saâdet Dairesinin tahtına Hane-i Hassa inşa olunmuştur.

Sultan Murad-ı Han-ı Rabi Hazretleri asrında ve mahfeli 'âli mezkûr karşısına müştemilâtıyla beraber müceddeden bir Hane-i Hassa bina olunub Has Odalılar oraya nakil ve civarına dahi (Bağdat Kökşü) nam Kasr-ı Âli inşa olunmuştur.

1273 senesi Hazîne-i Hümâyûn Kethüdalığından azl olunan dayezâde Mehmed Bey zamanında Kiler Koğuşu hedm ile yerine Hazine-i Hümâ-

yûn Kethüdalığı Dairesi yapıldığı gibi devair-i atikadan bazılarıyla Hane-i Hassa dahi hedm olunub elyevm mevcud olan Hane-i Hassa bina olunmuştur.

Sultan Bayezid Han Sâni Hazretleri asırlarında Dâire-i Hümâyûnun tanzimi sırasında Ak Ağalardan Bab-üs saade Ağalığı ve Hazinedâr Başı ve Kilârcı Başı ve Saray Ağalığı memuriyetleri ihdas olunduğu gibi Galatasaray dahi bina olunub Arabi ve Farisi kıraat ve hüsn-ü hat ve musıki hâceleri tayin olunarak Enderûn-i Hümâyûnda küçük oda birinci ve Galatasaray ikinci mekteb-i idadisi itibâr olunmuştur.

Sultan Murad-ı Han Sâlis Hazretleri zamanında dahi (Dâr-üs-saâdet ül Şerife) ağalığı mesnedi refii ihdas ile Sipahi ağalara tefviz olunduğundan Ak Ağalar Enderûn-i Hümâyûn zâbitliğinde bırakılmıştır. Yani Bâb-üs-saâde Ağalığı, Hazinedâr Başılık ve Saray Ağalığı, Kilerci Başılık ve Hane-i Hassa ağavatının birinci zâbiti olan Has Oda Başılık ile her on İç Ağası yani Enderûn Ağası taam sofrasına (Sofra Eskisi namıyla) mütehayyiz emekdar ak ağalardan birinin tayiniyle adab-ı tenavül-ü taam irae ve ta'lîm usûlü vaz' olunmuştur. Ak Ağaların bu ikbâli dahi Sultan Mustafa Han Sani Hazretleri asırlarına kadar devam edip 1114 tarihinde mezkûr hizmetlerin ekseri Enderûn-i ricale intikâl ile Ak Ağalar kapıcılık makamında kalmış olduklarından ol vakt Silâhdar Şehriyari bulunan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa hakkında elan adavetleri zail olmamiştir» (22) — Belge : 3.

Enderûn Mektebinin Topkapı Sarayındaki protokol ve idarî ağırlık bakımından yeri incelendiğinde ise, mektebin akademik bir fonksiyonu olduğu görülür. Mekteb yöneticileri olan Ak Ağaların protokoldaki yerleri ise mektebin Saray içindeki yerini anlamamızı sağlar.

(22) Anonim : a.g.e., S. 4 - 8. Bak. : Ek Belge : 3.

Enderûn Mektebine asıl şeklini veren Fâtih Sultan Mehmed olmuştur. Osmanlı hânedanında yetişmiş en bilgili Sultan olan Fâtih Sultan Mehmed mektebin akademik yapısını da en mükemmel hale getirmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed'in gördüğü tahsil ve eğitimin yanısıra mükemmel olan bilgiye verdiği önem onun şahsiyetinin ve karakterinin teşekkülünde önem taşımaktadır. Böylece bu şahsiyetiyle Türk müesseseleri üzerinde de tesirli olmuştur (23).

Miller (24)'e göre, Enderûn Mektebinin özelliği tarihinin uzun süreli, devamlı oluşu ve tesir sahasının genişliğidir. Devletin büyük bir askerî okulu, dünyevî amaçlı ve esaslı olması bakımından İslâm dünyasında başka bir prototipi yoktur. Ulemâ ve hukuk âlimlerinin dışında hiçbir sistematik öğretim faaliyeti olmayan, muhtevası, müddeti ve şiddeti bakımından genel eğitim tarihinde görülmeyen bir paralelliğe sahiptir. Bu mektebin Türk Tarihindeki ve Türk Politikasındaki yeri zorlukla değerlendirilebilir.

(23) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 27.
(24) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 47.

4. ENDERÛN MEKTEBİNE ÖĞRENCİ SEÇİMİ

4.1. DEVŞİRMECİLİĞİN ESASLARI

4.1.1. Tanımı

«Devşirme» kavramı, toplama anlamına gelir. «Devşirme Kanunu» tebaadan olan Hıristiyan çocuklarının Yeniçeri yapılmak üzere toplanmaları demektir. Fakat bu yalnızca Yeniçeriliğe de bağlı kalmamıştır. Toplanan çocukların bazıları yetiştirildikten sonra Saraya alınmıştır. Buradan da Kapıkulu Süvarisi Ocağına verilmişler ve bir kısmı da Sarayda yükselerek «Yeniçeri Ağası», «Beylerbeyi» ve «Vezîr» olarak hizmete girmişlerdir. Fakat çoğunluk Yeniçeriliğe ayrıldığından ve Devşirme Kanunlarında da «Yeniçeri için oğlan alınmak» tâbiri kullanıldığından bazı araştırıcıların ve bu konuda Glibof (1)'un Hıristiyan çocuklarının Yeniçeri yapılmak üzere toplanmalarına «Devşirme» denildiği açıklaması yanlış bir değerlendirme olmamaktadır.

4.1.2. Amacı

Devşirme Kanununun ana ilkesi, Yeniçeri yapılmak üzere akıncı gâzilerden alınan Pençik oğlanlarının yerine, Pâdişâhın Rumeli ve Anadolu'daki Hıristiyan tebaasının çocuklarından oğlan devşirmektir. Bu kanun Yeniçeri Ocağına hem sürekli olarak bir insan kaynağı sağlamış, hem de ahalisi büyük bir çoğunlukla Hıristiyan olan Rumeli'nin yavaş yavaş İslâmlaştırılmasını sağlamıştır (2).

4.1.3. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu

«Devşirme Kanunu»nun ortaya çıkışını açıklamak üzere ileri sürülen görüşler başlıca iki ana grupta toplanır. Bunlardan birincisine göre, Devşirme Kanunu, 2. Murad zamanında çıkarıl-

(1) Bak. Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 13.

(2) Koçu, R.E.: Yeniçeriler, İstanbul 1964, S. 25.

mıştır. Yıldırım Bâyezid (1362 - 1389) ile Timur arasındaki Ankara Savaşı (1402)'ndan sonra, Osmanlı fethi geçici olarak durmuş ve bazı yerler Bizans İmparatorluğu ile Sırplılara terkedilmişti. Gerek Çelebi Mehmed zamanında (1413 - 1421) ve gerekse oğlu 2. Murad'ın ilk devirlerinde, Rumeli'de fetihler yapılmadığı için esirlerden faydalanılamamıştı. Bu amaçla «Devşirme Kanunu» çıkarılmıştır. Böylece de Osmanlılardan önceki Türk ve İslâm Devletlerinde uygulanmamış olan yeni bir usûl ile Hıristiyan tebaanın, yaşları kanunen belirli birkaç çocuğundan yalnız birer tanesinin Osmanlı Ordusuna alınması söz konusu olmuştu. Bu yeni kanunla başdan başa gayrı müslim olan Rumeli halkı, kısmen müslümanlaştırılacak ve aynı suretle müslüman olan bu bir kısım askerle Türk Ordusu kuvvetlenecekti (3).

İkinci görüş Devşirme Kanununun 1. Murad zamanında çıkarıldığını iddia etmektedir. Fâtih Sultan Mehmed ve 2. Bâyezid zamanında «Tevarih-i Alî Osman» adı altında yazılmış bulunan bütün eserlerde Devşirme Kanununun 1. Murad zamanında kurulduğu belirtilmektedir (4).

B. Miller, Balkanların birbirine düşman ırklarını birbirine yaklaştırma meselesiyle karşı karşıya bulunan ve ardı arkası kesilmeyen yarım asırlık savaşlardan sonra Anadolu halkını mecburi askerlikten kurtarmak isteyen 1. Murad'ın, Askere Alma Kanununu çıkarttığını ifade etmektedir (5).

1. Murad savaş esirlerinin beşte birini devlet adına asker olarak almayı bir kanunla tesbit etmiştir. Bu kanuna «Pençik Kanunu» denilmiştir. Savaş esirlerinin beşte birini meydana getiren Pençik oğlanları da, Devşirmelerde olduğu gibi, Anadolu ve Türk aileleri yanında belirli bir süre bırakılır ve Türk Kültürünü iyice öğrenirlerdi. Böylelikle 1. Murad Pençik Kanunuyla yabancı oğlanlardan faydalanmanın öncülüğünü yapmıştır. Pençik Kanunuyla oğlan alınmasının tam bir devşirme anlamına geldiğini söylemek ise mümkün değildir (6).

F. Köprülü (7)'ye göre, İmparatorluk. Devşirme Kanununa Anadolu ve Rumeli ilinde tam anlamıyla kurulduktan sonra başvurmuştur. Bu da 2. Murad zamanına rastlamaktadır.

(3) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 13.
(4) Refik, A. : Hayat Mecmuası, 2. Cilt,28. Sayı,S. 47.
(5) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 75.

Osmanlı Devletinin askeri teşkilâtında büyük önemi olan Yeniçerilerin kuruluşunda Bizans tesirini görmek isteyenler olmuştur. Scala (8) bu noktayı özellikle belirttiği gibi Fransız düşünürü Cl. Huart (9) da bir makalesinde bunun çok muhtemel olduğunu söylemiştir. Fakat Cl. Huart Devşirme Kanununun yani hıristiyan çocuklarından asker alınması kaidesinin, tarihte ilk defa Osmanlılar tarafından uygulandığını söylemektedir. Seignobos (10) ise, Yeniçeri teşkilâtının Mısır Memlûkleri'ndeki Memlûk teşkilâtının taklidi olduğunu söylemektedir. F. Köprülü (11)' ye göre ise Seignobos'un Bizans'ın Yeniçeri teşkilâtına olan tesiri konusundaki görüşü, Cl. Huart'ınkinden daha doğrudur. F. Köprülü, Memlûkler'den önceki İslâm ve Türk Devletlerinde de bu usûlün var olduğunu söylemektedir. O'na göre bazı harplerde elde edilen ve satılan hıristiyan çocukları, Memlûklar arasında İslâm terbiyesine göre büyütülerek Türkçe öğrenmişler asker olmuşlar ve içlerinden büyük Emirler yetişmiştir.

B. Miller (12)'e göre esir sistemi, doğudan gelmekte ve bunu doğrulayıcı deliller bulunmaktadır. Bu sistemin yakın örneğini Mısır'daki Memlûk Hanedanında bulmak mümkündür. B. Miller, son zamanlarda ileri sürülen bir teoriyi ele almakta ve Bizans'ın bu sistemi maddeten olmasa bile mânen kullandığını ifade etmektedir. O'na göre bu özellik, Osmanlı ile Bizans İmparatorlukları arasında doğrudan doğruya bir münasebet olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu fikir gerçek olup olmasa bile, Moğollarda olduğu gibi, Türklerde de, devşirme usûlüyle siyasî ve askeri kuruluşların başına, savaşçı devlet adamlarının getirilmesi ve bu amaçla yabancılardan Acemi Oğlan toplamak karakteristik bir özelliktir. Önasya'ya geldikten sonra, savaşçıların bütün mülkleri, Selçuklu Sultanlarının verdiği az miktardaki tımar olmuştur. Böylece Sultanlar savaşçıların yetkilerini hem korumuşlar hem de fazlalaştırmışlardır. Bunu da, sadece askerlikteki üstünlükleriyle değil, fethettikleri yerlerde yaşayan daha gelişmiş ırkların savaş esirlerini idareci kademe-

(6) Köprülü, M.F. : Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1. Cilt, İstanbul 1931, S. 241.
(7) Köprülü, M.F. : a.g.e., S. 241.
(8) Bak. Köprülü, M.F. : a.g.e., S. 241.
(9) Bak. Köprülü, M.F. : a.g.e., S. 241.
(10) Bak. Köprülü, M.F. : a.g.e., S. 241.
(11) Köprülü, M.F. : a.g.e., S. 241.
(12) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 21.

ye getirmek suretiyle yapmışlardır. Türkler kuvvetleri arttıkça maceraperestleri ve her çeşit firarîyi de kendi saflarına almışlar ve aynı rahatlıkla onları da ordu ve memur sınıfına sokmuşlardır. Dolayısıyla hepsi de, Sultan kulları olmuşlardır.

4.1.4. Seçimin Esasları

En ayrıntılı olarak Devşirme Kanununun hükümlerini R.E. Koçu sıralamaktadır. Sadeleştirilmiş ifadeyle bu hükümler şunlardır:

«1 — Devşirilecek oğlanlar en küçüğü sekiz, en büyüğü onsekiz yaş arasındaki çocuklardır.

2 — Aranılan özelliklere sahip olursa âzamî yaş yirmiye kadar çıkabilir.

3 — Bu yaşlar arasındaki çocukların yüz güzelliği ile vücud yapısı uygunluğuna ve tam sıhhate sahip olmaları devşirmecilik için şarttır.

4 — Devşirme zamanı diye birşey olmayıp, Yeniçeri Ocağını besleyen Acemi Oğlanlar Ocağının ihtiyacına göre ve Yeniçeri Asker Ocağının en büyük kumandanı olan Yeniçeri Ağasının bu ihtiyacı bildirmesi ile yapılır.

5 — Devşirme ihtiyaca göre ve memleketin her tarafında veya tesbit edilecek sınırlı bir bölgesinde yapılır.

6 — Bir devşirme devresinde köylerden veya kasabalarda mahallelerden kırk evde bir evden bir erkek çocuk alınır.

7 — Özellikleri kanuna uygun olarak devşirilecek oğlan en az iki kardeşten biri olacaktır.

8 — Özellikleri kanuna uygun dahi olsa ailesinin tek erkek çocuğu olan oğlan devşirme olarak alınamaz

9 — Özellikleri kanuna uygun dahi olsa, 18 yaşından küçük olduğu halde oğlan evli ise devşirme olarak alınamaz.

10 — Devşirilen oğlanlar son bir elemeye daha tâbi tutulurlar, oğlanların en seçkinleri Pâdişâh hizmetine İç Oğlanı olarak ayrılır, geri kalanlar Acemi Oğlanı olur» (13).

Bu hükümlere göre yapılacak oğlan devşirme işinde her türlü yolsuzluğu önlemek için yine aynı kanunla alınan tedbirler ise şunlardır :

«1 — Devşirme, Yeniçeri Ağasının yeni oğlan ihtiyacını bildirmesi üzerine Pâdişâhın bir fermanı ile yapılır. Ferman şarttır.

2 — Fermanda o devre için, kaç oğlan devşirilecağı ve nerelerden devşirileceği kesin olarak yazılır.

3 — Devşirme işi Yeniçeri Ocağının «Katar Ağaları» denilen büyük zâbitlerinden «Turnacıbaşı Ağa» nın görevidir. Devşirme fermanı Turnacıbaşı Ağaya verilir.

4 — Devşirmeye verilen öneme göre bu işe «Katar Ağaları» arasında Turnacıbaşı Ağanın üstündeki herhangi bir Ağa da memur edilebilir. Veya çok sınırlı bir bölgeden oğlan devşirilecek ise Turnacıbaşının altındaki kademelerden bir memur olur. Fakat devşirme işi esas olarak Turnacıbaşı Ağanın görevidir.

5 — Oğlan devşirmeye giden ve özel fermanı taşıyan Turnacıbaşı Ağanın emrinde, işinin genişliğine ve Büyüklüğüne göre üç, beş, on, yirmi «Sürücü Ağa» bulunurdu.

6 — Sürücü Ağaların görevi, Turnacıbaşı Ağanın seçtiği oğlanları bir kafile halinde ilk toplantı yeri olan Edirne'ye götürmek idi.

7 — Tesbit edilen devşirme bölgelerinde Turnacıbaşı Ağa gittiği yerde önce en büyük idare âmiri ile, yani vali, sancak beyi, kadı v.b. temas ederdi.

---

(13) Koçu, R.E. : a.g.e., 1964, S. 25.

8 — *Turnacıbaşının gittiği yerden fermanda kaç oğlan devşirileceği gösterilmiş ise de bu oğlanların seçilme günleri ve saatleri tesbit edilirdi.*

9 — *Mahalle mahalle, köy köy dellâllar çıkarılır, hıristiyan tebaanın kırkar hâne olarak sekiz ile on sekiz yaş arasındaki erkek çocuklarını alarak dellâllarla ilân edilen gün ve saatte Sancak Beyi Konağı önünde toplanmaları tebliğ edilirdi.*

10 — *Oğlan gizlenmemesi, oğlan gizlemenin çok ağır cezası olduğu dâima önemle ilân olunurdu.*

11 — *Her mahallenin veya köyün papazlarına da vaftiz defterlerini alarak aynı gün ve saatte gelmeleri tenbih olunurdu.*

12 — *Toplanan çocukları bizzat devşirme memuru («Turnacıbaşı Ağa») dikkatle gözden geçirir, önce dış görünüşe göre kabataslak ayırır, sonra ayrılan oğlanlar çırılçıplak soyularak vücudları muayene edilir, devşirme kanununun esas hükümlerine göre uygun olanlar «Devşirme Oğlan» olarak seçilirdi. Devşirme memurunun bu son seçme kararını hiçbir kuvvet bozamazdı.*

13 — *Bu muayene ve seçmede Turnacıbaşının yanında kazanın kadısı, mahalle veya köyün papazı ve tımarlı sipahisi muhakkak hazır bulunurdu.*

14 — *Turnacıbaşı Ağa seçtiği oğlanları vaftiz defterlerine göre kendi defterine kaydederdi ve aileleri ile vedâlaşan oğlanları, yanındaki sürücü ağaya teslim ederdi. Sürücü ağalar da teslim aldıkları oğlanları yine vaftiz kayıdlarına göre sürücü defterine kaydederdi.*

15 — *Ayrıca resmi bir belge düzenlenir, Turnacıbaşının seçdiği oğlanlar vaftiz defterleri*

kaydına göre ayrıntılı künyeleri ile birer birer yazılırdı. Hangi sürücü ağaya teslim edildiği de kaydedilerek kâğıdı, papazlar ve timar sahibleri tarafından imzalanarak mühürlenirdi. Daha sonra mahallî mahkeme-i şer'iyyesince sicil defterine geçirilerek Turnacıbaşıya bir belge olarak verilirdi» (14).

Ayrıca evli, ana ve babadan yetim, köy kethüdası oğlu, sığırtmaç, çoban ve bunların oğulları, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip gitmiş, çok uzun ve çok kısa boylu olanlar devşirme olarak alınmazlardı (15). Yahudiler ticaretle uğraştıklarından onlardan da devşirme alınmazdı. Anne ve babası ölmüş olan çocuğun terbiyesi noksan ve aç gözlü olacağından dolayı alınmadığı gibi köy kethüdasının oğlu da köy halkının rezillerinden diye alınmazdı (16). M. Enç (17), devşirme düzen ve yönetiminin en önemli özelliklerinden bahsederken «soylu ve ruhban çocuklarına önem veriliyordu», demektedir. Halbuki mevcut belgeler bunu doğrulamamaktadır. Üstelik, M. Enç'in aynı yazısının başka bir yerinde, kendisinden alıntı aldığı G.d. Busbegue, bunun tam zıddına olarak şöyle der :

«Doğuştan soylu olmağa hiçbir değer verilmemektedir. Ancak kişinin görevlendirildiği işle ilgili meziyetleri ve yeterlikleri önem taşımaktadır. Büyük insanların çoğu mütevazi, köylü ailelerin çocuklarıdır. Bundan da gurur duymaktadırlar. Onlar yeteneği Tanrının verdiğine, eğitimin bunu işleyip geliştirdiğine, gayret ve çabayla da bunun ürünü olan başarının sağlandığına inanmaktadırlar» (18).

Fâtih Sultan Mehmed zamanından sonra yalnız Bosna halkından, Müslüman olanlardan da bir istisna olarak devşirme alınmıştır. Bu imtiyaz kendilerine, Bosna'nın fethi sırasında kendi arzularıyla toptan Müslüman olmaları karşılığında ve kendi is-

(14) Koçu, R.E. : a.g.e., 1964, S. 26 - 27.
(15) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt. S. 365.
(16) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943,S. 18.
(17) Enç, M. : Üstün Beyin Gücü, Ankara 1973, S. 311.
(18) Bak. Enç, M. : a.g.e., S. 342.

tekleri üzerine verilmiştir. Böylelerine «Potur Oğulları» denir. Bu söz Slâvca Türkleşmiş, Türk olmuş anlamına gelen Poturçen sözünden kısaltmadır (19).

Bunlardan başka, zaman zaman, uyulmamakla beraber, Trabzon halkından, İstanbul ve Bursa havalisinden, Kayseri'den, Karaman'dan Erzurum'a kadar olan sahadan oğlan devşirilmemesi kanundu. Fakat Rus, Acem, Çingene, Diyarbakır'lı ve Harput'lular kesin olarak alınmazlardı. Aslında, Anadolu'dan oğlan devşirilmesi, Onbeşinci Yüzyıldan sonradır (20).

Koçi Bey, Risalesindeki açıklamada, Dergâh-ı Âli Yeniçerileri, Cebecileri, Topçuları ve diğer ocaklarda bulunan askerlerin hepsinin devşirme olduğunu belirtmektedir. Başka taifeden olmaları yasaktır. Koçi Bey, Devşirmelerin Arnavut Boşnalı, Rum, Bulgar ve Ermeni halkından başkaları olmadığını da ifade etmektedir (21).

Trabzon hıristiyanlarından Acemi Oğlanı toplanması bir aralık Fâtih Sultan Mehmed'in burayı zaptından sonra devam etmişti. Sonra bunların kötü davranışları sebebiyle oradan oğlan devşirilmesi kaldırılmıştır. Daha sonra Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken, Trabzon halkı kendisine büyük bağlılık göstermiştir. Bunu vesile sayan Yavuz Sultan Selim ise Trabzon halkından devşirme alınmasını emretmiştir. Ancak Vezîr-i âzam Pir Mehmed Paşa bunun kanuna aykırı bir davranış olduğunu kendisine hatırlatmıştı. Daha sonra bunların arasına Lâzlar da katılarak ocakların düzeni bozulduğundan 16. Yüzyıl sonlarından itibaren o taraflardan oğlan devşirilmesi kaldırılmıştır (22). İlk zamanlarda İstanbul, Bursa ve etrafında da oğlan devşirilmesi kanun değildi. Fakat sonraları buralardan da Devşirme alınmıştı. Nitekim 1576 tarihli Acemi Ocağı maaş defterindeki isimler arasında Bursa, Lefke, İznik'den de Devşirme yapıldığı kaydedilmektedir (23).

P. Rycaut (24)'a göre, Devşirme Kanunu ile hıristiyan çocuklarının en çok alındığı yerler Üsküp, İştip, Köstendil, Pirizren, Gorice, Samokov, Prepol, Taşlıca, Yanya, Pirlepe, İskenderiye, Oh-

(19) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 365.
(20) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt, S. 365.
(21) Külçe, S. : Kösem Sultan, IV. Murad, Koçi Bey, İzmir 1948, S. 62.
(22) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 19.
(23) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 20.

ri, İpek, Dukakin, Kırçova, Foça, Novesin, Manastır, Mostar, İnoçka, İzvornik, Böğür - delen, Göli, Kesniye, Horpişte, Bihlişte, Niğbolu, Selânik, Vize, Azak, Ozi ve Akça-kale idi.

İstanbul'da Kartal ile Kadıköy hıristiyanları Has Ahur'a ait çayırları koruyup zamanı gelince biçerler, atlara bakarlar, Bursa ve diğer yerlerden gelen malları koruyup nöbetle beklerler ve kılavuzluk görevini de görürlerdi. Bundan dolayı da Devşirmeye oğlan vermekten muaf olurlardı. 1578 tarihinde bunlardan oğlan alınmak istenmişse de ellerindeki ferman ve buna dayalı olarak Üsküdar Kadısının bildirisi üzerine bundan vazgeçilmiştir (25).

Devşirme işinde hükûmet Onyedinci Yüzyılın başlarına kadar çok titiz davranmıştır. Karaman'dan Erzurum'a kadar olan yerlerden ya oğlan devşirilmez veya devşirilir ise titizlik gösterilirdi. Sonraları bu kayıtlar kaldırılmıştır.Kayseri'den oğlan devşirilmesi Yavuz Sultan Selim zamanında olub Mimar Sinan ilk defa devşirilen oğlanlardandır. Devşirme hakkındaki kayıtlar çok önemli olub, nereden ve kimlerden oğlan alınıp alınmıyacağı tesbit edilmiştir. Bu konuda Kanunî Sultan Süleyman bizzat şöyle demektedir:

> *«El-iyazü-billâh Urus, Acem, Çingene ve Türk reayasının evlâtlarıyla vesair mahlûkun evlâtlarından Harputlu, Diyarbakırlı ve Malatyalı olmaya. Yukarda tasrih olunanlardan gayri âdemi ya rüşvetle veya rica ile veya bir büyük yerden şefaatle Bedergâh idüp hâlis kullarımın aralarına bir ecnebi . korlarsa Allahü azimüşşânın ve yüzyirmidörtbin Peygamberin lânetleri ol zâbitlerin üzerlerine olsun»* (26).

Bu kayıtlara rağmen, Devşirme arasına yine de kanuna aykırı olarak yabancılar alınmıştır.

Saray hizmeti için lâzım olan köleler, kaçırma, satın alma, hediye ve devşirme yoluyla sağlanırlardı. Devşirme Kanunundan sonra fethedilen Avrupa topraklarında ve daha sonraları Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, İstanbul'un

(24) Rycaut, P.: The History of the Present State Ottoman Empire, London 1936, S. 99.
(25) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 20.
(26) Bak. Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 20.

bazı şehirleri, Atina, Rodos hariç olmak üzere buralarda yerleşen ermenilerden ve Kafkasyadaki hıristiyan tebaadan acemi askerler toplanmıştır. Askerlik hizmeti yerine vergi vermek bu memleketlerde yaşayan hıristiyanların ödemelerinin kabul edilmesine rağmen, bu kanun bunu reddetmiştir. Bunun yerine her üç veya dört senede bir, belli sayıda erkek çocukların hediye edileceği şart koşmuştur. Onaltıncı Yüzyılda bu şekilde toplanan gençlerin sayısı üç, dört senede bir olmak üzere 10 - 12 bin veya ortalama üç bin kadardı. Ancak bu Onyedinci Yüzyılda, iki bine düşmüştü. Bununla beraber, haraç yerine alınan bu gençlerin toplamı, her sene çeşitli saray hizmetleri için toplanan kölelerin toplamının ancak yarısını teşkil etmesine rağmen, saray hizmetleri için kullanılan uşakların ekserisi değişmez bir kaide gibi bu fertlerden seçilirdi (27).

4. Mehmed zamanında (1648 - 1687) yaşayan Rycaut (28)'a göre de hıristiyan çocukları beş senede bir kere toplanıyordu. Enderûn Mektebine ve dolayısıyla Osmanlı Devletine renk ve ses veren, Balkanların bu hıristiyan gençliğiydi. Üç Sultanın şöhretli veziri ve belki de bu makama gelenlerin en ünlüsü olan Sokullu Mehmed Paşa Hırvatistan'dan alınmış bir çocuktu. Asırlardır devam edegelen İslâm ve Türk kültürlerinin mükemmelleşmesinin devşirme sisteminin uygulanmasıyla mümkün olduğu çok defalar ısrarla söylenmiştir (29).

Sistemin 16. Yüzyıldaki işleyişini, 1584 yılında Venedikli Marcantonio Barbaro şöyle açıklamaktadır:

> *«Tüm askeri ve idari güç, hıristiyan doğumlu müslüman kölelerin üzerinde idi»* (30).

Baron Wenceslas Wratislaw ise, 1591 tarihinde İstanbul'u ziyareti üzerindeki yorumunda,

> *«İstanbul'da veya bütün Türkiye'de herhangi bir Paşanın kaçırılan devşirilen kimselerin dışında olduğunu duymadım»* (31).

demektedir.

---

(27) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 75.
(28) Rycaut, P.: a.g.e., S. 105.
(29) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 76.
(30) Bak. Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 51.
(31) Bak. Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 51.

Devşirme Kanunu, ana ve babanın çocukları üzerindeki haklarını kaldırmaktadır. Djevad (32)'a göre, Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı felsefesinde, bu gibi düşüncelere özellikle hıristiyan halk söz konusu olduğu zaman yer verilmemiştir. O'na göre, Devşirme Sisteminin anne baablar üzerindeki etkisi farklıdır. Ayrılış sahneleri üzüntülüdür. On iki ile yirmi yaş arasında ailelerinden ayrılan bu çocukların ileride zengin ve iktidar mevkiine geçme ihtimalleri vardır. Çocuklarının götürülmesini istemeyen anne babalar, çocuklarını genç yaşta evlendirmektedir. Evlilik bu usûlle devlet emrine girmeye engeldir. Bir kısım anne babalar da, belirli bir ücret vererek devşirmelikten muafiyet kazanmaktadırlar. Götürülen çocukların kabiliyetlerine göre birinci sınıf tahsil görerek ileride servet ve mevki sahibi olma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu sebeble bazı aileler de çocuklarının devşirilmesinden memnun kalmaktadır. Birçok hallerde, Türk anne ve babalar kendilerini kıskanmaktadır. Kendi çocuklarını hıristiyanmış gibi gösterip beyannâmeler doldurtan ve Pâdişâhın kölesi olarak hizmete girmelerini sağlayan aileler de vardır. Devşirme usûlünde Pâdişâh hizmetine alınan gençler, baba ocağından küçük yaşta ayrıldıkları için, bu ayrılış onlara zor gelmektedir. Dinî inançları da henüz kökleşmemiştir. Bu çocuklar dünyanın en iyi askerî eğitimini görmektedirler.

Devşirilen çocuklar, «sürü» denilen yüzer, yüz ellişer, iki yüz veya daha fazla kafileler halinde sürücü vasıtasıyla, kızıl aba ve külâhlar giydirilerek sevk edilirlerdi. Bunların korunmalarına ve başkaları tarafından kaçırılmamalarına veya birinin yerine başka birisinin geçirilmesine son derece dikkat edilirdi. Çocukların sevk ve elbise masrafları devşirildikleri yerin halkından alınırdı (33).

Herhangi bir sürü, devlet merkezine gelince, iki üç gün dinlendirilir ve sağ ellerinin şehâdet parmağı kaldırılarak Kelime-i Şehâdet getirtilip müslüman olurlardı. Sürüler Acemi Ocağının da âmiri olan Yeniçeri Ağasının kontrolünden geçerdi. Çocukların sünnetli olup olmadığı Acemi Ocağı Cerrahı tarafından yoklanırdı. Gelen sürü, kanunlara uygun çıktığı takdirde, eşkâl defterine kaydedilip sünnet edilirlerdi. Eşkâl defterine baba adı yazılmazdı. Baba adı «Allah'ın kulu» anlamına, Cenâb-ı Hak'kın sıfatlarından birinin başına «Abd» isminin ilâvesiyle yazılırdı.

(32) Ah. Djevad : Yabancılara Göre Eski Türkler, İstanbul 1974, S. 164-165.
(33) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 21.

Meselâ Abdülmennan, Abdülcebbar v.b. gibi. Genellikle baba adları doğrudan doğruya «Abdullah» olarak kaydedilirdi (34). Devşirme oğlanlar sünnet olduktan ve müslüman adını aldıktan sonra oğlanın Pâdişâha arzı üzerine güzel olanları Saray için İç Oğlanı olarak ayrılır, geri kalanlar da Acemi Oğlanı adını alırdı. Gelen oğlan sürüsü yoklanıp içlerinde kanuna aykırı bir tek oğlan dahi bulunursa, o sürü toptan Tophâneye veya Cebehâneye verilip, Acemi Oğlan yapılmazdı. Sürücüler vasıtasıyla gönderilen ve devşirmelerin sancak, kaza ve köy isimleriyle kendilerinin ve babalarının isimlerini ve sipahilerinin adlarını ve bu devşirmenin özelliklerini gösteren eşkâl defteri, Yeniçeri Ağasının mührü altında saklanırdı. Kabiliyetlerine göre hizmete verip «ana defter» denilen ulûfe defterine yazılacak acemiyi, eşkâl defteri vasıtasıyla yoklayıp bilirlerdi (35).

4.1.5. Devşirme İşiyle Görevli Makamlar

Devşirme işini yapmakla görevli olan makamlar şöyle bir seyir izlemiştir:

Devşirme emini ile memur tayininden önce bu işi, Onaltıncı Yüzyılın ilk yarısına kadar Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Kadılar yapmakta idiler. Fakat bunların iltimas ve rüşvet almak suretiyle yolsuz hareketlerine karşı Devşirme işi Yeniçeri Ocağına bırakılmıştır. Bu hizmete kanunen ocaktan Sekban Başı, Solak Başı, Zağarcı Başı, Seksoncu Başı, Turnacı Başı, Hasekiler, Zenberekçi Başı, Deveciler veya Yayabaşılardan biri bir takım maiyetiyle memur edilirdi. Yeniçeri Ocağının ağa bölükleri, 2. Bâyezid zamanında kurulduğundan, bunların zâbitleri olan Kethüda Bey, Baş Çavuş, Kethüda Yeri, Muhzır Başı ve Talimhânecibaşının Devşirme toplamaya gitmeleri kanun değildi (36).

4.1.6. Devşirme Usûlünün Bozulması

Devşirme usûlü zamanla belirli bir gelişimi tamamladıktan sonra bozulmaya başlamıştır. Bu, ana hatları ile şöyle olmuştur: Onaltıncı Yüzyılın sonlarına doğru devşirme sistemi bozularak yavaş yavaş gelişigüzel hıristiyan çocuklarını muayene etmeden veya rüşvetle devşirme olarak almışlardır. Tutulması lâzım gelen eşkâl defterine de gerekli önem verilmemiştir. Ocağa her

(34) Koçu, R.E.: a.g.e., S. 28.
(35) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 25.
(36) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 15.

sınıftan halk ve müslümanlardan da fertler girmeye başlamıştır. Bazıları da, «Ağa Çırağı» ismiyle ve Yeniçeri Ağalarının korumalarıyla Ocağa alındıklarından suiistimal genişlemiştir. Böylece Devşirme Sisteminin uygulanmasına duyulan ihtiyaç azalmış ve düzen ile kanunlar bozulmuştur (37).

Yirmi bir Rapordan meydana gelen Koçi Bey Risalesinin dokuzuncu Raporu olan «Yeniçeri Ocağının Bozulma Sebebleri»nde Koçi Bey, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

> *«Yeniçeri Ocağına usûlsüz adam alınması (H. 990 - M. 1582) tarihinde başlıyor. Sebebi, o tarihte ... Üçüncü Mehmed'in geceli gündüzlü iki ay devam eden düğünü olmuştur. Bu düğüne etraftan gelen ve üşüşen hadsiz, hesapsız insanların yarattığı kalabalık o dereceye geldi ki birçok adamlar çiğnendi, öldü. Bu kalabalığı önlemek için Beziryağı ile yağlanmış tulumlar hazırlatılarak halk hücum ettikçe o yağlı tulumlar ile üzerlerine gidilmekte, onlar da geri çekilmek zorunda kalarak aralanmakta idiler. Bu suretle düğün bitirilebilmiş ise de hariçten gelenlere karşı bir riayette bulunmak isteği ile, dilekleri sorulmuş hepsi Yeniçerilik talebinde bulunarak başka bir şeyle tatmin edilemiyeceklerini söylemelerine mebni Pâdişâh tarafından dileklerinin yerine getirilmesi müsaâdesi verilmişti. O tarihte Yeniçeri Ağası olan Ferhad Ağaya emir tebliğ olununca, ancak subaylarını toplayarak işi inceledi. Hepsinin reyi, böyle olursa Ocağımıza ecnebî ve yabancı girer, cari olan kâide ve kanun elden gider, devlet bundan zarar görür yolunda idi.*
>
> *Fakat önünü görmeyen bazı yakınlar ve nedimler Pâdişâha yalvararak tekrar ondan emir çıkartmış iseler de Ferhad Ağa bunu kabul etmeyerek azledilmeyi göze almıştı.*
>
> *Yerine ağa olan «Yusuf Ağa» bu istekleri «Ağa Çırağı» adı ile ocağa sokarak yeni birşey çıkardı. Sonra «Aksaraylı Mehmed Efendi» adındaki ye-*

(37) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 30.

niçeri kâtibi «Ferzendi Sipahi» ve (H. 1030 - M. 1620) tarihinde Yeniçeri Ağası olan «Mustafa Paşa» dahi «Becayiş» adları ile birer yol; yoktan icad ederek yabancıyı, Yeniçeri Ocağına kayırdılar. Ocağın parlaklık ve güzelliği gitti. Geçer kanun yandı, karma karışık oldu.

Yerinden kımıldıyamaz halde ihtiyarlar dururken, tekaüd edilmezken taze, kuvvetli olanlardan on binden ziyade tekaüd hâsıl oldu. Hazine de bu yol ile telef edildi.

Hele her sınıfa o tarihten sonra kanı, huyu belirsiz şehir oğlanları Çingene, Tatar, Kürd, Laz, Yörük, Katırcı, Deveci, Hamal, Ağdacı, Yankesici ve bu gibi her çeşit insanlar alınarak ocak terbiye ve erkânı bozuldu. Kanun ve kaide kalktı. Bunun için şer, fesat eksilmeyerek nizam ve intizam bertaraf oldu.

Eğer bu derece düzeni bozuk askerle iş görmek kabil olsa idi, geçmiş hükümdarlar memuriyet, zeamet ve tımarı lâyık olanlarına vermez ve kul taifesine her sene bunca fedakârlıklar etmezdi» (38).

4. Murad zamanında askerî alanda yapılan ıslâhat arasında Devşirme işine de önem verilmiş, yapılan hilelerin önlenmesine çalışılmıştır. Bu maksatla devşirme işiyle görevli Turnacı Başı Derviş Ağayı sağ kola, yani Tuna sahiline, Kazancızâde Mustafa Ağayı orta kola, yani Bosna ve Arnavutluk tarafına, Deveci Mustafa Ağayı da sol kola, yani Yunanistan ve Epir havalisi taraflarına devşirme işiyle görevli olarak yollamıştır. Pâdişâh bunların arkasından da, sadık adamlarını gönderip kendilerini kontrol ettirdiğinde, bu görevlilerin halka zulüm ettiklerini tesbit etmiştir. Bunun üzerine Pâdişâh Turnacı Başıyı ve Kazancızâdeyi öldürtmüş, diğeri de zorlukla kurtarılmıştır (39).

Onyedinci Yüzyılda Kapıkulunun diğer Ocakları ile birlikte Devşirme Sistemi de bozulmuştu. Devşirme Kanunu icaplarına riayet gevşeyince Türk ve diğer müslümanlardan da Acemi Ocağına fertler alınmaya başlanmıştı. Acemi Ocağının hıristi-

(38) Külçe, S.: a.g.e., S. 79 - 80.

yan asıllı fertleri, Kırım hanı, Cezayir ve Tunus dayıları ve Kaptan-ı Deryânın ele geçirip Pâdişâha sunduğu hıristiyan esirlerde, Saraya alınanların dışında kalanlarından ibaretti. Acemi Ocağı için oğlan devşirilmesinin ne zaman ortadan kalktığı kesin olarak belli olmamakla beraber, Köprülülerin Sadaretinden itıbaren bu usûlün kısmen terk edildiği, ancak bundan sonra daha bir asır kadar müddetle sadece Saray için arasıra ve az miktarda devşirme yapıldığı anlaşılmaktadır (40).

4.2. ACEMİ OĞLANLAR

4.2.1. Tanımı

«Acemi Oğlanlar» kavramı, «acemi» ile «oğlan» kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir (41). Acemi Oğlanlar, Yeniçeri Ocağında kullanılmak için esirlerden veya devşirme usûlüyle hıristiyanlardan toplanan çocuklara verilen addı.

O. Ergin, Acemi kelimesini şöyle açıklamaktadır:

> «... *yabancı milletlerden esir alınan, yahut yabancı unsurlardan devşirilen kimseler, din milleyet ve meslek itibariyle Türk - İslâm unsuruna ve milletine yabancı oldukları için bunlara bu bakımdan acemi denilmiştir*» (42).

4.2.2. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu

Acemi Ocağına, Anadolu'daki Türk ailelerin yanına gönderilmiş devşirme çocukların kıdemlileri alınırdı. Bundan başka bir kısım devşirmeler de doğrudan doğruya Acemi Ocağına sevkedilirlerdi.

«Esas-ı Nizam-ı Yeniçeri» adlı yazma eserde Acemi Oğlanlar Ocağının kuruluş zamanı şöyle açıklanmaktadır:

> «*Acemi Oğlanının cemi ve icadı mukaddema Gelibolu'da Gazi Sultan Murad Hazretlerinin zamanı aliyelerinde vâki olmuştur*» (43).

(39) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 30.
(40) İskit Yayınevi (Yay.): a.g.e., 3. Cilt, S. 1466.
(41) Pakalın, M.Z.: a.g.e., 1. Cilt, S. 7.
(42) Ergin, O.: a.g.e., S. 32.
(43) Bak. Pakalın, M.Z.: a.g.e., 1. Cilt, S. 9'da bahsedilmektedir.

Bu kuruluş, Osmanlılarda Yaya Kapıkulu askerine kaynak olmak üzere meydana getirilmiştir (44).

1. Murad zamanında Gelibolu'da kurulan Acemi Ocağındaki ilk acemiler savaşta esir edilen kuvvetli ve dinç gençlerden meydana gelmiştir. Bunların ilk görevi Gelibolu ile Çardak arasında işleyen gemilerde birer akçe gündelik ile hizmet etmektir. Bu arada Türkçeyi ve Türk âdetlerini öğrenip, beş on yıl çalıştıktan sonra iki akçe gündelik ile Yeniçeri Ocağına kaydedilirlerdi. Önceleri bu Ocağa «Acemi Ocağı Ağası» tayin edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra geniş bir Acemi Ocağı da İstanbul'da kurulunca buraya «Gelibolu Ağası» adı verilen «Baş Ağa» tayin edilmiştir. Emrindeki sekiz Acemi bölüklerine de kumandan olmak üzere, sekiz «Bölük Kumandanı» yani («Çorbacı») verilmiştir. Gelibolu Ağası bir yolsuzluk yaptığında veya öldüğünde yerine «Acemi Ocağı Baş Yayabaşısı» olan «Birinci Çorbacı» Gelibolu Ağası olurdu. İstanbul devlet merkezi olunca İstanbul' daki Yeniçeri Ocağının ihtiyar bir «Yayabaşı»sının Gelibolu Ağalığına tayini kanun olmuştu. Ağalık bunlardan başkasına verilemezdi (45).

Yeniçeri Ocağına girmek veya bir hizmete verilmek zamanı gelen Gelibolu Acemilerinin Ocağa kayıt işlemleri yapılırdı. Bunun için Yeniçeri Ağasına Hükümdar tarafından hüküm yazılır, o da bu hükme göre Gelibolu Acemilerini deftere kaydettirirdi. Yeniçeri Ağasına yazılan başka bir hükümle de Gelibolu Acemi Ocağındaki boşluklara Türk çiftçilerinin hizmetlerinden gelmiş olan Acemilerden Oğlan verilirdi (46).

Gelibolu Acemi Ocağının mevcudu dörtyüz kadardı; daha sonraları bu miktar beş yüze çıkarılmıştı (47).

Bu Ocak Acemileri Rumeli ve Anadolu arasında nakliyat görevi yapan gemilerde hizmet ederlerdi (48). Vakti gelince Ocağa çıkarlar ve yerlerine «Türk Üzerinde Bulunan Oğlanlar» verilirdi. Acemi Ocağı fertlerine «Torba Oğlanları» ve «Şâdiler» de denilirdi. Otuz bir odadan meydana gelen Acemi Ocağında on

(44) Sertoğlu, M.: Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958, S. 3.
(45) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 35.
(46) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 35.
(47) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 36.
(48) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 36.

altı oda «Kethüda Odası», on beş oda ise «Çavuş Odası» idi. Genel olarak otuz bir «Acemi Orta»sının hepsi cemaat ismiyle anılmaktadır. Otuz birinci odanın «Çorbacısı» Acemi Ocağı kâtibidir. Diğer odaların da «Çorbacı» veya «Yayabaşı» denilen kumandanları vardır (49).

Onyedinci Yüzyılın başlarına kadar kısım kısım Anadolu ve Rumeli'deki Türk aileler yanına, yine devletin sorumlu adamlarının denetiminde dağıtılıyorlardı. Devşirmelerin Türkleştirilip İslâmlaştırılması amacıyla yapılan ve yaşlarıyla durumlarına göre üç ile sekiz yıl kadar süren bu devre «Türke Vermek» deyimiyle nitelendirilmektedir. Bu gençler Türkçeyi, Türk âdet ve ananelerini ve müslümanlığı öğreniyorlardı (50).

Türkçeyi öğrenen ve zihnî, bedenî ve ruhî yönden güçlenen Acemi Oğlanlar, İstanbul'a getirilerek yeniden değerlendirilirler ve tekrar yeni gruplar halinde dağıtılırlardı. Lybyer (51)'e göre, bunlardan iki bin tanesi Gelibolu'da donanmada görevlendirilirdi. En zekileri olan diğer iki bini ise İstanbul, Bursa ve Edirne'de Pâdişâhın «Bostancıbaşısı» olarak kalırlardı.

Onaltıncı Yüzyılın sonlarından itibaren Acemi Oğlanlar Ocağının düzeni bozulmaya başlamıştır. Onyedinci Yüzyılın son yarısına doğru ise bütün Acemi Oğlanlar Mekteplerinin teşkilâtları önemli şekilde değiştirilmiştir. Bu tarihlerde kışla ile mektep birbirinden ayrılmıştır (52).

Silâhtar Fındıklılı Mehmed Ağa bu konuda şunları yazmaktadır:

> «... *kışlaları halkında daima kavga ve fesadlar eksik olmayup cevirleri çekilmemekle ba ferman-ı hümâyûn içlerinde mevcut iç oğlanlarından hizmeti Pâdişâhiye lâyık 50 miktarı ifraz ve Yeni Sarayda vâkı hazine ve kiler ve seferli odalarına tevzi olunub sair 1000 miktarı gılmân yollarıyla bir bölüğe çıkıp Galatasarayına 40 nefer bostancı ile bir usta ve sarây-ı mezkûr evkâfından vâ-*

(49) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 37.
(50) Unat, F.R. : Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış, Ankara 1964, S. 13.
(51) Lybyer, A.E. : The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent, Cambridge 1913, S. 80.
(52) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 16.

zifeleri verilmek üzere Musile-i Süleymaniye pâyesinde bir müderris vaz' olunub Edirne Sarayı miriden satıldı» (53).

Böylece Onyedinci Yüzyılın sonlarında Şehzadebaşındaki Acemi Oğlanlar Mektebi yine o adda ve At Meydanındaki gibi bir asker kışlası olmuştu. At Meydanındaki İbrahim Paşa Sarayı yalnız mektep haline getirilip Eski Sarayda yine bir Acemi Oğlanlar Mektebi açılmıştır (54).

4.2.3. Acemi Oğlanların Yönetilmesi

Acemi Ocağı, «Yeniçeri Ağası» nın denetimi altında olmakla beraber, Yeniçeri Ağasının işlerinin çokluğu sebebiyle Ocakla ilgili işlerden «Acemi Ocağı Ağası» olan «İstanbul Ağası» sorumludur. İstanbul Ağasının görevleri arasında, Çorbacı ve Bölük Başıların azil ve tâyini, Acemilerin gidecekleri ve görecekleri hizmetlerin tâyini ve Acemilerin terbiyesi yer almaktadır. Yeniçeri Ağası, «Sekban Başı» ve «Seferli Yeniçeriler», sefere gittikleri zaman İstanbul'un korunması da İstanbul Ağasına aittir (55). Acemi Ocağının işleriyle İstanbul Ağasından sonra Kethüda ve Çavuş ilgilenirdi. Daha sonra sırasıyla Aşçı Başı ve Ariyet Çavuşu «Çavuş Vekili» görevli olurdu. Ocağın bu büyük subaylarından sonra her bölüğün kumandanı olan «Çorbacı», yani «Yaya Başılar» gelirdi. Acemi Ocağının birinci koğuşunun fertleri kalabalık olduğundan dokuz bölüğe ayrılmıştı. Bu dokuz bölüğe birden kumanda eden bir «Baş Bölükbaşı» vardı. İkinci bölükten itibaren her bölüğün âmirine «Yaya Başı» denirdi. En kıdemli Yayabaşı da «Baş Yaya Başı» diye anılırdı. Her bölükteki en kıdemli Acemiye «Bölük Başı» denilirdi (56).

«Kethüda», «Çavuş» ve«Aşçı Başı» sürekli olarak hizmetteki fertleri kontrol ederlerdi. Türklerin hizmetindeki Acemilerin kontrolü ise Anadolu ve Rumeli Ağalarıyla bunların Kethüdalarına aitti.

Acemi Ocağı fertleri dışındaki Eski Saray, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı hizmetine verilmiş olan Acemilerin yemekleri Saray mutfağında pişirilerek verilirdi. Acemi Ocağındaki

(53) Bak. Pakalın, M.Z.: a.g.e., 1. Cilt, S. 16.
(54) Pakalın, M.Z.: a.g.e., 1. Cilt, S. 16.
(55) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 43.
(56) İskit Yayınevi (Yay.): a.g.e., 3. Cilt, S. 1465.

Acemilerin ise kendi gündelikleriyle yemekleri, ocaklarında ayrıca hazırlanırdı (57).

Acemi Ocağının künye ve maaş defterleri, üç nüsha olup Efendi Kapısı denilen Yeniçeri Kâtibi Dairesinde yazılır ve saklanırdı. Sefer zamanı Acemilerin maaş defterlerini yazmak için İstanbul'da birkaç «Kalem Şakirdi» kalırdı (58).

4.2.4. Acemi Oğlanların Seçimi

Acemi Ocağına yeni fertler lâzım olduğunda durum Divandan bir hükümle Yeniçeri Ağasına bildirilirdi. Bunun üzerine Anadolu ve Rumelideki Acemilerin en eskilerinden gerektiği kadar Acemi Oğlanı alınarak İstanbul'a sevkedilirdi. Bunlar Eşkâl Defterine bakılıp incelendikten ve herhangi bir hilenin karışıp karışmadığı anlaşıldıktan sonra Acemi Ocağının ana kütüğüne kaydedilirlerdi. İçlerinden kuvvetli olanları ihtiyaca göre «Bostancı Ocağı» na ayrılırlardı (59). Acemi Ocağına alınacakların kayıtlarıyla «Ağa Kethüdası», Bostancı Ocağına verilecek olanlarınkiyle de «Bostancı Başı» ilgilenirdi.

Acemi Oğlanların isimleri okunarak Ocağa kaydedilirlerdi. Yaş sırasına göre birbirlerinin eteklerini tutarak bir dizi teşkil ederlerdi. İsimleri yazıldıktan sonra «Oda Başı» nın önünden geçerken çocukların ensesine Oda Başı tarafından itaate mecbur olduklarının hatırlatılması için bir fiske vurulurdu. Acemilerin birer akçe gündelik ile Ocağa kaydedilmelerine «Torba Yazısı», kendilerine de «Torba Acemileri» veya «Acemi Ocağı Oğlanları» denirdi (60).

Anadolu ve Rumeli'deki Türk çiftçilerinin yanından gelen Acemilerin nereden geldiklerini belirtmek için ulûfeye yazılırken künyelerinin üzerine işaret konulurdu. Gelen oğlanlar kanun gereği «Acemi Ocağı Kâtibi» vasıtasıyla odalara ayrılırdı. İsim ve odaları «Ağa Divânı Kâtibi» tarafından bir kâğıda yazılıp altı Yeniçeri Ağası tarafından resmî mühürle mühürlendikten sonra Yeniçeri Kâtibine gönderilir, ona göre de maaş defterine kaydolunurdu (61).

---

(57) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 48.
(58) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 49.
(59) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 38.
(60) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 38.
(61) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 38 - 39.

Yeniçeriler, Acemi Oğlanların savaş hünerlerini öğrenmelerinden sorumlu idiler. Yeterli bulunanlar Yeniçeri sınıfına dahil edilirlerdi. Yeniçeri olmak kabiliyetinde olmıyanlar; Bostancı, Nakliyeci, Topçu, At Uşağı, Ordu ve Sivil Yönetici durumunda oluyorlardı. Şüphesiz bir kısmı donanmada görev yapmakla birlikte, büyük çoğunluk Yeniçeri olmakta idi. Ordudan ayrılma zamanı yirmi beş yıl olarak kabul edilmişti. Savaş zamanlarında üst hizmetlerdeki aksamalardan dolayı Acemi Oğlanlar daha çabuk terfi ediyorlardı (62).

Çoğunlukla ihtiyaca göre Acemi Oğlanı toplanırdı. Meselâ Sokullu Mehmed Paşa'nın sadareti sırasında (1565 - 1579), bina olunan gemilerde hizmet etmek üzere Acemi Oğlanların toplanması için 1568 tarihinde şöyle bir hüküm gönderilmişti :

> *«Yeniçeri Ağasına hüküm ki : haliyâ bina olunan dört pare hassa gemiye üç yüz nefer acemi oğlan lâzım olmakla Türk üzerinde olan ulûfesiz oğlanlardan üç yüz nefer oğlan yazılıp verilmesin emredüp buyurdum ki Türk üzerinde olan oğlanların eskilerden ve yararlılarından 300 nefer acemi oğlan ulûfeye yazıp dahi zikr olan gemilere tevzi' idesin»* (63).

«Has Ahırlar» daki saraç işçileri, Acemi Oğlanlardan seçilirdi. Fırınlarda ve has bahçelerdeki Acemi Oğlanlar «Kapıya Çıkarıldıkları» zaman onların yerine Türk üzerinde olan Acemi Oğlanlar ulûfeye yazılarak gönderilirdi.

İstanbul dışında bir yerde hizmet edip kışlalarından uzak kalan Acemilere gündeliklerinden başka bir de yemeklik olarak para verilirdi.

İstanbul Acemi Ocağındaki fertlerin sayısı sabit kalmamış, zaman zaman değişmişti.

4.2.5. Acemi Oğlanların Eğitimi

A. Cevad, Acemi Ocağındaki çalışmalar hakkında en ayrıntılı bilgiyi veren tarihçilerden birisidir. O'na göre, Acemi Oğlanlar bu kışlalarda aralıksız, ağır bir çalışma içinde bulunurlardı. As-

(62) Lbyer, A.E. : a.g.e., S. 81.
(63) Bak. Gökbilgin, M.T. : Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul 1977, S. 147.

kerlik için gerekli olan vücut kuvvet ve kudretini bu şekilde kazanırlardı. Bunlardan otuz kişi «Ağa Kapısı»nda, demircilik, kalaycılık ve berberlik sanatını öğrenmekteydi. Diğerleri daha başka talimlerle uğraşırlardı. Türkçe bilenler Saraya «Baltacı» ve «Ahçı Yamağı» olarak alınırdı. Bazıları Yeniçeri Ağasıyla İstanbul'u dolaşırlar ve falaka taşımak hizmetlerinde görevli olarak kullanılırlardı. Altı yüz kişi kadarı da denizde kullanılan gemileri kalafatlamak ve marangozluk öğrenmekle görevliydi. Bunların, kurşun mahallesi, Gürcü Kapı ve Basat Camii civarlarında bulunan Yeniçeri odaları dahilinde yerleşmelerine izin verilmiştir. Hizmetlerine göre zâbitliğe terfi olunurlardı (64).

Acemi Oğlanların eğitimi hakkında bilgi veren tarihçilerden bir diğerini de L.v. Ranke teşkil etmektedir. Alman tarihçisi Ranke (65)'ye göre, Acemi Ocağında terbiye edilenler ilk gençliklerini, ailelerini, vatanlarını unuturlar, saraydan başka vatan, Pâdişâhtan başka hâkim bilmezler, onun arzusundan başka arzu tanımazlar, onun temennisinden başka emel taşımazlar. Sıkı bir kontrolden ve mutlak itaatten başka faaliyet bilmezler. Pâdişâh uğrunda harpten başka meşguliyet tanımazlar. Onlar için İslâmiyet yolunda harbin sağladığı şeyler hayatta ganimet, ahirette cennetten ibarettir.

4.2.6. Acemi Oğlanların Kıyafetleri

Acemi Oğlanlarına Fâtih Sultan Mehmed zamanından itibaren her sene iki kat elbise verilmişti. Onsekizinci Yüzyıl sonları ve Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında bazı Acemi Oğlan Cemaatlerine elbiseye karşılık bunların bedelleri ödenmiştir (66).

Acemi Ocağındaki Maaşlı Acemiler ile Türklerin hizmetlerine verilmiş olan Maaşsız Acemilerin elbise ve kıyafetleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Acemi Ocağı fertlerinin üzerinde kaputun altında mavi renkte dolamaları vardır. Bunların uzunluğu diz kapağını geçer. Ön tarafından iki ucu yürümelerine mani olmamak için bele sokulmuş durumdadır. Dolama denilen cübbenin üst kısmı bele kadar düğmeli, alt kısmı ise geniştir. Kollar bileklere kadar kıvrımlı, geniş, bilek yerinde ise dardır. Bellerinde sol kolun altın-

(64) Cevad, A.: Tarih-i Asker-i Osmani, İstanbul 1297, S. 175.
(65) Bak. Ergin, O.: a.g.e., S. 35.
(66) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 50.

dan bağlanan krep veya çizgili kumaştan kuşakları vardır. Belin ön kısmında ise bir şerit ile bağlı hançerleri asılıdır. Başlarında sarı renkli, sivri uçlu serpuş bulunur. Şalvarlarının alt kısmı dar ve kıvrımlı olub, ayakkabıları bağsız ve arkasızdır (67). Türklerin hizmetinde bulunan Maaşsız Acemilerin kıyafetleri ise şu şekildedir: Yakadan itibaren ön kısmı dört parmak aşağıya doğru açık gömlek giyerler. Gömleğin kolları uzun, geniş ve kıvrımlıdır. Bellerinde önden bağlı bir kuşak bulunur. Kuşağın bağlandığı kısımda bir bıçak takılıdır. Gömleğin üstüne kısa bir cüppe giyerler. Cüppenin kolları omuzla dirsek arasında kesiktir. Dizlikleri geniş ve uzun olub şalvar gibi ayaklarının üzerlerine kadar iner. Ayakkabıları bağsız ve dar kenarlı kunduradır. Serpuşları ise Acemi Ocağı fertlerininki gibi sarı ve sivri uçludur (68).

4.2.7. Acemi Oğlanların Hizmete Koşulması

Acemi Oğlanları hep kışlada bulunmamış ve kışlada yatıp kalkmamıştır. Bir kısımı kışlanın kendi hizmetinde, bir kısmı da çeşitli devlet hazinesine ait işlerde kullanılmışlardır. Acemi Oğlanlarının dışında kullanıldıkları hizmetleri R.E. Koçu, şöyle sıralar :

«*1 — Tophânede mütehassıs amelelik, bilhassa küçük yaşda olanlar seçilir, Yeniçerilik çağına gelinceye kadar dikkatle yetiştirilirdi, Tophâne Kışlasında yatarlardı.*

2 — Bâyezid'daki Eski Sarayda, bir kısım saray oğlanlarının bulunduğu Galata Sarayı kışla - mektebinde, yine bir kısım saray oğlanlarının bulunduğu At Meydanındaki kışla - mektebde baltacılık, ekmekcilik, aşcılık, çamaşırcılık, hammallık.

Bu Saraylarda yatarlardı.

3 — Mîrî salhânelerde kasaplık. Salhânelerdeki koğuşlarında barınırlardı.

4 — Mîrî peksimed ve fodula fırınlarında hamurkârlık, pişiricilik, pastacılık, hammal-

(67) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 51.
(68) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 52.

lık. Fırınlardaki bekâr odalarında yatarlardı.

5 — *Mîrî yoğurthâne, bozahâne ve peynirhânelerde amelelik. Çoğu şehir dışında olan bu müesseselerde yatarlardı.*

6 — *Mîrî ağıllarda çobanlık, İstanbul'un yüzünü Yeniçeri oldukları zaman görürler idi.*

7 — *Mîrî inşaat da, yollarda, köprüler inşaatında amelelik, ırgatlık. Lüzumu kadar Acemi Oğlanı kışladan gönderilirdi. İş şehir dışında ise, bitinceye kadar çadırda kalırlardı.*

8 — *İstanbul'da büyük ordu esnaf alayları yapılacağı zamanlar alayın geçeceği yolları Acemi Oğlanları temizlerdi; icab ettikçe şehrin günlük temizlik işlerinde kullanılırlardı, zamanımızın tâbiri ile İstanbul'un temizlik amelesi idiler. Kışlalarında yatıp kalkarlar, lüzumu kadar nefer ayrılıp temizlik işine yollanırdı» (69).*

Acemilerden belirli hizmetle görevlendirilenler sabahları Çorbacılarıyla beraber işlerinin başına gönderilir ve akşam üzeri yine beraberce kışlalarına gelirlerdi. Çok genç olan Acemi Oğlanları başlarında ihtiyar Yeniçeriler olmadıkça dışarıya çıkamazlardı (70).

Her biri ayrı ayrı cemat ismiyle anılan bu hizmetlerdeki fertlerin sayısı zamana göre değişiklikler göstermiştir. 1576 tarihine ait bir maaş defterinde Acemilerin hizmetleriyle miktarları şöyledir (71):

Acemi Miktarı	*Hizmetin Adı*
31	Cemâat-ı Habbâzîn-i Furûn-ı Harc
41	Cemâat-ı Teberdârân-ı Sarây-ı Atîk
22	Cemâat-ı Tabâhin-i Sarây-ı Atîk

(69) Koçu, R.E. : a.g.e., S. 35 - 37.
(70) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 42.
(71) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 58.

Acemi Miktarı	*Hizmetin Adı*
15	Cemâat-ı Çiftlik-i Halkalu
21	Cemâat-ı Bahçe-i Çatalca
6	Cemâat-ı Âbkeşân
33	Cemâat-ı Teberdârân-ı Sarây-ı Galata
15	Cemâat-ı Tabbâhîn-i Sarây-ı Galata
11	Cemâat-ı Câmeşûyân-ı Sarây-ı Galata
15	Cemâat-ı Teberdârân-ı Sarây-ı İbrahim Paşa
17	Cemâat-ı Tabbâhîn-i Sarây-ı İbrahim Paşa
18	Cemâat-ı Habbâzîn-ı Sarây-ı İbrahim Paşa
12	Cemâat-ı Cameşûyân-ı Sarây-ı İbrahim Paşa
62	Cemâat-ı Teberdârân-ı Sarây-ı Edirne
7	Cemâat-ı Anbarciyân-ı Heyme
37	Cemâat-ı Simidgerân der Bursa
11	Cemâat-ı Hasırciyân-ı Hassa
66	Cemâat-ı Mandıra-i Mîrî
36	Cemâat-ı Habbâzîn-i Furûn-ı Sekban
18	Cemâat-ı Furûn-ı Galatasaray

Saray ve Cami yapımında genellikle Acemi Oğlanlar kullanılırdı. Kanuî Sultan Süleyman zamanında Haseki Sultan Camii yaptırıldığı sırada Acemi Oğlanların büyük hizmetleri görülmüştür. Bu sebeble Haseki Hurrem Sultan'ın ricasıyla Pâdişâh bunlara ayda «beş akçe Papuş Akçesi» verilmesini ferman etmiştir. Bu kazanılmış bir hak olarak «Defter Emini» Aynî Alî Efendi zamanına kadar devam etmiştir. On yedinci Yüzyıl başlarına kadar İstanbul ve Edirne Acemi Oğlanları 9406 kişidir. Papuş Akçesi ise bunlardan 2732 sine verilmektedir. Yine bu devirde Edirne Sarayının yapımında Acemi Oğlanlardan hamallık edenlere ikişer akçe ile iş verilmişti (72).

Edirne'de Sultan Selim Câmiinin demir işlerini Acemi Oğlanlar görmüşlerdir. Bu hizmetlerden başka deri işçiliklerinde, Eski Saray için çalışan hassa gemilerinde, anbarlarda, hasırcılarda, sebzecilerde, yoğurtçularda, mandıralarda v.s. ocaklar da Acemi Oğlanlar için çalışma yerleriydi.

(72) Gökbilgin, M.T. : a.g.e., S. 147.

4.2.8. Acemi Oğlanlarda Hizmet Kusurları

Bazı Acemi Oğlanların, tüccarların işlerine karıştıkları, gemilerden zorla zahire alarak fazla fiata sattıkları da olmuştur. Bunu engellemek için Edirne, Rodosçuk, Çorlu, Vize ve Hayrebolu kadılarına birer hüküm gönderilmiştir. Bazen de devşirme usûlüyle İstanbul'a getirilen Acemi Oğlanlarının Müslüman olduktan sonra bir yolunu bulup memleketlerine kaçtıkları, eski dinlerine girdikleri görülmüştür (73). Kanunî Sultan Süleyman zamanında Adana taraflarından ve Kayseri'den toplanan Acemi Oğlanları bu şekilde davranmışlardı. Bunun üzerine 1564 tarihli hükümle bunlar hapsedilip isimlerinin yazılı olduğu defterle İstanbul'a gönderilmeleri emredilmişti.

4.2.9. Acemi Oğlanların Evlenmeleri

Acemi Oğlanların evlenmeleri yasaktır. Ancak kesin tarih bilinmemekle birlikte On altıncı Yüzyılın sonlarıyla On yedinci Yüzyılın başlarında Acemi Oğlanların evlenmelerine izin verilmiştir (74).

4.2.10. Acemi Oğlanlarda Hizmetten Çıkarma

Acemi Oğlanları içinde kötürüm, hastalıklı ve deli olanların bir miktar para ile emekli edilmeleri 2. Bâyezid zamanında kanun olmuştu. Bunların sayısı çok zaman ikiyi geçmezdi (75).

Yeniçeri Ocağına kaynak teşkil eden Acemi Ocağı, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı zaman son bulmuştur.

4.3. İÇ OĞLANLAR

4.3.1. Tanımı

Enderûna alınan İç Oğlanlara «Saray Acemi Oğlanları» veya «Celeb» de denir. Yeniçeri Ocağının Acemilerine ise bunlardan ayırmak için «Şadi» adı verilir (76).

Devşirilen gençlerin Enderûn-i Hümâyûna gelmeleri bir eğitim devresinden sonra mümkün olurdu. Saray için Pâdişâhın huzu-

(73) Gökbilgin, M.T. : a.g.e., S. 147.
(74) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 56.
(75) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 42.

runda ayrılan devşirmeler Yeni Saray dışında Edirne Sarayı, Kalata Sarayı ve İbrahim Paşa Saraylarına ve bir aralık İskender Çelebi Sarayına gönderilirdi. Burada hizmet edip yüksek kabiliyet gösterenler Enderûn-i Hümâyûna alınırlardı.

4.3.2. Kuruluş, Gelişim ve Organizasyonu

İç Oğlanların öğretiminin 2. Murad'ın Şehzade Okulu ile başladığı söylenebilir (77). B. Miller, 2. Murad zamanına gelinmeden önce İç Oğlanlarının silâh eğitimi dışında başka bir eğitim gördüklerine dair hiçbir ipucuna rastlanılamadığını ifade etmektedir (78). Bu dönem Osmanlı İmparatorluğunun kültürel, siyasî ve askerî gelişiminin ana yönlerini belirleyen önemli bir dönem olmuştur. Saray ise en parlak bilim merkezlerinden birisi durumuna girmiştir (79).

Yıldırım Bâyezid döneminde Varna Savaşı (1444)'nda esir olarak alınıp Bursa ve Edirne Saraylarında altı sene müddetle İç Oğlanı olarak hizmet gören Alman asıllı J. Schildberger hatıralarında, ne gördüğü eğitimden ne de bunların görevlerinden bahsetmektedir. Fakat şunları söylemektedir :

> *«Sultan ne zaman giderse ben de diğerleri gibi koşmak mecburiyetindeydim; bunun sebebi de asillerin her zaman hizmetlerine koşacak şahısları bulundurmasını bir gelenek haline gelmiş olmasıydı» (80).*

2. Murad döneminden önce İç Oğlanlarının Sarayda düzenli bir eğitim görmediği bu sözlerden de anlaşılmaktadır.

Bu dönemde bir kısım İç Oğlanı ile Türk Saraylarında rehin olarak bulundurulan Yunanlı Prensler Edirne'deki Pâdişâh Sarayında veliahtle birlikte eğitime tâbi tutulmuşlardır. Hünkâr hocaları olarak 2. Murad İmparatorluk hudutları içinde yaşıyan en iyi, en akıllı, bilgili ve tanınmış ilim adamlarıyla hukukçuları görevlendirmiştir. Bunların arasında en göze çarpanları Molla Girani, Molla Sirek, âlimlerden Hoca-zâde ve Kâtibzâde, mate-

(76) Sertoğlu, M. : a.g.e., S. 151.
(77) Bu konuda örnek olarak Bak. :
— Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 22.
— Penzer, N.M. : The Harem, London 1965, S. 241.
(78) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 22.
(79) Enç, M. : a.g.e., S. 305.
(80) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 22.

matikçi Mirem Çelebi, şair Ahmed Paşadır. Edirne'de bulunan bu Şehzâde Okulunun ileriki yıllarda İstanbul'da Sarayiçinde daha teşkilâtlı bir şekilde kurulacak Enderûn Mektebinin bir modeli olması ihtimal dahilindedir (81).

Veliaht 2. Mehmedle birlikte eğitim gören İç Oğlanları arasında Hırvatlı Mahmut Paşa ile Avrupalılar tarafından İskender Bey olarak tanınan Arnavud George Castriota de bulunmaktadır. Hırvatlı Mahmut Paşa Şehzâde Okulunun ilk mezunu unvanını kazanan ve ilk Vezir-i Âzam olarak ün yapan bir İç Oğlanıdır. İskender Bey ise 2. Murad tarafından büyük ilgi ve yardımlar görmüştür. On dokuz yaşında Sancak Beyi yapılmış, emrine beş bin at verilmiştir. Fakat daha sonraları yirmi sene kadar Türklere karşı isyanları teşvik etmiştir. Buna rağmen 2. Mehmed'le olan çocukluk arkadaşlığı yüzünden şiddetli bir şekilde cezalandırılmamıştır (82).

2. Mehmed'in hükümranlığı boyunca Topkapı Sarayının Enderûn Mektebindeki İç Oğlan sayısı üç ile dört yüz civarındaydı. 2. Bâyezid ve 1. Selim'in hükümranlıkları sırasında ise Topkapı Sarayındaki sayı sadece üç yüzdü. Buna karşılık Edirne Mektebi ve Galata Sarayda da üç yüzer talebe vardı. Bu üç mektebin toplamı dokuz yüzü buluyordu. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Topkapı Sarayındaki İç Oğlanı sayısı iki mislinden daha fazlaydı (83).

İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Dış Saray Mekteplerinin üçüncüsü ve en büyüğü de Kanunî Sultan Süleyman zamanında ilâve edilmişti. 3. Murad zamanında (1574 - 1595) ise sadece Topkapı Sarayındaki İç Oğlanlarının sayısı sekiz, dokuz yüze yükselmiştir. Bu rakam 3. Selim (1789 - 1807)'in ıslahatlarına kadar aynılığını korumuştur (84). Gianfrancesco Morosini (85) 1585 senesinde dört sarayda toplanan İç Oğlanları sayısının altı bini bulduğunu belirtmektedir. On yedinci Yüzyılda kendisi de bir Saray İç Oğlanı olan Mehmed Halife (86) de dört mektebde dört bin İç Oğlanı bulunduğunu ifade etmektedir.

Edirne ve İbrahim Paşa okullarının kapatılmasından (1675) sonra bütün Saray sistemindeki İç Oğlanı sayısı iki bini geçmemiş-

(81) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 22 - 23.
(82) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 23 - 24.
(83) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 79.
(84) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 79.
(85) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 80.
(86) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 80.

tir. 2. Mahmud'un başlattığı ıslâhat hareketlerinin bir neticesi olarak Topkapı Sarayının geriye kalan mekteplerinde ve Galata Sarayındaki İç Oğlanı sayısı altı yüze indirilmiştir (87).

Osmanlıların tâkip ettiği en belli başlı siyaset, hükmeden sınıfın Enderûn Mektebindeki İç Oğlanları idaresine yakınlaşması yakınlık göstermek suretiyle sadakat ve bağlılık sağlamaktı. Bu siyaset önemle dikkate alınmış ve şuurlu bir şekilde uygulanmıştır. Miller (88)'e göre, 3. Murad gibi Sultanlar bile nadiren devlet işleriyle uğraşmışlardır. Bunun yerine Enderûn Mektebi onların en belli başlı meşgalesi olmuştur.

İç Oğlanlarının büyük bir kısmı Osmanlı sipahilerine katılıyorlardı. Okuldan mezun olanlar gurur verici bir törenle uğurlanırlardı. Sultan onların herbirinin yeni işlerinde başarılı olmalarını temenni ederdi. Onlara elbise, at ve para olarak mükâfat verilirdi. İç Oğlanları kaldıkları müddetçe aldıkları hediyelerle birlikte Sarayın kapısından ayrılırlardı (89).

4.3.3. İç Oğlanların Enderûn Mektebine Seçiliş ve Alınmaları

Sarayda bütün talebelere yetecek kadar yer yoktu. Burada ancak beş yüzden sekiz yüze kadar İç Oğlanı bulunmaktaydı. Birûn adı verilen saray dışında Edirne Sarayı ile Galata Sarayı'nda üç yüz veya dört yüz talebe bulunmakta idi. Burada bulunan talebeler Saraydakilerden daha aşağı seviyede idiler. Bunlar hazırlayıcı birer idadî mektebi idi. Buradaki talebeler önemli bir gelişme gösterdikleri takdirde Saraya geçebilirlerdi. Saray dışındaki talebelerin bilgi seviyesi Saray içindekilerden daha aşağı idi. Bunlar hiç Saraya geçmeksizin de dışarıda bazı ufak memuriyetlere getirilebilirlerdi (90).

İç Oğlanların tamamı mükemmel fiziğe sahip, gelecek vâdeden tiplerdi. Bu Hazırlık Okullarında Bulgar, Macar, Polonyalı, Bohemyalı, Alman, Yunan, Slâv, Rus, İtalyan Acemi Oğlanları bulunuyordu (91).

Miller (92)'e göre, Türkler kuvvetli bir ruh ve iyi bir zihnin zayıf ve çarpık bir vücutta bulunacağına inanmazlardı. Vücutca kusuru ne kadar hafif, az olursa olsun o genç hiçbir zaman Sa-

(87) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 80.
(88) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 82.
(89) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 78.
(90) Penzer, N.M. : a.g.e., S. 239.
(91) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 74.
(92) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 22 - 23.

ray hizmetlerine sokulmazdı. Saray hizmetleri için ayrılmış olanlar yeniden iki sınıfa ayrılırlar. En yakışıklı ve zeki olanlar İç Oğlanı olarak ayrılırdı. Geriye kalan İç Oğlanları ise Dış Saray Mekteplerine dağıtılırdı. Belli bir oranda da merkezî şehire ve diğer eyaletlere gerekli yüksek rütbeli memurlar için İç Oğlan ayrılırdı. Bu eyaletlerde Saray Mekteplerindekine benzer İç Oğlanı ytiştiren mektepler bulunurdu (93).

Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayında kabiliyetleri görülüb Enderûn-i Hümâyûna alınan İç Oğlanları burada Büyük ve Küçük Odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli, Kiler, Hazine ve Has Oda adlarını taşıyan Koğuşlara dağıtılırlardı.

4.3.4. İç Oğlanların Eğitimi

Türk Sultanlarının amacı devlette ileri hizmetler için kabiliyetli gençleri keşfetmek ve eğitmekti. Osmanlıların İç Oğlanlarına karşı tutumlarını Busbecq şu şekilde açıklamaktadır:

> *Türkler istisnaî vasıflara sahip bir insan buldukları zaman sanki paha biçilemiyecek değerde birşey bulmuş gibi çok sevinirler, onu yetiştirmede hiçbir fedakârlıktan sakınmazlar; şayet savaşmağa müsait vücut yapısı da varsa herşeyden üstün tutarlar. Bizim plânımız çok farklıdır; zira şayet biz bir köpek, şahin veya at bulduğumuzda da çok seviniriz, ve onu neslinin en iyisi yapabilmek için elimizden gelen herşeyi yaparız. Ama bir adam üstün vasıflara sahipse onu da mükemmelleştirmek için bir fedakârlıkta bulunmayız; ne de onun eğitimini bize düşen bir vazife olarak telâkki ederiz; ve iyi eğittiğimiz at, köpek veya şahinden bu zahmetimizin karşılığında hizmet görürüz; fakat Türkler iyi eğitim görmüş bir insandan aynı nisbette hizmet görürler. Zira bir insanın tabiatı diğer hayvanlara nazaran çok daha takdire şayan ve çok daha mükemmeldir» (94).*

Menavino (95)'ya göre de İç Oğlanlar sisteminin çağdaş bir gözlemi, bu sistemin birinci derecede bir eğitim sistemi olduğunu gösterir. Saray gençlerin doyurulduğu, bakıldığı yer değil, eği-

(93) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 82.
(94) Bak. Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 99.
(95) Bak. Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 75.

tildiği yerdir. Çalışmalar ve öğrenim büyük devlet yönetimi için düzenlenmiştir.

N. M. Penzer (96)'e göre, İç Oğlanı yetiştiren kuruluşlarda bir Ocak ruhu vardı. Burada yetişenler arasındaki bağlılık çok kuvvetliydi. Saray Mektebinin terbiye şekli zor ve uzundu. Bununla beraber talebeleriyle yalnızca mektepte değil, bütün hayatları boyunca ilgileniliyordu. Saray Mektebinden hem sivil, hem bahrihe, hem de askerî elemanlar yetişiyordu. N. M. Penzer son derece titiz bir program çerçevesinde hareket eden bu kuruluşun eğitim tarihinde tek örnek olduğunu belirtmektedir (97).

İtina ile seçilen ve iyi bir öğretim gören İç Oğlanları, savaş ve binicilik hünerlerini de büyük ölçüde öğrenirlerdi. Ok atmak, mızrak kullanmak, kılıç sallamak, cirit ve tomak oynamak, ata binmek gibi sporlar yaptırılırdı. Meselâ Kanunî Sultan Süleyman kendi zamanında süvarilerinin gelişmesine önem vermiştir. Bazen kendi yanında bulunan İç Oğlanlarından birini çağırarak hediyeyle azlettiği olmuştur. İç Oğlanları ait oldukları koğuşlara göre hizmet ve sanat da öğrenmişlerdir (98).

Saray işlerinde kullanılacak gençler sırasıyla «Gılâman», «İç Ağası», «İç Oğlanı» ve en sonunda da «Enderûn Ağası» ismini alırlardı. Bunlar kıdem ve ehliyetlerine göre Sarayın büyük görevlerine yükseliyorlardı (99). Enderûn-i Hümâyûndaki bütün iç ve dış tayinler Pâdişâh tarafından yapılırdı.

Saray hizmetleri belirli kurallara göre yetiştirilen «Enderûn Ağaları»na ait değildir. Bu hizmetler çeşitli şekillerde Padişâh emrine giren «Saray Ağaları»na aittir. Saray Ağalarının en önemlileri «Zülüflü Baltacı», «Eski Saray Baltacısı», «Haseki Sofalısı», «Koz Bekçi Kuşhanesi», «Koz Bekçi Helvahânesi», Aşçı, Bostancı, Odun Ambarı, Has Fırını, Has Ahırı, Yedekçi, Sandalcı Ocaklarıdır (100).

Devşirmelerden terbiye edilerek yetişen «Enderûn Ağaları» ilk olarak «Acemi» adını alırlar. Sonra Koğuşun eskilerinden olan bir Lâlanın emri altına verilirler. Acemilerin görevi Lâlalarına kesin olarak itaat etmektir. Aralarındaki ilişki efendi ile köle ilişkisini andırır. Lâlalar Acemilere Din Dersi verirler. Arapça

(96) Penzer, N.M. : a.g.e., S. 238.
(97) Penzer, N.M. : a.g.e., S. 239.
(98) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 76.
(99) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 534.
(100) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 534.

ve Farsça okuturlar. Kabiliyetli olanlara da silâhşorluk ve binicilik öğretirler (101).

İç Oğlanlarına mutlak itaat, alçak gönüllü davranış, terbiyeli olmak büyük bir ısrarla öğretilirdi. Yirmi beş yaşına gelen her İç Oğlanı okuldan ayrılmış olurdu. Bunlar ya müteferrikaya geçer veya taşra hizmetinde bulunurlardı. İbrahim Paşa, doğrudan Sarayın büyük veziri olmuştu. Normal terfi düzenini bozan ilk oydu (102).

4.3.5. İç Oğlanların Kıyafet ve Maaşları

İç Oğlanların koğuşlarına Oda denilirdi. Bunların maaşları, giyecek ve yiyecekleri Saray tarafından karşılanırdı. Her Oda fertlerinin isim ve künyesi ile aldıkları gündelikleri gösteren maaş defterleri vardı. Maaşları diğer ulûfeler gibi üç ayda bir verilirdi (103).

İç Oğlanları iki sınıf idiler. Büyük ve Küçük Oda Gılmânları dolama giydiklerinden «Dolamalı», öteki koğuş mensupları ise kaftan giydikleri için «Kaftanlı» olarak anılırlardı (104).

Bazı kaynaklar «Dolamalı» tâbirini yanlış olarak «Dolma» şeklinde kullanmak hâtasına düşmüşlerdir (105).

Saraya alınan İç Oğlanların hareme alınacakları önce hadım ettirilir, sonra kendilerine ait elbise giydirilirdi. İç Oğlanları başlarına çeşitli renklerde adi kavuk giyerler, arkalarına üzeri çeşitli renklerde işlemeli kumaşlardan kaftan, bellerine kuşak sararak uçlarını aşağı sarkıtırlardı. Bu çeşit kuşaklara «Fermayiş» denirdi. Kırmızı şalvar, lâcivert yemeni giyerlerdi (106).

---

(101) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 534.

(102) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 78.

(103) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 2. Cilt, S. 29.

(104) Unat, F.R. : a.g.e., S. 11.
Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 308.

(105) Bazı yazarlar «Dolama» kavramını farklı biçimde kullanmaktadırlar. Meselâ İ.H. Baykal, «Enderûn Mektebi Tarihi» adlı kitabında yer yer «dolamalı» ve «dolma» tâbirlerini kullanıyor. Buna karşılık, Koçer, H.A. : Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 - 1923), İstanbul 1970, S. 16, ve
Ergin, O. : Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1977, 1.- 2. Cilt, S. 12, ile Şemin, R. : Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz. Tarihimiz Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış, İstanbul 1973, S. 30 - 31, söz konusu kitapların da «dolma» terimini kullanmaktadırlar.

(106) Cenkmen, E. : Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri, İstanbul 1948, S. 16.

ENDERUN MEKTEBİNDEKİ İÇ OĞLANLARA VERİLEN MAAŞLARDAKİ*

Tarih	Büyük Oda	Küçük Oda	Seferli Koğuşu	Kiler Koğuşu	Hazine Koğuşu	Sarayın Yatakhânesi (Subaylar hariç)
1470 - 1481 (Angiolello'ya göre)	—	—	—	—	—	20
Birinci yıl :	2					
1502 (Menavino'ya göre) İkin. yıl :	3	—	—	7	10-15	6 - 7 duka (aylık)
Üçüncü yıl :	2					
1537 (Yunus Bey'e göre)	—	—	—	—	—	—
1542 (Antoine Geuffroy'a göre)	—	—	—	—	—	18 - 20
1560 (Postel'e göre)	—	—	—	—	—	—
(J.v. Hammer'e göre) (Kanuni Sultan Süleyman Devri)	8	8	—	8	10	25
1612 (Vigenére göre)	7-8	10-12	12	8-10	10-15	10 - 15
1660 (Hezarfen Hüseyin Efendi)	10	10	10	10	12	30
1665 (Bobovi'ye göre)	8	8	12	12	12	40
1668 (Rycaut'ya göre)	4-5	4-5	8	—	—	—
1684 (Pétis de La Croix'e göre)	8	8	10	10	12	—

(*) MAAŞ BİRİMİ : Aksi belirtilmediği takdirde akçe üzerindendir.

FARKLILIĞIN NİSBETİNİ GÖSTERİR TABLO (107)

Büyük Saraydaki Vasati Maaş Nisbeti	Büyük Saraydaki İç Oğlanlarına Verilen Tah.-sisatın yek.	Edirne Sarayındaki Vasati miktar	Galata ve İbrahim Paşa Saraylarında vasati miktar	Galata ve İbrahim Paşa Saraylarında verilen tah. yekûnu
8	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	10.000	—	—	—
6 - 7	—	—	—	—
10 - 14	2.500	12	6 - 10 (Galata Saray)	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	6.400.000 (yıllık)	—	—	6.626.392 (yıllık)
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	10.600 (270 kese)	—	—	—

Elli akçe bir Venedik altın dukasına eşitti.

(107) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 102 - 103.

5. ENDERÛN MEKTEBİNDE ÖĞRETİMİN KADEMELERİ VE ESASLARI

Enderûn Mektebindeki eğitim ve öğretim devşirme usûlü de dahil olmak üzere, kendi içinde bir bütünlük gösterir. Bu sebebledir ki, bu eğitim ve öğretimin herbir kademesi, bir diğerine sıkı sıkıya bağlı bulunmaktadır. Bunlardan birisindeki bir eksiklik veya aksama, diğerlerini de zedeleyecek bir durum yaratır.

5.1. AİLEYE VERME

Devşirilen çocukların güzel olanları Saray için ayrılır, gürbüz olanları da «Bostancı Ocağı»na verilirlerdi. Geri kalan kısım Anadolu ve Rumeli'deki Türklere geçici olarak satılırlardı. Anadoluya dağıtılan gençlerin yönetimi Anadolu Ağasına, Rumelidekilerinki ise Rumeli Ağasına aitti. Bu çocukların yetiştirilmesinde kullanmak amacıyla çiftçilerden alınan para, oğlan Anadolu'ya verilmişse Anadolu Ağasıyla kâtibi arasında, Rumeli'ye verilmişse Rumeli Ağasıyla kâtibi arasında paylaşılırdı (1).

> *«Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar ilk öğrenim devresini burada görerek İslâm dininin şartlarını ve Türkçeyi öğrenirlerdi»* (2).

Acemiler dağıtıldıkları Anadolu ve Rumeli'de yedi, sekiz yıl kalırlardı. Bu süre içinde çiftçilik ... v.b. gibi işleri de öğrenirlerdi. «Türk Üzerinde» uzun süre hizmet etmiş olan oğlanlar, birer akçe ulûfe ile Acemi Ocağına veya diğer hizmetlere alınırlardı. Bu işlemler esnasında, devşirme iken tutulan defter gereğince, oğlanlar yeniden incelenirlerdi. Ondan sonra en eskilerinden başlıyarak, kıdem sırasıyla Ocak ve Cemâatlere kaydedilirlerdi. Künyelerine işaret konularak gösterilen yerlere verilmek üzere ellerine «Yeniçeri Ağası» tarafından mühürlü bir tezkere verilirdi (3).

---

(1) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 26.
(2) Cevad, A. : a.g.e., S. 176.
(3) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 29.

Yalnız 1622 ve 1636 tarihlerindeki kayıtlarda devşirmelerin Türkçeyi ve İslâmiyeti öğrenmek için Türklere verilmediği görülüyor. İ.H. Uzunçarşılı, bu kayıtlar doğru ise, Rumelinin bu tarihlerde oldukça Türkleştiği ve dolayısıyla devşirmelerin Türklerin ve çiftçilerin yanlarına verilmesine lüzum kalmadığını ifade etmektedir (4).

5.2. HAZIRLIK SARAYLARI

Fâtih'in İstanbul'u fethiyle Osmanlı Devleti çok gelişmiş, teşkilâtı da oldukça genişlemişti. Dil, din, ırk, an'âne bakımından farklı olan ülkeleri Türk Devletinin mutlak otoritesi altında tutmak gerekiyordu. Bunun için de İmparatorluğun çeşitli görevlerini yerine getirebilecek bilgili ve kabiliyetli idarecilere ihtiyaç vardı. Ayrıca Saray halkının bütün işlerini idare edebilecek elemanlar da gerekiyordu. Bu büyük ihtiyaç karşısında «Saray Mektepler» kurulmaya başlanmıştır (5). Literatürde bu kurumlar «Hazırlık Sarayları» adı altında da geçmektedir. Bu Saray Mektepleri, Osmanlı İmparatorluğunun bütün sivil memurlarını, devlet ileri gelenlerini ve askerî görevlilerini, Yeniçeri Ağasını, Sadr-ı âzamını, Defterdarını, Kubbe Vezirini, Divan Şairlerini, Tarihçilerini, Hattatlarını, Beylerbeylerini, ve Valilerini yetiştirmiştir (6).

Bu mekteplerin kuruluşundaki asıl amaç Pâdişâhların özel hizmetlerini yapacak kimselerin eğitim ve öğretimleridir. Bu hizmetleri herkes yerine getiremez ve herkese de güvenilemezdi (7). Hazırlık Saraylarının önemli bir özelliği de gençlerin daha mektepte iken iş ve memuriyet hayatına katılmasıydı. Talebeler böylece hem bir takım dersler görüyorlar, hem kabiliyetlerine göre çeşitli sanâtlar öğreniyorlar, hem de mektebin genel işlerine katılıyorlardı. Dolayısıyla bilgi, iş ve memuriyet stajı hep bir arada yürütülüyordu (8).

Bu Saray Mektepleri, tarihî silsileye göre, aşağıdaki şekilde sıralanabilirler:

---

(4) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1943, S. 24.

(5) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 85.

(6) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 88.

(7) Osman, R.: Edirne Sarayı, Ankara 1957, S. 17.

(8) İsfendiyaroğlu, F.: S. 89.

— Edirne Sarayı,
— Galata Sarayı,
— İbrahim Paşa Sarayı,
— İskender Çelebi Sarayı.

5.2.1. Edirne Sarayı

«Edirne Sarayı», Edirne'de «Eski Saray» ve «Yeni Saray» olmak üzere iki Saraydan ibarettir. Yeni Saray Pâdişâhların oturdukları yer, Eski Saray ise devşirmeden gelenlerin yerleştirildikleri yerdir (9).

Enderûn Mektebini ilk kurma çalışmalarına 1365 tarihinde 1. Murad tarafından başlanmıştır. 1. Murad, Edirne Sarayında birçok daire ve koğuşlar yaptırmıştır. Askerî teşkilât yedi yaşından küçük olmamak üzere gönüllü ve hıristiyan çocuklarından meydana geliyordu. Devşirme Kanunu gereğince toplanan fertlerin okuyup yazmaya elverişli ve endamca düzgün olanları seçiliyordu. 1. Murad bunları Daire-i Hümâyûna aldırtarak okuyup yazdırmak ve savaşa alıştırmak suretiyle terbiyelerine dikkat ettirmişti (10).

İstanbul Saraylarının yapımlarında ve teşkilâtlarında Edirne Sarayı model olarak alınmıştır (11). 2. Murad'a kadar Edirne'de oturan Pâdişâhlar bu Sarayı birçok ilâvelerde bulunarak genişletmişlerdir. Musa Çelebi (1402 - 1413) Sarayın etrafını surlarla çevirtmiştir. On beş metre yüksekliğinde duvarları olan bu Sarayın büyük bir demir kapısı vardı.

2. Murad 1450 tarihinde Edirne'de Tunca kenarında yeni bir Saray inşasına başlamış, fakat tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Fâtih Sultan Mehmed babasının sona erdiremediği bu Sarayın inşasını 1452'de başlatarak neticelendirmiş ve kurucusu olmuştur (12). Burası Fâtih Sultan Mehmed zamanında Yeni Saray ismini alınca şehirdeki Saraya da Eski Saray denilmiştir. Edirne Sarayının teşkilâtına dair tarihlerimizde hemen hiçbir kayıt yoktur.

Yeni Sarayın Fâtih Sultan Mehmed tarafından yapımında Bab-ı Hümâyûn ile, Alay Meydanı ve bu meydanın bir kısmını mey-

(9) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 301.
(10) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 11.
(11) Osman, R. : a.g.e., S. 17.
(12) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 26.

dana getiren matbahlar, fırınlar, kiler ile Bâb-üs-saâde, Arz Odası, Cihannüma, Kum Kasrı, Harem-i Hümâyûnun bir kısmı ve Enderûn-i Hümâyûn meydana gelmiştir (13).

Fâtih Sultan Mehmed Saray-ı Hümâyûnu kurup kuruluş ve iç yapısıyla ilgili olarak ocaklar, cami ve okullar yaptırmış ve on iki bin kişiyi bu ocaklara yerleştirmiştir. Ancak ömrü yetmediğinden bu on iki bin görevliyi yerleştirme ve yapacakları işlerle ilgili kanunları tamamlama işini 2. Bâyezid yapmıştır (14).

Eski Edirne Sarayının Kanunî Sultan Süleyman ve daha sonraki Pâdişâhlardan 2. Selim (1566 - 1574), 4. Mehmed, 2. Ahmed (1691 - 1695), ve 2. Mustafa (1695 - 1703) tarafından geliştirildiği görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında «Gılmân-ı Hassa» denilen altı bin İç Oğlanıyla bunların hizmetlerine ve kendilerine ait divanhâne, Has Oda, Büyük ve Küçük Odalarla Hazîne, Kiler, Seferli ve Doğancı Koğuşları yaptırılmıştır (15).

Edirne, İstanbul'un fethinden sonra devlet merkezi olmaktan çıkmışsa da ihmal edilmeyerek zaman zaman Pâdişâhlar tarafından ziyaret edilmiştir. Pâdişâhlar Saray içinde Yeni Sarayda oturmuşlardır (16).

Osmanlı Pâdişâhları İstanbul'u merkez yaptıktan sonra Edirne'de ki Eski Saray teşkilâtını ve Bostancı Ocağını devam ettirmişlerdir. Devşirmeden ayrılan fertlerden bir kısmını buraya göndermişlerdir. Bunlar, Pâdişâhın emri üzerine Divan tarafından Yeniçeri Ağasına yazılan hükümle Edirne'ye sevk olunurlardı. Bu oğlanların genel bakımı Edirne Sarayı Ağasına aittir (17). Bu Ağanın emrinde büyük rütbeli başka ağalar da vardı. Edirne Sarayı Ağası merasim günlerinde başına kavuk, içine mintan, arkasına sırma işlemeli kumaştan dört yanlı devlet kürkü, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giyerlerdi (18).

Edirne Sarayında terbiye edilen Acemiler aynı zamanda Saray Hocaları tarafından da öğretim görürler. Kabiliyetli olanlarına silâh talimi ve binicilik öğretilir. Bu Saray Acemilerinin kıdemlileri lüzum ve ihtiyaca göre üç ve nihayet yedi senede bir ya-

(13) Osman, R. : a.g.e., S. 24.
(14) Osman, R. : a.g.e., S. 25.
(15) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e.,,1945, S. 12.
(16) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 11.
(17) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 302.
(18) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 11.

pılan çıkmalarda veya Pâdişâhların tahta çıkmalarıyla yapılan büyük çıkmalarda Kapıkulu Süvari Ocağının aşağı bölüklerine çıkarılırlardı. İçlerinde en kabiliyetlileri ise Topkapı Sarayındaki Enderûn Mektebinin Büyük ve Küçük Odalarına çıkarılırlardı. Bunların çıkacak olanlarını kendi Ağaları Topkapı Sarayı Kapı Ağasına bildirirdi. O da Pâdişâha arz ile iradesini alırdı (19).

Edirne Sarayı Hocası, başına mavi kavuk giyerdi. Arkasına mavi kürk, içine mintan, beline kuşak, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giyerdi (20).

Ava meraklı olan Pâdişâhların Edirne'de av teşkilâtları vardı. İstanbul Sarayı da yapıldıktan sonra bu geleneği uzun süre devam edilmiştir. Edirne Sarayı Tüfekçi Başısı gayet emniyetli ve itibarlı bir Ağadır. Edirne Eski ve Yeni Sarayları Tüfekçi Başısı Pâdişâhların tüfeklerini korurlardı. Edirne Sarayında ayrıca Kapı Ağası, Tüfekçi Başı, Çakır Ağası, Musahip Ağası, Saray Çuhadarı, Saray Kasapbaşısı, Saray Nöbetçi Başısı, Saray Çavuş Ağası gibi görevli memurlar da vardı (21).

Edirne Sarayının 1675 yılına kadar devamı boyunca birçok safha ve değişiklikler geçirdiği görülmektedir. Bununla beraber esas teşkilâtta hiçbir eksiklik olmamıştır. Hattâ devirlere göre Enderûn teşkilâtı genişledikçe Edirne Sarayında da ilâveler yapılmıştır. Meselâ 1. Selim 1517'de Topkapı Sarayında Hırka-i Saâdet ve Has Oda teşkilâtını, 1. Ahmed (1603 - 1617) ise 1606'da Seferli Odasını kurmuştur. Aynı teşkilâtla bunların Edirne Sarayında da kurulduğu görülmektedir (22).

4. Mehmed Edirne Sarayında sünnet düğünleri, ziyafetler, tüfenk ve ok atma yarışları, at yarışları, cirid oyunları, resmi geçitler ve pehlivan güreşleri gibi askerî ve bedenî eğlenceler düzenlettirmiştir. Edirne Saray Mektebi ve Edirne şehri bu devirde ilmî ve iktisadî gelişmeler içindedir. Enderûnî Halifelerinden Mehmed Halifeye göre (23) 4. Mehmed zamanında hüner sahipleri Kanunî Sultan Süleyman zamanına göre daha üstündür. Bu devirde ilim sahipleri Edirne Sarayında toplanmışlardır.

---

(19) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 301.
(20) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 13.
(21) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 12.
(22) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 26.
(23) Bak. Osman, R. . a.g.e., S. 32.

4. Mehmed, Muhasip Mustafa Paşa ile kızı Hatice Sultanı evlendirdikten sonra Saray Hatice Sultan Sarayı diye anılmıştır. 1870 tarihinde askerî idadinin yanması üzerine Saray hükûmete hediye edilmiştir. Böylece Edirne Sarayı uzun zaman askerî mektep olarak da kullanılmıştır (24).

5.2.2. Galata Sarayı

«Galata Sarayı», 2. Bâyezid tarafından İstanbul'da Galata'da, Saray ve Devlet hizmetlerine adam yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 2. Bâyezıd'ın Galata Sarayını Gül Baba diye tanınan bir velinin işaret ve öğüdü üzerine 1481'de yaptırdığı söylenir (25). Gül Baba'nın Pâdişâha gösterdiği arazinin etrafına duvar çevrilmiş, içerisine bir cami ile herbiri ikişer yüz kişi alacak genişlikte ayrı ayrı üç koğuş yaptırılmıştır. Herbir koğuşa birer hamam, zâbit dairesi ve mutfak da ilâve edilmiştir. Bu üç koğuş, o koğuşta bulunan talebelerin sınıflarıdır (26).

Mutfak kısmına sonradan bulaşıkhâne ve çamaşırhâne binaları da katılmıştır. Mektebin arazisine ihtiyaç üzerine bir de fırın yaptırılmıştır. Eski Galata Sarayı Mektebinde, bu binalardan başka kiler, anbar, ahçılar ve ekmekçiler ocakları için de ayrı binalar yaptırılmıştır. Ayrıca «Baltacılar» için mektep içinde bir daire, hademelerle Baltacılara ait bir hastahâne, hafta içinde talebeyi ziyarete gelen veliler için bir buluşma yeri, Galata Sarayı Müdürünün bürosu ve Ağa Dairesi gibi yerler de vardı (27). 2. Bâyezid Galata Sarayını doğrudan doğruya bağımsız bir mektep olarak yaptırmış olduğundan bu kuruluş gerek binaları ve arazisi ve gerek teşkilâtı bakımlarından diğer Saray Mekteplerinin hepsinden çok daha üstün bir durumdadır (28).

On altıncı Yüzyılın ortalarında Galata Sarayında bir Saray Ağası ile birlikte yirmi bir Ağa, dört Enderûn Oğlanı, dört Hastahâne Oğlanı, beş Hoca, bir kâtip, İmam, Tabib, Çamaşırcı, Sa-

(24) İskit Yayınevi (Yay.) : a.g.e., 1. Cilt S. 112.
(25) Bu konuda geniş bilgi için Bak. :
— İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 58 - 84.
— Tayyarzâde, A.A. : Tarih-i Atâ, 1. Cilt, İstanbul 1293, S. 72, 76, 153, 156.
— Hızır İlyas : Letâifî Vekayiî Enderûn, İstanbul 1276, S. 44.
— Ziya, M. : Mekteb-i Sultani, İstanbul 1918, S. 15 - 16.
(26) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 73.
(27) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 101 - 102.
(28) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 140.

ka, Tellâk, Şerbetçi, Et Hammalı, Kapıcı, Baltacı, Kilerci, Ekmekçi gibi memur ve müstahdemler vardı (29).

Galata Sarayı Mektebi, Enderûn-i Hümâyûna talebe hazırlayan bir kuruluştur. Galata Sarayının Saraydaki Küçük Oda için birinci, Enderûn-i Hümâyûn için ise ikinci bir Hazırlık Mektebi niteliği taşıdığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Atâ Tarihinde bu konu şu ifadelerle yer almaktadır:

> «... *Galata Sarayı Enderûn-i Hümâyûna ikinci ve Sarây-ı Hümâyûndaki Küçük Odaya birinci Mekteb-i İdadi ittihaz ve bakiye-i kanunlarının Asr-ı Süleyman-ı Hânide ikmâline ağaz olunmuştur*» (30).

İ.H. Konyalı da bu konuyu şu şekilde doğrulamaktadır:

> «*Atâ Tarihinin dediği gibi Galata Sarayı, nasıl Enderûn-i Hümâyûn için ikinci ve Saraydaki Küçük Oda birinci idadî mektebi ise, İbrahim Paşa Sarayı da Galata Sarayı ayarında ikinci derecede bir Saray Mektebi oldu*» (31).

Galata Sarayı zaman zaman kısa aralıklarla medrese haline sokulmuşsa da, mektebin bu şekli hiçbir zaman devamlı olmamıştır. İlk fırsatta yine Saray Mektebi haline gelmiştir (32).

Talebeleri daha iyi yetiştirmek için Sarây-ı Hümâyûn ile Galata Sarayı koğuşlarına ve Galata Sarayı Müdürü Dairesine 1. Ahmed ve 3. Ahmed ile 1. Mahmud zamanında (1730 - 1754) birçok kitaplar bağışlanmıştır. 1. Mahmud Galata Sarayı Mektebi için bir de kütüphâne yaptırmıştır. Üç koğuşun hocalarının en eskisi kütüphâne hocalığına tayin olunmuştur (33).

İstanbul'un ileri gelen aileleri, çocuklarının iyi bir eğitim ve öğretimden geçebilmesi için onların Galata Sarayı Mektebine girmesini isterlerdi. Fakat bu girme işlemi oldukça zor olurdu. Galata Sarayında yetişen öğrencilerin Yeni Saraya alınma şansları vardı. Fakir olan öğrenciler ders vasıtalarından ve bol kitaptan mahrumdular. Bunun için de okuyup yazmakta sıkıntı çekiyorlardı. 1. Mahmud'un içi kıymetli kitaplarla dolu kütüphâ-

(29) İskit Yayınevi (Yay.): Mufassal Osmanlı Tarihi, 2. Cilt, İstanbul 1958, S. 720.
(30) Tayyarzâde, A.A.: a.g.e., 1. Cilt, S. 73.
(31) Konyalı, İ.H.: İstanbul Sarayları, 1. Cilt, İstanbul 1943, S. 155.
(32) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 100.
(33) Tayyarzâde, A.A.: a.g.e., 1. Cilt, S. 157 - 158.

neyi yaptırmasındaki en büyük faktör, bu çocuklara eğitim ve öğretimdeki desteği sağlamaktı (34).

Galata Sarayı Mektebi Kütüphânesine konulan ve 901 adetten ibaret olan eserlerin alanlara göre gruplandırılması şöyledir (35) :

Sayı	İsimler	Sayı	İsimler	Adet	İsimler
6	Cüz'ü Şerif	16	Kütüb-ü Usûl-ü Fıkıh	3	Kütüb-ü Hikme
75	Kütüb-ü Tefasir	46	Kütüb-ü Kelâm	26	Kütüb-ü Maani
12	Kütüb-ü Havaşi	39	Kütüb-ü Lûgat	150	Kütüb-ü Edebiyat
10	İlm-ü Kıraat	13	Kütüb-ü Sarf	78	Kütüb-ü Tevarih
149	Kütüb-ü Ehadis	85	Kütüb-ü Nahiv	6	Kütüb-ü Âdâb
35	Kütüb-ü Havaşi Minel Fıkıh ve Feraiz ve Fetva	30	Kütüb-ü Mantık	22	Kütüb-ü Riyaziyat
		50	Kütüb-ü Fıkıh	12	Kütüb-ü Heyet
				16	Kütüb-ü Tasavvuf
				22	Murakkat

Bu kitaplar Galata Sarayı Mektebinin lağvından sonra 1. Mahmud'un kurduğu Ayasofya Kütübhânesine kaldırılmıştır. Tasnif edildikten sonra da 444 tanesi Ayasofya Kütüphânesinde kalmış, 457 tanesi de 1. Mahmud'un kurduğu Fâtih Camii yanındaki kütüphânesine götürülmüştür (36).

Galata Sarayındaki talebelerin ortalama olarak ve yıllara göre odalardaki sayılarıyla toplamları da şu şekildedir (37) :

Yılı	*Küçük Oda*	*Orta Oda*	*Büyük Oda*	*Toplam*
1715	60	60	60	180
1757	117	152	154	423
1760	85	100	106	291
1794	144	192	184	520
1802	—	209	—	503
1800	245	178	193	647
1814	178	92	206	562
1820	—	—	—	490
1831	89	72	93	274
1833	63	—	68	203

(34) Vâsıf : Tarih-i Vâsıf, 1. Cilt, İstanbul 1219, S. 23.
(35) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 110.
(36) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 111.
(37) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 111.

Sultan Mahmud Galata Sarayı Mektebine gider, orada köşkte oturup talebelerin spor oyunlarını seyreder, çalgılarını dinlerdi. Pâdişâhın bu ziyaretini öğrenen yabancı Devlet Elçileri, Pâdişâha süslü Avrupa sepetleri içinde şekerlemeler ve çiçekler takdim ederlerdi. Sultan Mahmud hediyeleri getirenlere bahşişler verirdi. Galata Sarayı kıdemlilerinden altı talebeyi Enderûna kabul ederek mükâfatlandırmıştı (38).

Mektebin Saray meydanı denilen alanlarında talebeler o zamanın çok rağbette olan oyun ve sporlarıyla ilgilenirlerdi. Galata Sarayında beden terbiyesine ruh terbiyesi kadar önem verilmiştir. Bu sporlardan çûp ve top, tomak, cirid oyunları en başta gelenleridir. Ayrıca kemankeşlik denilen ok atma sporu da oldukça gelişmiştir. Yetişkin talebeler arasında güreşe merak saranlar da çoktur (39).

Galata Sarayında son derece sert bir eğitim gözlenmektedir. Sarayın sadece dış hizmetlileri görülür. Onların dışında başka hiç kimse görülmezdi (40).

Tomak, top, çûp oynamak ve kemankeşlik öğrenmek isteyenler önce içlerinden bir üstadın elini öperlerdi. Sonra zaman buldukça ellerindeki yayı günde beş ile ondan iki yüze kadar çeker ve tirendazlık öğrenirlerdi. Bu şekilde harp öncesi maharet kazanmaları gerekiyordu. Galata Sarayında, eğitim ve öğretim gören talebelerin hareketli bir düzen içerisinde faaliyetleri söz konusu idi. Talebeler hep beraber camiye giderek namaz kıldıktan sonra yine bir düzen içinde koğuşlarına giderlerdi. İkindi namazından sonra bazı oyunları oynamalarına ve gezinti yapmalarına izin verilirdi. Talebeler resmî elbiselerinin içinde terbiyeli bir şekilde gezerlerdi. Hepsinin başında çuhadan hilâl şeklinde şepkülah vardı. Geri kalan diğer zamanlarını okuyup yazarak değerlendirirlerdi. Bu eğitim ocağına çeşitli ders hocaları, hattatlar, hastahâne doktorları, hizmetçiler, şeyhler, vaizler ve bunlara benzer çeşitli üstadlar tayin edilmişti. Dinî ilimler, edebiyat ve çeşitli fen dersleri öğretiliyordu (41).

---

(38) Hızır İlyas : a.g.e., S. 188 - 189.

(39) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 103.

(40) Hammer, J.v. : Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung, 2. Cilt, Wien 1815, S. 30.

(41) Ziya, M. : a.g.e., S. 17 - 19.

2. Bâyezid mekteplere atanacak öğretmenlerin mutlaka bilgili ve ehliyetli kimselerden seçilmesine itina göstermiştir. Onlara değer vermiş terfilerini kıdem ve iktidar esasına dayanan bir usûle bağlamıştır. Saray Mektepleri talebelerinin giyecekleri elbiselerin bir düzen içinde olmasını sağlamıştır. Onların halk arasında okur yazar bir sınıfa mensup olarak tanınmasını istemiştir. Kılık kıyafet bakımından da avam tabakasından ayırt olunmasını sağlamıştır (42).

2. Bâyezid birçok yazma eserleri toplatıp zamanının hattatlarına kopye ettirtmiştir. Bunları çoğaltarak kütübhânelere bağışlamıştır. Bâyezid'in kurduğu kütübhâne Avrupalılarca da meşhurdur. İstanbul'da kendi adını taşıyan büyük cami ve yine kendi adına yaptırdığı küçük cami ve mescidler bulunmaktadır. Fakat kendisinin ne kadar maarifsever bir Pâdişâh olduğunu ortaya koyan hakikat, Galata Sarayı gibi çok geniş teşkilâtlı büyük bir yatılı mektep kurmuş olmasıdır (43).

Galata Sarayı Mektebinin ilk sporcuları 2. Bâyezid'in devrinde onun himaye ve teşvikleriyle yetişmişlerdi. Mektepten çıktıktan sonra bunları Sarayına almış, orada da çeşitli sporların gelişmesine çok yardım etmiştir. Hatta Saray düğünlerinde ve bayram günlerinde bizzat onların oyunlarını seyretmek, başarı gösterenlerine merasimle mükâfatlar verdirmek, kurbanlar kesmek suretiyle Yurdumuzda o devrin sporlarına karşı büyük bir heves uyandırmıştır. Şehzadelerin sünnet düğünlerinde ve Sultanların evlenme günlerinde düzenlenen oyunlar ve eğlenceler esnasında spora da yer verilmesi bir gelenek haline gelmişti (44).

2. Bâyezid Galata Sarayının kurulması fikrini kendisine ilham eden «Gül Baba» başta olmak üzere mektebe bazı muallimler tayin ettirmiş ve ders programlarını hazırlatmıştır. Yazı ve musiki dersleri için ayrıca üstadlar getirtmiş ve spor faaliyeti için de bu alanda bilgi ve kabiliyeti olanlardan talebenin geniş ölçüde faydalanmasını düşünmüştür (45).

2. Bâyezid, Gül Baba'nın öğretmen olarak atanmasından sonra Arapça, Farsça, Kıraat, Hüsn-ü Hatt ve Musiki dersleri için ayrı ayrı hocaları görevlendirmiştir (46). Yeni Saray hocaları iler-

(42) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 138.
(43) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 138 - 139.
(44) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 139.
(45) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 141.
(46) Ziya, M. : a.g.e., S. 16.

leyip yükseldikçe Galata Sarayı Hocalarının kıdemlileri Yeni Saray hocalıklarına nakledilmişlerdir. Bu konu da kanunlarla düzenlenmiştir (47).

Galata Sarayında ders veren öğretmenler şu şekilde sıralanabilir (48) :

Gül Baba, Abdullah Efendi, Hâfız Abdullah Efendi, Müftüzâde Abdürrahim Efendi, Ahıskalı Ahmed Efendi, Ekmekcizâde Ahmed Efendi, Gürcü Ahmed Efendi, Tokatlı Ali Efendi, Ali Remzi Efendi, Ahıskalı Evliya Ali Efendi, Geredeli Halil Efendi, Arapzâde Hasan Efendi, Konyalı Hüseyin Efendi, Eğinli İbrahim Efendi, İbrahim Kudsî Efendi, Amasyalı İsmail Efendi, Mahmud Halife, Çerkeşî Mehmet Efendi, Manastırlı Mehmet Efendi, İmamzâde Esat Efendi, Kütahyalı Mehmet Efendi, Hâmidî Mehmed Efendi, Seyyid Mehmed Efendi, Mehmed Efendi, Arapzâde Mehmet Efendi, Kilisli Mehmed Kutsî Efendi, Babadağlı Mustafa Efendi, Hamidîzâde Mustafa Efendi, Mustafa Efendi, Osman Efendi, Akşehirli Ömer Efendi, Seyit Mehmet Efendi, Selman Pâk Efendi, Denizlili Yahya Efendi, Hattat Durmuşzâde Ahmed Efendi, Hattat Ali Rakım Efendi, Hattat Ali Vasfi Efendi, Hattat Hamdi Efendi, Hattat İbrahim Daimî, Hattat Mehmet Enverî Efendi, Hattat Mehmet Hamdi Efendi, Hattat Mehmet Nuri Efendi, Hattat Mehmet Rasim Efendi, Hattat Mehmet Vasfi Efendi, Hocazâde Hattat Mustafa Efendi, Hattat Osman Efendi, Hattat Ömer Efendi, Hattat, Ömer Vasfi Efendi, Hattat Recep Efendi (Revanî), Hattat Süleyman Efendi, Hattat Veliyüddin Efendi, Hâfız Hattat Yusuf Efendi.

Galata Sarayından yetişmiş önemli öğrenciler arasında ise şu isimler sıralanabilir (49) :

Çorlulu Ali Paşa, Sadrazam Melek Ahmed Paşa, Serasker Mehmet Sait Paşa, Kubbe Veziri Abdi Paşa, Vezîr Mustafa Paşa, İsmail Paşa, Maanoğlu Hüseyin Bey, Tayyar Efendi, Meclisi Vükelâya memur Mustafa İzzet Efendi, Ali Ağa, Aziz Efendi, Emin Efendi, Emin Ağa, Hafız Ali Efendi, Hüseyin Ağa, Şakir Efendi, Rasih Efendi, Ulemadan Mehmed Efendi, Tarihçi ve Şair Abdi

---

(47) Ziya, M. : a.g.e., S. 18.

(48) Bu konuda geniş bilgi için Bak. :
— İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 436 - 484.

(49) Bu konuda geniş bilgi için Bak. :
— İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 489 - 557.

Paşa, Hattat İzzet Efendi, Şair Kemaleddin Ağa, Galatalı Makbulî Çelebi, Hattat ve Şair Ahmet Münir Bahaeddin Efendi, Hattat Mehmed Hıfzı Efendi, Hattat Mustafa Efendi, Hattat Ahmet Nazîm Efendi, Hamit Keskin Ağa, Şair Nazif Efendi.

Mektebin idaresi başına Galata Sarayı Ağası unvanile bir müdür tayin olunmuştur. İdare kadrosuna yardımcı olmak üzere bir takım memurlar da katılmıştır. O zamanın ders programlarına ve sınıf teşkilâtına göre ilk toplanan altı yüz kadar talebe üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar ikişer yüz kişi olmak üzere üç koğuşa dağıtılmıştır. Birbirinden ayrı ayrı yaptırılmış olan bu koğuşlarda talebenin ders okuyacakları «Oda»lar ve yatacakları yerler ayrılmıştır (50).

Galata Sarayında yetiştirilen gençlerin kabiliyetli olanları Saraya alınarak orada daha üst dereceli bir mektep olan Enderûna devam ettirilirlerdi. O zaman bunlar aynı zamanda Sarayın çeşitli hizmetlerini de görürlerdi. Bunun için Galata Sarayındaki İç Oğlanların tamamiyle Türk âdetlerine ve Saray âdabına göre terbiye edilmelerine çok dikkat ediliyordu. Bunun için Galata Sarayındaki Mektebin müdürlüğüne tayin edilenlerin mutlaka Saray usûl ve terbiyesini iyi bilen kimseler olması en başta gelen bir şart ve düzen olmuştur (51).

Sarayın herhangibir memuru mektebe Müdür olarak atanmamıştır. Bütün Saray Mekteplerinde olduğu gibi, bu görev Ak Ağalara verilmiştir. Ak Ağalar hadım oldukları için aile hayatları yoktu. Dolayısıyla tek meşgaleleri talebeler ve mektep işleri olacaktı (52).

2. Bâyezid'in oğlu Yavuz Sultan Selim Galata Sarayının ilmî ve manevî yönüyle oldukça ilgilendi. Kılık ve kıyafetle ilgili bir talimatnâme çıkarttı. Müdürlerinin yetkilerini arttırdı. Kuruluşun idaresi işlerinden başka önemli hizmetlerde görevlendirdi. Müdürlerin mektep içinde ve dışındaki nüfus ve yetkileri çok arttı. Beyoğlu semti ile Galata'nın bütün emniyet ve asayiş işlerine bakmak onların görevleri oldu. Bu kadar önemli işi Galata Sarayı Müdürü tek başına yapamazdı. Bunun için Galata Sarayına ait olmak üzere ayrı bir kuruluş meydana getirilerek

(50) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 141.
(51) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 142.
(52) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 383.

Baltacılar Ocağı kurulmuştur. Galata Sarayı Baltacıları da devşirme çocuklarıdır (53).

Mektebin öğretmenleri içinde nakiller veya ölümler gibi sebeplerle boşluklar da olmuştur. Yavuz Sultan Selim bu açık derslere bilgili ve yetkili kimseler arasından hocalar seçilmesi konusuna da önem vermiştir (54).

Galata Sarayı Mektebini yeni baştan ıslah eden ve bu mekteple ilgili ciddi kurallar koyan Kanunî Sultan Süleyman olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman zamanı Galata Sarayı Mektebinin en verimli zamanıdır. Mektebin 2. Bâyezid'den kalma kıyafet düzeni Kanunî zamanında gelişmiştir. Müdürlerden başlıyarak, memurlara, talebe ve hademelere kadar bu düzen uygulanmıştır. Müdürlerin yazın ve kışın üstlerine giyecekleri elbiselerle başlarına geçirecekleri kavuklar belirlidir. Mektebin diğer idarecileri ve bütün öğretmenleri de rütbe ve derecelerine göre belirli kılık ve kıyafetle gezmeğe mecburdurlar. Bunların da yazlık ve kışlık elbiseleri ayrı idi (55).

Saray talebelerinin giyecekleri elbise ve külahlar da belirliydi. Galata Sarayı talebeleri arkalarına kaftan giyerlerdi. Talebelerin başları tamamiyle tıraş edilmez, tepelerinde bir tutam saç bulunurdu (56).

Talebenin kılık ve kıyafetlerine karşı titiz bir ilgi gösterilmesi onlara medenî alışkanlıklar kazandırmak içindi. Buradan iyi yetişen gençler Sarayı Hümâyûna alınırlardı. Bunun için Galata Sarayı talebeleri mektebe alındıkları ilk günden itibaren Saray âdabına, her türlü teşrifat, terbiye ve nezaketine, kılık kıyafet düzenine ve temlik esasına alıştırılırdı (57).

Önceleri eski Galata Sarayına alınanlar hep Devşirme çocuklarıydı. Fakat Kanunî Sultan Süleyman'ın zamanında artık Türk ve Müslüman çocukları da bu mektebe kabul olunmaya başlanmıştır (58).

Galata Sarayı Mektebinde zamanın bütün eğitim ve öğretimlerini görerek iyi yetişmiş olanlardan güzel ahlâkları ve kabili-

(53) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 147.
(54) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 148.
(55) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 150.
(56) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 154.
(57) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 156.
(58) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 158.

yetleri ile arkadaşları arasında üstün cevher gösterenler vardı. Bunlar kanun gereğince Sarayda daha üst dereceli bir öğretim kuruluşu olan Enderûn Mektebine kabul olunuyorlardı. Burada eğitim ve öğretimlerini geilştirerek sırayla terfi ediyorlardı. İçlerinden bir çoğu Sarayın büyük memuriyet ve makamlarına kadar yükseliyorlardı. Bu makamlardan sonra da Devlet hizmetlerinde çalışıyorlardı. İçlerinde Sadrazamlığa kadar yükselenler vardı. Galata Sarayı Mektebinde kabiliyet gösteremeyenler çıkma süresi gelince Sipahi Bölüklerine nakledilerek askerlik mesleğine girerlerdi (59).

Galata Sarayı fertleri hizmetlerine göre çeşitli sınıflara ayrılmıştı. Hizmetten başka kendilerine ayrılan hocalardan dersler görürlerdi. On altıncı Yüzyıl ortalarında Galata Sarayı'nda yedişer akçe gündelik alan beş hoca vardı. Buraya alınan hoca, terfi ederse Yeni Saraydaki koğuş hocalığına geçirilirdi. Buraya dışardan ve ulemâdan biri tayin edilirdi (60).

Galata Sarayı Kanunî Sultan Süleyman zamanında çok iyi talebeler yetiştirmiş, mükemmel bir ilim yuvası haline gelmiştir. Galata Sarayı diğer Saraylara nazaran daha itibarlıydı. Bunun için buradaki oğlanların önemli kısmı Yeni Saraydaki boşlukları laı doldurmak için bu Sarayda en aşağı derece olan Büyük ve Küçük Odalara alınırdı. Ender olarak da büyük bir lütuf sonucunda Kaftanlı Odaları denilen Seferli, Kiler, Hazîne ve Has Odalara alınırdı (61).

Kanunî Sultan Süleyman Galata Sarayı Mektebinin müdürlerine, öğretmenlerine ve idarecilerine ait atamaları ve tayinleri esaslı bir sisteme bağlamıştı. Bunların ve talebelerin kılık ve kıyafetlerini düzene koymuş, okutulacak derslerin programlarını yeni baştan düzenlettirmiştir. Talebenin mektebe kabulleri ve mektepten Enderûna alınmaları veya Sipahi Ocaklarına geçişleri gibi çıkma usûllerini düzenlemiştir. Böylece mektebin bütün işlerini belirli usûllere ve nizamlara bağlamıştır (62).

Kanunî Sultan Süleyman'ın Galata Sarayı Mektebine yaptığı büyük iyiliklerden biri de mektebdeki talebe sayısını arttırmamasıdır. Talebenin sayısından ziyade niteliğine önem vermesi

(59) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 170.
(60) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 304.
(61) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 303.
(62) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 175.

ilme verdiği büyük önemi göstermektedir. İbrahim Paşa Sarayı Mektebi ve İskender Çelebi Sarayı Mektebini bu amaçla kurmuştur (63).

2. Selim zamanında kanun ve nizamlar çiğnenmiş, Galata Sarayı Mektebinin talebeleri de dağıtılmıştı. Mekteb gereksiz yere 2. Selim tarafından medreseye çevirtilmiştir (64).

3. Murad Galata Sarayı tekrar eski haline getirmiştir. 1. Ahmed yeniden medreseye çevirmiştir. 2 Osman zamanında (1618 - 1622) üçüncü defa Saraya dönüştürülmüştür. 4. Mehmed devrinde ise ağalar Küçük Oda ve Orduya dağıtılıp Galata Saray gene bir medrese olmuştur. Damat Şehit Ali Paşa binayı düzenlemiş, içine bir kasır ilâvesiyle dördüncü defa Galata Sarayı geliştirmiştir. 1753 tarihinde 1. Mahmud devrinde Fâtih ve Ayasofya Kütüphâneleri gibi büyük bir Kütüphâne yapılmıştır. 2. Mahmud devrinde büyük Tophâne yangınında yanan bina yeniden yapılmıştır. 1840 tarihinde bu bina Tıphâne olmuştu. Abdülmecid devrinde tekrar yanan bina kârgir olarak yapılmıştır. Yapımı Abdülaziz zamanında (1861 - 1876) biten bu bina «Adliye» kışlası adını almıştır. 1862 tarihinde «İdadii Umumi» adı altında «Harbiye, Bahriye, Tıbbiye, Mühendishâne» talebesine ait bir idadî mektebi olmuştur (65).

5.2.3. İbrahim Paşa Sarayı

Evliya Çelebi (66)'ye göre İbrahim Paşa Sarayı vezir saraylarının en büyüğü olub bu Saraydan daha büyük bir Saray yoktur. Günümüze kadar gelebilen bu Saray çeşitli devirlerde çeşitli amaçlarla kullanılmıştır.

İstanbul Adliye Sarayının yapımı için arsa aranmağa başlandığı sırada bu Saray hakkında münakaşalar açılmıştır. 1938 yılından itibaren de yayınlar yapılmıştır. S. Çetintaş, Cumhuriyet Gazetesindeki yazısında Sarayın yıkılamıyacağını, burasının İbrahim Paşa Sarayı olabileceğini iddia etmiştir (67).

---

(63) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 180.

(64) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 184.

(65) Yücel, H.Â.: Türkiye'de Orta Öğretim, İstanbul 1938, S. 523.

(66) Danışman, Z.: Evliya Çelebi Seyahâtnâmesi, 1. Cilt, İstanbul 1969, S. 25.

(67) Çetintaş, S.: Kör Kazma Hortlayabilir mi? Sinanın Eseri Olan At Meydanı Sarayı Yıkılamaz, «Cumhuriyet Gazetesi», 5 Haziran 1938.

Selânikî (68)'ye göre İbrahim Paşa Sarayı 1584 tarihinden çok daha önceleri İç Oğlanları için ayrılmış ve Sarayın İbrahim Paşa zamanındaki büyüklüğü ile Saray olarak kullanılmadığı görülmüştür.

İbrahim Paşa Sarayı Sultan Ahmed Camii karşısında Tapu Dairesi ile yeni Adliye Sarayı arasındaki binadır. Sarayın ilk yapılış tarihi kesin olarak tesbit edilememektedir. S. Çetintaş (69)'a göre, İbrahim Paşa Sarayı kesinlikle On altıncı Yüzyıldan kalmıştır. Özellikle Kanunî Sultan Süleyman zamanında esaslı değişiklik ve ilâvelerle mükemmel hale getirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman, Vezir-i âzam İbrahim Paşaya kendi kızkardeşini verdikten sonra, bu Sarayı İbrahim Paşaya ayırmıştır. Bundan sonra da Saray onun ismiyle anılmıştır. Damat İbrahim Paşa'nın 1536 tarihinde öldürülmesinden sonra, burası da Galata Sarayı gibi Acemi Oğlanların kışlası haline getirilmiştir (70).

İbrahim Paşa Sarayı Enderûn-i Hümâyûna ve Kapıkulu Süvari Ocağına çıkış olarak kurulmuştur. J.v. Hammer (71)'e göre, bu Saraya Bosna ve Arnavutluktan alınan Devşirmelerden Acemi Oğlanı verilmiştir. İ.H. Uzunçarşılı (72)'ya göre ise, gerektiğinde buraya esir olarak elde edilen asılzâde çocukları da alınmıştır.

Çeşitli yollardan gelen Acemi Oğlanlar, burada okuyup yazdıktan, Türk - İslâm ananesiyle yetiştikten sonra içlerinden kabiliyetli olanlar, Topkapı Sarayının Enderûn kısmına alınırlardı. Diğerleri ise çıkmalarda Kapıkulu Süvari Bölüklerinin Gureba kısmına çıkarlardı. İç Oğlanlardan başka burada görevli olarak bulunan Baltacı, Aşçı, Çamaşırcı, Ekmekçi Bölükleri fertleri ise, zamanı gelince Yeniçeri Ocağına verilirlerdi. İbrahim Paşa Sarayı On yedinci Yüzyılın ikinci yarısına kadar bu amaçla kullanılmıştır (73).

Galata Saray nasıl Enderûn-i Hümâyûn için ikinci ve Saraydaki Küçük Oda birinci bir idadi mektebi ise, İbrahim Paşa Sara-

(68) Selânikî : Tarih-i Selânikî, İstanbul 1281, S. 197 - 198.
(69) Çetintaş, S. : Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul 1939, S. 40.
(70) Sertoğlu, M. : Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958, S. 149.
(71) Bak. Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 306.
(72) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 306.
(73) Sertoğlu, M. : a.g.e., S. 149 - 50.

yı da Galata Sarayı ayarında ikinci derecede bir Saray Mektebi olmuştur (74).

1567 senesinde İbrahim Paşa Sarayının mutfağı tamir edilirken buradaki oğlanlar geçici olarak Galata Saraya nakledilmiştir. Tamir bitince yerlerine iade olmuşlardır (75).

D'ohsson (76) ve B. Miller (77)'e göre, Edirne Sarayı Mektebi ile İbrahim Paşa Sarayı Mektebi Sultan İbrahim (1640 - 1648) tarafından kaldırılmıştır. Halbuki bu Saray Mektepleri daha sonra kaldırılmıştır. Uzunçarşılı, bunu İbnülemin tasnifindeki Saray vesikalarını örnek göstererek ispatlamaktadır (78).

4. Mehmed zamanında İbrahim Paşa Sarayında ayaklanma olmuştu. Masrafın çokluğundan Şehremini askere para ödeyemiyordu. Acemi Oğlanlar yokluk ve açlık içinde idi. Yeni bir Pâdişâh tahta çıktığında İbrahim Paşa Sarayı, Galata ve Topkapı Sarayındaki Acemi Oğlanlardan sırası gelenlerin Kapıkulu Süvari Ocaklarına çıkmaları kanun olduğu halde bu sefer ihmal edilmişti. Bunun üzerine Galata Sarayındaki Acemi Oğlanlar İbrahim Paşa Sarayındakileri de kışkırtıp «Sultan Ahmet Vak'ası» denilen ayaklanmayı yaptılar. Bu ayaklanma ağaların kuvvetlenerek âdeta ağalar saltanatının başlamasına yol açtı (79). 4. Mehmed 1675'de buradaki Acemi Oğlanlar teşkilâtını ilga etmiştir. İçindeki Acemiler, kısmen Topkapı Sarayına, kısmen de Süvari Bölüklerine dağıtılmıştır. Binaya «Musıla-i Sahn» unvanında bir müderris, bir de bekçi tayin edilmiştir (80).

Böylece, Enderûn'a öğrenci yetiştiren İbrahim Paşa Sarayı, bir daha canlanmamak üzere tarihe karışmıştır.

5.2.4. İskender Çelebi Sarayı

Bu Saray Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurulmuştur. Bulunduğu yer o devrin ileri gelen devlet adamlarından Defterdar İskender Çelebi'nin Küçükçekmecedeki yerleşim yeridir (81).

---

(74) Konyalı, İ.H. : a.g.e., S. 158.
(75) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 307.
(76) Bak. Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 307.
(77) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 80.
(78) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 307.
(79) Atasoy, N. : İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul 1972, S. 35.
(80) Sertoğlu, M. : a.g.e., S. 150.
(81) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 88.

İskender Çelebi altı bin köleyi beslemiştir. Bunların altısı vezîr olmuştur. Aralarından Sokullu Mehmet Paşa Sadr-ı âzamlık mevkiine kadar çıkmıştır (82). Bu Saray, Mekteb olarak İskender Çelebi öldürüldükten (1536) sonra kurulmuştur (83).

Topkapı Sarayındaki Enderûn-i Hümâyûna gelebilmek için Devşirmeler içinden seçilen çocukların bir kısmı Hazırlık Sarayı olan İskender Çelebi Sarayına gönderilirdi. Bu mektepte eğitim ve öğretimden geçirilirlerdi. Yüksek kabiliyet gösterenler çıkmalarda Yeni Saray hizmetine ayrılırdı. Diğerleri de derecelerine göre Kapıkulu Süvari Bölüklerine verilirlerdi (84).

Enderûna hazırlık kademesini teşkil eden Saraylar arasında, İskender Çelebi Sarayı, literatür yönünden özel bir yere sahiptir. Çünkü yerli ve yabancı kaynaklarda bu konu hakkında ayrıntılı bir bilgiye rastlanamamıştır. Ayrıca Arşiv belgelerinin tasnif edilenleri arasında da bu konuyla ilgili bir belge bulunamamıştır.

5.3. ENDERÛN-İ HÜMÂYÛN

5.3.1. Büyük ve Küçük Oda

Bâb-üs-saâdeden içeri girilince sağ tarafta Büyük Oda, sol tarafta ise Has Oda ile Kuşhâne arasında Küçük Oda bulunur. Bu Odalarda bulunan kıdemli ve ehliyetli Acemiler Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarından seçilerek alınmıştır (85). Yeni gelen bir İç Oğlanına önce otuz bir akçe vermek âdetti (86). Muhtemelen Büyük Oda Fâtih Sultan Mehmed, Küçük Oda ise Kanunî Sultan Süleyman tarafından kurulmuştur (87).

Büyük ve Küçük Oda arasındaki fark büyüklük farkıydı. Miller (88)'e göre, Büyük Odanın kapasitesi On altıncı Yüzyılda yüz, iki yüz arasında değişiyordu. On yedinci Yüzyılın ortalarında iki odada altı yüz öğrenci vardı. Bunun dört yüzü Büyük Odada idi. Topkapı Sarayında toplam sayı 2. Mehmed zamanında

(82) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 78.
(83) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 88.
(84) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 301.
(85) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 309.
(86) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 69.
(87) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 55.
(88) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 55.

üç yüz kırktı. 2. Bâyezid ve 2. Selim zamanında ise üç yüz kişi idi. İ.H. Uzunçarşılı (89)'ya göre ise On altıncı Yüzyılın sonlarında Büyük Odanın mevcudu yüz, Küçük Odanın ise altmış kadardı. Büyük Odanın On yedinci Yüzyıl ortalarında mevcudu ise iki yüz elli sekiz idi.

On altıncı Yüzyılın başlarında dört hoca Büyük Oda oğlanlarına Türkçe, Arapça, Farsça ve Kur'ân öğretmiştir. On yedinci Yüzyılda ise yedi hoca vardı (90).

Büyük ve Küçük Oda bir meslek okuludur. Edirne Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı kapatılınca çıraklar Büyük ve Küçük Odaya doğrudan alınmışlardır (91).

Büyük ve Küçük Odada bulunan İç Oğlanları Sarayın en alt hizmetlerini yerine getiriyorlardı. Şayet kabiliyet gösterebilirlerse diğer dört Odada en yüksek yerlere kadar çıkabiliyorlardı (92).

Bu Odalardaki İç Oğlanların Pâdişâha ait hiç hizmetleri yoktu. Sadece Pâdişâh öldüğünde Kur'ân okumak hizmetini görürlerdi. Bu hizmetlerine karşılık Defterdar Hazinesinden biner akçe, Enderûn Hazînesinden de sekizer altın alırlardı. Bu bahşişler kanun gereği böyle verilirdi. Fakat Sultan İbrahimin ölümünde dörder yüz kuruş olarak verilmiştir. Her iki Odanın da maaşı günde sekizer akçe idi (93).

Büyük ve Küçük Odadakiler sadece okurlar ve yazarlardı. Bunlar Enderûn Mektebinin hazırlık sınıflarıdır. Dolama denilen bir elbise giydikleri için kendilerine «Dolamalı» da denir. Sayıları diğer Odadakilerden fazladır. İş konusunda Kapı Ağasının emrindedirler (94).

Büyük Oda Ağalarının, diğer Oda Ağaları gibi, bayramlarda Pâdişâha el öpmeye gitmeleri âdet değildi (95).

Büyük ve Küçük Odaların ders programları şu şekilde düzenlenmişti: Kur'ân, İlm-i Hâl, Tecvîd, Arapça, Farsça, Yazı, Cild, Tez-

(89) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 310.
(90) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 62.
(91) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 63.
(92) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 30.
(93) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 68 - 69.
(94) Ergin, O. : a.g.e., S. 12.
(95) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 68.

hîb, Oymacılık, Ressamlık, Kırâat, Meşk, Hattatlık, Musıkî ve Resim (96).

Türkçe, Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra spor hareketlerinden olan güreş, atlama, koşu, meç, ok çekme, tomak talimleri de yaparlar. Yaşca on dört veya daha fazla olanlar yaşları itibriyle spor talimlerinde daha beceriklidirler (97).

Bunların en yaşlıları On altıncı yüzyılın sonlarında on beş yaşları civarındadır. On yedinci Yüzyılda aynı derece olan bu iki Odadan terfi edip bir derece yükselen kıdemli bir İç Oğlanı Seferli Koğuşuna geçirilirdi. Bunlardan Seferli Koğuşuna geçirilemiyenler, yani kaftanlı olamıyanlar ise çıkmalarda maaş derecelerine göre on sekiz ile veya yirmi akçe ile Süvari Ocağının Sipahi veya Silâhdar bölüklerine çıkarılırlardı (98).

Büyük Odanın büyük zâbiti, Seferli Koğuşuna da bakan Saray Kethüdasıdır. Ayrıca Oda Başı, İmam, Külhancı Başı gibi başta gelen oğlanlar da vardır. Küçük Odada ise Oda Kethüdası ismiyle bir zâbit bulunup bundan sonra Oda Başı ve Simitçi Başı gelir. Büyük ve Küçük Odalarda eskilik olmayıp Halife denilen on iki kalfa vardır. Bunlar Odalarının itibarlı oğlanlarıdır. Bu halifeler dışardan gelen hocalardan ders alıp okurlar. Kendileri de Oda fertlerinden beşer, onar kişiyi okuturlar (99).

Büyük Odanın terfi ve nakil işlerine Saray Ağası bakar (100). Gerektiğinde dilekçeleri Kapı Ağasına verilerek Pâdişâha arz edilir. Pâdişâh dilekçenin üzerine «*yoluyla verdim*» diye kendi el yazısıyla yazıp dilekçeyi geri gönderirdi.

Küçük Odanın dilekçeleri se Odalarının Kethüdası ve yine Kapı Ağası vasıtasıyla arz edilirdi. Bunların dışında verilmesi gerekirse Süvarilerden Silâhdar Bölüğüne çıkarılırlar. Enderûn Mektebinin Hazîne, Kiler ve Seferli Odalarında boş yer olduğu zaman Kapı Ağasının arz etmesi üzerine Pâdişâh «*Kaftan altına verdim*» diye yazarak dilekçelerini iade ederdi.

Böylece Büyük ve Küçük Odadan terfi edenler Dolamadan çıkarak Kaftanlı olurlar. Büyük ve Küçük Odalar İç Oğlanlarının

(96) Ayverdi, S.: Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih, İstanbul 1974, S. 104.
(97) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 309.
(98) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 309.
(99) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 310.
(100) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 310.

herbirinin yılda birer kat elbiselik çuhaları ve ikişer yüz akçe düğme akçeleri vardır. Ayrıca kendilerine birer çatma ile birer takye de verilir. Büyük ve Küçük Odalar 1675 tarihinde Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayları teşkilâtıyla birlikte lağvedilmiştir (101).

5.3.2. Doğancı Koğuşu

Bütün Türk boylarında olduğu gibi Osmanlı Türkleri de av teşkilâtına büyük önem verirlerdi. Pâdişâhlar bu avlara son derece ilgi gösterirlerdi. Bunların arasında avcı lâkabını taşıyanlar da vardı (102).

Doğancı Koğuşuna Hâne-i Bâzyân da denilir. Kırk kişiliktir. Kaftanlı denilen Enderûnluların beşinci kısmıdır. Avcı Sultan Mehmed tarafından kaldırıldıktan sonra bunlardan bahsedilmemektedir. Fakat daha önceden bir Doğancı Başının emrinde böyle bir Enderûn halkı bulunmaktadır (103).

Bunların da diğer Enderûn Odalarında olduğu gibi bıçaklı eskileri vardır. En eskileri Doğancı Başının muavinidir. Diğerleri neferleridir. Kanun, nizam ve diğer âdetleri diğer Odalar gibidir. Hizmetleri Pâdişâha ait Şahin, Doğan gibi hayvanları beslemek ve uçurmayı öğrenmektir. Hükümdar ava gittiği zaman Doğancı Başı O'na diğer hizmetlilerden daha yakın bulunurdu (104).

Pâdişâh avda bulunduğu sırada dış avcılar tarafından ve dış pazarlardan av hayvanı getiren kimselere bahşiş çıkartmak ve getirdikleri avı Pâdişâha sunmak Doğancı Başının görevi idi 105). Doğancı Başının Saraydan çıkma yolu diğer Arz Ağaları gibi Mirahurluk, Çakırcı Başılık ve Şahinci Başılıkla olurdu (106).

Maaşı kırk akçe idi. Diğer Doğan Oğlanlarına senelik olarak altı ayda bir «Seraser Dolama» ve yılda birer çatma kadife üst ve birer kuşak, birer de takke verilirdi. Maaşları yirmişer akçe idi. Ayrıca bu Doğan Oğlanlarına Ramazan ayında «Yıllık-ı Pâdişâhi» denilen bir para da verilirdi. Genel olarak «Kaftan Altı»

(101) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S.310.
(102) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 189.
(103) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., S. 311.
(104) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 65.
(105) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 66 - 67.
(106) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 67.

denilen çeşitli kumaştan elbiseleri olub eskileri ferace tarzı, neferleri ise lokmanî denilen düğmeli kaftan giyerlerdi (107).

Doğan Oğlanlarına Hazîne Odasının temizlik günleri nöbeti de verilmişti. Bu günlerde Hazîne Odasına Doğan Oğlanları sıra ile gidip hazır bulunurlardı. 4. Sultan Mehmed zamanında, Pâdişâhın özel hizmetlerinde bulunan Yusuf Ağa Doğan Oğlanlarından bu nöbeti kaldırmış, Hazineli Ağalara adam başına Hazîneden yılda biner akçe bağlatmıştı (108).

5.3.3. Seferli Koğuşu

Seferli Koğuşuna, Hâne-i Seferli de denilir. Seferli Koğuşu ilk defa 4. Murad zamanında 1635 tarihinde kurulmuştur. 4. Murad'ın Revan Seferine başladığı sırada, Büyük ve Küçük Oda Oğlanlarından seçme yapılarak meydana getirilmiştir. Bunun için de bu Koğuşa savaşçı mânasında Seferli denilmiştir. Fakat bu Odaya yeni bir yönetici seçilmemiştir. O zamana kadar Büyük ve Küçük Odaların yöneticisi olan Saray Kâhyası bu Koğuşun yöneticisi olmuştur (109).

Seferli Koğuşu hamam ile Ağalar Odası arasındadır. Bu Koğuşun sayısı 70 olup On yedinci Yüzyılın sonlarında yüzü geçmiştir (110).

Hükümdarın çamaşırlarının yıkanması ve katlanması bu Koğuştakilerin görevidir. Bu çamaşır ve gömlekler, Pâdişâhı soyan ve giydiren Has Oda Başı ile sarıkları saran Tülbend Ağasından alınır (111).

Camide Hünkârın üzerinde namaz kılacağı seccadeyi Seferli Odasının Ağası serer. Pâdişâhtan önce seccade üzerine kendisi başını koyarak secde eder. Sarayın elbiselerinden ve seccadelerinden de bu Oda halkı ve Ağaları sorumludur (112).

Pâdişâh sefere çıktığında üç Saray görevlisi kendisine eşlik eder, kalanlar nöbet beklemek için Sarayda kalırlardı. Bunlar arasında kapı oğlanları da bulunurdu. Çeşitli Odalardan kal-

(107) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 67.
(108) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 67 - 68.
(109) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 28.
(110) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 56.
(111) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 28.
(112) Ergin, O. : a.g.e., S. 12.

şık olarak seçilen otuz kadar kişi Sarayda kalan İç Oğlanları arasındaki geçimsizlikleri kaldırmaya çalışırlardı (113).

Seferli Koğuşu Oğlanları Ramazanın on beşinde Pâdişâha «Lahur Suyu» sunardı. Karşılığında ise kendilerine hediye para verilirdi (114).

Seferli Odasının kıdemlileri aynı zamanda doğrudan doğruya gardiyan olurlardı. Kâhyanın emri altındaki bu görevde kırk akçe gündelik ve «Salyane» adlı bir yıllık para alırlardı. Saray dışına çıktıklarında Müteferrikalığa terfi ederlerdi. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Zülüflü Baltacı görevine gelirlerdi. Bu görevde de hadım edilmiş Saray Ağaları bulunurdu (115).

Seferli Koğuşu sonradan bir sanat mektebi haline getirilmiştir. Musikişinaslar, Hanendeler, Kemankeşler, Pehlivanlar, Berberler, Hamamcılar, Tellâklar yetiştirilmiştir. Soytarılar olarak bilinen Dilsiz ve Cüceler de bu Koğuşta bulunmaktadır. Seferli Koğuşunda âlim, şair, musikide çalışkan bir hayli kimse yetişmiştir (116).

Seferli Koğuşunun en büyük zâbiti Saray Kethüdasıdır. Çamaşırcı Başı, Hamamcı Başı, Sâzende Başı da eskilerdendir. Bunlarla birlikte burada on iki bıçaklı eski yani kıdemli İç Oğlanı vardır. Bu Odanın kabiliyetlilerinden Başkullukçu haftada iki defa bir leğen içinde «Destâr-ı Hümâyûn» denilen Pâdişâhın sarığıyla abdest havlularını yıkar ve bu iş görülürken Koğuş halkı da hep bir ağızdan ilâhi söylerler (117).

Seferli Koğuşuyla birlikte Hazîne ve Kiler Odaları Ağaları altın ve gümüş ile işlenmiş bıçak taşımak yetkisine sahiptiler (118). Has Odadan Seferli Koğuşuna verilenler bu Koğuşun elemanı olurlardı. Ancak Has Odaya ait büyük memuriyetlerden birine terfi edenler, tekrar Has Odaya alınırlardı (119).

Diğer Odalarda da bulunan Dilsizlerin merkezi Seferli Koğuşu idi. Diğer Odalarda da Kiler-i Hassa Baş Dilsizi, Kiler-i Hassa Dilsiz Eskisi, Hazîne-i Hümâyûn Dilsiz Eskisi, Has Oda Bizeba-

(113) Hammer, J.v.: a.g.e., S. 29.
(114) Cenkmen, E.: a.g.e., S. 208.
(115) Hammer, J.v.: a.g.e., S. 29.
(116) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 311.
(117) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 312.
(118) Cenkmen, E.: a.g.e., S. 208.
(119) Cenkmen, E.: a.g.e., S. 208.

nı, Harem-i Hümâyûn Bizebanı gibi dilsizler vardı. Fakat Seferli Koğuşundaki «Bizeban Başı» dilsizlerin en büyüğü idi (120). Dilsizler Enderûnda ne kadar eski olsalar koğuş zâbiti olamazlar ve Has Odaya geçemezlerdi. Sadece eskilik itibariyle Baş Dilsizliğe yükselirlerdi. Baş Dilsizlerde Has Odalık rütbesi vardı. Baş Dilsiz isterse Has Odalılara ait tayinle emekli olur, istemezse ömrü olduğu kadar Baş Dilsizlikte kalırdı. Diğer Cüceler ise çıkma zamanı Enderûn Ağaları gibi yirmişer akçe ile çıkarlardı (121).

Bu Koğuşta Dilsizlere ihtiyaç duyulması Fâtih Sultan Mehmed zamanında söz konusu olmuştur. Bunlar Hükümdar Sadr-ı âzamla görüştüğü zaman huzurda bulunurlardı (122).

Ayrıca Dilsizler Pâdişâhın özel görüşmelerinde de kapıyı tutarlardı. Pâdişâhın bulunduğu her Odanın kapısında muhakkak Dilsizler bulunurdu. Fâtih Sultan Mehmed zamanından itibaren başlarındaki «Sırmalı Dilsiz Tekkeleri» ile tanınırlardı (123). «Bizeban» denilen bu Dilsizler kulakları da işitmediği için, verilen işareti hemen anlayacak kadar zekâya sahib bulunmak zorundaydılar. Bunların asıl hizmetleri dışarıya aksetmesi uygun görülmeyen konuşmalar sırasında olmaktadır. Bunlar Rikâb günleri huzurda hazır bulunurlardı. Gerektiğinde Pâdişâh, Bizebanlar vasıtasıyla Dâr-üs-saâde Ağası, Kapı Ağası, Silâhdar Ağa, Baş Çuhadar, Sır Kâtibi ve Hazîne Kethüdası gibi Ağalara haber yollardı. Enderûn büyüklerinin Bizebanlarla Pâdişâh arasında cereyan edecek birer işaretleri vardı (124).

«Seferli Baş Cücesi» de diğer bütün Cücelerin âmiri idi. Diğer Odalarda da Kiler-i Hassa Cüceleri, Hazîne-i Hümâyûn Cüceleri, Harem-i Hümâyûn Cüceleri gibi Cüceler vardı (125).

Seferli Koğuşundaki Cücelerin görevleri de Dilsizlerinkine yakındı. Ancak Cüceler Rikâba dâhil değillerdi. Okur yazarları, Enderûnda Hâfız-ı Kütüb, kabiliyetlileri de Enderûn memuriyetlerinden «Pars Kethüdalığı» na atanırlardı. Cüceler başları-

(120) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 208.
(121) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 63 - 64.
(122) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 63.
(123) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 208.
(124) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 63.
(125) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 208.

na, Koğuş Ağaları gibi kalıp işi kavuk, arkalarına kıvrık yenli kaftan giyerlerdi (126).

Cücelerin kıyafeti hakkında Atâ Tarihinde şu bilgiler yer almaktadır:

> «*Cücelerin sırma takkeleri kad ve kametlerine misâl olarak Kaadirî tacı gibi kısaca olarak zülüf sarkıtıp melbusat-ı saire ve amameleri koğuş ağalarının aynı olmakla bunlardan Baş Cüce olub da tuhaf ve hoşsohbet olanları musahiblikle çırağ olduklarında eyyam-ı resmiyede veya irade buyurulduğu vakitlerde Huzur-u Hümâyûna ruhsude olduklarında arkalarına sair musahibler gibi kontoş kürk ve başlarına paşalı kavuğu giyerlerdi*» (127).

2. Mustafa zamanında «Baş Dilsiz» ve «Baş Cüce» Hazîne Odasına ait idiler (128).

Haremdeki kadınlara Pâdişâh tarafından Cüceler haber götürüp getirirlerdi. Pâdişâh Haremden bir kadını isteyeceği zaman Baş Cüce ile haber gönderirdi. Haremdeki kadın ve cariyeler usûl ve âdab çerçevesinde Pâdişâhın yanına gelirlerdi (129).

Sarayda Dilsiz ve Cücelerden Devlet işlerine karışmak gibi hareketleri görülenler hemen uygun bir maaş ile Saraydan çıkarılırdı. Kabahatleri büyük olursa başka memleketlere sürgün edilirlerdi (130).

Seferli Koğuşu derece itibariyle Enderûnun Büyük ve Küçük Odalarıyla Doğancı Koğuşundan yüksektir. Kiler Koğuşu ise bundan bir derece yukardadır. Seferli Koğuşunun boşlukları Büyük ve Küçük Odalardaki kıdemli elemanların nakliyle kapatılır. Bir boşluk olduğunda önce Büyük Odanın baş halifesi, ikinci boşlukta Küçük Odanın baş halifesi Seferli Koğuşuna geçer. Büyük ve Küçük Odaların kaldırılmasından uzun süre sonra Galata Sarayının canlandırılmasını takiben oradan Seferli Koğuşuna oğlan verilmiştir (131).

---

(126) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 312.
(127) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 283.
(128) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 208.
(129) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 208.
(130) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 65.
(131) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 313.

Seferli Koğuşu fertlerine de diğer Koğuşlar gibi senede bir kere esvablık veya bunun bedeli, yani kuşak, takye ve düğme akçesi verilmesi kanundu. Seferli mevcudu 1679 tarihinde 134, 1684'de 81 ve 1772'de ise 149'dur. Bu Koğuş 1831 tarihinde kaldırılarak buradaki Ağalar Hazîne ve Kiler Koğuşlarına verilmişlerdir (132).

5.3.4. Kiler Koğuşu

Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulan bu Koğuş, İç Hazîne ile Hazîne Odası arasında yer alıyordu (133).

Kiler Koğuşunda bulunan gılmânlar okuyup yazmak ve diğer ilim ve fenleri öğrenmekten başka Pâdişâha ait çeşitli yemekleri pişirmek, sofra kurmak, salata yapmak, kahve pişirmek ve çeşitli şurub ve reçelleri yapmakla da görevliydiler. Bütün bu işler Lâlaları ve eskileri tarafından gılmânlara büyük bir dikkat ve önemle öğretilirdi (134).

Miller (135)'e göre, Kiler Koğuşundakilerin sayısı 70 olub sonraları 100'e kadar çıkmıştır. İstisnai olarak bu sayı On altıncı Yüzyılda 40'a düşmüştür. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kiler Koğuşundakilerin sayısı J.v. Hammer (136)'in ifadesiyle 40, 4. Mehmed zamanında ise 70'dir.

Kiler Koğuşu Sarayın mutfağı, yemek odası idi. Yönetimi «Kilerci Başı»ya aitti. Kilerci Başıya «Ser-Kilâr-i Hassa» da denilirdi. Rütbe itibariyle Kilerci Başının hemen altında Kiler Kâhyası ve sonra da Kiler hizmetçileri bulunurdu. Bunların dışında Kilerci Başı, mutfağa ait dış işleri yapan Aşcı, Ekmekçi, Sütçü, Buzcu, Balmumcu, Tavukçu v.s. gibi on iki bölük halinde toplanmış olanları da denetliyordu (137).

Hazînedar Başının Saray yamaklarının ücretini ödediği gibi, Kilerci Başı da kendi emrinde çalışanların ücretlerini ödüyordu. Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki kanunlara göre bu ücretlerin üç aylık tutarı 820.000 akçe, yıllık tutarı da 1.680.000 akçe tutuyordu (138).

---

(132) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 313.
(133) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 313.
(134) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 62.
(135) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 56.
(136) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 27.
(137) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 27.
(138) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 27.

On altıncı Yüzyılın son yarısında Kilerci Başının maaşı günde elli akçe olub yıllığı Kapı Ağasıyla Hazînedar Başınınkiyle aynıdır. On sekizinci Yüzyıl sonlarında ise gündeliği 62 akçe olub, ayrıca kendisinin aynı tarihte 37 akçe gündelikli bir de kethüdası vardır (139).

Tarihçi Hezarfen (140)'ın raporuna göre de Kilerci Başının gündeliği 62, Kiler Kâhyasının 27, kalanlarınki de 10 akçe idi. Bunlar günde 779, üç ayda 71.910, yılda ise 287.640 akçe tutuyordu. Kilerci Başılık, 2. Murad zamanında kurulmuştur. Sabah ve akşam Pâdişâha verilecek yemeğin pişmesi, bunun Pâdişâhın huzuruna getirtilmesi ve yemek sofrasının hazırlanması Kilerci Başıya aittir. Sarayın reçel ve şerbetlerini hazırlattırmak da bunun görevidir. Kilerci Başı Sarayda terfi ederse Hazînedar Başı olur, terfi ederek taşraya çıkarsa Beylerbeyilik verilirdi (141).

Kiler Koğuşundaki fertlerin sayısı On altıncı Yüzyıl sonuyla On yedinci Yüzyılda 30 kadardır.

Kiler Koğuşunda zâbit olarak Kilerci Başı ve Kiler Kethüdasından sonra on iki kadar eskiler vardır. Bunların büyükleri çavuş makamında Peşkir Başı olub, Mum Başı, Peşkir Şâkirdi, Tütüncü Başı, Bülbülcü Başı, Tebsici Başı, Yemişci, Turşucu bu eskiler arasındadır (142).

Koğuşta suçlu olan oğlanı Peşkirci Başı alarak Kiler Kethüdasına götürür. Peşkir Başı, Hünkârın ekmeğini, Mum Başı ise Saray Koğuşlarının kandillerini yakmaya memurdur. Peşkir Şâkirdi, Pâdişâh yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkar. Peşkir Başı terfi ederse Has Odaya geçer. Yerine Mumbaşı olan kişi Peşkir Başı olub diğerleri de birer derece terfi ederler (143).

Kiler Koğuşunda bir de 2. Bâyezid zamanında kurulmuş Baş Kullukçuluk hizmeti vardır. Baş Kullukçu Kilerci Başının denetiminde yemeklerin, şerbetlerin ve gerektiğinde ilâçların hazırlanmasından sorumludur. Pâdişâh istediği zaman iki türlü ye-

(139) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 313.
(140) Bak. Hammer, J.v. : a.g.e., S. 27.
(141) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 313.
(142) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 314.
(143) Bu konuda geniş bilgi için bak. :
— Cenkmen, E. : a.g.e., S. 134 - 158.

mek pişirmek görevi de O'na aittir. Bu hizmet Baş Kullukçunun kontrolünde Kiler Koğuşu Gılmânlarının işbirliği ile yapılırdı. Ayrıca şerbet ve yemek hazırlanırken abdestli bulunmak nizamı da konulmuştu (144).

Kiler Koğuşuna Kiler Kethüdası ve Peşkir Başından sonra Yavuz Sultan Selim tarafından üçüncü eski olarak bir tepsicilik ve gece zâbiti olan Anahtar Gulâmı konulmuştur. Bunların en büyüğüne Anahtar Ağası denilirdi. Ayrıca Turşuculuk, Şerbetçilik, Yemişci Gediklisi ve Nöbetçi Başılık da kurulmuştur. Bu kuruluştan sonra en itibarlı bıçaklı eskilerden olan Baş Kullukçu sadece Pâdişâha ait yemekleri pişirmekle görevlendirilmiştir. Baş Kullukçunun emrine en tecrübeli ve bilgili olan elemanlar seçilerek verilirdi (145).

Kiler Koğuşu Nöbetçi Başısının görevi ise elindeki Mühürlü Defter gereğince kendisinde emanet olarak bulunan altın ve gümüş kapları, fağfûri saksonya, eski maden ve diğer takımları Baş kullukçuya vermek, lâzım olduğunda geri almak, temizlemek ve saklamaktı. Koğuşun kandilleri için harcanan zeytinyağı, mum, bal v.s. yi de O sağlardı. Kiler Koğuşu Kapısının dışında Baş Lâla yeri olan Hekimbaşı Odası veya Eczahâne meydana getirilmişti. Geceleyin Koğuş Ağalarından birisi rahatsız olduğunda kendisinden istenenleri Koğuşlara, Dâr-üs-saâde ve Bâb-üs-saâde Ağalarına vermek de Nöbetci Başının göreviydi. Bu Eczahânede çay, papatya, ıhlamur, yasemin, ebegümeci, hatmi, menekçe çiçekleri, çiçek suları, lokman ruhu, afyon ruhu, yara, kırık, çıkık için bazı yağlar, İngiliz tuzu v.s. bulunurdu. Bu usûl ve kaidelerin ortaya konuşu Fâtih Sultan Mehmed zamanında başlamaktadır (146).

Şerbetçilik hizmetine Rikâb-ı Hümâyûn hizmeti de denilirdi. Bu görev Kiler Koğuşunun tecrübeli ağalarına aitti. Her meyva mevsiminde Şerbetçiler, Lohuk, reçel, murabba, şekerleme ve şurup gibi şeyleri Pâdişâh istedikçe hazırlar, Has Odaya götürürdü (147).

Kiler Koğuşunda ayrıca diğer odalarda da olduğu gibi kanun gereği 8 - 9 tane Dilsiz ve Cüce Ağaları bulunurdu (148).

---

(144) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 57.
(145) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 57 - 58.
(146) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 174 - 175.
(147) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 175.
(148) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 62.

Kaftanlı sınıfı arasında bulunan bu koğuş İç Oğlanlarına senede dört defa elbise parası, kuşak parası ve ikişer defa da takye ve düğme parası verilmesi kanundu. 1679'daki maaş defterinde Kiler Koğuşunun sayısı zâbitleriyle beraber yüz otuz dört, 1684' de seksen yedi ve 1772'de yüz kırk dörttür (149).

Kiler Koğuşu fertleri, Nisan yağmuru yağdığı zaman yağmur suyu toplayarak bunu Pâdişâha takdim ile bahşiş alırlar. Bu Koğuştaki boşluklar, Büyük ve Küçük Odanın kaldırılmasına kadar bu Odalardan sağlanmıştır. Daha sonra ise Galata Sarayından faydalanılmıştır. Kiler Koğuşunda bir de hstahâne vardır (150).

Yedi yıl içinde Kiler Koğuşundakilerin Müteferrikalığa veya Çaşnigirliğe terfileri yapılırdı (151). Kiler Koğuşu İç Oğlanları, çıkmalarda ve sıraları geldiği zamanlarda Kapıkulu Süvari Bölüklerine verilirlerdi (152).

Saray Kilerine ocaklık olarak her sene Mısır'dan ve diğer bazı yerlerden belirli miktarda yiyecek ve içecek gelir (153).

Kilâr-ı Âmire ve Kilerci Başılık halifeliğin kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Ancak 1908 Temmuz İnkılâbı ve daha sonra Saltanatın kaldırılması ile önemini kaybetmiştir (154).

5.3.5. Hazîne Odası

Hazîne Odası Kiler Koğuşundan bir derece yüksek, Has Odadan ise bir derece aşağıdadır. İ.H. Uzunçarşılı (155) ve E. Cenkmen (156)'in ifadelerine göre bu Oda Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Fâtih Sultan Mehmed zamanında Enderûn Odaları arasında yer alan Hazîne Odası Yavuz Sultan Selim zamanında daha gelişmiş ve teşkilâtlanmıştır. Bu Odanın kuruluş tarihi hakkında Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde şu bilgiler yer almaktadır:

(149) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 315.
(150) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 315.
(151) Hammer, J.v.: a.g.e., S. 28.
(152) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 315.
(153) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 315.
(154) Pakalın, M.Z.: a.g.e., 2. Cilt, S. 281.
(155) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 315.
(156) Cenkmen, E.: a.g.e., S. 171.

«İstanbul'un fethinden mukaddem mevcud olduğu rivâyet olunan veya bâlâda zikr olunduğu üzere (875) senesinde inşası hitam bulan kasrı alidir ki muahharen Hazîne-i Hümâyûn ittihaz olunmuştur. Hazîne-i Hümâyûnda mevcud eşya muntazam defterlerde mukayyed olduğu gibi 1084 tarihinden 1901 senesine kadar Hazîne-i Hümâyûnun irad ve masarıfı rü'yet olunduğu sırada bilcümle nukud-u cevâhir ve ahcâr-ı zi kıymet ve saire evsâf ve ecnâsıyla mufassalan deftere kayıd u tahrîr olunub muahharen mezkûr defter tekrar ıslâh olunarak kayıtları dahi tashîh olunmuştur» (157) Belge : 4.

Hazîne Odasındaki İç Oğlanlarının sayısıyla ilgili olarak çeşitli kaynaklarda gösterilen rakamlar büyük farklılık göstermese de birbirini tam anlamıyla da tutmamaktadır. Miller (158), bu sayının elli olduğunu, 2. Mehmed ve 4. Mehmed zamanında ise yüze yükseldiğini ifade etmektedir. Hammer (159)'e göre ise bu sayı 60 olub 4. Mehmed zamanında yüz ona çıkmıştır. Zübdetüt Tevârih adlı kaynakta 1. Ahmed zamanında bu yanının seksen kişi olduğu yazılıdır (160). İ.H. Uzunçarşılı'ya göre ise Hazîne Odasındaki İç Oğlanlarının sayısı altmıştan az olmamıştır. Daha sonraları sayılarının yüz ona ve hattâ 1772'de yüz elli yediye kadar çıktığı görülmüştür (161).

Hazîne Odasının en büyük yöneticileri Hazinedar Başı (Serhâzin-i Enderûn) ve Hazîne Kethüdasıdır. Tarihçi Âlî (162)'ye göre, Hazînedar Başına Enderûn Hazînedarı denildiği gibi, bir aralık Enderûn Baş Yazıcısı veya Hazîne Baş Yazıcısı gibi görevler de aynı kimseye verilmiştir. Sonradan yazıcılık Hazinedar Ağalıktan ayrılmıştır. Hazînedar Başının emrinde görevli gılmânlar bulunmaktadır.

Hazînedar Başılık, 2. Murad tarafından Kapı Ağalığı, Kilerci Başılık ve Saray Ağalığı ile birlikte kurulmuştur (163).

---

(157) Anonim : a.g.e., S. 22. Bak. : Ek Belge : 4
(158) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 56.
(159) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 21.
(160) Bak. Cenkmen, E. : a.g.e., S. 169.
(161) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 316.
(162) Bak. Cenkmen, E. : a.g.e., S. 169.
(163) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 34.

Enderûn-i Hümâyûn Baş Yazıcısı, resmî günlerde başına som sırma takke ve fes giyer. İki tarafına zülüf sarkıtır. Başlığının Hazînedar Başı takkesi olduğunu belli etmek için kırmızı çuha üstüne sırma ile üzeri özel olarak işlenirdi. Arkasına önü kapalı, dar kollu sarı çuhadan Enderûn cübbesi, bunun üzerine kahverengi püsküllü kemer takar, arasında divit taşırdı. İçine çiçekli entari, altına kırmızı şalvar, Sarı yemeni giyerdi (164). Hazînedar Başı savaş ve barış zamanlarında, herzaman Pâdişâhın yanında bulunurdu. Özellikle Cuma günleri Camiye giderken O'na eşlik ederdi. Hazînedar Başı birkaç bin Saray görevlisinin yöneticisi idi ve aylık ücretlerini de O öderdi. Hazînedar Başının günlük ücreti seksen iki akçe olarak belirlenmişti (165). Hazîne Odası hizmetlilerinin günlük ücretleri ise Kanunî Sultan Süleyman zamanında sekiz akçe idi. Ayrıca iki kadife elbise ve bir de altın kemer verilirdi (166).

Gılmân-ı Hazîne denilen Hazîne Odalısı yılda iki kere bahşiş alırdı. Birini Mısır Hazînesi geldiği zaman, diğerini ise kışın Pâdişâha el yağı sundukları zaman alırlardı. İki seferinde de kendilerine biner akçe bahşiş verilirdi. Eskilik derecelerine göre de dört defa da olmak üzere elbise bedeli alırlardı. On altıncı Yüzyılın sonlarında yılda ikişer nakışlı kadife, birer çatma ve birer telli kuşak verilirdi. Esvap akçesi yılda bir kere Pâdişâha arz olunub Sarayda ne kadar Kaftanlı varsa onlara ve Hazînelilere verilirdi. Bu dört nöbette olurdu. Buna birinci nöbette büyük çıkma akçesi, ikinci nöbette küçük çıkma akçesi, üçüncü nöbette münakkaş akçesi, dördüncü defada da yine münakkaş akçesi denilirdi. Böylece Kaftanlılar her üç ayda bir kaftan akçesi alırlardı. Bundan başka yılda bir, kuşak akçesi, takye akçesi, düğme akçesi de verilirdi (167).

Hazînedar Başı genellikle Ak Ağalardan seçilmekte idi. Sonraları Hazînedar Başı dış haremde bulunması ve haremle bir ilişkisi bulunmaması dolayısıyla hadım olmayan ağalar da bu göreve atandılar. On altıncı Yüzyılın ortalarına kadar Ak Ağalar bu göreve atanmıştı. Sonra habeşî tavaşî Mehmed Ağaya bu görev verildi. Böylece zenci habeş ağalarına bu görev tekrar

(164) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 170.

(165) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 22.

(166) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 22.

(167) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 317.

verilmişti. Kısmen de hadım olmayan ağalara geçerek gene sonunda köse ağalara devredilmişti (168).

Hazîne Odasının ikinci önemli yöneticisi olan Hazîne-i Hümâyûn Kethüdası ise İç Hazînenin Kethüdası ve Oda Başkanıdır. Sarayın ekonomik işleriyle görevliydi. Her ay sonunda harcamaların genel durumu hakkında bilgi verirdi.

Harcamaları da «makbul-u hümâyûnumdur» diyerek onaylıyordu. Bu görev Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferinden dönüşünde kurduğu bir görevdir (169). Hazîne-i Hümâyûn Kethüdasının yanında Mühr-ü Hümâyûn bulunurdu. Hazîne-i Hümâyûndaki eşyanın korunmasıyla da görevliydi. Saraydaki eski eşyalar satılmaz, bu Ağa vasıtasıyla sattırılırdı (170).

Hazîne Odası Pâdişâhın emri olmadan, Odanın diğer elemanları hazır bulunmadan ve mühürlerin incelenmesi tam olarak yapılmadan asla açılmazdı. Hazîne-i Hümâyûn Kethüdası, ikinci, üçüncü ve dördüncü Efendiler ile otuzdan yüze kadar görevliyle birlikte Bâb-ı Hazîne-i Hümâyûna gelirdi. Kethüda mührünü çıkararak Baş Yazıcı kapıyı açar ve hepsi Hazîneye girerdi. Hazîneye eşya konulması veya alınması bu şekilde olurdu (171).

Bu konuda Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde şu bilgiler yer almaktadır :

> *«Hazîne-i Hümâyûna basılan mühür Yavuz Sultan Selim Han-ı evvel Hazretlerinin hatemi olub üzerinde (Tevekkeltü Allallâh ve Hüve Ala Küllü Şey'in Kadîr Halık Küllü Şey'in ve Hüve Ala Küllü Şey'in Vekîl nakş ve hak olunmuş mühr-ü hümâyûnları Hazîne-i Hümâyûn Kethüdaları yedinde kapunun miftahı dahi haftanı Lâlanın odasında mahfûzdur. Hazîne-i Hümâyûndan birşey ihracı hususuna irade-i şâhâne şeref sudûr buyuruldukta Hazîne-i Hümâyûn Kethüdası ve kaffe-i ümera ve zâbitan ile lüzumu miktar ağavat hazır olduğu halde evvelâ birinci kapu küşâd ol-*

(168) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 98

(169) D'ohsson : Tableau Général De L'émpire Othoman, Paris 1824, 7. Cilt, S. 40.

(170) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 171.

(171) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 199.

duktan sonra ikinci kapuda olan mühür hak ile küşâd olunub cümleten derûn-u hazîneye duhul ve talep buyurulan eşyanın ikinci kâtip tarafından derakap pusulası terkîm ve defteri mahsusa kayıt ve tahrîr olunub hangi zat vasıtasıyla talep buyurulduğuna dair şerh verildikten sonra çıkarılıp takdim ve pusulası ahz olunur. Hazîne-i Hümâyûn derûnuna dahil olan ağavat edibâne hareketle emre muntazır bulunacaklarından etrafına bakınmak ve elini cebine sokmak katiyen memnudur. Elini cebine sokmak için zarûret hissederlerse yanında bulunan zâta malûmat verilib dışarı çıkılır» (172) — Belge : 5.

Hazîne Kethüdası, arkasına içi canfesli çuha cübbe giyerdi. Tâyin olunduğu zaman samur kürk verilirdi. Kırmızı çuha şalvar, sarı mest pabuç veya yemeni giyerdi. Beline geniş donluk sarar arasında hançer taşırdı (173).

Hazîne Odasındaki İç Oğlanlarından derece alanlara Hazîne-i Hümâyûn Eskileri denirdi. Bunlar derece itibariyle Hazîne Odası fertleri kabul edilib Hazîne Odası Acemilerinden kıdemli sayılırlardı (174). Oda eskilerinden en kıdemlileri Güğüm Başı ve Kürkçü Başı idi. Güğüm Başı terfi ederse Has Odaya geçer, dışarı çıkarsa Müteferrika olurdu. Güğüm Başı ve Kürkçü Başı da dahil olmak üzere Oda eskilerinden on ikisine bıçaklı denilirdi. Bunlar Odalarının korunmasıyla görevliydiler (175).

Hazîne Odası fertleri çıkmalarda Kapıkulu Süvari Bölüklerinden Sipahi Bölüğüne veya Müteferrikalık ve Çaşnigirliğe veya Bölük Başılığa çıkarlardı (176).

Hazîne Odasının üst yöneticileri şu şekilde derecelendiriliyorlardı (177) :

— Hazînedar Başı,
— Hazîne Kethüdası,
— Güğümcü Başı,

(172) Anonim : a.g.e., S. 23. Bak. : Ek Belge : 5.
(173) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 171.
(174) Cenkmen, E. : a.g.e., S. 169.
(175) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 316
(176) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 317.
(177) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 21 - 22.

— Anahtar Oğlanı,
— Hazînedar Kâtibi,
— Bülbülcü Başı,
— Tutucu Başı (Papağan bekçisi).

Pâdişâh, Hazîneyi denetlemek için sık sık eğlenceler düzenlerdi. Bu törenler için Hazînedeki değerli olan herşey en mükemmel bir şekilde süslenerek her tarafa konulur, yerleştirilir ve duvarlara asılırdı (178).

Bu Odanın görevlileri Saray hazînelerinin korunması işine bakarlardı. D'ohsson (179) Hazîne-i Enderûn adlı yapının dört büyük oda, dehliz ve bodrumlardan meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu odalarda İmparatorluğun kuruluşundan beri toplanmakta olan çok sayıda değerli şeyler bulunmaktadır. En değerlileri ise İstanbul ile Suriye ve Mısır'ın ele geçirilmesi sırasında bu Odaya kazandırılan Bizans ve Tomanbay Hazîneleridir. Tavernier (180) dört odadan meydana gelen Saray Hazînesinin bu odaları hakkında şu bilgiyi vermektedir:

Birinci Oda : Yaylar, oklar, tüfekler, çatal oklar ve pahalı taşlarla dolu olan Silâh Odası.

İkinci Oda : En değerli elbiselerle dolu altı elbise dolabı ve kızıl çuhalar ve değerli kumaşlarla dolu sekiz dolabın bulunduğu oda.

Üçüncü Oda : Bu Odada bulunanlar şunlardır:

— Üç renkli büyük bir kaftan,
— Pâdişâhlık tahtının süsleri,
— Pâdişâhın atının eyeri ve çok süslü taşlarla donanmış binme takımları,
— misk ü anberlerle kokulanmış kaftanlar,
— takunya,
— yalnız Pâdişâhın kadınları ziyaret ettiği zaman yakılan mumlar,
— bir demir zırh - kaftan,

(178) Hammer, J.v.: a.g.e., S. 23.
(179) D.'ohsson: a.g.e., S. 39.
(180) Bak. Hammer, J.v.: a.g.e., S. 23 - 24.

— işlenmiş ve işlenmemiş elmas, yakut, zümrüt v.s. gibi taşlarla ve Pâdişâhın boyun ve kol bağlarıyla, yüzük, küpe v.s. si ile dolu bir kutu,

— çeşitli memleketlerden gelmiş çeşitli büyüklükte saatler.

Bu üçüncü odanın ortasında bir dört köşe içinde üstünde on ayakkabı bulunan bir sehpa vardır. Ayrıca altın ve ipekten dokunmuş bir halı asılıdır. Kayzer 5. Karl'ın bir resmi, birçok Avrupa dillerinde yazılmış kitaplar, iki arz küresi ve bir harita da vardır. Bu kitaplar, muhtemelen batı literatüründe uzun süre bir efsane şeklinde inanılmış olan oradaki kütübhâneden kalan eksik, kusurlu, soba artığı kitaplardır.

Dördüncu Oda : Bu Odada sikke halinde basılmış veya basılmamış altın ve gümüş vardır. Bu Oda hayattayken Pâdişâhın bir sözü üzerine bütün verasetlerini kaybetmiş olan Paşaların ve diğer büyük adamların miraslarını alan bir yerdi.

Hammer (181)'e göre, Tavernier Devlet Hazînesi ile Dördüncü Odayı birbirine karıştırmıştır. Devlet Hazînesi Özel Hazîneden ayrıdır. Bu Hazîne Divan Salonunda bulunurdu. Hergün Baş vezîrin taşıdığı devlet mührü ile mühürlü bulunur, onun kontrolünde açılır, kapanırdı. Devlet Hazinesinin iki muhafızı bulunurdu. Bunlar, vezîr-i âzam ve Defterdardı. Herbirinde birer anahtar bulunurdu. Sultanın özel hazînesinin anahtarları ise Hazînedar Başında ve Anahtar Oğlanında duruyordu. Bunlar daha sonra Kapu Ağası olurlardı. Fakat bunlar Hazînedar Kâtibi olmadan asla oraya gidemezlerdi. Kâtib herşeyden önce idi. Hazîne Odasındakilerden bu Dördüncü Odaya gitmek isteyenlerin yanlarında bir izin belgesi taşımaları gerekirdi. Fakat bazen oradan para almak için Hazînedar Başı ile anlaşarak birlikte giderlerdi.

Hazîneler arasında ticaret işlerini gösteren iki büyük sicil defteri ve Defterdarın mührü de vardı. Mührün korunması Silâhdar Ağa ile Hâzine Kâhyasının görevi idi. Hazîne Kâhyasının her değişmesinde, Defterdarlık memurlarının da huzurunda Hazînedeki eşyaların sayımı, dökümü ve denetlenmesi yapılırdı. Bu denetim beş, altı ay sürerdi. Bu tedbir 4. Mehmed'in saltanatı sırasında ortaya çıkan bir yolsuzluktan sonra alınmıştır.

(181) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 24.

4. Mehmed zamanında Hazîne Kâhyası Mehmed Paşa ölünce evinde Saray Hazînesine ait değerli mücevher ve eşyalar bulunmuştu (182).

Hazîne hizmetlerine «Hazîneli» deniliyordu. Bunların yapacağı işlerin başlıcaları Hazîne Odası içindeki elbise ve silâhları zaman zaman temizlemekti. Hazînenin başlıca geliri de, üç yılda bir Sarayda yapılan bir açık arttırmadan sağlanırdı. Burada Pâdişâhın lüzumsuz elbiseleri ve mobilyaları satılırdı. Satılanlar arasında kılıca da rastlanılırdı. Hazîne Kâtibi satılacak eşyaların bir listesini bağırıp ilân etmeleri için altı Hazîneliye verirdi. Halan Hazîneliler ise bunların kapıda sergilenmesini yapmakla görevli idiler. Bu eşyaları almak için Saray oğlanları arttırma yapabilirlerdi. Fakat tellâllık yapan Hazîneliler bunları daha sonra şehirde yeniden satmak üzere çok ucuz fiata satın alırlardı (183).

5.3.6. Has Oda

Has Oda, Enderûn Mektebi Odalarının en yüksek kademesini teşkil etmekle kalmaz, aynı zamanda da eğitim ve öğretimin en yüksek kısmını teşkil ederdi. Bu Odadaki eğitimin ana hedefi, elemanları idarecilik yönünde yetiştirmekle sınırlanmıştı.

Has Oda üzerine aldığı bu eğitimi, teoriden çok uygulamaya dayalı olarak yapmaya çalışırdı.

Has Oda Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Buranın hizmetine otuz iki İç Oğlanı verilmiştir. Eski Has Oda önce Hırka-i Şerif Dairesinin altında iken 4. Murad zamanında terk olunmuş, Hırka-i Saâdetin karşısına yeni bir Has Oda bina ettirilmiştir. Yavuz Sultan Selim Has Odayı yaptırdığı zaman buranın hizmetine Hazîne, Kiler ve emektar Çuhadarlarının naklini emretmiş ve sayılarını kırka çıkarmıştır (184).

Bu Odadaki İç Oğlanlarının sayısı D'ohsson (185) ve A.E. Lybyer (186) tarafından otuz dokuz kişi olarak belirtilmiştir. Saray sistemindeki oğlanların sayısı zamandan zamana geniş çapta de-

(182) D'ohsson : a.g.e., S. 40.

(183) Hammer, J.v. : a.g.e., 2. Cilt, S. 26.

(184) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 322.

(185) D'ohsson : a.g.e., S. 35.

(186) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 75.

gişmekle beraber Has Odanın oğlanlarının sayısında bir değişme olmamıştır. Sayıları kırktır (187).

Bunların altısını ağalar, on ikisini eskiler, yirmi ikisini de gılmânlar teşkil ediyordu (188).

Has Odadakiler Enderûn Mektebinin elit kısmı idiler. Defalarca seçimden geçerler ve genç olmalarına rağmen sistemde büyük bir yere sahib olurlardı. Oğlanların Has Odaya alınmaları ve buradaki durumları «Kitâb-i Müstetâb» da şu şekilde ifade edilmektedir :

> *«Sarâya tevzi 'olunan oğlanlar sarâylarda yedişer ve sekizer yıl ve dahi ziyâde terbiye olunurlardı. Ba'dehu içlerinde girû göze dokunur ehl-i ma'rifet ve akl u basîret üzre olanları Yeni sarây'a ve Zülüflü baltacılığa alınurdı. Anda dahi nice yıllar terbiye ve edeb ve ma'rifet hâsıl eyledüklerinde girû bunlardan okumağa yazmağa iktidârı olub ve ehl-i basîret üzre olan oğlanları Hâs odaya alınub ba'dehu umûmen çıkma oldukda her odadan ta'yin ve fermân olunduğu üzre ve her sarâylardan dahi kezâlik tarikleri üzre ulûfe ve bölük ta'yin olunub taşra çıkarlardı. Ba'dehu giderek her birlerinin liyâkat ve kâbiliyet ve istihkâklarına göre dirlik ve mansıb tâ vezîr-i a'zam oluncaya değin yolları vardır ve Hâs oda'da olan silahdâr ve çuhadâr ve rikâbdâr bölük ağalıklarından biriyle çıkmağa kanûnları olub ba'dehu kapucu-başı ve andan mîr-i alem ve andan yeniçeri ağası ve andan Kastamoni sancağı ve andan beğlerbeğilik ba'dehu her vilâyetin beğlerbeğiliklerin tasarruf itdikden sonra mîr-i mîrân-ı Anadolu ba'dehu Rûm-ili ve andan vezir ve giderek vezîr-i a'zam olur»* (189).

Has Odanın On altıncı Yüzyıl başlarından On yedinci Yüzyıl sonlarına kadar derece sırasıyla en büyük zâbitleri Has Oda Başı, Silâhdâr, Çuhâdâr, Rikâbdâr, Tülbend Gulâmı ve Miftah

(187) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 56.
(188) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 758.
— Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 324.
(189) Yücel, Y. (Yay.) : Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I Kitâb-i Müstetâb, Ankara 1974, S. 6.

Gulâmıdır. Bunlarla beraber Has Odanın mevcudu kırkdır. İlk dört ağa Arz Ağalarıdır. Fâtih'in Kanunnâmesinde Silâhdâr, Çuhâdâr ve Rikâbdârın Arz Ağalıkları daha sonradır (190).

Has Odanın Büyük Ağaları:

HAS ODA BAŞI

On sekizinci Yüzyılın başlarına kadar Silâhdâr, Çuhâdâr, Rikâbdâr, Tülbend Gulâmı, Miftah Gulâmı hariç, Has Odanın Oda fertlerini cezalandırmakta, gerekirse Pâdişâha arzetmektedir. Fakat yukarıdaki beş ağa hakkında böyle bir işlem yapamamaktadır (191).

Has Oda Başı merasimde Pâdişâhın elbisesini giydirmek ve çıkartmakla görevlidir. Emrinde «Has Oda Gılmânı» adı verilen İç Oğlanları vardır. Pâdişâh neredeyse Has Oda Başı da oradadır.

Has Oda Başı Ak Ağalardan, bazen de Enderûndan yetişmiş İç Oğlanlardan tayin edilmiştir.

Has Oda Başının derecesi Kapı Ağası payesidir. Fakat Kapı Ağası Has Oda Başından önce gelir. Pâdişâhın dört mühründen birisi Has Oda Başında bulunur. Has Oda Başı bu mührle Has Odada saklı eşyayı mühür altında bulundurur (192).

Has Oda Başılık 1681 tarihinde lağvedilmiştir. 2. Süleyman'ın tahta çıkışından sonra tekrar canlandırılmış ise de eski önemini kazanamamıştır. On sekizinci Yüzyıl başlarından itibaren Silâhdârlık önem kazanmıştır. Bu sebeple Has Oda Başılık, sırasını korumakla beraber nüfuzu kalmıyan bir memuriyet haline gelmiştir. On sekizinci Yüzyılın başlarında Enderûn âmirliği Ak Ağalardan alınmış, Silâhdar Ağaya verilmiştir. Has Odanın işleri ise Tülbend Ağasına verilmiştir (193).

Has Oda Başı, Enderûnun teşrifatçısı olarak, Sadr-ı âzam, Şeyhül-İslâm, Dâr-üs-saâde Ağası, Silâhdâr Ağa ve Bâb-üs-saâde Ağasına Pâdişâh huzurunda giydirilecek kürkleri giydirmek,

(190) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 323.
(191) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 323.
(192) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 341.
(193) Uzunçarşılı, İ.H.: a.g.e., 1945, S. 341.

Hazîne, Seferli Kethüdalarına v.s. rütbe sahibine Silâhdârın huzurunda hil'at giydirmek gibi işlerde kullanılmıştır. On sekizinci Yüzyılın ilk yarısından itibaren Has Odanın ve Sarayın diğer Odalarının en büyük âmiri Silâhdâr Ağa olmuştur. Has Odanın Ağaları derece sırasıyla Silâhdâr, Çuhâdâr, Rikâbdâr ve Tülbend Gulâmı olmuştur. Bununla birlikte şekil olarak Has Oda Başının maaş ve elbise defterlerindeki sırası yine en başta yer almıştır (194).

Bu Ağalara Arz Ağaları denilmesinin sebebi bunların Pâdişâha arz sunabilmek yetkisine sahip olabilmeleriydi (195).

SİLÂHDÂR AĞA

Silâhdâr Ağa Sarayın ileri gelenlerindendir. Silâhdarlık Atâ Tarihindeki kayda (196) göre Yıldırım Bâyezid zamanında, Sicill-i Osmânî'deki kayda (197) göre ise Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur.

Silâhdâr Ağa resmî törenlerde Pâdişâhın kılıcını at üzerinde sağ omuzunda tutarak taşır. Başında zülüf ve kırmızı kadifeli üsküfle hükümdârın sağ gerisinde yürür. Sarayda Pâdişâha ait kılıç, tüfek, ok, yay, zırh gibi eşyaları Silâhdâr Ağa korur (198). Çırakların eğitiminden ve Sarayın kapı muhafızlığından da sorumludur (199).

Bütün Oda hizmetçileri Pâdişâhın sofrasından kalan artıklarla karınlarını doyururlarken, Silâhdâr ve diğer onu izleyen üç ağa, bir odaya kurulmuş olan özel bir masada yemek yerlerdi (200).

Hammer (201)'e göre, günlük ücreti 20 akçeden fazla değildi. Ayrıca yılda dört kere de hıl'at alırlardı.

---

(194) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 341, 342.

(195) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 757.

(196) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 201.

(197) Süreyya, M. : Sicill-i Osmânî, 4. Cilt, İstanbul 1311, S. 726, 727.

(198) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 343.

(199) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 55.

(200) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 14.

(201) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 10.

Pâdişâh avda iken ve bahçede gezerken Silâhdâr Ağa yanında bulunurdu. Av gezintisinde Pâdişâhın sofrasını kurmak ve yemeğini yedirmek onun görevidir (202).

Silâhdârın önemi zamanla artmış, On yedinci Yüzyılda Saraydan Vezîrlikle çıkarılır olmuşlardır. İleriki tarihlerde hükümdârlar Silâhdârlığa tâyin ettikleri şahıslara Hatt-ı Hümâyûn göndermişlerdir. Bu Hatt-ı Hümâyûn Silâhdâr Ağa Dairesinde Arz Ağaları, Has Odalılar ve diğerlerinin huzurunda Hazîne Baş Yazıcısı tarafından okunur, sonra da dua edilirdi. Yeni Silhdârın tâyiniyle ilgili Hatt-ı Hümâyûnu Silâhdâr Ağa alırdı. Pâdişâh tâyin ettiği Silâhdârlara huzurunda kürk giydirirdi. İlk defa Silâhdârlığa tâyin edilen kişiye Acemilik adıyla bir para verilirdi. On sekizinci Yüzyılın ortalarında bu paranın miktarı on bir bin altı yüz çürük akçe idi (203).

Silâhdârlığa kanun gereği Has Odalı ve Silâhdârın bir derece aşağısında bulunan Çuhâdâr Ağa getirilirdi. Fakat bazen bu kanuna göre hareket edilmediği de olur. 1724'de Silâhdâr Mehmed Ağa yerine Kiler Kethüdası Mehmed Ağa Silâhdarlığa getirilmiştir (204).

Silâhdâr Ağalar, Vezir, Beylerbeyi ve Yeniçeri Ağalığı gibi taşra hizmetine çıkarıldıkları zaman kendilerine Pâdişâh huzurunda kürk giydirilir. En çok on gün kadar daha Sarayda misafir kalıp Hil'at-ı Vedâ denilen bir kürk daha giydirilerek kendi evlerine çıkarılırlar. Evleri yoksa Sadr-ı âzama misafir edilirlerdi (205).

Silâhdâr Ağanın emrinde olanları şu şekilde sıralayabiliriz(206):

— Has Odadaki kabiliyetli ağalardan beş nefer Lâla,
— Aşağı Koğuşların okur, yazar ve kabiliyetlilerinden bir kaftancı,
— Kiler Koğuşundan bir Kilerli,
— İstediği Koğuştan bir Tütüncü, yedi Çakırsalan ve Kilerci Başı Baltacısıyla beraber üç Zülüflü Baltacı, Yedekçi, Heybeci, Saka v.s.

(202) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 343.
(203) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 344.
(204) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 344.
(205) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 345.
(206) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 212.

Silâhdârların gündelikleri On altıncı Yüzyıl sonlarında yirmi, On yedinci Yüzyıl ortalarında kırk, On sekizinci Yüzyılda altmış ve daha sonraki tarihlerde bundan fazladır. Silâhdârların gündeliklerinden başka hasları da vardır (207).

Silâhdârlık, 1830 tarihinde Silâhdâr Giridli Ali Ağa'nın ölümüyle lağvedilmiştir. «Enderûn-i Hümâyûn Nezâreti» unvanıyla yeni bir nezâret meydana getirilmiştir. Bu nezârete Hazîne Kethüdası Bekir Efendi atanmıştır. 1831'de Ahmed Fevzi Paşa Mabeyn-i Hümâyûn Müşîrliğine getirilmiştir. Mabeynciler, Çuhâdâr, Rikâbdâr Ağalıkları görevlerini üzerlerine alarak Sarıkcı Başılık («Tülbend Ağalığı») yerine Esvâbcı Başılık gibi Kiler Kethüdalığı yerine Kilerci Başılık gibi Gedikler icad olunmuştur. Böylece Mabeyn-i Hümâyûnun bilgi ve rütbesi büyük görevlileri bütünüyle değişikliğe uğramıştır. Enderûn-i Hümâyûn Nezâreti de 1834 yılında Bekir Efendinin ölümünde lağv olunmuştur (208).

Meydana getirilen Mâbeyn-i Hümâyûn makamı 1838 tarihinde Baş Mâbeynci Hasan Rıza Bey'e verilmiştir. Hasan Rıza Bey 1844'de ayrılmış, 1858'de ise tekrar göreve dönmüştür. 1860 tarihinde Mehmed Ali Paşa görev yapmıştır. 1862'de tekrar lağvedilmiştir (209).

Enderûn-i Hümâyûnda yükselerek Silâhdâr, Baş Mâbeynci ve Hazret-i Şehr-yâri olanlar Muallim Cevdet yazmalarından «Enderûn Tarihi» nde şu şekilde sıralanmaktadır:

«Enderûn-i Hümâyûnda Tefeyyüz Ederek Silâhdâr ve Ser Kûrenâ ve Hazret-i Şehr-yâri Makamına Nail Olan

Kemankeş Ahmed Bey 941 Kâpudan-ı Deryâ olub, 951 azl ba'dehû fevt olmuştur.

Lâla Câfer Ağa 940 Yeniçeri Ağası olub, 941 de azl ba'dehû Beğlerbeği olmuştur.

Diğer Câfer Ağa 975 de Yeniçeri Ağası olub 976' da azl vezir kubbe nişin olmuştur.

Kapudan Ağa 976 Mîr-âhûr ve Beğlerbeği olmuştur.

(207) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 347.
(208) Süreyya, M. : a.g.e., 4. Cilt, S. 729.
(209) Süreyya, M. : a.g.e., 4. Cilt, S. 729.

Siyavuş Ağa 977'de Yeniçeri Ağası ba'dehû Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Çakalzâde Yusuf Sinan Ağa 987'de azl ba'dehû Kapudan Paşa ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Bosnalı İbrahim Ağa 987'de Diyarbekir'de vali, ba'dehû Kapudan Paşa, Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Bosnalı Halil Ağa 922'de Yeniçeri Ağası, ba'dehû Kapudan-ı Deryâ ve Dâmâd olmuştur.

Kayseriyeli Halil Ağa 1000 Yeniçeri Ağası, 1004 Şam Beğlerbeği olmuştur.

Hüseyin Ağa 1003 Mîr-âhûr-u evvel 1004 azl olarak fevt olmuştur.

Sarıkçı Mustafa Ağa 1005 Yeniçeri Ağası ba'dehû Beğlerbeği olmuştur.

Tırnakçı Biraderi Hüseyin Ağa 1014 Yeniçeri Ağası, 1015'de azl olmuştur.

Yavuz Alî Ağa 1011 vezâretle Mısır Vâlisi ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Öküz Mehmed Ağa 1015 vezâretle Mısır Vâlisi ba'dehû Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Daraki Mehmed Ağa 1019'da Yeniçeri Ağası olub ba'dehû vefât etmiştir

Sofi Mehmed Ağa 1021 vezâretle Mısır Vâlisi olmuştur.

Lefkeli Mustafa Ağa 1026'da vezâretle Mısır Vâlisi, ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Mehmed Hüsrev Ağa 1033 de Yeniçeri Ağası olub ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Mostarlı Mustafa Ağa 1038'de Yeniçeri Ağası olub ba'dehû Nişancı olub...

Koca Musa Ağa 1043'de vezâretle Mısır Vâlisi ba'dehû Kapudan Paşa olmuştur.

Celep Ahmed Ağa 1043 Halep ve Şam Vâlisi olmuştur.

Hüseyin Ağa 1044 Vezîr ve Kastamonu Vâlisi olmuştur.

Tüccarzâde Mustafa Ağa 1044'de Vezîr olub ba' dehû Kapudan Paşa olmuştur.

Abaza Siyavuş Ağa 1048'de azl, ba'dehû vefât etmiştir.

Melek Ahmed Ağa 1048'de vezâretle Diyarbekir Vâlisi, Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Abaza Siyavuş Ağa 1049'da Yeniçeri Ağası ba'dehû Kapudan ve Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Kara Mustafa Ağa 1053'de vezâret ile Kapudan Paşa olmuştur.

Musahip Yusuf Ağa 1053'de vezâretle Kapudan Paşa olmuştur.

İbrahim Ağa 1054 vezâretle Halep Vâlisi olmuştur.

Kapudan Yusuf Ağa 1056'da Şam Vâlisi ba'dehû Kaptan Paşa.

Haseki Mehmed Ağa 1060'da Şam Vâlisi olub ba' dehû vefât etmiştir.

Kapudan Mustafa Ağa 1060'da vezâretle Bağdat Vâlisi ba'dehû Kapudan Paşa olmuştur.

Süleyman Kenan Ağa 1064'de Vezîr ve Yeniçeri Ağası olmuştur.

Çil Ahmed Ağa 1066'da Vezîr ve Musul Vâlisi olmuştur.

Mustafa Siyavuş Ağa 1065'de vezâretle Şam Vâlisi olub badel azl fevt.

Abaza Mustafa Ağa 1067 Mora Paşası olub ba' dehû fevt.

Osman Ağa 1069 vezâretle Diyarbakır Vâlisi olmuştur.

Ömer Ağa 1074 vezâretle Mısır Vâlisi olmuştur.

Kız Hüseyin Ağa 1080 vezâretle Halep Vâlisi ba' dehû Boğaz Muhafızı olmuştur.

Saatçi Mehmed Ağa 1081 Vezir-i Kubbe nişin olub ba'dehû vefât etmiştir.

Köçek Sipahi Mustafa Ağa 1091 vezâretle Kaptan Paşa olmuştur.

Mustafa Şahin Ağa 1095 Mîr-âhûr-u evvel ba'dehû Maraş'a giderken vefât etmiştir.

Cerrah Mustafa Ağa 1099'da Yeniçeri Ağası olub ba'dehû Tunus Paşası ve Kars muhafazası memurluğu.

Hasan Ağa 1099 vezâretle Mısır Vâlisi ba'dehû Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Elmas Mehmed Ağa 1100 Mîr-âhûr-u evvel ba' dehû Nişancı ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Yeğen zâde İzzet Ağa 1102 Vezîr, ba'dehû Bağdat Vâlisi olmuştur.

Küçük Osman Ağa 1105 Vezir, Dâmâd ve Kaptan Paşa olmuştur.

Sirke Osman Ağa 1105 Vezîr ve Şam Vâlisi olub muahharen Dâmâd olmuştur.

Hacı Kıran Hasan Ağa 1106 vezâretle Şam Vâlisi ba'dehû Silifke Mutasarrıfı olmuştur.

Dayezâde İbrahim Ağa azl ba'dehû Beylerbeği ve Nişancı olmuştur.

Çorlulu İzzet Ağa 1115 Vezîr ve Dâmâd Sadr-ı a'zam olmuştur.

İbşir Hasan Ağa 1115 Mîr-âhûr-u evvel Vezîr olub ba'dehû vefât.

Fındıklılı Mehmed Ağa 1115 azl olmuştur.

Hasan Paşazâde İbrahim Bey 1115 azl olub ba' dehû Vezîr ve Dâmâd olmuştur.

Abaza Süleyman Ağa 1116 Vezîr olub ba'dehû Halep Vâlisi ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Kadir Yusuf Ağa 1128 azl olmuştur.

Halil Ağa 1125 Trablusgarp Vâlisi olub ba'dehû vefat.

İbrahim Ağa 1133 azl ba'dehû Vüzârat olmuştur.

Boşnak Mehmed Ağa 1137 vezâretle Anadolu Vâlisi olmuştur.

Şehrî Mehmed Ağa 1140 vezâretle Erzurum Vâlisi olub ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Ebubekir Ağa 1143 azl ba'dehû vüzârat ihsan olunmuştur.

Yakup Ağa 1146 vüzâratla Anadolu Vâlisi ba'dehû Dâmâd-ı Şehriyarî olmuştur.

Seyyid Mehmed Ağa 1148 vüzâratla sadaret kaymakamı ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Paşazâde Mustafa Bey 1149 azl ba'dehû vüzâratla bazı memûriyyetlerde bulunmuşlardır.

Hazîne Kethüdası İzzet Ağa 1159 azl olmuştur.
Elhaç Mehmed Ağa 1159 azl olmuştur.

Bıyıklı İzzet Ağa 1168 vüzâratle tevkî'i ba'dehû Sadr-ı a'zam olmuştur.

Süleyman Ağa 1162 azl olmuştur.

Memişzâde Sezai Efendi 1168 nasb ba'dehû azl-olmuştur.

Mehmed Ağa 1170 vefât etmiştir.

Ahıskalı İbrahim Bey 1171 azl olarak ba'dehû vezir olmuştur.

Hamza Mahir Ağa 1172 Vezîr ba'dehû Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur

Bodur Hüseyin Ağa 1172 kapucular kethüdası on günde azl olmuştur.

Abdurrahman Ağa 1174 azl olmuştur.

Hâfız Ahmed Efendi 1174 azl olmuştur.

Esseyd Mehmed Emin Ağa 1182 nasp olunur.

Sunullah Efendi 1185 Vezîr olmuştur.

Boşnak Abdullah 1187 Vezîr olmuştur.

Mehmed Emin Ağa 1189 vüzâratla Tırhala Vâlisi ba'dehû Kütahya'da fevt.

Perişan Mustafa Ağa 1194 Vezîr ba'dehû Dâmâd-ı Şehriyarî olmuştur.

Salbaş Ahmed Ağa 1195 Vezîr olmuştur.

Halîl Ağa 1196 azl ba'dehû vüzâratla Belgrat Vâlisi olmuştur.

Mehmed Ağa 1196 vüzâratla Tırhala Vâlisi ba'dehû Dâmâd ve Sadr-ı a'zam olmuştur.

Hattat İsmail Ağa 1197 azl muahharen vüzâratla bazı mahallerde bulunmuştur.

Mehmed Ağa 1201 azl evahir-i Gazide Sultan Selim Gazide vefat.

Lâdikli Ahmed Ağa 1201 azl olmuştur.

Hâfız Yahya Efendi 1204 azl olmuştur.

Esseyyit Abdullah Ağa 1210 azl olunub ba'dehû vefat etmiştir.

Mehmed İslâm Ağa 1216 azl olunmuştur.

Halil Ağa 1218 azl olunmuştur.

Elhac Süleyman Ağa 1222 azl ba'dehû vüzâratla Şam Vâlisi olmuştur.

Ahmed Reşid Bey 1223 azl olmuştur.

İzzet Paşazâde Mehmed Bey 1223 azl olmuştur.

Recep Paşazâde Mehmed Bey 1223 azl olmuştur.

Elhac Mehmed Emin Ağa 1226 azl olmuştur.

Ahmed Paşazâde Ali Bey 1233 azl muahharen Sadr-ı a'zam olmuştur.

Elhac İbrahim Ağa 1233 azl olmuştur.

İlyas Ağa 1238 azl olmuştur.

Giridî İzzet Ağa 1238 nasp olunup ba'dehû vefât.» (210) - Belge : 6.

---

(210) Anonim : a.g.e., S. 40 - 46. Bak. Ek - Belge : 6.

ÇÛHADÂR AĞA

Çûhadâr Ağa, Sarayda Pâdişâhın hizmetindeki önemli memurlardandır.

Anadolu Selçuk Hükümdârlarının Saraylarında buna benzer hizmetlere «Camedar» denilmiştir (211).

Çûhadârlık ilk defa Çelebi Sultan Mehmed tarafında kurulmuştur. İç Oğlanları arasından seçilen seçkin ve güçlü kırk kişiye sonradan «Gedikli adıyla yirmi kişi daha ilâve edilmiştir. Bunlar Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği Emanât-ı Şerifenin konulması için yaptırdıkları Hâne-i Hassa («Has Oda») ya geçirilmişlerdir. Koğuş Ağalarının sağlam bünyeli ve kabiliyetli olanlarından bir o kadar daha Çûhadâr tâyin edilmiştir (212).

Çûhadâr, alaylarda ata binerek Pâdişâhın gerisinde gider ve Pâdişâhın yağmurluğunu taşırdı. Pâdişâhın kaftan ve kürklerine bakmak da onun göreviydi (213).

Çûhadârın da Silâhdâr gibi geliri vardı. Fakat rütbece onun altındaydı. Her ikisi de devlet idaresinde çeşitli önemli görevlere sahiptiler. Çoğunlukla devlet memûriyetlerine atanacakları, bunlar seçerlerdi (214). Fâtih Sultan Mehmed'in Kanunnâmesinde Çûhadârın derecesi Silâhdâr ve Rikâbdârdan sonra gelmekteyse de On yedinci Yüzyıldan itibaren yapılan tâyinlerde Çûhadâr, Rikâbdârın üstündedir (215).

Çûhadârın On altıncı Yüzyılda gündeliği yirmi akçedir. İlk defa Çûhadârlığa tâyin edilen şahsa Enderûn Hazînesinden Acemilik adıyla On sekizinci Yüzyılda on bir bin üç yüz çürük akçe verilmekte idi (216).

Çûhadâr terfi ettiğinde Silâhdâr olmaktadır. Silâhdâr Ağa, Pâdişâhın huzurunda bulunmadığı zaman ise O'na ait işleri Çûhadâr Ağa görmektedir.

---

(211) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 13.

(212) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., S. 30.

(213) Refik, H.M. : Fâtih Asrında Enderûn-ı Hümâyûn Teşkilâtı, «Edebiyyat-ı Umûmiyye Mecmûası» 1 (13332) 16, S. 3.

(214) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 14.

(215) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 348.

(216) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 349.

Çûhadâr Ağanın emrinde olan görevliler ise şunlardır (217)

— Hâne-i Hassadan ikişer Lâla,
— Aşağı Koğuşlardan birer Kullukçu, birer Zülüflü Baltacı, ikişer Sofalı, birer Heybeci ve İkişer Yedekçi.

Çûhadâr Ağa ile Baş Çûhadâr birbirinden farklı memurlardır. Baş Çûhadâr, Pâdişâhın bir yere gidişinde Rikâb-ı Hümâyûnun sağ tarafında yaya olarak yürür ve elini Pâdişâhın atının sağrısına koyar. Emrinde kırk kadar Çûhadâr vardır. İkinci Çûhadâr, kırmızı atlas kese içindeki Pâdişâhın ayakkabısını belindeki kuşağın yan tarafına asar ve Pâdişâhın sol tarafına gider. Çizmeci adı verilen Üçüncü Çûhadâr ise Pâdişâhın çizmesini belindeki kuşağa takar. Dördüncü Çûhadâr ve diğerleri alayda peykler ve solakların arasında yürürler (218).

Çorlulu Alî Paşa'nın Silâhdarlığa atanması üzerine Silâhdârlığın aldığı Baş Mâbeyncilik durumu o vakte kadar Baş Çûhadârlardaydı. Hatta yetkisi bundan da ibaret değildi. Has Oda Ağalarının kabiliyetlilerinden ve aynı zamanda uzun boylu ve güzel endamlı olanlarından seçilen Baş Çûhadâr Daire-i Hümâyûnun birçok konusunda söz sahibi idi (219).

RİKÂBDÂR AĞA

Orhan Gazi 1326 tarihinde tahta çıkışından sonra Sarayda Rikâbdar adıyla bir memuriyet kurarak emrinde bulunan Molla Ayas'ı ilk olarak Rikâbdâr tâyin etmiştir (220).

Abbasîlerle sonraki İslâm Hükûmetlerinde de görülen bu hizmete tâyin edilenlere Osmanlı Hükümdârlarının çizme ve papuç hizmetleri verilmiş ve bunları korumalarından sorumlu tutulmuşlardır (221).

Rikâbdâr Has Oda ileri gelenlerinin dördüncüsü olub, Pâdişâhın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirir. Bu hizmet daha sonra Baş Çûhadâr ile emrindekilere verilmiştir (222). Rikâb-ı

(217) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 349.
(218) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 349.
(219) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 208.
(220) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 7.
(221) Baykal, İ.H. : a.g.e., S. 7.
(222) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 350.

Hümâyûn Ağaları olmadığında ve özel gezintilerde Pâdişâh ata binerken özengisini taşımak Rikâbdârın görevidir. Bu görevdeki kişi has ahırların eyerlerini sağlar, Pâdişâhın ata binebilmesi için onun ayağını koyacağı bir sandalyeyi taşırdı (223). Ayrıca Rikâbdârlar merasim ve alaylarda ve saltanat binişlerinde Hükümdârın yanından ayrılmazlar, Pâdişâh kayıkla bir yere gidecek olursa karşısına otururlardı (224).

Rikâbdârların Has Odadan iki Lâlası, Aşağı Koğuşlardan bir Kullukçusu, bir Zülüflü Baltacısı, iki Sofalısı, bir Heybecisi ve iki de Yedekçisi vardı (225).

On altıncı Yüzyılda Rikâbdârların maaşları yirmi akçe olub yılda dört defa da elbiselik kumaş alırlardı. Sarayda terfi ederlerse Çûhadâr-ı Hassa olurlardı. On yedinci Yüzyılda Rikâbdârlar taşra hizmetine çıktıkları zaman kendilerine beylerbeyilik verilmiştir. Vezîr olanları da vardır (226).

TÜLBENDDÂR

Tülbenddârların On sekizinci Yüzyıldan önceki teşkilâtta yeri Rikâbdârdan sonradır. Çorlu'lu Alî Paşa'nın Silâhdârlığında Tülbend Gulâmı Has Odanın âmiri olmuştur (227).

Tülbend Gulâmının asıl görevi, Pâdişâhın sarıklarını ve giydiği çamaşırı korumak ve gerektiğinde bunları giydirmektir. Merasim ve alaylarda at üzerinde merasime katılıp, elinde Pâdişâhın sarığını götürürlerdi (228).

Tülbenddâr Seferli Koğuşundan yıkanmış tülbendleri alır ve daha sonra onları katlardı. Avrupa Prenslerine taçları ve prenslik şapkalarının sunulduğu gibi, resmî törenlerde tülbenddâr bir yastık üzerinde, Pâdişâhın Asya ve Avrupadaki egemenliğinin bir nişanesi olarak iki sarığını taşırdı (229).

---

(223) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 15.
(224) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 209.
(225) Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 1. Cilt, S. 208.
(226) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 351.
(227) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 351.
(228) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 352.
(229) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 14.

Tülbend Gulâmı Saraydan dışarı hizmetine çıktığı zaman Yeniçeri Ağası ve Vezîr olurdu (230).

Tülbend Ağalığı 1833 tarihinde lâğvedilmiştir (231).

Has Odanın bu dört önemli ileri gelen görevlilerinden sonra gelen kişiler sırasıyla şunlardı (232) :

1 — Çamaşırcı Başı veya Kem-Husâr :

Seferli Odasından gelmiş bir kişi idi. Sultanın çamaşırlarının yıkanmasına nezâret ederdi.

2 — Berber Başı :

Pâdişâhın tıraş hizmetinde bulunurdu.

3 — İbrikdâr Ağa :

Pâdişâhın su içtiği ve ellerini yıkadığı altın bir ibrik içinde su taşırdı.

4 — Peşkirci Başı :

Sofra örtülerini ve peçeteleri depoda saklardı.

5 — Şerbetçi :

İçinden şerbet içilen porselen ve küçük şişeler şerbetçiye emanet edilirdi. Bu şişeler mühürlüdür ve sadece Pâdişâh içeceği zaman mühür sökülerek çıkartılırdı.

6 — Baş Sofracı veya Çeşneci Başı :

Ekmek sağlar ve sofrayı kurardı.

7 — Turnacı Başı :

Turna avlarıyla ilgilenirdi.

8 — Zağarcı Başı :

Avcılarla ve av köpekleriyle ilgilenirdi.

9 — Çaşnigir Başı :

Sofrada yemek dağıtan ve ayıran kişiydi.

10 — Muhasebeci Başı :

Maliye hesaplarını kontrol ederdi.

11 — Tezkereci Başı :

Pâdişâhın Kâtibi idi.

12 — Tırnakçı :

Pâdişâhın tırnaklarını kesip düzelten kişi idi.

Arz Ağalarıyla beraber bu ilk on altı kişi, Pâdişâh hareme bile gitse O'nun yanından ayrılmazlardı. Eğer bunların şehirde evleri varsa, evlerine gitmelerine izin veriliyordu. Fakat Pâdişâhın sofrasında daima hazır bulunmak zorunda idiler (233).

Has Odada bir boşluk olursa On yedinci asırdaki kanuna göre, Kapı Ağasının arzıyla Hazîne Odasından Güğüm Başı buraya terfi ettirilerek nakledilir. Eğer boşluk iki olursa veya sonradan ikinci bir boşluk ortaya çıkarsa Kiler Odasından Peşkir Ağası Has Odaya alınır. Üçüncü bir boşlukta ise Seferli Koğuşundan Çamaşırcı veya Hamamcı Başılardan biri nakledilir. Dört boşluk birden olursa Güğüm Başı, Peşkir Başı, Çamaşırcı Başı ve Hamamcı Başı hepsi birden Has Odaya geçerler. Güğüm Başı kıdem itibariyle diğerlerinden eskidir. Diğerleri derece sırasıyla gelirler. Bu nakillerin hepsi On yedinci Yüzyılda Kapı Ağası veya Has Oda Başı tarafından Pâdişâha arz olunub onun izniyle alınmıştır. Hazîne, Kiler ve Seferli Koğuşlarından Has Odaya geçecek ağaların nakilleri koğuş kethüdaları vasıtasıyla akşam namazından sonra yapılmaktadır. Yeni Has Odalılrın nakillerinden sonra serbestçe dolaşabilmeleri için Pâdişâha Hırka-i Şerif Dairesinde takdim edilmeleri gerekmektedir (234).

Ocak yoluyla gelen ağalardan başka Has Odaya alınanlar şunlardır (235) :

Hazîne Koğuşundan : Baş ve İkinci Yazıcılarla Baş Kollukçu, Çantacı.

Kiler Koğuşundan : Şerbetçi ve Baş Kollukçu.

Seferli Koğuşundan : Baş Kollukçu, İkinci Çûhadâr, Baş Çavuş, Baş Çakırsalan, Silâhdâr Ağa Kaftancısı, Sır Kâtibi Yamağı.

(230) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 352.
(231) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 353.
(232) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 15 - 16.
(233) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 16.
(234) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 324.
(235) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 324.

Bazen Pâdişâhın bir iradesiyle Seferliden bir Aceminin bir defaya ait olmak üzere Has Odaya alındığı da görülmektedir.

Has Odaya geçiş Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde şu şekilde anlatılmaktadır :

> *«Hâne-i Hassaya nakl olunmak usûlü Hâne-i Hassadan biri, bir memûriyyetle veya nânpare ile çırağ olundukta yerine mülâzımlardan biri nakl olunub mülâzımlığa dahi Güğüm Başı ve Câmeşuy Başı ve Peşkir Başı ve Güç Eskisi ve sair memûriyyetlerde bulunanlardan biri intihab olunur idi. Muahharen birçok memûriyyetlerin lâğvı münasebetiyle kıdem usûlü vaz' olunub mülâzım intihabına dahi lüzum kalmamıştır. Elyevm mevcut iki Koğuş da ağavatın en kıdemlisi olub (Köşe Eskisi) veya Güç Eskisi tâbir olunan Ağa Hâne-i Hassaya nakil sırası geldikte evvel-i emirde irâde-i şâhâne istihsal olunub kendisine tebşîr olundukta tebşîrine bir hediye verip akşamı dahi tefeyyüz ettiği koğuş ağavatına haline göre bir ziyafet tertîb ederek vedalaşır.*
>
> *Bade Salatûlaşa Güğüm Başının destini takbîl ve diğer ağaları selâmladıktan sonra Anahtar Ağası yani Ser Hademe Kollukçusu tâbir olunan Lâla vasıtasıyla Hırka-i Saâdet Dairesi Kapusunda muntazır bulunan Anahtar Ağasına teslîm olunub ol dahi Rıdâ-i Saâdet Hücre-i Şerifesine îsâl ile badezziyare usûl-ü vechile lâzım gelen tenbihat ve vesayayı icrâ eder»* (236) - Belge : 7.

Has Odalıların görevlerini ise şu şekilde ifadelendirmek mümkündür (237) :

— Hırka-i Şerîf Dairesinin süpürülmesi,

— Hırka-i Şerîf Dairesindeki mushafların ve kitabların tozlarının alınması,

— Belirli ve mübarek günlerde ôd ağacı yakmak,

---

(236) Anonim : a.g.e., S. 17 - 18. Bak : Ek-Belge : 7.

(237) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 325.

— Gül suyu serpmek,

— Parmaklık, şamdan ve diğer eşyayı parlatmak ve temizlemek.

Has Odalılar bütün bu hizmetleri nöbetle yaparlar. Has Odalıların bu görevleri Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde de şu şekilde belirtilmektedir :

> *«Hâne-i Hassa ağavatının memûriyetleri Rıdâ-yı Şerif Beyt âlisinin çârdikişlik hizmeti müftekaresi olmakla daire-i celile-i mübareke ve dolaylarında mahfuz emanati mübareke ve mukaddesenin tozlarını alıp ud ve gülâb ile tebhîrleri ifa olunduktan sonra Kur'ân-ı Azimüşşan tilâvetiyle meşgûl olurlar. Hırka-i Saâdet Beyt-i Şerifinin küllü yevmin tozlarını alıp zemin ve cidarlarını silmek usûlüne (Pars) tabîr olunur ki bu esnada büyücek toz ve sünger parçalarına (cevher) denilüb teberrüken hıfz olunur.*
>
> *Rûz-ı Kasımdan itibaren her yirmi birinci gün Hâne-i Hassa ağavatının cümlesi hazır bulunub ol gece icrâ olunan ibâdat ve ta'ât-ı mahsusaya (suffa gicesi) tabîr olunur ki ol gece olunan ibâdat ve zuhûr eden tecelliyâtı maneviye bir sırrı mukaddes olub hariçten kimseye ifşa etmezler»* (238) - Belge : 8.

Has Oda hücre şeklinde birçok odacıklardan meydana geliyordu. İstenilen açıklıkta olmasa bile bunlar hakkında bilgiler verdir. Has Odada bundan başka kırk oda hizmetlisinin yatıp uyuduğu büyük bir koğuş ile, Pâdişâhın uyuma odası, mukaddes emanetlerin ve bazı mücevherâtın dikkatlice saklandığı bir oda da vardı. Bu kıymetli dinî eşyalar şunlardı (239) :

— Sancak-ı Şerîfe,

— Hırka-i Şerife,

— Hz. Peygamberimizin kılıcı,

— Hz. Peygamberimizin kemeri,

— Hz. Ebubekir'in halısı ve kılıcı,

---

(238) Anonim : a.g.e., S. 18 - 19. Bak. : Ek-Belge : 8.
(239) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 17 - 20.

— Hz. Ömer'in kılıcı,

— Hz. Osman'ın kılıcı.

Ayrıca sahabelerden bazılarından kalan hatıra eşyalar da vardı. Has Oda Teşkilâtı sonuna kadar önemini korumuştur. Önceleri en büyük ağa Has Oda Başı idi. On sekizinci Yüzyıl başlarında Çorlu'lu Ali Paşa'nın Silâhdârlığı sırasında Has Oda Başı sırasını kaybetmemekle beraber nüfuzunu kaybetmiştir. Tülbend Ağası Has Odanın korunmasına memûr olduğu gibi Silâhdâr Ağa da Enderûn Nezâretini almıştır (240).

(240) Pakalın, M.Z. : a.g.e., 1. Cilt, S. 756.

6. ENDERÛN MEKTEBİNDEKİ EĞİTİMİN AMAÇLARI VE VASITALARI

6.1. EĞİTİMİN AMAÇLARI

Enderûn Mektebinin kuruluş amacı genişleyen İmparatorluğun fetihte bulunduğu ülkelerin insanlarının merkezî otoriteye karşı direnmelerini önlemek, pasifize etmek ve kendi hizmeti için yetiştirmekti (1).

Fethedilen ülkelerden yetiştirilmek üzere seçilen gençlerler devletin yönetici kadro ihtiyacı giderilecekti. Böylece yüksek vasıflı devlet memurları kazanılacak ve devlet güçlü olarak mükemmel bir işlerlik kazanacaktı.

Türklerin geniş yayılma siyasetinin sonucu olarak ele geçen memleketlerden geniş ölçüde oğlan toplamak âdetti. Savaş esirlerinin beşte biri Pâdişâha verilirdi. On dördüncü Yüzyılda 1. Murad Balkan halkını asimile etmek problemi ile karşılaşınca Avrupalıların »Çocuk Vergisi» dediği Pençik Kanununu çıkartmıştır (2). Bu kanun sonucu Balkan memleketlerinden toplanan ve askere alınan, daha sonra Anadolu'ya gönderilen çocuklarla orjinal Yeniçeri Ordusu kurulmuştur.

> *«Köle sistemi ile yönetim, Pâdişâh tarafından nazarı itibare alınan, milliyetlerin değişimi ve hükûmet gücünün yenilenmesi ile hasıl olan bir etkinlikti* (3).

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi, devşirme eğitimi milliyetlerin değişimini esas alan bir kültürleştirme ve belirli prensiplere göre devlet adamı yetiştirme, yani disiplinleştirme idi. Bunun için de kabiliyetleri seçip yetiştirmek gerekiyordu.

---

(1) Bu konuda Bak.: Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 78 - 79.

(2) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 49.

(3) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 50.

6.1.1. Kültürleştirme

Geniş anlamıyla kültürün öğrenilmesine, Kültür Antropolojisinde «Kültürleştirme» («Enkulturation») adı verilir. Kültürleştirme yönüyle insan bir yandan, kendi toplumu için karakteristik olan kültürel hayat tarzını, kültürel görevlerin sorumluluğunu ve bunları yerine getirme yollarını öğrenir. Bu yolla, bireyin kültürel karakteri biçimlenmiş olur. Diğer yandan «Kültürleştirme», belirli bir toplumda kültürün, nesiller arasında birinden diğerine aktarılmasını ve sürekliliğini sağlar. Bununla birlikte, kültürleştirme, mevcut kültüre ve geleneğine uyum sağlama işinden fazla bir anlam taşır. Kültürleştirme, bunun dışında ayrıca da, kültürel üreticilik ve yaratıcılık işlemlerini de içine alır. İnsan ancak bu yolladır ki, içinde bulunduğu hayat şartlarını değiştirir ve yaratıcı çabalar ile yeni durumlara hâkim olur (4).

Saray Mekteplerinin daha kuruluşlarında çizilmiş, önemle üzerinde durulmuş, değişmez bir maarif siyaseti vardı. Bütün öğretim ve eğitim işlerini kapsıyan bu maarif politikasının amacı, Devşirme suretiyle toplanan Hıristiyan çocuklarını tamamiyle Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmaktı. Bunu sağlayabilmek için hem ana vatanın, hem de Devletin resmî dili olan Osmanlıcayı yani o zamanki Türkçemizi bu mekteplerde öğretmek gerekiyordu. Bu amacı gerçekleştirebilmek için zamanın en değerli öğretmenlerini bu Saray Mekteplerine tayin ediyorlar, onlara rütbeler veriyorlar, maaş ve derecelerini arttırıyorlardı. Türkçe derslerinin saatlerini çoğaltıyorlardı. Türk dili ve kültürünün bu çocuklarda hâkimiyetini sağlamak için Edebiyat derslerine ve Osmanlı Türkçesinde önemli yeri olan Arapça ve Farsçaya değer veriyorlardı. Divan şairlerinin bir çoğu Saray Mekteplerinde yetişiyordu. Türkçe yazı çeşitlerini, güzel yazıyı, millî musikimizin usûl ve kaidelerini öğretmek de Türkleştirme siyasetini sağlayan ve millî kültürü kuvvetlendiren tedbirlerdendi (5).

Osmanlı Enderûn Mektebindeki kültürleştirme faaliyetlerinde Fâtih Sultan Mehmed'in şahsî dehasının büyük rolü vardır. Fâtih Sultan Mehmed çalışmalarında babası 2. Murad'ın olağanüstü ihtimamıyla hocalarını geçmişti. Arapça ve Farsçanın dı-

(4) Aytaç, K.: «Eğitim Bilimine Giriş» Ders Notlarından alınmıştır.

(5) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 91.

şında Yunan ve Lâtince bilmekteydi. Çok iyi bir tarih talebesi idi. Okçuluk ve süvariliği mükemmeldi. Bunların hepsinin üstünde savaş hünerleri, lojistik ve levâzım konusunda bir deha idi (6).

> *«Fâtih muhtemelen, mükemmel eğitiminin neticesinde her konuda hünerli olmuştu. Bu hünerleri, edebî eserlerinde, Devlet teşkilâtını yeniden kurmada, medreseleri teşkil etmesinde, kütübhâneler kurmasında görülebilir»* (7).

Fethedilen ülkelerdeki Hıristiyanların ancak bir kültürleştirme ile asimile edilebileceğini sezen Fâtih Sultan Mehmed kültürleştirmenin de ancak kendi milletinin dünya görüşünün fethedilen ülkelerdeki Hıristiyan çocuklarına aşılanması ile mümkün olacağını daha On beşinci asırda görmüştü.

Saray Mekteplerinde öğretimin ana noktası o günün vatan dili olan Osmanlı Türkçesine dayandığı gibi Din dersleri de Türkçe gibi önemli bir yere sahipti. Saray Mekteplerinde Türkçe ile Din derslerinin öğretilmesine siyasi açıdan büyük önem veriliyordu (8).

> *«Osmanlı eğitim sistemi kendi sistematiği açısından herhangibir batı enstitüsünden daha geniş muhtevalıdır. Batı ordusunun herhangibir ferdi fikren ve bedenen uzun vâdeli eğitim içerisinde eğitiliyordu. Fakat dinî ve felsefî öğrenim görmüyorlardı»* (9).

Saray Mekteplerinin talebeleri devşirme denilen usûl ile Hıristiyan ailelerinden toplanan veya kara ve deniz savaşlarında esir alınan çocuklardı. Sonraları bu mekteplere Türk ve Müslüman çocukları da girmişler ve bir hayli de çoğalmışlardı. Fakat yine de Hıristiyan ailelerin çocukları bu mekteplerde, çoğunluğu uzun yıllar korumuşlardır (10).

Köle sistemi yoluyla yönetim, milliyetlerin değişimi ve hükûmet gücünün yenilenmesi ile meydana geliyordu. Bu sistem aynı zamanda bürokrasi yığılmasını önlemekte ve soya dayalı bir bürokrasiye de mani olmakta idi. Köle olarak tutulan bu şahıs-

(6) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 52.
(7) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 52.
(8) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 91.
(9) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 71.

lar kendilerine verilen imkânlardan dolayı efendilerine hür doğanlardan daha çok hizmet ve sadakat gösteriyorlardı (11).

Bir oğlan okula kabulünden mezuniyetine kadar İslâmî âdet ve örflere göre eğitilirdi. Temel bilimler üzerinde eğitim hazırlık okulunda başlıyor ve bütün eğitim boyunca devam ediyordu. İslâmi ve Türklük kavramlarının açıklaması Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yapılıyordu (12). Böylece Osmanlı Devletinde mükemmel bir kültürleştirme sistemi ile İslâmlaştırma ve dolayısıyla Türkleştirme faaliyetleri başarıya ulaşmıştır. Buna bir örnek olarak 2. Bâyezid'in bu konuda yaptığı işleri örnek vermek yeterlidir. 2. Bâyezid, Tophâne'de binalar kurmuş, yeni yeni kuruluşlar meydana getirmiştir. Civarda bulunan demir madenini işletmiş, yine o semtte kumbaracılara yerler ayırmıştır. Bütün bu yörede Türklerin az çok bir topluluk vücuda getirmesini sağlamıştır. 2. Bâyezid hiç Türk bulunmayan veya pek az bulunan, baştan başa Hıristiyan çoğunluğu olan Galata'nın frenk mahallelerine Müslüman Türkleri sokmuş ve oturtmuştur. Yine onun devrinde Tophâne'nin bağlık, bahçelik ve bostanlık sahaları arasında Türkler ufak ufak binalar kurup aileleriyle yerleşmişler ve böyle çok seyrek evleri olan dağınık mahalleler halinde oralara yayılmışlardır. 2. Bâyezid'in en önemli siyasetlerinden biri de Galata ve civarını Türkleştirmek olmuştur (13).

6.1.2. Disiplinleştirme

Bütün Saray Mekteplerinin talebesi, Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli yerlerinden, dinleri, âdetleri tamamiyle başka başka olan çeşitli ailelerden Devşirme Kanunu ile toplanmıştır. Çeşitli eğilimleri olan çocukların üzerinde büyük bir otorite kurarak bunların Türk ve Müslüman âdetlerine göre yetiştirilmesi gerekmektedir. Toplamı daima bini aşan bu gençlerin tek terbiye ve aynı sistem altında bir birlik haline getirilmesi lâzımdı. Bunun için de mutlak bir otoriteye ihtiyaç vardı. Bu sebeple bütün Saray Mekteplerinin kuruluşlarından tarihe karıştıkları güne kadar idareleri hep Ak Ağalara verilmiştir. Son derece sert olan Ak Ağalar her yaştaki gençlerin disiplinini sağlama konusunda çok kabiliyetli idiler. Çok eski tarihten be-

(10) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 91.
(11) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 50.
(12) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 66.
(13) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 137 - 138.

ri Sarayın, Harem Dairesi dışındaki kısımlarının kontrol ve idaresi Ak Ağalara aitti. Sayıları on binleri bulan Saray halkının üzerinde büyük bir otorite sahibi idiler. Harem Ağalarının bile üstünde yetkileri vardı. Bu bakımdan Saray idaresi Ak Ağalara teslim edilmişti (14).

Talebelere uygulanan disiplinleştirme işlerinden tipik ve orjinal bazı örnekler vermek gerekir:

Talebelere mektepte nasıl giyinmeleri, elbiselerine nasıl bakmaları gerektiği öğretilirdi. Ayrıca üst başlarına daima temiz tutmaları, mektep içinde ve dışında asla buruşuk, sökük ve yırtık pırtık elbiselerle gezmemeleri gerekirdi. Bütün elbise ve çamaşırlarını muntazam toplamaları öğretilirdi. Bunlar çok sık bir şekilde takib edilerek genç çocuklara temiz giyinme alışkanlığı kazandırılıyordu (15).

Enderûn talebeleri, yemek zamanları onar kişilik gruplar halinde ayrı ayrı sofralara otururlardı. Her sofrada bir Ak Ağa bulunurdu. Herkesin önüne tabak konmazdı. Sofranın ortasına konan sahandan hep birlikte yemek yenirdi. Ak Ağa yemeğe başlamadan evvel taleebler sahana el uzatamazlardı (16).

Yaşları değişik onar kişilik kümelerden her birisinin başına bir Lâla veya Kadı oğlanı atanırdı. Lâla, kümesinin düzen ve disiplininden sorumluydu. Onlarla birlikte yer, içer ve yatardı. Oğlanlara el öptürülerek Lâlaya teslim edilirdi. Belediye Kütübhânesi Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi»nde Lâlaların ne zaman görev yapmaya başladıkları ve vazifeleri şu şekilde ifade edilmektedir:

> *«İş bu Lâlalara ziyadesiyle hürmet ve ta'zim olunarak herhalde resmî müţâvaatkârı icrâsıyla hizmet olunmak o zâtın dahi Acemi Ağaya mürebbi olmak usûlü Fâtih Sultan Mehmed Han Hazretleri zamanlarında vaz' olunub Sultan Bâyezid-i Han-ı Sani Hazretleri asırlarında dahi nizâm şekline konularak te'kîd buyurulmuştur. (Lâlalar) Acemi Ağaya evvel-emirde Kur'ân-ı Azimüşşan ta' lim ve tilâvetle İlm-i Hâl, Tecvîd, Birgivî, Halebî, Kudûrî gibi Akaid-i Dîniyye Risâlelerini okuttur-*

(14) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 384.
(15) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 155.
(16) İsfendiyaroğlu, F.: a.g.e., S. 490.

mak Arabî ve Fârisî derslerine devam ettirmekle beraber hamamda yıkanmak ve elbise değiştirmek vesair hizmetlerin usûl ve âdâbını öğretmek ile mükelleftir» (17) — Belge : 9.

Ayrıca Lâlalar koğuşlarda oğlanlara «Kur'ân-ı Azimüşşan», çeşitli ilim ve fenler ile «Hüsn-i Hatt» öğretirlerken onları edebli oturmaya da alıştırırlardı. Başı boş gezmemek, zâbitan ve hoca efendiler ile koğuşların ileri gelen eskilerine ve ders vermekte başarılı olan arkadaşlarına saygı göstermek öğretilirdi. Hırka-i Saâdet Dairesinin önünden geçilirken, Hazîne-i Hümâyûna girilirken, Zâbit Hücresi önünden geçerken ve gerektiğinde Bâb-üs-saâdeye gidilirken terbiyeli ve kaideli hareket edilmesi tenbih edilirdi (18).

Enderûn-i Hümâyûnda disiplini sağlayabilmek için bir takım terbiye ve saygı kurallarına uymak gerekiyordu. Huzur-u Hümâyûnda lâubali ve serbest durmak yasaktı. Halk yanında gerinmek, esnemek, sesli olarak aksırıp sümkürmek, sarımsak, soğan, pastırma gibi şeyler yiyerek yanındakileri rahatsız etmemek gerekirdi. Sofrada büyüklerden önce yemeğe el uzatmak, terbiye kurallarının dışında yemek yemek, başkalarının yemeğine bakmak, esnemek, elini sofraya silmek, ekmek ve fodulalarını dökmek ve dağıtmak yasaktı. Yemekten sonra ellerini ve ağızlarını iyice temizlemeleri lâzımdı. Başkalarının yanında kaşınmak, üstü başı kirli ve perişan bir halde bulunmak, kibirli yürümek v.b. gibi çeşitli konularda oğlanlar Lâlaları tarafından aydınlatılırlardı (19).

Perşembe ve Cuma günleri el ve ayak tırnaklarını tenha bir yerde keserek temizlerlerdi. Abdest ve ayak havluları iki günde bir, el yemenisi ve mendiller ise hergün değiştirilirdi (20).

Bir memuriyete atandıklarında ihtiyaç sahibine elden gelen yardım yapılırdı. Lâlalar lâubali ve terbiye dışı hareketlerden gelecek kötü neticeleri Acemilerine öğretirlerdi. Sakat ve düşkün olan insanlarla alay etmek, arkadaşlarından yapabilecekleri yardımı esirgemek yasaktı (21).

---

(17) Anonim : a.g.e., S. 14. Bak. : Ek-Belge : 9.

(18) Anonim : a.g.e., S. 15.

(19) Anonim : a.g.e., S. 23 - 24.

(20) Anonim : a.g.e., S. 24.

(21) Anonim : a.g.e., S. 24 - 25.

Enderûn Mektebinde disiplin fazla olmakla birlikte sınırlı tutulmuştur. Bir İç Oğlanı falakada günde on sopadan fazla yemezdi. Onar kişilik gruplar Harem Ağaları tarafından gece gündüz izlenirlerdi. Mutlak itaat, alçak gönüllü davranış, terbiyeli olmak büyük bir ısrarla öğretilirdi (22).

Koğuşlarda nizamı sağlamak için talebeler namaz vaktinden iki buçuk saat önce Nöbetçi Zâbiti tarafından uyandırılırdı. Nöbetçi Zâbitinin yanında iki tane de Koğuş Nöbetçisi bulunurdu. Talebeler adları bağırılarak uyandırılırdı. Uyandırılan öğrenciler ısıtılmış hamamlarda gusül abdest alırlardı. Uyanmamış öğrenci varsa adları bir kere daha tekrar edilirdi. Üçüncü tekrar da yapıldıktan sonra hâla kalkmamış bulunanlar varsa Nöbetçi Zâbit bunların yorganlarının uçlarını açtırarak elindeki iri taneli ve sağlam kirişli tesbihi uyuyanların sırtlarına sertçe vururdu (23).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan bir belgede Enderûndaki öğrencilerin disipline edilmelerinde, ders görürlerken uymaları gereken kurallar aynen şu şekilde açıklanmaktadır:

> *«Enderûn-i Hümâyûnda bulunan bende-gândan ders okuyacaklar hakkında nizâm-nâmedir:*
>
> *Cenâb-ı zî-şân veliyy-i ni'met binimiz Pâd-şâhımız efendimiz hazretlerinin ömür ve ikbâl ve şevket ve iclâl-i hazret-i mülükânesini gün be gün müzdad ve firavan buyursun. Dâire-i Enderûn-i Hümâyûnda bulunan bende-gânın sâye-i şevketlü hazret-i hilâfet-penâhide her türlü rahat ve âsâyişleri hadlerinden ziyade olduğu halde emr-i tahsîl ta'lîm ve taallümde fütûr ve rehâvetleri tecvîz buyurulmadığından ve bu emr-i ehemmin icrâsı levâzım-ı insâniyet ve san'ât-ı beşeriyyeden bulunduğundan ba'de ezin her nev'-i ulûm ve fünûnun okunması zımnında dâire-i mezkûre bende-gânı için lütfen ve merhameten tertîbine emr ü fermân buyurulan derslerin keyfiyyetine dair lâzım gelen kavâid-i külliye ber vech-i âti işaret olunmuştur.*

(22) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 77.

(23) Tayyarzâde, A.A.: a.g.e., 1. Cilt, S. 80 - 81.

Tedrîs olunan dersler üç fen olub evvelki Arabî, ikinci Fârisî, üçüncü Riyâziyyedir. Bunlardan dahi günde iki ders okunub biri sabah diğeri akşam vakti olacağından sabahları dâimâ Arabî akşamları dahî Fârisi yahut Riyâziyye okunacaktır.

Eyyâm-ı sayfda sabahleyin saat birde ve mevsim-i şitâda üçte ders okuyanların mecmûu mektebe gidip tertîp olunan cetvelde gösterildiği vechile ta'yîn olunan müddete kadar ta'lîm ve taallüme meşgûl olacaklardır.

Hace efendiler dersi okutmak üzere dershâneye geldiği vakit ders okuyan şâkirdânın cümlesi ders-hânede kıyâmen hazır bulunub ba'dehû hace efendinin işâret ve ruhsâtı ile yerlerinde oturup takrîr olunan dersi kemâl-i dikkat ile istima' edeceklerdir.

Esnâ'-i derste hace efendi her kangı şâkirde tevcîhi hitâb edecek olur ise fakât ol şâkird dersini ezberden söyleyecektır, ve bu müddette hiçbir taraftan şamata ve ses çıkarılmayacaktır. Ancak hace efendinin sorduğu sual herhangi şâkirde ise yalnız ol şâkird cevap verüp diğerleri asla iâne etmeyecektir.

Ders okunduğu vakitte şâkirdânın hiçbirisi su içmek vesair bahane ile ders-hâneden hârice gidemiyeceği misüllu hâriçten dahi çağırılmayacaktır. Eğer vâlid ve vâlideleri veya sair ahbabı gelip görmek istese bile mutlak ders tekmîl olduktan sonra haber verilecektir. Fakat bir ızdırab-ı bedeniyye-i hakikiyesi olduğu ve sürat-i imtisâli ve icrâsı kâffe-i bende-gâna farîza-i zimmet muktezâ-yi ubûdiyyetten olan bir gunâ emr ve fermân hazret-i hilâfet penâhi şeref-i sudûr buyurulduğu halde bunlar müstesnâ tutulacaktır.

Ders okunması tekmîl olundukta herkes kitaplarını alıp eğer mütâlaa vakti ise kendilerine tahsîs olunan mütâlaa-hâneye gidip mütâlaa ile meşgûl olacaklardır. Ve eğer câmi-i şerife git-

mek veya yemek yemek veyahut teneffüs ve ârâm zamanı ise dershâneden sıraları ile çıkıp cetvelde gösterildiği vechile işlerini icrâdan sonra yine ders-hâneye ve mütâlaa-hâneye gideceklerdir. Akşam dersleri okunub ders-hâne ve mütâlaa-hâneden çıktıktan sonra ertesi sabah vaktine kadar ders-hâneye hiçbir bahâne ile gidilmeyecektir.

Şâkirdânın bir takımı okuyacakları veya okudukları dersleri mütâlaa için mütâlaahânede, bir takımı dahi belledikleri dersleri hacelerine takrîr ve hacenin yeniden vereceği dersi istimâ' için ders-hânede bulunub bunlardan ders-hânede oldukları vakit haceleri beraber olacağından Lâlalarının ders vakti ders-hânede lüzumu olmayıp ancak mütâlaahânede nöbetle birer ikişer Lâlanın dâimen bulunması nizâmından olacaktır.

Mûsikî muallimi geldiği günlerde mûsikî meşk edenlerin mecmûu koğuşta hazır bulunub akşama kadar fen, mûsikî ahzına gayret edeceğinden ma'dâ muallimin gelmediği günlerde diğerlerinin ders-hâne ve mütâlaahânede çalıştıkları misüllü bunlar dahi muallimlerinden aldıkları dersleri koğuşta tekrar etmeleri için dâima yanlarında Lâlalardan birer ikişer zâbit bulunacaktır.

Akşam nazamından sonra eyyâm-ı sayfda saat ikiye değin ve mevsim-i şitâda üçe kadar mecmû şâkirdân koğuşun ortasında halka halka oturup ta'yîn olunan müzâkereciler ile derslerini müzâkere eyleyeceklerdir ve bu müddette koğuşta mûsikî meşki alsa olmayacaktır.

Ders ile iştigal edenleri arada gezdirüb teneffüs etitrmek elzem olduğundan ders okuyanlara Sarây-ı Hümâyûn dahilinde vâki' nüzhet-gâhlardan birinde haftada ikı gün ikindiden sonra Lâlaları ve zâbitleri nezâretleri ile gezdirilecektir.

Enderûn-i Hümâyûnda bulunan ağaların cümlesi veliyy-i ni'metimiz efendimiz kulları olub ubûdiyyette yek-diğerden asla farkları yoğ ise de emr ve fermân Hazret-i Zıll-Ullah ile üçüncü koğuş ders okuyanlar ile mûsikî meşk edenlere

tahsîs buyurulduğundan ders okuyanların gerek derste, gerekse mütâlaa vaktinde zihinlerinin tağyîrine sebeb verilmemesi lâzım geleceği misüllu diğer koğuş halkının ders-hâneye ve mütâlaa zamanlarında koğuşa müsâferet tarîkiyle gelübde mütâlaa edenleri ve sair mûsikî meşk eyleyenleri işgâl itmeleri münâsib olmayacağından mütâlaa ve ders ile meşgul oldukları vakit de sairleri ile asla ihtilât edemiyeceklerdir. Ve görüşmeleri icâb eyledikde zâbitinden ruhsâtla gideceklerdir.

Her pencşenbe günlerinde şâkirdânın bir hafta müddetle okudukları dersleri muayene olunacaktır ve muayene olunduğu vakit Lâlalardan birisi ders-hânede beher hal bulunacaktır ve derslerinde kusur edenler olur ise gerek cemiyet ile Sarây-ı Hümâyûn dahilinde gezmeye ve gerek hânesi tarafına gitmeye ruhsât verilmeyecektir. Ders okumak istemiyenlerin beyan eyledikleri özürlerine ve bahanelerine bakılmayub ders okumağa cebr olunacaktır. Eğer gabîyü'z-zihn olduğu zâbiti ve hacesi tarafından tasdîk olunur ise ders okuyanların arasından çıkarılacaktır. Cuma günleri dersler tatil olduğu misüllu geceleri dahi tatil sayılacağından müzâkere olunmayub fakat cumairtesi gecesi mütâlaaya başlanılacaktır.

Şâkirdâna okuyub yazmak için verilen kitâblar ile kalem ve kâğıd ve levâzım-ı sairenin cümlesi veliyy-i ni'met efendimizin ihsanı olub fakat mîâd-ı mahsusasından evvel zâi' ve telef edenler olur ise kendilerü tazmîn edeceklerdir ve bâlâda muharrer şerâit-i icrâda kasden kusur ve muhalefet edenler veliyy-i ni'met binimiz, Pâd-şâhımız efendimiz hazretlerinin bu bâb da vaki olan emr ü fermân-ı hümâyûnlarına mugayir harekette bulunmuş olduklarından mâadâ muvaffakiyet hazret-i hilâfet-penâhî âsâr-ı celîlesinden olmak üzere bu ma'rızda verilmiş olan ve beka ve istikrârı arzu kılınan nizamı dahi bozmuş olacaklarından bu makulelerin te'dîb ve terbiyeleri lâzım geldiğinden Lâlaları ve koğuş zâbitleri der-

hal en büyük zâbit ve nazırlarına ifade eyleyüb müstehak oldukları cezaları her ne ise büyük zâbitin emri ile serian ve şedîden icrâ' olunacaktır.
(24) — Belge : 10.

Enderûn Mektebindeki devam ve iç tüzüklerle ilgili nizâmnâme ise, yine Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan bir başka belgede yer almaktadır. Bu belgede şöyle denilmektedir :

«Bi havlihi ve bi lutfihi Teâlâ sâye-i kudret-vâye-i Cenâb-ı şehinşâhîde Hazîne-i Enderûn-i Hümâyûn-ı şâhâne menba'-ı deryâ-yi füyûzân-ı mühümmâye ve fevz ü felâh bir dâireyi bahîr alınmış, kayıt kadar ve derûnunda kâin 'atebe-i münîf bahr-i feyz-i âzimdir.İnsanda olan sermaye nakdi ömr-i azîzini zâyid vermez ve gavâyet ve cehâletten hazer ve ictinâb eder, telef etmez ma'lûm olan şeydir, cümleniz külli yevm mekteb-i münîfe müdâvemetle memur muallimin efendilerin ikdâmât-ı kâmile ve himamat-ı şerifeleriyle her vechile istîfâde ve istîfâza kıl iş bu iki yüz doksan iki senesi Receb-i Şerîfinde me'mûr ve ta'yîn buyurulmuş olan esâtiz ekmel-i mükemmeliyetle mürekkeb mümeyizan efendiler hazâret-ı huzur ve muvâceheleriyle sınıf sınıf her birerleriniz ta'lîm-i Kırâat-ı Hazret-i Kur'ân-ı Azimüşşan ve Tecvîd ve İlm-i Hâl ve Dürr-i Yektadan ve Ulûm-i Arabiyyeden sarf ve nahiv ve isagoci ve feride ve vaz'iyye ve meşrûhâtından ve Fârisîyyeden dahi Tâlim-i Fârisî ve Kavâid ve nasihat-ı hükemâ ve Gülistân ve Bûstân ve Edebiyyâttan mi'yâr ve Medhal-i Kavâid ve Kısas-ı Enbiyâ' ve Târih-i Osmânî ve Ulûm-i Riyaziyyeden madud İlm-i Hesâb ve Coğrafya ve Kozmoğrafya yani Coğrafya-yı nücûmîye ve sınıf-ı ressamiyeden dahi kara kalem ve sulu boya ve yağlı boya resimleri ve hutûttan sülüs ve rıka' ve imlâlardan icrâ olunmuş olan muâyene-i dakikiyye ve imtihanda isbat-ı vücûd-ı kâmile ve mahâret şartı ile ta'dâd olunmuş olan Ulûm-i mütenevviayı her birerleriniz istediğiniz gibi temrîn eylemiş olduğunuz cümle tarafların-

(24) Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E 12064/2.

dan görülmüş ve tahakkuk etmiş olduğundan başka meşhud-u acizanem oluna ziyadesiyle mahdûm ve fahr-ı mübahâtım olmuştur. Vâkıâ az vakit içinde güzel okuyub ve yazub tahsîl olunmuş ve bu tahsîlât sayesinde kütüb-hânede tedris olunmakta olan Tefsîr-i Beyzavi ve koğuşlarda kütüb-i nefâis-i şerifeden Buhar-i Şerif tedrisinden dahi müstefîz-ül ahvâl olduğunuz muhakkak olmuştur. İlm-i Şerif-i azîz ve nâfi' olub dareynin hüneri ve tacı olduğu biridir. Ve her birerlerimiz âlim ve ârif olarak gâvail ve cehâletten bil külliye yıkayup kamîs kibriyân ve halis -ül ıyâr ve sâfiyül-bâl eylemekte olduğunuz zâhir ü bahir olmakla hemişe dâima müdâvimi olduğum da'avât-ı hayriyye muayyen bulunduğunu hazreti tertîbesine ve be-husus cihâne tekrar tilâvet merfû' icâbet-hâne-i hay perverdigâr kılınmıştır. Cümlenize hezâr hezâr aferin olsun. Maşa'Allahu kâne teşekkürler eylerim.

Sâye-i şevket-vâye-i Cenâb-ı şehin şahide sâbıkan ve lâhikan bu dâire-i behişt bâhiret-ül meymenenin kul ve bende-gânlığına şeref-i nâil ve fatîretiyle müftehir olanlar burada eltaf-ı aliyye ve niam ve inâyât-ı seniyyeyi nihâyeye müstağrak olduklarından başka her birerleri ilm-i şerif ve memûr oldukları işleriyle meşgûl olub âlim ve âmil ve fâzıl ve kâmil ve erbâb-ı fukahâttan ve kulûbleri bahr-i envâr ile mâlâmâl oldukları müsellemdir. Ve evkât-ı hamsede ve vakt-i müstecâbede veliyyi nimet-binimiz şevketlü, kudretlu Pâd-şâhımız efendimiz hazretlerini ve mehd-i ulyâ saltanat-ı seniyye devletlu ismetlu tâcü'l-mestûrân sultan aliyyü'ş-şan efendimiz hazretlerini devletlu necâbetlu zehzâdegân-ı cevân bahtan ve hânedan-ı humâyûn hâzret-i şehriyâriyi ve kâffe-i evliyâyı umûr hazeratıyla ehl-i imanı bi-hulûsil kalb da'avât-ı hayriyye ve hâlısa ile tezkâr u tilâvetle ve merfu-u icâbetgâh Rabb-ı müteâlî Cenâb-ı Kibriyâ' eyledikleri bedihidir ve âdet-i kadîme ve fariza-ı ihlâsı samimiye ve ubûdiyyetleridir. Herkes istidât ve kabiliyeti hâmildir. Bu cihet-

ten izâ'at-ı evkât ve adem-i devam cehaleti râî olduğundan buranın kadîm olan terbiye ve adâb-ı müstahsenesiyle ve mektebiyle nizâm u tertibine pesendîdesine kemâliyle itina ve dikkat elzemdir. Ve muallimîn efendilerin özrü şer'isi olmadıkça müdâvemetle himmet ve sâ'y u gayret-i kâmile buyurmaları müstercâdır. Burada ve mektepçe izâ' at-ı evkât ve adem-i devam ve sebât velâubâliyane hareket ve emsalleri olan ahvâlâtı nâmeşruâdan kemâliyle hazer ve ictinâb olunarak küll-i yevm mektebe devam ve sebâtta itina ve ikdâm ile görmüş olduğum gidişatı ve takaatı tezâyüd ettirmek lâzımdır. Muallimîn efendiler şâkirdânın ruhu mesâbesinde olub beher güne vakt-i muayyenlerinde ikişer defa muhassas olan derslere lâ-âkall bir, birbuçuk, ikişer saat tevakkufle takrîr ve tefhîmde bilâ-kesel ve bilâ-fütûr şâkirdâna ta zebane-i şevk ve gayretlerini mûcib olur. Hüsn-ü nazar ve tevcihle devam ve sebât-ı ihtiyar buyurmak elzemdir. Ve muallimin-i mûmâileyhim teneffüs avânında şâkirdândan şüphede kalmak memûl ve def-i iştibâhlarıçün suale mecbur olacaklarından herne gizleyüb herbir suallerinde müsaadeleriyle def-i iştibâha himmet buyurulması ve vakt ü saatleri hulûl etmedikçe avdet buyurmıyacakları âşikâr olub şayet vakitsiz avdette şâkirdânda kesr-i kulube ve fütûr irâsına dûçâr olmalarını dahi istemiyecekleri bedihidir. Ve herhalde şâkirdânın aşk ve şevklerini mütezayid ve istifâde ve istifâzalarının yevmen ve yevmen kat ender kat tezâyüdüyle kudret-yâb olmaları mucib-i iftiharlarıdır. Ümid ederim ki en şerrânelerinin sene-i âtiyesinin muayene ve imtihânında pekçok derecât-ı kat' ederler ve herbir ulûm ve fünûnun ulemâsı olasınız.

Zinhar hilâfından mücânebet olunması ve hilâfına gider olur ise icâb ve iktizasına bakılacağında şüphe olunmasun. İn-şa'-Allah-u Teâlâ memûlden ziyade kesb-i füyûzat edenler dahi mesrûr olacağından şek ve şübhe etmek icâb etmez ve herhalde devâm ve sebât ahvâlâtı fünûn-u zâbitâniyle lalalar ve mektep müdiriyetiyle muâvini

efendiye aid ve râcidir. Ve sülüs hattı ile kıtalar dahi ahsen yazılmıştır. Ve rıka' hatlarında dahi metanet ve subût ve kürsi ve mecrây-ı kalemde olan himmetiniz ve istihsaliniz görülmüş ve ziyadesiyle makbûl olmuştur. Ümmidim budur ki İnşa'-Allah-u Teâlâ sülüs hattınca hâceniz ile tev'em ve rık'ada dahi mümtâz derecâtını ihrâz edenler içün usûl-ü inşâ ve kitâbeti ele getürmek lâzımdır. İcâbete himmet olunması mütemennadır. Arzederim. 94 Ağustos» (25) — Belge : 11.

6.1.3. Kabiliyetleri Yöneltme ve Destekleme

Saray düzeni içinde ve devletin dış hizmetlerinde ilerleyip yükselebilmek büyük ölçüde kabiliyete dayanıyordu. Bu sebeple öğretimin başından sonuna kadar ilgiye, kabiliyetlere ve bireysel farklılıklara öncelik tanınıyordu. Hazırlık okullarındaki öğrenciler ilgi ve kabiliyetlerine göre askerlik ve savaş hünerleri, dil ve edebiyat, çeşitli el sanatları, hattatlık v.s. gibi alanlardan birinde gelişip yetişme imkânı bulurlardı. Daha ileri düzeyde eğitim göremiyecekleri anlaşılanlar, bu aşamanın sonunda Yeniçeri Sipahi Ocakları ile ordunun çeşitli hizmetlerine aktarılırdı. Veya Sarayın ihtiyacını karşılamak için kurulmuş çeşitli atelye ve imalâthânelerde çalışma imkânı bulurlardı (26).

Üst öğrenim aşamasında da tutum aynıydı. Öğrenci, kabiliyetlerine uygun çeşitli öğrenim kanallarındandan birinde yetişirdi. Türkçe, okuma, yazma, Arapça, Kur'ân ve Din dersleri bütün öğrencilerin ortak olarak ilzemek zorunda olduğu derslerdi. Bunun dışında ortak öğrenim alanları beden eğitimi, savaş hünerleri gibi konulardı. Arapça Dil ve Grameri, Farsça ve Fars Edebiyatı, Fıkıh, Tefsir, Türk Edebiyatı v.s. gibi konular üst öğrenim aşamasında özel kabiliyetlere dayanan konulardı. Ayrıca öğrencinin Seferli, Kiler ve Hazîne Odalarına bağlı meslekî öğrenimin hangi dalında derinleşip gelişeceği de geniş ölçüde ferdî kabiliyetlere bağlı özelliklerdi (27).

Bu kabiliyetler, doğu lisanlarıyla, İslâm ve Osmanlı kanunlarını öğreterek geliştirilirdi. Bedenî, ruhî ve dinî yetiştirme günlük hayatın gereklerine uygun olurdu (28).

---

(25) Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E. 12274.
(26) Enç, M. : Üstün Beyin Gücü, Ankara 1973, S. 338.
(27) Enç, M. : a.g.e., S. 338.
(28) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 72.

Kabiliyetler her yerde tespit edilip terfi imkânı sağlanırdı. Bu aynı zamanda daha yüksek öğrenim için bir seçilme şansı idi. Böylece daha büyük dikkat çekerlerdi. Bazen Sultanın dikkatine bile mazhar olabilirlerdi (29).

İç Oğlanları Sarayda uzun süre kalırlar. Görevlerini tam olarak yaparlarsa, kendilerine toprak verilir, burada işletme yapmasına müsaade edilirdi. Kendini tanıtma kabiliyetine sahip olanlar, dünyanın en iyi şansına sahip olurlar, toprak işletebilirler, geçmişlerine uygun mükâfatlar alırlardı. Yeniçeriler ise her çeşit yiyecek ve giyecek ihtiyacını elde etmeye sahiptiler (37).

Busbecq ferdî kabiliyetlerin değerlendirilmesinden çok etkilenmiş ve şöyle demiştir :

> *«Türkler Sultan hariç herkesi kabiliyeti ile değerlendirmişlerdir.»* (31)

Kimse anadan doğma imtiyazlı değildir. Onların hizmetleri, kabiliyetleri değerlendirilir. Önce gözlenir, denenir ve terfi ettirilirdi. Lybyer'e göre, yüksek makamlara getirilenlerin çoğu çoban çocuklarıydı. Şan ve şöhret içinde bulunmaktan gurur duyuyorlar, çoban çocuğu olmaktan ise utanıyorlardı. Neticede bir minnet duygusuna kapılıyorlardı Onlar hiçbir zaman doğuştan kabiliyetli, hünerli olduklarına inanmamışlardı. İyi bir eğitim ve çok çalışmanın ürünü olduklarını kabul etmişlerdi (32).

Türklere göre mevki sahibi ve başarılı olmak, iyi hizmet göstermek ve kabiliyetli olmak, şerefli bir şey idi. Tembel, işe yaramaz ve vasıfsız bir adam toplumun dibinde kalmağa mahkûmdu. Lybyer (33)'e göre, bu durum Türklerin görevlerinde başarılı olmasının, sınırlarını genişletmesinin ve diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasının sebebi idi.

Odaların herbiri birinci derecede bir «Oda Başı» na, ikinci derecede de bir «Kethüda» ya bağlıydı. Her Oda bir kütübhâne memuru, kâtip, hazîneci, imam ve üç müezzine sahipti. Okulun hacmine ve rütbe sayısına göre sayısı değişen öğrenci danışmanı vardı. Ayrıca on iki terfi sınavı vardı. Her Odanın oğlanları on gruba bölünmüşlerdi. Her grubun başında bugün Pedagog

(29) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 73.
(30) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 85.
(31) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 85.
(32) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 85 - 86.
(33) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 86.

dediğimiz bir Lâla bulunmakta idi. Lâlanın görevi emir vermek ve yemeklere nezâret etmekti (34).

Kıdemli ve başarılı öğrencilerden yaşca büyük olanlar Lâla olarak seçilirdi. Bunlar arasından olağan üstü başarı gösteren Lâlalar öğrenci kümelerine «müzakereci veya kalfa» olarak atanırdı. Kümeler genellikle eşit yaşta olanlardan çok, çeşitli yaşlardaki öğrencilerden meydana gelirdi. Yaşça büyük ve öğrenimde ileri durumda olanların küçüklere yardımcı olması istenirdi (35).

Enderûn Mektebinin müfredatı sadece terfî edecek şekilde değil, ordu ve bürokrasi hizmetine ayrılacakları da tespit edecek şekilde plânlanmıştır (36). Sistem yüksek kabiliyetli ve lider tipli devlet adamlarını keşfetmiştir. Ferdî bir kabiliyet Türkler tarafından keşfedilir ve teşvik edilirdi. Bu konuda Busbecq şöyle demektedir:

> *«Türkler, kendini eğitmekten aciz ve kıymet ifade etmeyen bir şahıs dahi olsa, istisnai bir adam bulsalar, bunu savaş için uygun bularak çok sevinirlerdi»* (37).

Talebeleri gayretli çalışmaya yöneltmek için en iyi yol onları, üzerinde çalışmak istedikleri alanda konu seçebilme hürriyetine sahip kılabilmekti. İç Oğlanların eğilimleri ve kabiliyetli oldukları alanlar ciddiyetle incelenirdi. Genellikle dersler tamamen tercihe dayalıydı. Ancak Türk ve Arap dilleriyle Kur'ân-ı Kerim'in öğretilmesi şarttı. Bu derslere ilâveten İç Oğlanlarından istenilen tek şey bir konu üzerinde derinlemesine ve hakkıyla çalışmasıydı. Tenbellere yer yoktu (38).

Enderûn Mektebindeki öğretime örnek olmak üzere, Topkapı Sarayı Arşivi Müzesinde bulunan, Enderûn Mektebine ait ders cetveli, öğrencilerin sayı ve isimleri ve öğretmen atanmasına ait iki kararnâme aşağıda verilmiştir:

---

(34) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 61.

(35) Enç, M.: a.g.e., S. 333.

(36) Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 63.

(37) Bak. Miller, B.: a.g.e., 1931, S. 64.

(38) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 99.

Doksan iki Sene-i Hicrîyye Tedrisiyyesi Mebde'-i Olan Şehr-i Şevl-i Şerîfin Sekizinci Gününden İtibaren Doksan üç Senesi Şa'bânına Kadar Enderûn-i Hümâyûnun Mekteb-i Münîfinde Mevcud Şâkirdânın Sınıflarıyla Tedrîs Olunacak Ulûm ve Fünûnun Eyyâm ve Envâ'ını Mübeyyin Cedveldir.

Senede	Haftada	Mekteb-i İbtidaiye		Mülâhazât	Aded-i Şâkirdân 38
180	6	Kur'ân	Hafız Muhammed Efendi ve Rıza Efendi	Ta'lîm-i Kur'ân-ı ve Tecvîd okutturulacaktır.	
108	3	Ulûm-i Diniyye	Hacı Muhammed Efendi	İlm-i Hâl ve Dürr-i Yektâ okutturulacaktır.	
72	2	Resâil-i Türkiye	Osman Efendi	Risâle-i Ahlâk okunduktan sonra Vezâif-i Etfâl okutturulacaktır.	
36	1	Ta'lîm-i Sülûs	Alî Râsim Efendi		
		Mekteb-i Edebiyye			

Senede	Haftada	Birinci Sene Dersleri			Aded-i Şâkirdân 51
180	5	Ulûm-i Diniyye	Ahmed Efendi	Dürr-i Yektâ okunacak ve Mesail-i Esasiye ezberletdirilecektir. Medhal-i Kavâid okunacaktır.	
180	5	Kavâid-i Türkiye			
36	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Râsim Efendi		

Senede	Haftada	İkinci Sene Dersleri			Aded-i Şâkirdân 23
108	3	Arabi Sarf	Ahmed Agâh Efendi	Maksûdun ikmalile Sarf-ı Cedidin ehemmiyetli cüzleri.	
72	2	Fârisi			
72	2	Târih-i Enbiyâ'			
36	1	Hesâb	Hacı Mahmûd Efendi	Kavâid ve Nasâyih-i Fârisiyye.	
36	1	Coğrafya			
36	1	Resim	Hacı Mahmûd Efendi	Kısas	
36	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Râsim Efendi	A'mâl-i Erbaa Küre-i Musattaha	
36	1	Hatt-ı Rıka'	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi	Kurşun Kalem	

Senede	Haftada	Üçüncü Sene Dersleri			Aded-i Şâkirdân 24
108	3	Arabi	Hafız Lâtif Efendi	Avâmil ve Edebiyyât-ı Türkiyyeden Mi'yâru'l-Kelâm	
72	2	Fârisi			
72	2	Târih-i Osmâni		Gül-istân	
36	1	Hesâb	Hacı Mahmûd Efendi	Fezleke	
36	1	Coğrafya		A'mâl-i Erbaa	
36	1	Resim	Hacı Mahmûd Efendi	Küre-i Musattaha	
36	1	Hatt-ı Sülûs	Alî Râsim Efendi	Kurşun Kalem	
36	1	Hatt-ı Rıka'	Rızâ Efendi ve Muhammed Efendi		

Senede	Haftada	Dördüncü Sene Dersleri			Aded-i Şâkirdân 17
108	3	Arabî	Hacı Râsim Efendi	İzhar Dersi okunacaktır.	
72	2	Fârisî			
72	2	Târih	Mustafâ Efendi	Gül-istâna devam olunacaktır.	
36	1	Hesâb	Hacı Mahmûd Efendi	Umûmî	
36	1	Coğrafya		Küsûrât-ı Âdiyye ve A'şâriyye ve A'dâd-ı Mürekkebe	
36	1	Resim	Hacı Mahmûd Efendi		
36	1	İmlâ Dersi	Hacı Şeref Efendi	Kıtaât-ı Hamse	
36	1	Hatt-ı Sülüs	Alî Râsim Efendi	Boyalı Resim Mücessem ve İşârât-ı Mevzûa	
36	1	Hatt-ı Rıka'	Rıza Efendi ve Muhammed Efendi		

Senede	Haftada	Beşinci Sene Dersleri			Aded-i Şâkirdân 7
108	3	Edebiyyât-ı Türkiye	Mustafa Efendi	Kavâid-i Osmâniyye ve Mi'yâru'l-Kelâm okunacak ve İmlâ ve Terceme Usûlü	
72	2	Fârisi			
72	2	Târih			
36	1	İnşâ	Hacı Şeref Efendi	Bûstân Umûmî	
36	1	Hesâb	Hacı Mahmûd Efendi	Müsevvedâd kaleme aldırılacaktır.	
36	1	Hendese			Cem'an yekûn 160
36	1	Resim	Hacı Mahmûd Efendi	Tekmil ve Usûl Defteri ve Evzân ve Ekyâl gösterilecektir.	
36	1	Hatt-ı Sülüs	Ali Râsim Efendi		
36	1	Hattı- Rıka'	Rızâ Efendi ve Muhammed Efendi	Elvân boya ile Resm-i Mücessem.	

20 R. Evvel 1922 E-d-dâl Mustafâ

Belge : 12.

(39) Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, D 4783/3.

Aynı sene Enderûn-i Hümâyûndaki öğrencilerin sayı ve isimleri ise şöyledir:

1292

Enderûn-i Hümâyûn Mekteb-i Münifine Devam Eden Şâkirdânın Aded ve Esâmîsini Hâvî Cedveldir.

20 R. evvel

Ahmed Efendi	37
Fahreddin Efendi	38
Bahâddin Efendi	39
Cemil Efendi	40
Şevket Efendi	41
Mustafâ Efendi	42
Safvet Efendi	43
Şevket Efendi	44
Mehmet Efendi	45
Hakkı Efendi	46
Ömer Efendi	47
Âsım Efendi	48
Behçet Efendi	49
Ârif Efendi	50
Hafız Hüsnü Efendi	51

İkinci Sene	
Salâh-üd-dîn Efendi	1
Ziya Efendi	2
Mazhar Efendi	3
Nesim Efendi	4
Tahir Efendi	5
Kadri Efendi	6
Servet Efendi	7
Refik Efendi	8
İzzet Efendi	9
Ârif Efendi	10
Eşref Efendi	11
Sâlih Efendi	12
Zühdü Efendi	13
Muhiddin Efendi	14

Beşinci Sene	
Atâ Efendi	1
Halil Efendi	2
Şefik Efendi	3
Osman Efendi	4
Mustafâ Efendi	5
Vahid Efendi	6
Mahmud Efendi	7

Dördüncü Sene	
Alî Efendi	1
Salâh-üd-dîn Efendi	2
Yusuf Efendi	3

Mekteb-i İbtidâiyye	
Edhem Efendi	1
Şâdi Efendi	2
Hüsnü Efendi	3
Gâlib Efendi	4
Refik Efendi	5
Abd-ül Adil Efendi	6
Muhammed Ali Efendi	7
Sıdkı Efendi	8
Kadri Efendi	9
Ali Efendi	10
İzzet Efendi	11

Osman Efendi	15
Ahmed Efendi	16
Osman Efendi	17
Hakkı Efendi	18
Şükrü Efendi	19
Hâfız Burhân Efendi	20
Hasan Efendi	21
Muhiddin Efendi	22
Ahmed Efendi	23
Birinci Sene	
Hasan Efendi	1
Muhammed Nuri Efendi	2
Said Efendi	3
İsmail Efendi	4
Cemâl Efendi	5
Muhammed Cemâl Efendi	6
Azmi Efendi	7
İsmail Ârif Efendi	8
Ahmed Efendi	9

Halid Efendi	4
Galib Efendi	5
Mazhar Efendi	6
Safvet Efendi	7
Cemâl Efendi	8
Ahmed Zenci Efendi	9
Zühdü Efendi	10
Şükrü Efendi	11
Hâfız Ali Efendi	12
Basri Efendi	13
Bedri Efendi	14
Hüseyin Efendi	15
Muhammed Nuri Efendi	16
Behçet Efendi	17

Ahmed Efendi	12
Mahmud Efendi	13
Ali Efendi	14
Muhammed Suadüddin Ef.	15
Emin Efendi	16
Ahmed Osman Efendi	17
Hakkı Efendi	18
Osman Efendi	19
Abdi Efendi	20
Şevki Efendi	21
Raşid Efendi	22
Reşad Efendi	23
Hakkı Efendi	24
Osman Nuri Efendi	25
Nuri Efendi	26
Murad Efendi	27
Ahmed Efendi Çerkes	28
İsmail Efendi	29
Ahmed Efendi Çerkes	30

İhsan Efendi	10
Kâzım Efendi	11
Haydar Efendi	12
Sami Efendi	13
İsmail Efendi	14
Ali Rıza Efendi	15
Cevdet Efendi	16
Ârif Efendi	17
Salâh-üd-din Efendi	18
Zühdü Efendi	19
Muhammed Neşet Efendi	20
Nuri Efendi	21
Muhammed Efendi Çerkes	22
İbrahim Edhem Efendi	23
Muhammed Kâzım Efendi	24
Muhammed Râsim Efendi	25
Hamdullah Efendi	26
Ali Efendi	27
Hulûsi Efendi	28
Ârif Efendi	29

Üçüncü Sene	
Salâh-üd-din Efendi	1
Ziya Efendi	2
Mazhar Efendi	4
Nesim Efendi	5
Tahir Efendi	6
Kadri Efendi	7
Servet Efendi	8
Refik Efendi	9
İzzet Efendi	10
Ârif Efendi	11
Eşref Efendi	12
Sâlih Efendi	13
Zühdü Efendi	14
Muhiddin Efendi	15
Osman Efendi	16
Ahmed Efendi	17
Osman Efendi	18
Hakkı Efendi	19

Hüseyin Efendi	31		Eşref Efendi	30		Şükrü Efendi	20
Vâsıf Efendi	32		Mustafâ Efendi	31		Hâfız Burhân Efendi	21
Hasan Efendi	33		Behçet Efendi	32		Hasan Efendi	22
Nazmi Efendi	34		Nazmi Efendi	33		Muhiddin Efendi	23
Nûri Efendi	35		Galib Efendi	34		Ahmed Efendi	
Rızâ Efendi	36		Şevket Efendi	35			
Şükrü Efendi	37		Muhammed Efendi	36			
Ali Efendi	38						
			160				

(40) Belge 13. Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, D 4783.

Enderûn-i Hümâyûnda öğretmene ihtiyaç olduğunda kabiliyetli kişiler birer kararnâme ile mektebe atanırlardı. Bu konuda ele geçen arşiv belgelerindeki iki kararnâme şu şekildedir:

«Tobhâne-i Âmire Müşîriyyet-i Celîliyesine Devletlü Efendim Hazretleri

Sarây-ı Enderûn-i Hümâyûnda kâin mektebin Riyâziyye muallimi izzetlu Es'ad Bey ve Resim muallimi Necib Efendi bendelerin terfî-i rütbe ile me'mûrîn-i mahsûsaya me'mûr olduklarından mekteb-i mezkûre Riyâziyye ve Resim muallimlerinin irsâliyle mûmâ-ileyhimanın yerlerine ta'yini lâzimeden olmağla şime-i fahime-i bende-i perverileri üzre ol vechile iki me'mûr muallimin ta'yin ve irsâli hakkında müsâadeyi âliyye-i dâverâneleri buyuruğı ve şihanesi buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i menlehûl emrinedir.

4 Mayıs 281
Kethûda-yı

Saâdetlü Efendim Hazretleri

Hâl-i iş'âr-ı valâların ma'lûm-ı senâveri olduktan sonra lede-l-havâle mekteb-i mezbûrun Riyâziyye hâceliğine Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn zâbitânından binbaşı Hacı Mahmud ve Resim hâceliğine dahi kol ağası Hacı Mahmûd Efendilerin me'mûriyyeti tensîb olunarak mekteb-i mezbûre devam etmeleri kend'ülerine tenbih kılındığı hendese hâne-i mezkûr mîrlivâsı saâdetlü Edhem Paşa tarafından ifâde ve beyân olunmuş olmakla ol bâbda fermân efendim hazretlerinindir.

İki Safer 281 ve 25 Haziran - 280» (41) - Belge : 14.

Enderûn Mektebi 1850 tarihinden sonra, iptidaisiyle birlikte rüştiye derecesinde bir mekteb haline getirilmiştir. Daha sonraları bu rüştiyeye üç senelik bir özel sınıf ilâve edilmiştir (42).

On beş öğretmenin imzasının bulunduğu 1909 senesine ait ders cetvelinde okunan dersler şu şekilde gösterilmiştir:

(41) Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E 3039.

(42) Ergin, O. : a.g.e., S. 23.

«İptidaî birinci sene : *Eczayı şerife, Talimi namaz, Hesabı zihni, Hattı sülüs.*

İptidaî ikinci sene : *Kur'ân-ı Kerim, İlmühâl, Kıraat-ı Türkiye, Hesab, İmla, Hattı Sülüs.*

İptidaî üçüncü sene : *Kur'ân-ı Kerim, İlmühâl, Tecvit, Kıraatı Türkiye, Hesab, İmlâ, Hattı sülüs.*

Rüşdî birinci sene : *Ulûmu diniyye, Arabî, Farisî, Lisanı Osmanî, Hesab, İmlâ, Hattı sülüs, Hattı rıka', Resim.*

Rüşdî ikinci sene : *Ulûmu diniyye, Arabî Farisî, Lisanı Osmanî, Hesab, Coğrafya, İmlâ, Hattı rıka', Resim.*

Rüşdî üçüncü sene : *Ulûmu diniyye, İlmi ahlâk, Arabî, Farisî, Lisanı Osmanî, Hesab, Coğrafya, İmlâ, Hattı sülüs, Hattı rık'a, Resim.*

Rüşdî dördüncü sene : *Ulûmu diniyye, İlmi ahlâk, Arabî, Farisî, Lisanı Osmanî, Hesab, Coğrafya, Hendese, İmlâ, Hattı sülüs, Hattı rıka', Resim»* (43).

«Sınıfı mahsus dersleri programı:

Ulûm-u diniyye
İlm-i kelâm
Tasvir-i ahlâk
Edebiyat-ı Osmaniye
Edebiyat-ı Farisiye
Mantık

(43) Ergin, O. : a.g.e., S. 23.

Tarihi Umumi
Coğrafyayı Umumi
Riyaziye : Cebir müsellesat
Ulûm u tabiiye» (44).

Enderûn Mektebinin ders programı hakkında batılı kaynaklarda da bilgiler bulunmaktadır. 1668 tarihinde Rycaut (45)'nun yazdığı bilgilere göre Türkler, Mantık, Fizik, Metafizik, Matematik ve diğer ilim dallarından habersizdirler.

Rycaut'nun ileri sürdüğü bu fikirler asılsızdır. Gerek disiplinleştirme bölümündeki ve gerekse kabiliyetleri yöneltme ve destekleme bölümündeki Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgeleri olan E 12064/2 ve D 4783/3 belgeleriyle Rycaut'nun bu hatası açıklık kazanmaktadır.

Kaldı ki On altıncı Yüzyılın büyük Türk mimarı olan Mimar Sinan'ın mühendislik mesleği için geometri dersi görmemiş olması da mümkün değildir.

1787'lerde ise A. Toderini, şöyle demektedir :

> *«İstanbul'daki Türkler harp ilminde çok malûmat sahibidirler; hakikaten de bu cihetten o kadar iyi eğitim görmüşlerdir ki, Avrupalı matematikçileri bile hayrete düşürmüşlerdir. İstanbul kütübhâneleri hem Türkçe, hem de Arapça Riyaziyye kitapları ile doludur. Astroloji ve İlâhiyat ilimleri ile birlikte kulandıkları cebire ait risaleler önemli kütübhânelerde bulunmaktadır. Bazı genç Türkler, özellikle Valide Camiindekiler, bu konuda Avrupadaki neşriyatı da tâkip etmekteydiler. Türkler Geometriyi, çok bağlı oldukları Astronomi, Bahriye, Harita ve takvim ilimleri yüzünden inceliyorlardı»* (46).

Hammer (47)'e göre de Türkler, Coğrafya ile ilgilenmişlerdir ve bilgi sahibi olmuşlardır. Bu, Ege ve Akdeniz'de hüküm süren Piyale, Turgut, Salih Paşalar gibi meşhur denizciler ve Arab, İran körfezlerinde hâkim olan Pirî Reis, Murad ve Seydi Ali

(44) Ergin, O. : a.g.e., S. 24.
(45) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 95.
(46) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 98.
(47) Bak. Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 96.

Reislerin cesaretinden anlaşılmaktadır. Bu şahıslar meşhur olmanın yanısıra coğrafî ve bahrî kitaplarıyla milletlerinin bu konudaki bilgisini de arttırmışlardır.

Özellikle Pirî Reis'in Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği Dünya Haritası ve haritacılık konusundaki çalışmaları Türklerin Coğrafyaya olan ilgilerinin en önemli ispatlarındandır (48).

Ayrıca da Enderûn Mektebinde öğrencilere haritacılık dersleri gösterilirdi. Ayrıntılarına gerek görülmeyen bu konuyla ilgili olarak, öğrencilerin yapmış olduğu harita çalışmalarına örnekler göstermek mümkündür (49).

6.2. EĞİTİMİN VASITALARI

6.2.1. Ceza ve Mükâfat

Osmanlı Devlet Sistemi, hayatın her alanında, belirli kuralları esas alan sıkı bir disiplin üzerine kurulmuştur. Bu disiplin, özellikle eğitim ve öğretim kurumlarında tavizsiz olarak uygulanmıştır. Buna bağlı olarak ceza ve mükâfatların sınırları, çok açık bir biçimde tâyin edilmiştir (50).

Hükümdârlar istedikleri zaman Odalardan herhangibirini ziyaret ederlerdi. Öğrencileri, Odanın düzenini öğretimin gidişini denetlerlerdi. Bu denetleme işini bazen kimseye hissettirmeden kıyafet değiştirerek de yaparlardı. Denetlemelerde gördükleri eksiklik ve ihmallerin sorumlularını, suçlarının derecesine göre cezalandırırlardı. Cezalandırma konusunda aşırılığa gidilmezdi. Fakat kusur ve eksiklikler karşısında da hoşgörü gösterilmezdi (51). İlim ve sanat alanında üstün olan kimselerle maarife uygunluk göstermeyenler ve gördükleri eğitime yabancı kötü davranışlarda bulunanlar Sarây-ı Hümâyûn adâbına aykırı davranmış olurlardı. Bunlar herkesin gözünde nefret edilen kimselerdi. Dolayısıyla çeşitli konularda yasaklar koyma, tehdit, dayak, azarlama ve gerekli görüldüğü için mektepten uzaklaştırma gibi cezalar verilirdi (52).

---

(48) Bu konuda geniş bilgi için bak.: Adıvar, A.A.: Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1970, S. 65 - 74.
(49) Bu konuda Bak. Ek-Belge: No: 15, 16, 17.
(50) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 88.
(51) Enç, M.: a.g.e., S. 330.
(52) Anonim: a.g.e., S. 25.

Yöneticiler ile öğretim üyeleri üzerinde de denetim söz konusu idi. Bunlar görevlerini ihmal ederlerse önce yazılı bir ihtar gönderilirdi. İhtar yeterli olmazsa yüz yüze konuşulup uyarma ve azarlama yapılırdı. Meselâ, Fâtih Sultan Mehmed ilim ve sanat adamlarına karşı çok hoşgörülü davranan bir hükümdârdı. Fakat buna rağmen çeşitli ihtarlarla yola gelmeyenlerin başını vurdurduğu da olmuştur (53).

Mevkiler arttıkça cezalar da artardı. En yüksek mevkilerde bulunanlar ölüm cezasına çok yakındılar. Hıyanete, itaatsizliğe veya tertipçiliğe meyletmek dahi ölümle cezalandırılırdı. Yavuz Sultan Selim'in vezirinin kendi ölüm fermânını kendisinin taşıdığı söylenir (54).

Osmanlı Devlet Sistemi, bu çeşit faaliyetlere karşı çok hassas davranmıştır. Zayıflığa, iradesizliğe müsamaha yoktur. Meselâ, Kanunî Sultan Süleyman ceza uygulamalarına karşı duygusuz değildi, fakat başka bir alternatifi de yoktu. Sistemin gerekleri ne ise, o yapılıyordu. En yakın arkadaşı İbrahim Paşa'yı sürgün etmiştir. Sistemi tehdit eden iki oğlundan yaşlı ve kabiliyetli olan asılmıştır (55).

Has Odadakilerin diğer Odadakilere göre farklı imtiyazları vardır. Bunlar Pâdişâhın bilgisi dışında ağır cezalara çarptırılamazdı. Has Odadaki başkanların alttakileri azarlama ve enselerine hafif şekilde vurma hakları vardı. Şayet suç cezalandırmayı gerektirecek kadar ağır bir suç ise bunun uygulanmasına Pâdişâh emir verirdi. Emri de Pâdişâhın yanında kılıcı kınından çekilmiş vaziyette duran Silâhdâr uygulardı (56).

En önemsiz bir karşı koymada suçlunun sarığı alınırdı. Daha sonra elbisesinin yakası yırtılır, bahçe kapısından kovularak utandırıcı bir seviyeye düşürülürdü (57).

İyi davranışları görüldüğünde ise ilk saray ve devlet görevlerine terfi ettirilirdi. Sultan Selim zamanının meşhur Kaptan-ı Deryası Hüseyin Paşa, bu Odadan çıkmış bir İç Oğlanı idi (58). İyi davranışların ve okul başarılarının mükâfatlandırılmasına da

(53) Enç, M. : a.g.e., S. 331.
(54) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 88.
(55) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 89.
(56) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 16.
(57) Hammer, J.v. a.g.e., S. 16.
(58) Hammer, J.v. : a.g.e., S. 16.

özel bir önem verilirdi. Arapça, Kur'ân tilâveti, Hüsn-ü Hatt, Musiki gibi konularda gösterilen seçkinlik ve başarılar; binicilik, silâh kullanma, cirit ve diğer yarışmalarda gösterilen üstünlükler bizzat hükümdarca hem söz ve hem de nesnel değerlerle mükâfatlandırılırdı. Çeşitli değerlerde para ödülleri, elbiseler, silâh, binek hayvanı, onura verilen şölenler bunlar arasındadır. Maaş arttırma, daha önemli ve yetkili görevlere getirilme bu mükâfatlar arasındadır (59).

Enderûn Mektebinden mezun olanlara da elbise, at ve para olarak mükâfat verilirdi (60).

Okuma yazmaya büyük önem verilir cehaletle mücadele edilirdi. Ceza ve mükâfat, akıllı insanlar yetiştirmek için kullanılan eğitim vasıtalarındandı. Yavuz Sultan Selim zamanında okuyup yazmaya verilen önem Muallim Cevdet Yazmalarından «Enderûn Tarihi» nde şöyle ifade edilmektedir:

> *«Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri Asr-ı Hümâyûnlarında dahi okuyup yazanların nail-i iltaf ve iltifat oldukları gibi aksi halinde bulunanları darba kadar tahdit edildiği cihetle Sarây-ı Hümâyûnlarında cahil ve bi himmet kalmamış ve ekser ağavat kendi bahisleriyle zâbitlerinin teşvikile okuyup yazmağa sarf ve ikdam ederek Enderûn-i Hümâyûndan nail merâtib-i celile ve menasibi saniye olarak kesb-i tevfiz edenlerin büyük büyük hizmetlere muvaffak oldukları tarihi simasının malumudur»* (61) - Belge: 18.

Enderûn Mektebinde ilk mükâfatlar sınıftan sınıfa terfi şeklinde oluyordu. Göze girmeleri halinde, Has Odaya yükselebilme şansı vardı. Bu Odada terfi on iki veya daha fazla kademeli memuriyet şeklinde düzenli olarak yapılıyordu (62).

İç Oğlanlarının tamamı, dikkatli bir şekilde izlenmekte, değerlendirilmekte ve güven verdikleri ölçüde kendilerine sorumluluk verilmekte idi (63).

---

(59) Enç, M.: a.g.e., S. 331.

(60) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 78.

(61) Anonim: a.g.e., S. 11 - 12. Bak.: Ek-Belge: 18.

(62) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 82.

(63) Lybyer, A.E.: a.g.e., S. 82.

İç Oğlanlar, ilk aşamada geçici âmirlerinin takdirlerine bağlıdırlar. Daha sonra Sultandan da takdir alırlardı. Bunlar yiyecek, giyecek ve özel hediyelerdi (64).

Enderûn Mektebinde mükâfatlandırma sistemi büyük önem taşımaktadır. Yükselen kimse en mükemmel hayat şartlarına sahip olur ve geliri arttırılırdı. Lybyer'e göre batılılar bunu çekememişler, zorbalık ve vakursuzluk gibi tabirler kullanarak sistemi kötülemişlerdir (65).

6.2.2. Çıkmalar

Hazırlık Mekteplerinden Enderûn Mektebine veya Sipahi Bölüklerine geçebilmek için bir takım kurallara mutlaka uyulurdu. Bunların başında «Çıkma Kanunu» geliyordu. Bu kanunun uygulanması mektepten bir çeşit mezun olma şekli idi. 2. Bâyezid'in çıkardığı ve 1482 tarihinden beri geçerli olan bu kanun, Kanuni Sultan Süleyman zamanında kesin şeklini almıştır (66). Çıkma Kanunu, genellikle yedi senede bir uygulanırdı. Bir de Pâdişâh tahta çıkınca çıkmalar olurdu. Çalışmaları ve kabiliyetleri iyi olanlar yedi, sekiz yılda öğrenimlerini tamamlarlardı. Yetişememiş olanlar ise on dört yıl kadar öğretimlerine devam ederlerdi (67).

Çıkma Kanununun uygulanmasında iki yıl vardı (68) :

Birincisi, Hazırlık Sarayından iyi yetişenler, terbiye ve ahlâkları iyi olanlar Saraya alınırdı. Daha yüksek öğretim veren Enderûn sınıflarına kabul edilirlerdi. Orada eğitim ve öğretimlerinde büyük başarı gösterenler Sarayın çeşitli memuriyetlerine geçerlerdi. Sırasıyla terfi ederek en büyük makamlara kadar yükselirlerdi. İçlerinde Beylerbeyi, Serhad Kumandanı, Vali ve Elçi olanlar olduğu gibi Vezir olanlar, hattâ Seraskerliğe ve Sadr-ı âzamlığa kadar yükselenler de vardı.

Diğer bir çıkma şekli ise şu şekilde idi : Hazırlık Sarayı Mektebinin derslerine gerektiği kadar çalışmamış olanlar ve kabiliyeti az gelişmiş olanlar Saraya alınmazdı. Bunlar Sipahi Bölüklerine sevk edilirlerdi. Bu gençler asker ocaklarının okumuş,

(64) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 83.
(65) Lybyer, A.E. : a.g.e., S. 86.
(66) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 485.
(67) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 486.
(68) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 164.

yazmış zümresini meydana getirirlerdi. Yeniçeri Teşkilâtı içinde gelişerek, terfi edebilir ve kumanda heyetine bile girerlerdi. Çıkmalar belirli zamanlarda olurdu. Saraya alınacak ve orduya katılacak talebler için hem Saraydaki Enderûn sınıflarında hem de ordunun Sipahi Bölüklerinde açık yerler olması lâzımdı. Bu sebeple çıkmalar her sene olamazdı. Boşluklar olmayınca talebelerin Hazırlık Saraylarından çıkarılmaları imkânı bulunmazdı (69).

Belirli çıkma zamanları geldiğinde talebeler daha üst öğretim seviyesine yetişseler bile Saraydaki Enderûn Mektebinde boş yer bulunmaması yüzünden çıkmalarda bir süre gecikmeler olabilirdi. Bundan başka Hazırlık Saraylarında iyi yetişemedikleri halde sürelerini doldurmuş ve yaşları ilerlemiş olanlar için Sipahi Bölüklerinde boş yer bulunmadığı da olurdu. Bu durum talebeler arasında huzursuzluğa sebeb olurdu. Zira her iki durumda da öğrenci hem mektebin sıkı hayatından kurtulacak hem de aylıkları artacaktı. Bu huzursuzluk sebebiyle talebelerin mektepleri terketmeleri, isyan çıkarmaları gibi durumlar da olurdu (70).

Sarayda aşağıdan yukarıya doğru çok âdilâne bir terfi sistemi uygulanırdı. Bu yer değişmeleri bir silsile ve sıra gözetilerek yapılırdı. Böylece Enderûn Mektebinin çeşitli sınıflarında bulunanların terfileri sağlanmış olurdu. Kadroları sabit olan Enderûn Koğuşlarında boşalan yerlere de Hazırlık Sarayları Mekteplerinde iyi yetişmiş olanlar kabul olunurdu. Sınıf geçmeler ve mektepten çıkmalar bu şekilde olurdu. Bütün bu nakiller ve tayinler Çıkma Kanununun uygulamasından başka birşey değildi (71).

Çıkmaların daima zamanında ve düzenli bir şekilde yapılmasına dikkat edilirdi. Herhangi bir haksızlığa ve aksaklığa meydan verilmezdi. Saray içinde açılan yerlere Saray dışından hiç kimsenin alınmamasına özellikle dikkat edilirdi. Aksi halde Çıkma Kanunu tamamiyle uygulanamazdı (72).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Çıkma Kanunuyla Saray Mekteplerinden yetişen gençlerin terfi usûlleri sağlam şartlara

(69) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 164.
(70) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 164.
(71) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 165.
(72) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 166.

ve esaslara bağlanmıştı. Bu kanunun ciddi bir şekilde uygulanması sayıları on bini bulan bütün Saray memurlarıyla müstahdemlerinin haklarını koruyordu. Bu da bir memnuniyet ve göreve bağlılık sağlıyordu (73).

Bir Odadan öbür Odaya geçmek için kıdemli olmak lâzımdı. Her Odada en başta kimse, üstte olan Odaya o geçerdi. Has Odadan sonra devlet görevine çıkarlardı. Sarayda büyük hizmetlere atanırlardı. Pâdişâh tarafından Çıkma fermân olunduğu zaman her Odadan yirmi, otuz kişinin dışındakiler çıkardı. Yerlerine Galata Sarayı, Edirne ve İbrahim Paşa Acemi Oğlanlar Mektebinden Çıkma süresini bitirenler getirilir ve Odalara dağıtılırdı. Çıkma süresi en az yedi, en fazla sekiz sene idi. Enderûn, Galata Sarayı, Edirne ve İbrahim Paşa Mekteplerinde eğitim ve öğretime düzenli bir şekilde devam edilirdi (74).

Galata Sarayı oğlanları ile Edirne ve İbrahim Paşa Sarayı oğlanları çıkmalarda on dört ve onaltı akçe ile Kapıkulu Süvrilerinin Ulûfecileriyle Garipler Bölüklerine çıkarılırlardı. Bu Saraylardakı eskilerin çıkma zamanları gelince Ağaları bunların dilekçelerini Yeni Saray Kapı Ağasına verirdi. Bu dilekçe Pâdişâha sunulduktan sonra Yeni Saray'ın Büyük ve Küçük Odalarıyla Süvari Bölüklerine çıkarılırlardı (75).

1631 senesinde fazla boşluklar sebebiyle Kapıya Çıkma emredilmiştir. Dört binden fazla Acemi Oğlanı ile Bostancı kapıya çıkmışlardır. 1637 senesinde de Acemilerle Bostancılardan dört bin kişi kapıya çıkarılmıştır (76).

Kapıya çıkması gereken Acemilerin isimlerini gösteren kâğıdı Yeniçeri Ağası Vezîr-i âzama sunardı. Gereği yapıldıktan sonra Yeniçeri Efendisi denilen Ocak Kâtibine gönderirdi. Ocak Kâtibi bunları maaş defterine kaydederdi (77).

Acemi Ocağından Yeniçeri Ocağına geçecek olanlar odalara ayrılırdı. Her odadaki fertler sıra yapılır, hep birden kendi odalarına doğru koşturulurdu. Kim önce odaya girerse, o diğer arkadaşlarına göre eski olurdu. Koşma sırasında önden giden arkadaşına yetişemiyeceğini anlayan oğlan başındaki serpuşu atar

(73) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 166.
(74) Refik, A. : Sokullu, İstanbul 1924, S. 142.
(75) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1945, S. 304.
(76) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 61 - 62.
(77) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 62 - 63.

ve serpuş önündeki arkadaşdan evvel odaya girerse o eski sayılırdı. Fertler odada eskiliklerine göre otururlardı (78).

Topkapı Sarayındaki çıkmalarda Enderûndan çıkacak olanlar kanun gereği Pâdişâhın eteğini öperek Harem-i Hümâyûndan çıkarlardı. 1648 çıkmasında Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı oğlanlarının bir kısmı Kaftanlı Odaları denilen Hazîne, Kiler ve Seferli Odalarına verilmişlerdi. Bir kısmı da Büyük ve Küçük Odalara alınıp geriye kalanları aşağı bölükler denilen Ulûfecilerle Gariplere verilmişlerdi (79).

Çıkmaların en önemlisi cülûs çıkması veya umumî çıkma denilen büyük çıkına olup Pâdişâhların cülûsları üzerine yapılırdı (80).

On altıncı Yüzyılın sonlarında bazı Acemi Oğlanları ileri gelen şahısların ricasıyla kapıya çıkmışlardı. Kapıya çıkma meselesi yüzünden Acemi Oğlanları bazen isyan da ederlerdi. 4. Mehmed zamanında 1649 tarihinde Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı Acemi Oğlanları isyan etmişlerdir (81).

Geniş ülkelere yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu saltanatının çeşitli Devlet görevleri ve halk hizmetleri için Çıkma Kanunu ile uygulanan sistem memlekete büyük faydalar sağlamıştır. Bu kanunu en iyi takdir eden Kanunî Sultan Süleyman olmuştur. Fakat Devletin diğer nizam ve usülleri gibi Çıkma Kanunu da zamanla az çok sarsılmıştır (82).

6.3. EĞİTİMİN ŞEKLİ

6.3.1. Seçkinler Eğitimi

Seçkinler eğitimi, çeşitli modeller içerisinde gerek doğu ve gerekse batıda kullanılmış bir eğitim şeklidir. Batıdaki «Prenslerin Eğitimiû (83) ne karşı, Osmanlılarda «Enderûn Mektebi» geliştirilmiştir. Bu eğitim şekilleri, özellikle büyük İmparatorluk-

(78) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 65.
(79) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 142.
(80) Uzunçarşılı, İ.H. : a.g.e., 1943, S. 139.
(81) Gökbilgin, M.T. : a.g.e., S. 148 - 149.
(82) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 181.
(83) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Aytaç, K. : Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara, 1972, S. 97 - 160.

ların kuruluş şartlarıyla belirlenmektedir. Bu da, genişleyen devlet çarkını işletecek «seçkin elemanları»ın yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Meselâ On sekizinci yüzyıldan itibaren büyümeye başlayan Büyük Britanya İmparatorluğu hemen elitler eğitimine önem vermek zorunda kalmıştır. Aksi halde, Dünyanın dört bir köşesine yayılan Büyük Britanya İmparatorluğu, şemsiyesi altına topladığı çok çeşitli milletleri uzun süre bir arada tutacak mekanizmayı sağlıyamazdı. Bununla birlikte, Osmanlıların geliştirdiği Enderûn Mektebindeki elitler eğitimi, Rönesanstan itibaren Batı'da geliştirilen elitler eğitimden birçok noktada ayrılır. Enderûndaki elitler eğitimi modeli, büyük ölçüde Plâton'daki «Filozoflar»ın yetiştirilmesine benzer. Her ikisinde de, sıkı bir eleyicilik söz konusudur. Aynı zamanda da, yetişen elitler, kendi anne babalarına olan bağımlılıklarını büyük ölçüde kaybederler.

Saray Mekteplerinden yetişenler büyük bir çoğunluk halinde Devletin en büyük makamlarına kadar yükseliyorlardı. Şairler, edipler, tarihçiler, musiki ve güzel yazı meraklıları ve üstâdları olan sanatkârların hemen hepsi Saray Mektepleriyle bunların devamı olan Enderûndan yetişiyordu (84).

Enderûn-i Hümâyûn kuruluşundan itibaren aşağı yukarı devletin bütün büyük siyasî ve askeri memurlarını yetiştirmiştir. Bu memurların orada aldıkları terbiyenin mükemmel bulunması, Devletin o zamanlar da eğitime verdiği büyük önemi göstermektedir. Enderûn-i Hümâyûnun ileri gelenlerinin hepsi Osmanlı Devletine olan sadakat ve hamiyyetleriyle her sınıfa yükselebilmişlerdir (85).

Enderûn Mektebindeki seçkinler eğitimi özellikle batılılar tarafından çok iyi bir şekilde değerlendirilmektedir. Bunlara bir örnek olarak M. Baudier, gösterilebilir. M. Baudier 1624 tarihinde şunları yazmıştır :

> *«Türk Milletinin başarılarına şaşmamak lâzım. Çünkü onlar elit kadroları nasıl yetiştireceklerini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Onları mükemmel insanlar haline getirirken, kabiliyetlerine göre taltif etmesini biliyorlar* (86).

(84) İsfendiyaroğlu, F. : a.g.e., S. 237.

(85) Süreyya, M. : a.g.e., 4. Cilt, S. 727.

(86) Miller, B. : a.g.e., 1931, S. 69.

Enderûn Mektebinde yetişerek önemli makamlara yükselen elemanlar kısaca şöyle sıralanabilir

a. Enderûnde yetişen ve Sadr-ı âzam olanlar :

Mehmed Paşa, Ahmed Paşa, Davud Paşa, Hersek zâde Ahmed Paşa, Hadım Alî Paşa, Koca Mustafâ Paşa, Tavaşi Hadım Sinan Paşa, Memlûk Damad İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Lütfi Paşa, Hadım Süleyman Paşa, Rüstem Paşa, Kara Ahmed Paşa, Semin Alî Paşa, Damad-ı Şehriyar Sokullu Mehmed Paşa, Ahmed Paşa, Sinan Paşa, Siyavuş Paşa, Hadım Mesih Mehmed Paşa, Ferhad Paşa, Manisalı Lâla Mehmed Paşa, Silâhdâr İbrahim Paşa, Cağalazâde Sinan Paşa, Hadım Hasan Paşa, Cerrah Mehmed Paşa, Silâhdâr Yavuz Alî Paşa, Bosna'lı Lâla Mehmed Paşa, Silâhdâr Damad Mehmed Paşa, Kayserili Halil Paşa, Dilâver Paşa, Davud Paşa, Lefke'li Silâhdâr Mustafâ Paşa, Gürcü Mehmed Paşa, Kemankeş Kara Alî Paşa, Silâhdâr Çerkes Mehmed Paşa, Filibeli Hafız Ahmed Paşa, Bosna'lı Silâhdâr Hüsrev Paşa, Sultanzâde Mehmed Paşa, Abaza Silâhdâr Melik Ahmed Paşa, Abaza Silâhdâr Siyavuş Paşa, Tarhuncu Kethüde Ahmed Paşa, Silâhdâr Beşir Mustafâ Paşa, Malatyalı Silâhdâr Süleyman Paşa, Arnavut Köprülü Mehmed Paşa, Ayaşlı Nişanî İsmail Paşa, Bozoklu Silâhdar Bıyıklı Mustafa Paşa, Kavanos Ahmed Paşa, Moralı Damad Hüseyin Paşa, Silâhdâr Çorlulu Alî Paşa, Abaza Silâhdâr Süleyman Paşa, Silâhdâr Şehîd Alî Paşa, Silâhdâr Mehmed Paşa, Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa, Silâhdâr Alî Paşa, Hüsrev Mehmed Paşa, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa (87).

b. Enderûn dışında fakat Saraya bağlı dairelerden yetişip Sadr-ı âzam olanlar :

Yemişçi Hasan Paşa, Kuyucu Murad Paşa, Bostancı Başı Derviş Paşa, Baltacı Nasuh Paşa, Bostancı Başı Ohrili Hasan Paşa, Dilâver Paşa, Bostancı Başı Boşnak Receb Paşa, Teberdar Mehmed Paşa, Boşnak Süleyman Paşa, Kalaylı Koz Ahmed Paşa, Teberdar Mehmed Paşa, Bostancı Başı Arnavud Halil Paşa, Teberdar Damad İbrahim Paşa, Kozbekçi Pandul Topal Osman Paşa, Bostancı Başı Alî Paşa, Teberdar Bolulu Mehmed İzzet Paşa, Bostancı Başı Hafız İsmail Paşa, Bostancı Başı Abdullah Paşa, Damad Mehmed Alî Paşa (88).

---

(87) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Tayyarzâde, A.A. : Tarih-i Atâ, 2. Cilt, İstanbul1293, S. 4 - 132.

(88) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 2. Cilt, S. 132 - 182.

c. Enderûn-i Hümâyûndan yetişen Şeyhü'l-İslâmlar :

Mirza Mustafâ Efendi, Çerkes el-Hâc Hafız Halil Efendi, Yasencizâde es-seyyid Abdül vahab Efendi (89).

d. Enderûn-i Hümâyûndan yetişen Kaptanlar :

Şehîd Mehmed Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Küçük Piyale Paşa, Silâhdâr Cağalezâde Sinan Paşa, Filibeli Hafız Ahmed Paşa, Silâhdâr Öküz Mehmed Paşa, Bosnalı Hain Kara Davud Paşa, Silâhdâr Mustafâ Paşa (- 1041), Silâhdâr Mustafâ Paşa (- 1047), Silâhdâr Siyavuş Paşa, Hanya Fâtihi Silâhdâr Gâzi Yusuf Paşa, Silâhdâr Bıyıklı Mustafâ Paşa, Silâhdâr Çerkes Şehid Kenan Paşa, Silâhdâr Mustafa Paşa (Küçük Sipahi), Müsahib Mustafâ Paşa, Silâhdâr Köle Süleyman Paşa, Silâhdâr Bekir Paşa, Küçük Hüseyin Paşa, Abaza Husrev Mehmed Paşa, Bursalı Mehmed Said Paşa, Kilarî Süleyman Raif Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (90).

e. Enderûnda eğitim görmemiş ama Sarayda yetişmiş Kaptanlar :

Bostancı Başı Derviş Mehmed Paşa, Bostancı Başı Arnavut Receb Paşa, Bostancı Başı Maktul Cafer Paşa, Baltacı Kastamonulu Deli Hüseyin Paşa, Bostancı Başı Ahmed Paşa, Kayserili Baltacı Koz Ahmed Paşa, Teberdar Mehmed Paşa, Bostancı Başı Hacı Mehmed Paşa, Bostancı Başı Hafız İsmail Paşa, Bostancı Başı Hacı Mehmed Paşa, Bostancı Başı Abdullah Paşa, Firarî Ahmed Paşa, Damad Mehmed Alî Paşa (91).

6.3.2. İdarecilik Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğunda, idâre teşkilâtını ve faaliyetlerini düzenleyen kaideler Fâtih Sultan Mehmed'in Kanunnâmeleriyle esas şeklini almıştır. Onun zamanında bir taraftan ordu ıslah edilmiş, diğer taraftan da askerî mâlî ve sivil idâre için yüksek seciyeli idareciler yetiştirilmiştir (92).

---

(89) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 2. Cilt, S. 182 - 189.

(90) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 2. Cilt, S. 189 - 207.

(91) Bu konuda geniş bilgi için Bak. : Tayyarzâde, A.A. : a.g.e., 2. Cilt, S. 207 - 215.

(92) Ayverdi, S. : a.g.e., S. 170.

Devlet idaresi Hükümdârın mutlak kudretine dayanıyordu. Ancak Fâtih Kanunnâmesi bu yetkileri bir yerde engelliyordu. Fâtih Sultan Mehmed, Kanunnâmesiyle kendisinin ve kendinden sonra geleceklerin yetkilerini kontrol altına alıyordu (93).

Fâtih Kanunnâmesindeki şu cümleler bunun delili olmaktadır:

> *«Devletin reîsi olan ve en yüksek iktidara sâhip bulunan Pâdişâh'ın şer'an, yânî dînî hukuk bakımından vazîfesine ehil olmadığı ve binâenaleyh vazîfesinden uzaklaştırılması lâzım geldiği, Şeyhü'l-İslâm fetvâsıyla tesbît edilir»* (94).

Miller (95)'e göre, Fâtih Sultan Mehmed Enderûn Mektebinde idarecilikle ilgili bilgilerin öğretilmesinde Nizamiye Medresesinden etkilenmiştir.

Osmanlılarda hükûmet metodu yerli teba'yı hükûmetten uzak tutarak, veraset usûlüyle makamların el değiştirmesine engel olmaktır. Bu Türk idarecileri tarafından geliştirilmiş bir savunma tertibatıdır (96).

On altıncı Yüzyılın ortalarında Guillaume Postel'in, Türklere niçin kendilerini kendi milletlerinden idareciler yerine esirler veya yabancıların idare etmesini tercih ettiklerini sorduğunda aldığı cevap son derece açıktır:

> *«Böyle olunca daha iyi hizmet ediliyoruz... Türkler arasında yaşayan bir hıristiyanın hain oluşuna dair hiçkimsenin hafızasında bir hatıra yoktur»* (97).

Osmanlı Türklerinde kölelik sistemine dayalı hükûmetlerin en başarılı olduğu Yüzyıllarda, menşei itibariyle Türk olanlara verilebilen görev feodal ve nizami süvarilikti. Daha sonraları Hıristiyan aileden veya ilk nesli Türk olan esirlerin çocuklarına bu görev veriliyordu. Kana dayalı aristokrasinin ortaya çıkmasına engel olmak için hükmetmekte olan sülâlenin çocuklarını öldürmek veya Pâdişâh kızlarının neslinden gelenleri hemen halk tabakalarına indirmek gibi tedbirler alınmıştı. Bütün bu

(93) Ayverdi, S.: a.g.e., S. 174.
(94) Bak.: Ayverdi, S.: a.g.e., S. 174.
(95) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 20.
(96) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 70.
(97) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 71.

tedbirler Fâtih Kanunnâmesinde yer alıyordu. Yine Fâtih Sultan Mehmed'in Sancak Beyi Kanunlarına göre, Pâdişâh kızlarının soyundan gelecek olanlar Beylerbeyi değil ancak Sancak Beyi veya Kapıcı Başı ve Kadırga Kaptanı olabilirdi. 1. Ahmed' in hükümrânlığı zamanında bu «Kardeş Kanunu» saray hareminde kafes içinde hapis cezasına indirilmiştir. Sancak Beyi Kanununu da bir tedbir niteliğinde olmak üzere Pâdişâh kızlarının oğulları doğduklarında göbek bağı bağlanmamış ve böylece ölüme terkedilmişlerdir (98).

Osmanlı Sülâlesinin tâkip ettiği en belli başlı siyaset, hükmeden sınıfın Enderûn Mektebindeki İç Oğlanları idaresine yakınlaşması, yakınlık göstermek suretiyle sadakât ve bağlılık sağlamaktır. Bu siyaset öyle dikkate alınmış ve şuurlu bir şekilde takip edilmiştir ki 3. Murâd gibi Pâdişâhlar bile nadiren devlet işleriyle uğraşmışlardır. Bunun yerine Enderûn Mektebi onların en belli başlı meşgâlesi olmuştur (99)..

Türk Pâdişâhlarının Saray eğitim sistemiyle yetiştirmek istedikleri idarî memur, mücadeleci devlet adamı ve sadık bir Müslüman tipindeydi. Bunlar aynı zamanda ilim adamı ve iyi bir hatip, kibar ve iyi ahlâklı olmak zorundadırlar. Bu amaçla Enderûn Mektebi öğrencisi Saraya kabul edildiği günden ayrıldığı güne kadar Müslümanlık ile Türk örf ve âdetlerini mükemmel şekilde öğrenme durumundadır (100).

Enderûn Mektebindeki eğitme işinde, özellikle Ak Ağaların önemli bir yeri vardır. Sarayda Ak Ağaların da büyük bir siyasî nüfûzu vardı. Sabah saat beşte dairesinin çeşitli kısımlarının idarecilerini kabul ederdi. Sonra da bütün mektebi dolaşıp günlük talimatını verirdi. Daha sonra Pâdişâhla görüşebilmek ve o günkü emirlerini alabilmek için beklerdi. Huzura kabulünden sonra Pâdişâhın annesinin huzuruna da kabul edilirdi. Ziyaretler tamamlanınca öğle yemeğine kadar olan zaman içinde Sarayda büyük elçiler, eyalet valileri veya diğer mevki sahibi kimselerin kabulü söz konusu olurdu. Öğle yemeği ve dinlenmesinden sonra geç saatlerde İç Oğlanları, dairesinde kabul ederdi. Bütün bunlar tamamlanınca mekteb binalarını dolaşırdı (101).

---

(98) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 73 - 74.

(99) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 82.

(100) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 94.

(101) Miller, B. : a.g.e., 1941, S. 88 - 89.

On beşinci ve On altıncı Yüzyıllarda Ak Ağaların hiyerarşik düzeninde rütbe itibariyle Baş Ak Ağa, sonra Hazînedâr Başı, Levâzım Başı, Saray Ağası ve Saray yatakhâne dairesinin kıdemli memuru gelirdi. 4. Murad'ın Baş Hazînedârın rütbesini indirdiği günden itibaren bu memurların rütbe sıralamaları şu şekilde değişmiştir: Saray yatakhânesinin kıdemli memuru, Saray Ağası ve Levâzım Başı, Sarayın Mabeynci Başısı ve üç İmparatorluk mühründen birini de korumakla görevli olan Saray yatakhânesinin birinci memuru Enderûn Mektebinde düzeni sağlamakla görevliydi. İç Oğlanlarının bulunduğu binaların da sözde başkanlarıydılar. Sultanın Kethüda Başı olan Levâzım Başı mutfakları da teftiş ederdi. Ünvanları olmıyan Harem Ağaları ise neferler olarak sınıflandırılırdı (102).

Baş Ak Ağanın Sarayla ilgili ağır sorumlulukları göz önünde bulundurularak Enderûn Mektebinin idarî işlerinin büyük bir kısmı Saray Ağasına verilmişti. Esas görevi binaları teftiş etmek, Pâdişâhın ve Baş Ak Ağanın yokluğunda yerlerine vekâlet edecek olan Saray Ağası, Enderûn Mektebinde de Müdür Muavinliği mevkiini de işgâl etmekteydi. Aynı zamanda Büyük ve Küçük Oda ile Seferli Koğuşunun teftişcisi, iç hizmetlerin besleme subayı ve maaş kâtibiydi. Mektebin müdür muavini olduğundan o da Pâdişâha günlük rapor verirdi. Aslında Enderûn Mektebinin fiili idaresi ona o kadar çok sorumluluk yüklemişti ki okulda üstâd veya mürebbî olarak tanınırdı (103).

Osmanlı Devleti idareciliğin önemini kavramış ve ona gereken değeri vermiştir. Gençleri kabiliyetlerine göre sınıflandırmış ve onlara idarede şans tanımıştır.

(102) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 89.
(103) Miller, B.: a.g.e., 1941, S. 89 - 90.

SONUÇ

Enderûn Mektebi» başlığını taşıyan bu araştırmada, Osmanlı İmparatorluğunun Devlet idarecileri ve Saray hizmetlilerinin yetiştirilmesi sistemi, Eğitim Tarihi açısından incelenmiştir.

Bu inceleme, bakış açısı gereği başlıca altı ana bölüm içerisinde ele alınmıştır. Sırası ile, bu ana bölümler ve bunlardan elde edilen veriler, şöyle özetlenebilir :

1. Osmanlı Devlet Teşkilâtının Ana Bölümleri :

Bu bölümde, Osmanlı «Saray Teşkilâtı», «İdare Teşkilâtı» ve «Askeri Teşkilâtı» konularında fazla ayrıntıya inmeyen genel bir bakış verilmesi sağlanmıştır. Böyle bir genel bakışın verilmesi, şunun için zaruri idi. Çünkü Enderûn Mektebinin Saray Teşkilâtı içinde yerine oturtulması gerekirdi.

2. İkinci ana bölüm, Osmanlı Eğitim Sistemine ayrılmıştır. Bundan amaç, Enderûn Mektebinin bu sistem içerisindeki yerini belirlemektir.

3. Üçüncü bölümde, «Enderûn Mektebinin Tarihî Gelişimi ve Topkapı Sarayı İçindeki Yeri» ele alınmıştır. Bu bölümün işlenmesinde yalnızca mevcut ikinci dereceden literatüre dayanılmamış, ayrıca da İstanbul Belediye Kütübhânesinde bulunan «Muallim Cevdet Yazmaları» gibi belgelere de dayanılmıştır.

Bu bölümde özellikle Enderûn Mektebinin Kuruluşu konusunda açıklık getirilmiştir. Yayınlanmış mevcut literatüre göre Enderûn Mektebinin kuruluşu, meselesinde görüşler şu iki grupta toplanmaktadır :

Birinci gruptakilere göre Enderûn Mektebi 2. Murad tarafından, diğerlerine göre ise, Fâtih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur. Bu araştırmada, Enderûn Mektebinin 2. Murad zamanında kurulduğu hususu, açıklığa kavuşturulmuştur.

Enderûn Mektebinin, daha sonraki gelişim safhaları, yayınlanmış mevcut literatüre göre değerlendirilmiştir. Bu son husus hakkında arşivlerde fazla bir bilgi bulunamamıştır.

4. Dördüncü ana bölüm, Enderûna öğrenci seçimi konusunda ayrılmıştır. Bu ana bölüm başlıca şu üç alt bölüm halinde işlenmiştir :

— Devşirmeciliğin Esasları,

— Acemi Oğlanlar,

— İç Oğlanlar.

Enderûn Mektebinin kaynağını teşkil eden «Devşirmecilik Sistemi», bugün bile modern eğitimin örnek alabileceği güvenilir esaslarla kurulup uygulanmıştır.

Bu bölümde, mevcut yazılı literatürde farklı biçimlerde değerlendirilen şu ana noktalarda açıklık getirilmiştir :

— Birçok literatürde «Pençik Kanunu» ile «Devşirme Kanunu» birbirine karıştırılmaktadır. Bu araştırmada, devşirmeciliğin ilk defa Osmanlılar tarafından ve 2. Murad zamanında kurulduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak, «Devşirmecilik Sistemi» konusunda, çok çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlara karşı olarak bu çalışmada, şu noktalarda özetlenen açıklıklar getirilmiştir :

— Devşirmecilik, Osmanlı İmparatorluğu Tebaası arasında Türkleri her alanda arka plâna itici olmamıştır.

— Devşirmecilik yüzünden hiçbir Türk, çok istisnai durumlar hariç, herhangibir şekilde köle unvanı almamıştır.

— Osmanlı İmparatorluğu, genel politikasında, kan bağını esas almamıştır. Kültür birliği ön plânda tutulmuştur.

Devşirmecilikte uygulanan kriterlerin tespiti, «Seçkinler Eğitimi» açısından sağlam esaslar vermektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir :

— Seçim işinde beden, zihin ve duygu yönünden belirli ferdi niteliklerin aranması,

— Belirli tebaaların davranış karakteristiklerini teşkil eden grup niteliklerinin göz önüne alınması,

— Seçilen elemanların, hem «destekleyici» ve hem de «eleyici» bir eğitim öğretim mekanizmasından geçirilmesi,

— Bunun için de, hem mükâfatlandırıcı ve hem de cezalandırıcı bir «Eğitim Üslûbu» nun uygulanması.

Çalışmanın bu dördüncü bölümünde sırasıyla şu ana konular işlenmektedir :

— *Acemi Oğlanlar :*

Acemi Oğlanların Hazırlık Saraylarında yetiştirilmesi konusundaki literatür oldukça tatmin edici görülmüştür. Enderûn Mektebine eleman yetiştiren bu kademe, eğitim ve öğretim yönünden sağlam esaslar üzerine oturtulmuştur. Bu araştırma bu konuyu sistemli bir biçimde açıklamaktadır.

— *İç Oğlanlar :*

Tıpkı Acemi Oğlanlar gibi, fakat onlardan bir kademe daha yüksekteki İç Oğlanların eğitim ve öğretimi, hem kendi içinde hem de bütünün içinde kendi başına önemli bir yeri teşkil etmektedir.

Burda da, yine diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi, sıkı bir destekleme yanında eleme ve disiplinleştirme işlemi devam etmektedir.

5. Beşinci bölüm, Enderûn Mektebinde öğretim kademeleri ile bunların esaslarının tespitine yönelmiştir.

Hazırlık devresinden sonra, Enderûnun uygulanan esas eğitim ve öğretimi başlar.

Bu konu, başlıca şu üç alt bölüm halinde incelenmiştir :

— Aileye verme,

— Hazırlık Sarayları,

— Enderûn-i Hümâyûn.

Hazırlık Sarayları, başlıca dört Saraydan ibarettir. Bunların herbiri, birer mektup niteliğindedir. Hepsinin de amacı, Enderûn Mektebine kalifiye öğrenci yetiştirmektir.

Enderûn-i Hümâyûn ise, hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiş başlıca altı Oda (veya Koğuş)'dan meydana gelmiştir. Tam anlamıyla bir ihtisas okulu niteliğindedir. Bunlar, eğitim ve öğretim açısından, mevcut belgelere göre sistemli bir biçimde açıklanmaktadır.

6. Altıncı bölüm, Enderûn Mektebindeki eğitim ve öğretimin amaçları ve vasıtalarını sistemli bir biçimde takdim etmeye yönelmiştir. Bu konuların incelenmesinde, arşivden bulunan orji-

nal belgelere de dayanılmıştır. Enderûn Mektebinde uygulanan Nizamnâme, ilk defa burada arşiv belgesi olarak değerlendirilmektedir. Enderûnde okutulan dersler hakkında da, daha önce yayınlanmamış bir belge bu bölümde bilim âlemine sunulmaktadır. Bunun yanında yine orjinal belge halinde öğrencilerin isim ve numaraları ve öğretmen atanmasına ait belgelerden yararlanılmaktadır.

Enderûn Mektebinin amaçları, eğitim bilimindeki modern sınıflandırmaya göre başlıca şu üç kısımla gruplandırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır :

— Kültürleştirme,

— Disiplinleştirme,

— Kabiliyetleri Yöneltme ve Destekleme.

Bu amaçlara ulaştıracak eğitim vasıtaları da, şu iki noktada toplanmıştır :

— Ceza ve mükâfat,

— Çıkmalar.

Enderûn Mektebindeki eğitim, en son kısımda sistematik eğitim açısından konusu yönüyle iki noktada karakterize edilmiştir :

— Seçkinler Eğitimi.

— İdarecilik Eğitimi.

Çok kısa olarak takdim edilen bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğunun eğitim ve öğretim alanında ortaya koyduğu eşsiz bir eser olan Enderûn Mektebini, bilimsel verilere göre işleyip tanıtmak gayesini gütmektedir. Ümit ederim ki, bu çalışma, büyük ihmale uğramış «Osmanlı Maarif Tarihi» konusuna bilimsel katkılarıyla gereken ilgiyi uyandırmış olsun.

BİBLİYOGRAFYA

A) ARŞİV VESİKALARI

a) Başbakanlık Arşivi

— Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri,
— Emirî Tasnifi Vesikaları,
— İbn-ül-Emin Tasnifi Saray Vesikaları,
— Muallim Cevdet Tasnifi Saray Vesikaları,
— Muallim Cevdet Tasnifi Maârif Vesikaları.

b) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

D — 9176 - 4783/3 - 8815 - 11/38 - 5394 - 9352 - 9835 - 8009 - 10011 - 10030 - 10047 - 10014 - 2164 - 9381 - 5053 - 530 - 2940 - 4689 - 7245 - 9356 - 5124 - 9564 - 7787 - 8633 3704 - 9451 - 2084 - 5605 - 6141 - 5394

E — 3012 - 3039 - 4037 - 12064/2 - 12274 - 4023/1-42 - 10103 - 9474 - 2620 - 2786 - 1287 - 235 - 2413 - 3017 - 453 - 3890 - 4098 - 70 - 11 - 8178 - 9250 - 10077 - 6600 - 7790 - 9467 - 10172/3 - 2401 - 1077 - 8487 - 6160 - 2620 - 10451 - 10319 - 9607 - 12063 - 9493 - 3042 - 5098 - 926 - 2154 - 5075

T — 1486 (892) - 1888 (1305) - 1793 (1208) - 1827 (1243) - 1520 (926) - 1561 - 1805 (968 - 1220) - 1721 1133) - 1847 (1263) - 1555 - 1565 (963 - 973) - 1783 (1198) - 1890 (1308) - 1821 - 1828 (1237 - 1244) - 1504 - 1826 (910 - 1241) - 1884 (1301) - 1717 (1130)

c) Belediye Kütüphânesi

— Muallim Cevdet Yazmaları, K 470.

B) TÜRKÇE KAYNAKLAR

Abdi Paşa : Vakayinâme, Umumî Ktp. Yazması, Nr. 5154.

Abdurrahman Paşa (Tevkii) : Kanunnâme, «Millî Tetebbular Mecmuası», III İstanbul 1331, S. 497 - 544.

Abdurrahman Şeref : Topkapı Sarayı Hümayunu, İstanbul 1326.

Abdülkadir Efendi : Vakayi-i Tarihiyye, Süleymaniye-Es'ad Efendi Kütübhânesi, Nr. 2151.

Adıvar, A.A. : Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul 1970.

Agin, A. : Saraylarımız, İstanbul 1964.

Ahmed Cevad : Yeniçeriler, İstanbul 1297.

Ahmed Cevad : Tarih-i Askerî-i Osmanî, İstanbul 1297.

Ahmet Refik : Devşirme Usûlu, İstanbul 1934.

«Türk Tarihinin Ana Hatları Eserinin Müsveddeleri» Seri : 2, No : 3.

Ahmet Refik : Eski İstanbul, İstanbul 1931.

Ahmet Refik : Fâtih Devrine Aıt Vesikalar,

«Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası», Sene 8 - 11. 1 Nisan 1335 - 1 Haziran 1337. İstanbul 1339.

Ahmet Refik : Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, İstanbul 1333.

Ahmet Refik : Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1930.

Ahmet Refik : On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul 1935.

Ahmet Refik : Sokullu, İstanbul 1924.

Ahmet Refik : Ocak Ağaları, İstanbul 1931.

Ah. Djevad : Yabancılara Göre Eski Türkler, İstanbul 1974.

Akdağ, M. : Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar, «A. Ü. D.T.C.F. Dergisi» 13/1 - 2, Mart - Haziran 1955.

Akdağ, M. : Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu, Ankara 1947.

Aksoy, Y. : Osmanlı Sarayının Üniversitesi : Enderûn, «Dünya», 25 Aralık 1970.

Âlî: Künhu'l-ahbâr, İstanbul 1277.

Alpagut, A.H. - Kurdoğlu, F.: Türklerin Deniz Harp San'atına Hizmetleri, İstanbul 1936.

Ali Seydi Bey: Teşrifat ve Teşkilâtımız, «Tercüman 1001 Temel Eser» No:

Ali Ayni: Kavanin-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Mezâmin-i Defter-i Divan, İstanbul 1280.

Altındağ, Ü.: Has Oda Teşkilatı, «Türk Etnoloji Dergisi», 14 (1974) S. 97 - 113.

Anonim: Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka'.

Anonim: Kanunnâme-i Âl-i Osman, Osmaniye Âtıf Efendi Kütübhânesi, Nr. 1734.

Anonim: Kavanin-i Teşrifat, İstanbul Üniversitesi Kütübhânesi Yazması, Nr. T 220.

Antel, S.C.: Tanzimat Maârifi, İstanbul 1940. «Tanzimat I'den ayrı basım.»

Arseven, C.E.: Eski Galata ve Binaları, İstanbul 1329.

Asaf Tugay: Saray Dedikoduları ve Bazı Maruzat, İstanbul 1964.

Âşık Paşa-zâde: Tevârîh-i Âl-i Osman, (Yay. Âli bey), İstanbul 1332.

Atasoy, N.: İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul 1972.

Atayî: Zeyl-i Şakayık un — Numaniyye, İstanbul 1269.

Aytaç, K.: Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara 1972.

Aytaç, K.: Osmanlı İmparatorluğunda Okul Kuruluş Sistemi, «Millî Kültür» 3. Cilt, 1. Sayı, Ankara 1 Haziran 1981.

Ayverdi, S.: Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih, İstanbul 1974.

Ayverdi, E.H.: Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İstanbul 1953.

Babinger, F.: Fâtih Sultan Mehmed ve İtalya, (Yay. B.S. Baykal), «Belleten» XVII/65, 1953.

Baltacı, C.: XV. - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976.

Bardakçı, C.: Devşirmelerle Sığıntılardan ve Mütegallibeden Neler Çektik, Bolu 1942.

Baştav, Ş.: Anonim Osmanlı Tarihi (1373 - 1512), Ankara 1973.

Baykal, İ.H.: Enderûn Mektebi Tarihi, İstanbul 1953.

Baykal, B.S.: Fatih Sultan Mehmed'in Muhiti ve Şahsiyeti Üzerine Bir Deneme, «D.T.C.F. Dergisi», 14/3 - 4, Ankara 1957, S. 69 - 82.

Cemaleddin Mehmed: Osmanlı Tarih ve Müverrihleri, İstanbul 1314.

Cenkmen, E.: Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri, İstanbul 1948.

Cevdet Paşa: Tarih-i Cevdet, 1 - 12 Cilt, İstanbul 1309.

Cezar, M.: Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul 1965.

Çelebizâde, Â.: Raşid Tarihi Zeyli, İstanbul 1153 ve 1282 basımı.

Çetintaş, S.: Kör Kazma Hortlayabilir mi? Sinan'ın Eseri Olan At Meydanı Sarayı Yıkılamaz. «Cumhuriyet Gazetesi, 5 Haziran 1938.

Çetintaş, S.: Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul 1939.

Dânişmend, İ.H.: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, 1 - 5 Cilt, İstanbul 1971 - 1972.

Dursun Bey: Tarih-i Ebu'l-Fetih, (Yay. Tarih-i Osmanî Encümeni), İstanbul 1330.

Düzdağ, M. Ertuğrul: Şeyhu'l-İslâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1972.

Ebül'ulâ Mardin: Huzur Dersleri, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1966.

Enç, M.: Üstün Beyin Gücü, Ankara 1973.

Enverî: Düsturnâme-i Enverî, (Yay. H. Yinanç), İstanbul 1928.

Ergin, O.: Türk Maarif Tarihi, 1 - 5 Cilt, İstanbul 197.

«Esas-ı Nizam-ı Yeniçeri», Süleymaniye Kütübhânesi Esad Efendi Kitapları, No: 2068, (Yazma).

Ethem, H.: Topkapı Sarayı, İstanbul 1931.

Evliya Çelebi: Seyâhâtnâme, 1 - 11 Cilt, İstanbul 1314.

Fâtih Sultan Mehmed: Kanunnâme-i Âl-i Osman, (Yay. M. Arif), İstanbul 1330.

Feridun Bey: Münşeât üs-Selâtin, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1274.

Gibbons: Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (Yay. R. Hulusi), İstanbul 1928.

Gökbilgin, M.T.: Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış, İstanbul 1977.

Hayrullah Efendi: Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi, İstanbul 1288.

Hızır İlyas: Letâifi Vekayii Enderûn, İstanbul 1276.

İbn-i Kemal: Tevârih-i Âl-i Osman, 1. Defter, (Yay. Turan, Ş.) Ankara 1970.

İbn-i Kemal: Tevârih-i Âl-i Osman, 2 - 4 Defter, Millet Kütübhânesi Ali Emîrî, No: 32.

İbn-i Kemal: Tevârih-i Âl-i Osman, 5. Defter, Ali Emîrî, T. 31.

İbn-i Kemal: Tevârih-i Âl-i Osman, 7. Defter, (Yay. Turan, Ş.), Ankara 1954.

İhsan Ersan: Saray ve Ötesi, İstanbul 1965.

İnalcık, H.: Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I, Ankara 1954.

İsfendiyaroğlu, F.: Galata Sarayı Tarihi, İstanbul 1952.

İskit Yayınevi (Yay.): Mufassal Osmanlı Tarihi, 1 - 6 Cilt, İstanbul 1957 - 1963.

İzzî Efendi: Tarih-i İzzî, İstanbul 1199.

Karal, E.Z.: Osmanlı Tarihi, 5 - 8 Cilt, Ankara 1961 - 1970.

Karal, E.Z.: 3. Sultan Selim Devrine Ait Vesikalar, «Tarih Vesikaları Dergisi», Sayı: 3.

Karal, E.Z.: Selim III'ün Hatt-ı Hümâyûnları, Ankara 1942.

Kâtib Çelebi: Takvim üt-Tevarih, İstanbul 1146.

Kaynar, R.: Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara 1954.

Koçer, H.A.: Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (173 - 1923), İstanbul 1970.

Koçi Bey: Risâle, İstanbul 1277.

Koçu, R.E.: Topkapı Sarayı, İstanbul 1960.

Koçu, R.E.: Yeniçeriler, İstanbul 1964.

Koçu, R.E.: Osmanlı Sarayında Enderûn Teşkilâtı, «Hayat Tarih Mecmuası» 2 (7), 1972, S. 31 - 35.

Konyalı, İ.H.: İstanbul Sarayları, 1. Cilt, İstanbul 1943.

Köprülü, M.F.: Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1. Cilt, İstanbul 1931.

Köprülü, M.F.: Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ankara 1972.

Külçe, S.: Kösem Sultan, IV. Murad, Koçi Bey, İzmir 1948.

Lewis, B.: Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Yay. Kıratlı, M.), Ankara 1970.

Lütfi Paşa: Tarih-i Âl-i Osman, (Yay. Âli Bey) İstanbul 1925.

Lütfi Efendi: Tarih-i Lütfi, 1 - 8. Cilt, İstanbul 1290 - 1328.

Lütfi Simavi: Osmanlı Sarayının Son Günleri, İstanbul 1972.

Mahmut Şevket: Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi, 1 - 2. Cilt, İstanbul 1325.

Mehmed Refik, H.: Fâtih Asrında Enderûn-i Hûmâyûn Teşkilâtı, «Edebiyyat-ı Umumiyye Mecmûası», 1. Cilt, 1. Sene, 4 Şubat 1332, No: 16.

Mehmed Ağa, F.: Silâhdâr Tarihi, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1928.

Mehmed Halife: Tarih-i Gılmâni, «Türk Tarih Encümeni Mecmûası» 14. Sene, No: 1 - 78, İstanbul 1340.

Mehmed Paşa, S.: Nasayih ül-ümerâ ve'l-vüzerâ, Es'ad Efendi Kütübhânesi Yazması, Nr. 1830, (Yay. M. Wright) Princeton University, 1938.

Mehmed Paşa, S.: Zübdet ül-Vekayi, Es'ad Efendi Kütübhânesi Yazması, Nr. 2382.

Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmânî, 1 - 4 Cilt, İstanbul 1308 - 1311.

Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, 1 - 3 Cilt, İstanbul 1342.

Mehmed Ziya: Mekteb-i Sultani, İstanbul 1918.

Mırmıroğlu: Fâtih Sultan Mehmed II Devrine Ait Tarihî Vesikalar, İstanbul 1945.

Muharrem Feyzi (Yay.): Eski Türk Kıyafetleri ve Güzel Giyim Tarzları, İstanbul 1932 - 1933.

Mustafa Nuri Paşa: Netayic ül- Vukûat, (Yay. N. Çağatay), 1 - 4 Cilt, Ankara 1979 - 1980.

Mustafa Sâfî Efendi: Zübdet ül Tevarih, Veliyüddin Efendi Kütübhânesi Yazması, Nr. 2428.

Nâimâ: Târîh-i Nâimâ, İstanbul 1283.

Neşrî, M.: Kitab-ı Cihannümâ (Neşrî Tarihi), (Yay. F.R. Unat — M.A. Köymen), 1 - 2 Cilt, Ankara 1949 - 1957.

Nimet, A.: Osmanlı Sarayında Yabancı Kadın Sultanlar, İstanbul 1969.

Orhonlu, C.: Osmanlı Teşkilâtına Ait Küçük Bir Risale, (Risâle-i Terceme), «Belleten» C. 4, 7 - 8, 1967'den ayrı basım. Ankara 1969 TTK. Basımevi.

Öz, T.: Hırka-i Saâdet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese, İstanbul 1953.

Özgönül, A.: Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektebleri, İstanbul 1968.

Öztuna, Y.: Osmanlı Saray Üniversitesi Enderun, «Hayat Tarih Mecmûası» I (1) 1972, S. 10 - 13.

Pakalın, M.Z.: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 1 - 3 Cilt, İstanbul 1971.

Parmaksızoğlu, İ.: Enderûn Mektebi, «Türk Ansiklopedisi», XV. S. 193 - 196.

Peçevî, İ.: Târîh-i Peçevî, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1281 - 1283.

Peremeci, O.N.: Edirne Tarihi, İstanbul 1940.

Pîrî Reis: Kitab-ı Bahriye, İstanbul 1935.

Râşid: Târîh-i Râşid, İstanbul 1282.

Rıfat Osman: Edirne Sarayı, (Yay. S. Ünver), Ankara 1957.

Sadü'd-din: Tâcü't-Tevarih, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1279 - 1280.

Sertoğlu, M.: Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958.

Selânikî, M.: Tarih-i Selânikî, İstanbul 1281.
Basılmamış kısımlar: Süleymaniye Es'ad Efendi Kütüphânesi Yazması, Nr. 2259.

Sırrı: Saray İdaresinin İç Yüzü, «Vakit», 29.X.1924 — 31.X.1924 — 1.XI.1924 — 28.XI.1924 30 tefrika.

Silâhdâr Mehmed Ağa: Silâhdâr Tarihi, (Yay. M.N. Özön), Ankara 1932.

Solak-zâde: Tarih, İstanbul 1297.

Sungu İhsan: Tanzimat ve Yeni Osmanlılar, İstanbul 1940.
Tanzimat I'den ayrı basım.

Suula, R.Ş.: Tanzimat Devrinde İstikrazlar, İstanbul 1940.
Tanzimat I'den ayrı basım.

Şamdanizâde, F.S.: Meriü't-Tevârih, İstanbul 1338,
Bâyezid Umumî Kütübhânesi Yazması, Nr. 5144, 2. ve 3. Cilt çıkmamış.

Şehsuvaroğlu, H.: Topkapı Sarayı, İstanbul 1954.

Şemin, R.: Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz. Tarihimiz Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış, İstanbul 1973.

Tâib, O.A.: Hadikat ül-Vüzerâ ve Zeyilleri, İstanbul 1271.

Taneri, A.: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i a'zamlık (1299 - 1453), Ankara 1974.

Taneri, A.: Türk Devlet Geleneği —Dün ve Bugün—, Ankara 1975.

Tansel, S.: Osmanlı Kaynaklarına Göre Fâtih Sultan Mehmedin Siyasî ve Askerî Faaliyeti, Ankara 1953.

Taşköprüzâde, A.: Şakâyık un-Numaniyye fi ulemâ id-Devlet il-Osmaniyye, (Yay. Mecdî), İstanbul 1269.

Tayanç, M.M.: Fâtih ve Güzel Sanatlar, İstanbul 1953.

Tayyarzâde, A.A.: Târîh-i Atâ, 1 - 5 Cilt, İstanbul 1293.

Tekeli, S.: Modern Bilimin Doğuşunda Bizans'ın Etkisi, Ankara 1975.

Turan, Ş. (Yay.) : Muhteşem Süleyman, Ankara 1963.

Tütüncü, Z. : Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul 1971.

Uluçay, Ç. : Harem II, Ankara 1971.

Unat, F.R. : Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964.

Uşaklıgil, H.Z. : Saray ve Ötesi, İstanbul 1965.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Tarihi, 1 - 4 Cilt, Ankara 1947 - 1956.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları, 1 - 2 Cilt, Ankara 1943 - 1944.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara 1945.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1948.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1965.

Uzunçarşılı, İ.H. : Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, Ankara 1970.

Uzunçarşılı, İ.H. : Buyruldu, «Belleten», 1941, Sayı : 19.

Uzunçarşılı, İ.H. : Tuğra ve Pençeler İle Ferman ve Buyruldulara Dair, «Belleten», 1941, Sayı : 17 - 18.

Uzunçarşılı, İ.H. : Devşirme, «İslâm Ansiklopedisi» 3. Cilt, 1945.

Ünüvar, S. : Saray Hatıralarım, İstanbul 1964.

Ünver, S. : Fâtih Külliyesinin İlk Vakfiyesine Göre Fâtih Darüşşifası, İstanbul 1940.

Ünver, S. : Edirne'de Fâtih'in Cihannüma Kasrı, İstanbul 1953.

Ünver, S. : İlim ve Sanat Tarihimizde Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul 1953.

Ünver, S. : Fâtih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul 1946.

Vâsıf : Târîh-i Vâsıf, 1 - 2 Cilt, İstanbul 1219.

Vladımırtsov, B.Y. : Moğolların İçtimaî Teşkilâtı. Moğol Göçebe Feodalizmi, (Yay. A. İnan), Ankara 1944.

Yücel, Y. (Yay.) : Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I Kitâb-i Müstetâb, Ankara 1974.

Yücel, H.A. : Türkiye'de Ortaöğretim, İstanbul 1938.

Zarif Ongun : İbrahim Paşa Sarayı, İstanbul 1939.

Zévaco, M. : Saray Entrikaları, (Yay. M. Refik) İstanbul 1328.

C) YABANCI DİLDEKİ KAYNAKLAR

Abbott, G.F. : Under the Turk in Constantinople», London 1920.

Abesci, E. : Etat Actuel De L'Empire Ottoman, 1 - 2 Cilt, Paris 1792.

Ahmed Cemal : Etat Militaire Ottoman Depuis Lafondation de l'Empire Jusqu'ános Jours, Paris 1882.

Ayalon, D. : L'esclavage du Memelouk, Jerusalem 1951.

Babinger, F. : Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke, Leipzig 1927.

Baudier, M. : Historie Generalle du Serrail, et de la Cour du Grand Seigneur Empereur des Turcs, Paris 1624.

Creasy, P.E. : History of the Ottoman Turks, Beyrut 1961.

Dawis, Fanny : The Palace of Topkapı in İstanbul, New York 1970.

D'ohsson, M. : Tableau Général de l'Empire Ottoman, 7. Cilt 1824.

Halkondil (Chalcondyle) : Historie de la Décadence de l'Empire Gréce et l'établissement de Celuy des Turcs, Paris 1620 (A. Thomas'ın zeyli ile).

Hammer, J.v. : Histoire de l'Empire Ottoman, (J. Hellert tercümesi, 18 Cilt), Paris 1835.

Hammer, J.v. : Histoire de l'Empire Ottoman, (Dochez tercümesi, 3 büyük Cilt), Paris 1844.

Hammer, J.v. : Des Osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staatsverwaltung, 1 - 2 Cilt, Wien 1815.

l'Abbé, M. : Voyage á Konstantinople, Paris 1821.

Laurent, : Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1732.

Lavallee, T. : Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1855.

Lybyer, A.E. : The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent, Cambridge 1913.

Miller, B. : The Curriculum of the Palace School of the Turkish Sultans, Macdonald Presentation Vol., 1933.

Miller, B. : The Palace School of Muhammed the Congueror, Cambridge 1941.

Miller, B. : Beyond the Sublime Porte The Gand Sesaglio of Stambaul, New Haven 1931.

Penzer, N.M. : The Harem, London 1965.

Repp, R.C. : A Futher Note on the Devschirme, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XXXI. 1 (1968) S. 137 - 139.

Rycaut, P. : The History of the Present State Ottoman Empire, London 1636.

Sagredo, G. : Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1730.

Stanford, J.S. : Decline of Tımar System and of the Devshirme Classe, Los Angelos 1963.

Thom Kerstiens : The New Elite in Asia and Africa, New York 1966.

Uryonis, S. : Selçuk Gulams and Ottoman Devshirmes, Der İslam. XLI (41) 1965,: S. 224 - 252.

Vucinich, W.S. : Some Aspects of the Ottoman Legacy, Los Angelos 1963.

Weismann, N. : Les Janissaires, Paris 1964.

Zahrnt, H. : Probleme der Elite Bildung, Hamburg 1956.

EK — BELGELER,

TABLO VE RESİMLER

EK - BELGE 1

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 1.

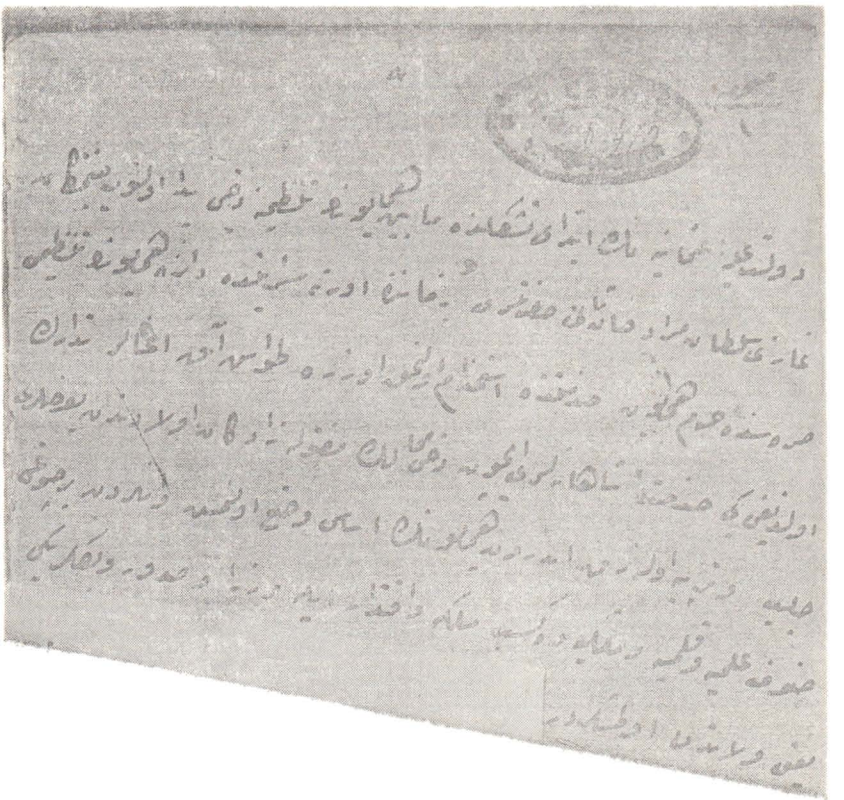

EK - BELGE 2

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 1.

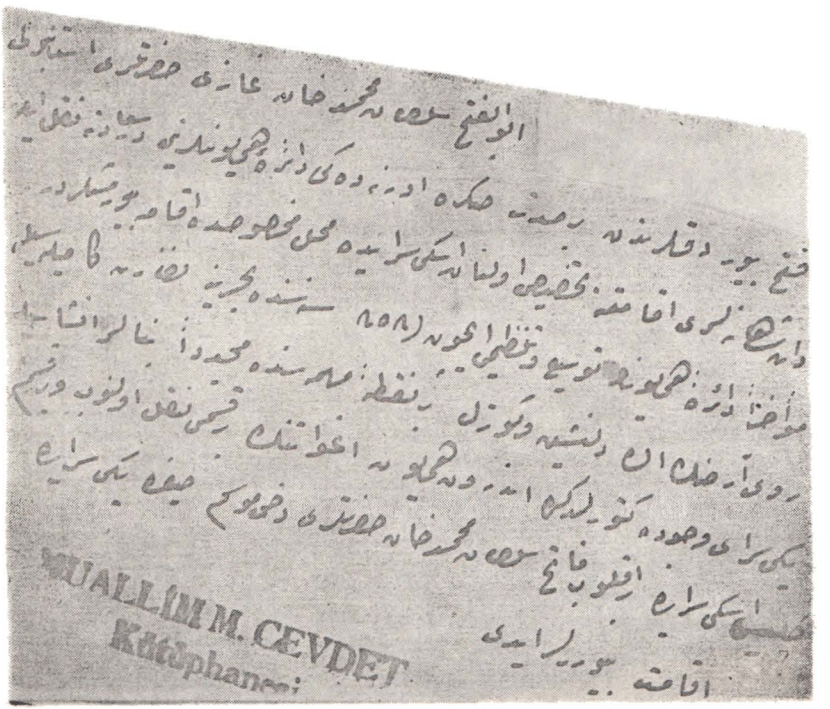

EK - BELGE 3

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 4 - 8.

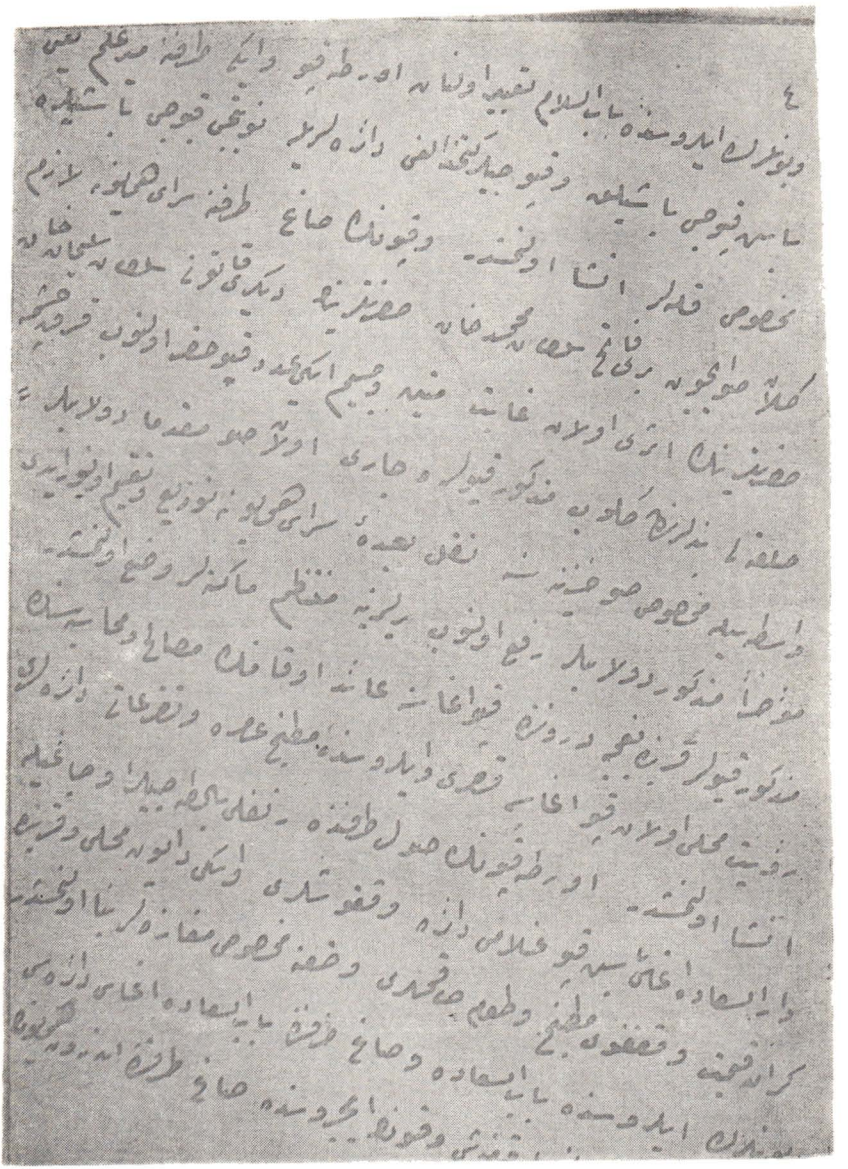

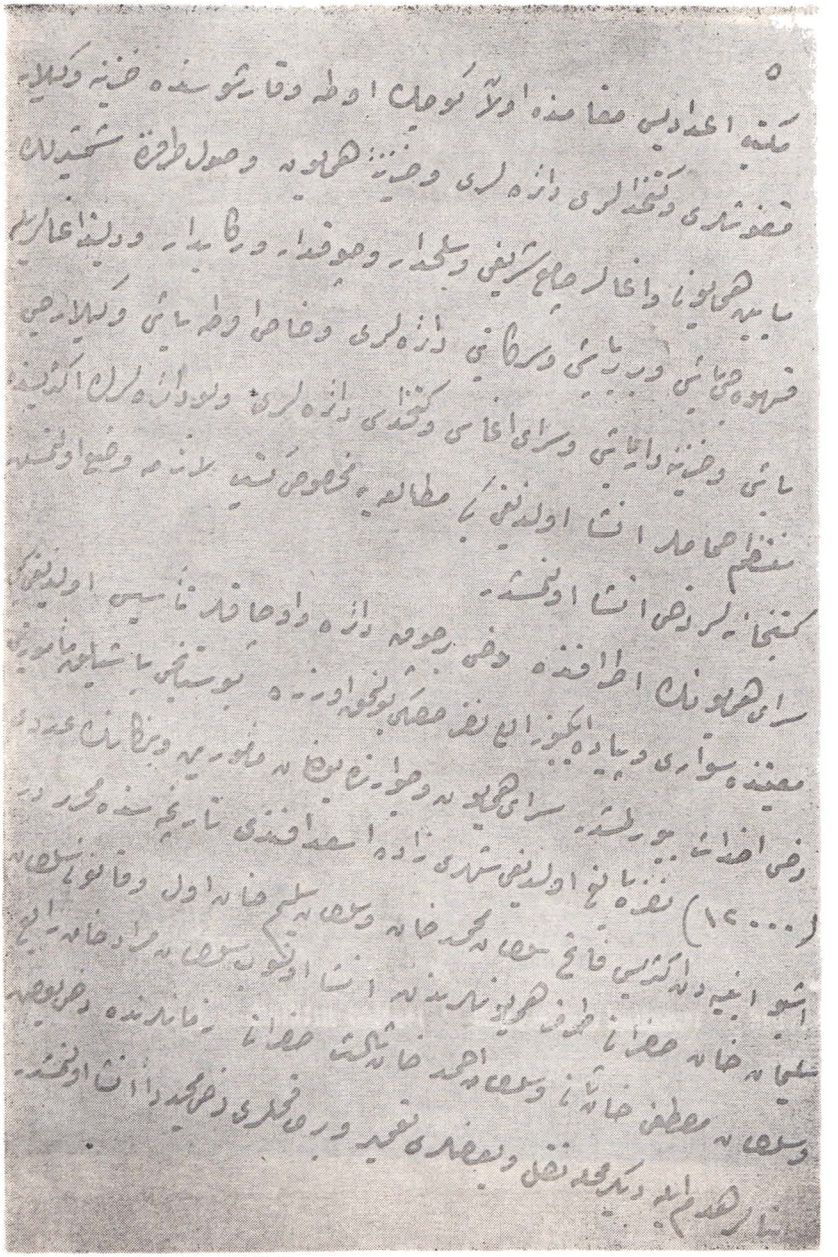

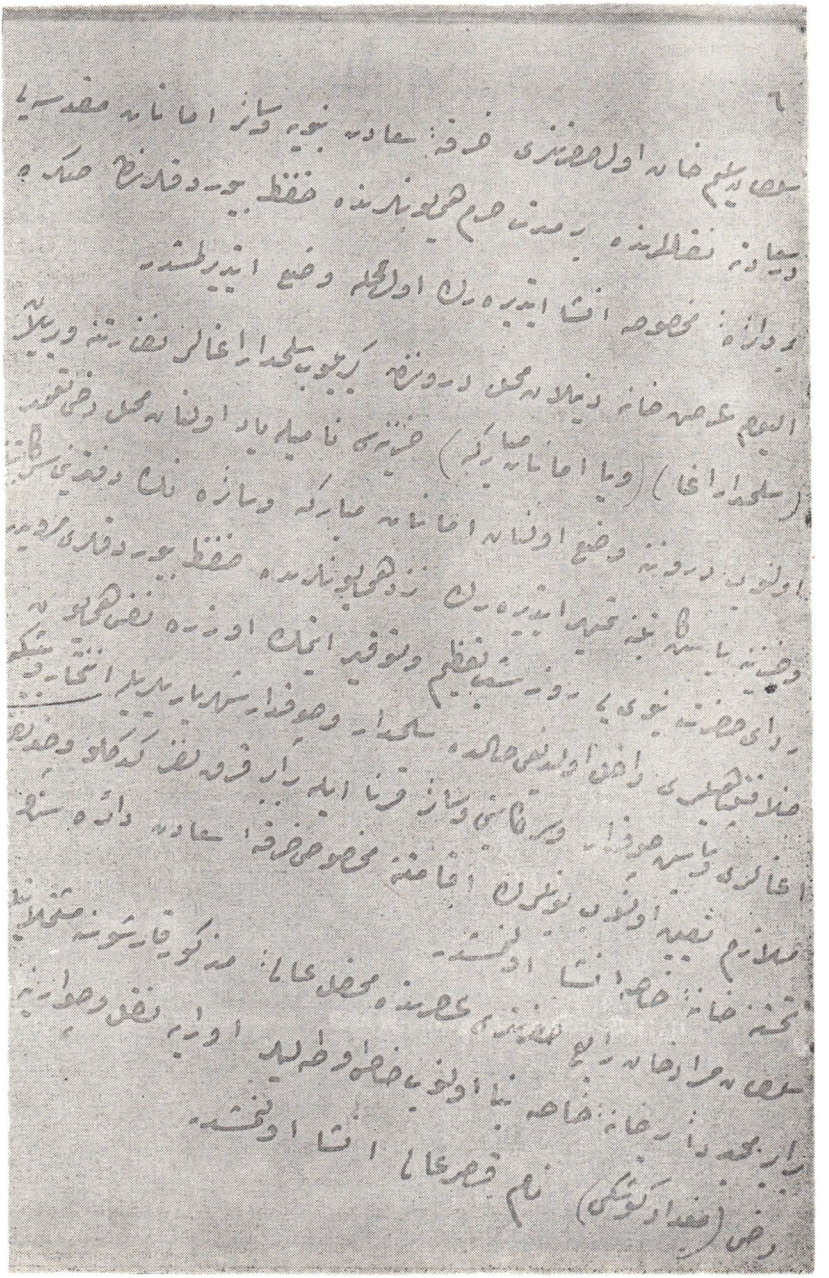

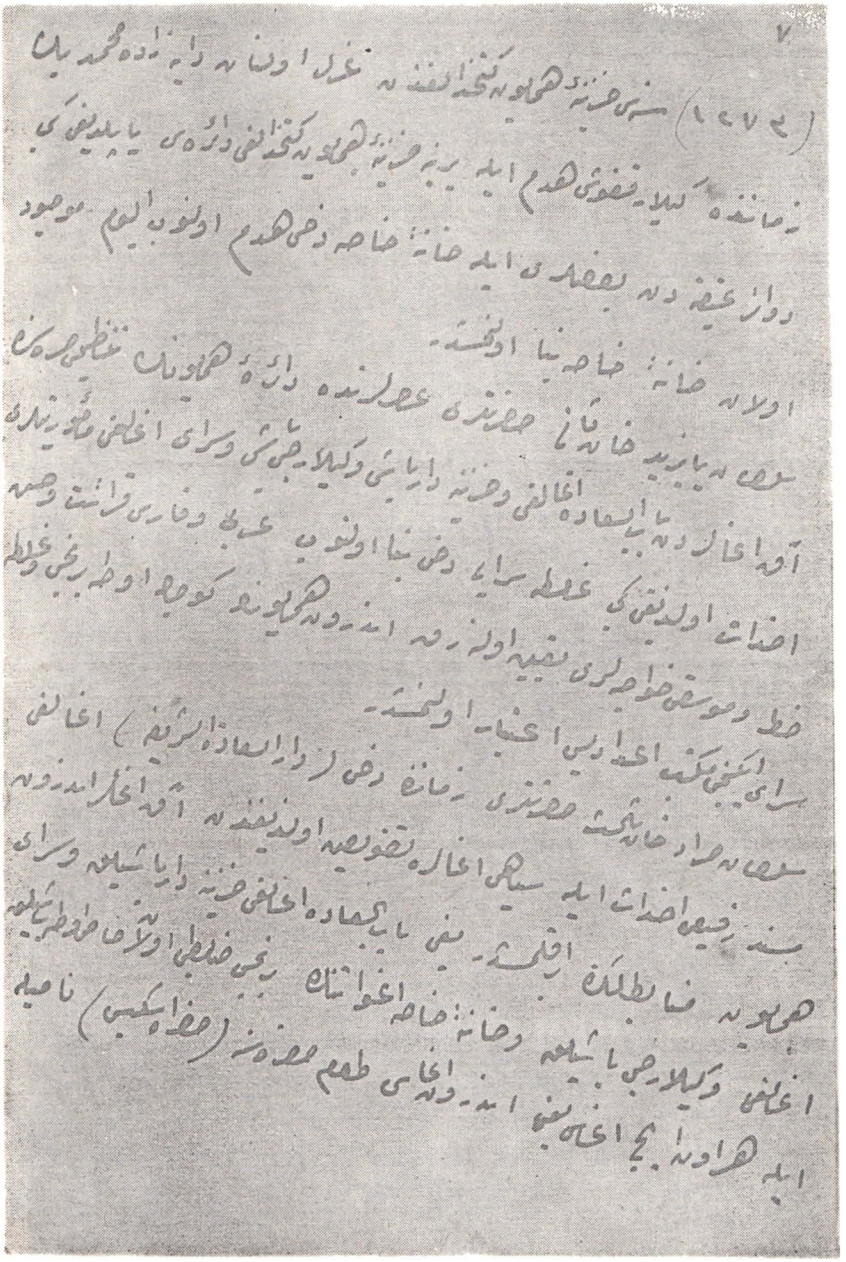

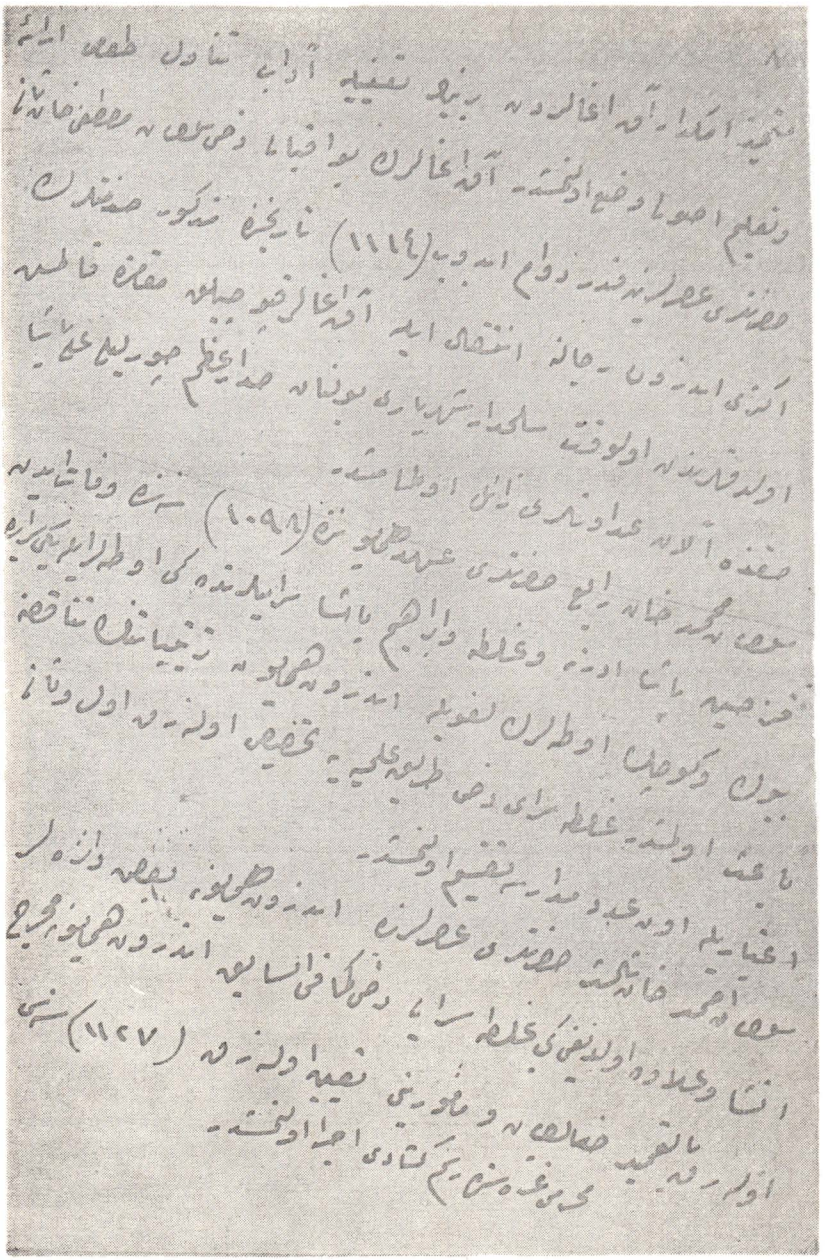

EK - BELGE 4

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 22.

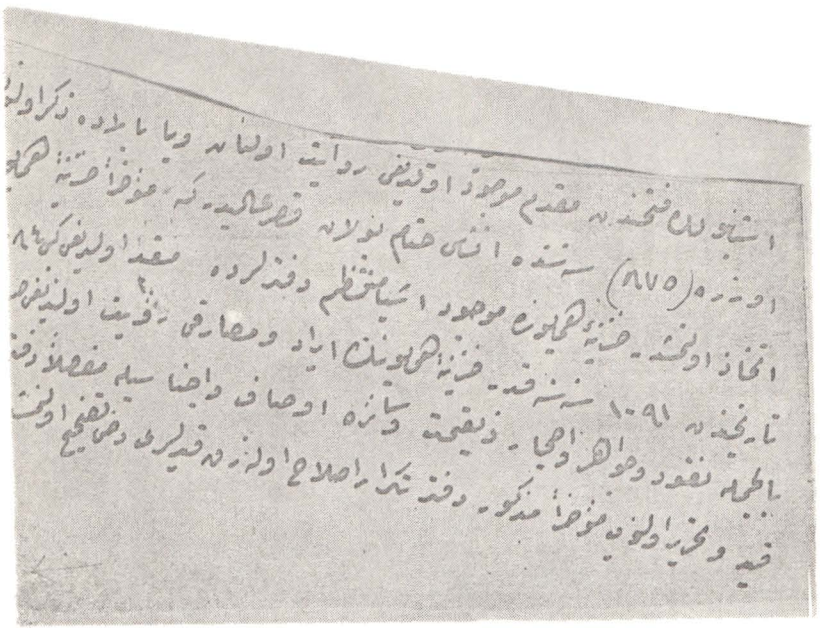

EK - BELGE 5

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 23.

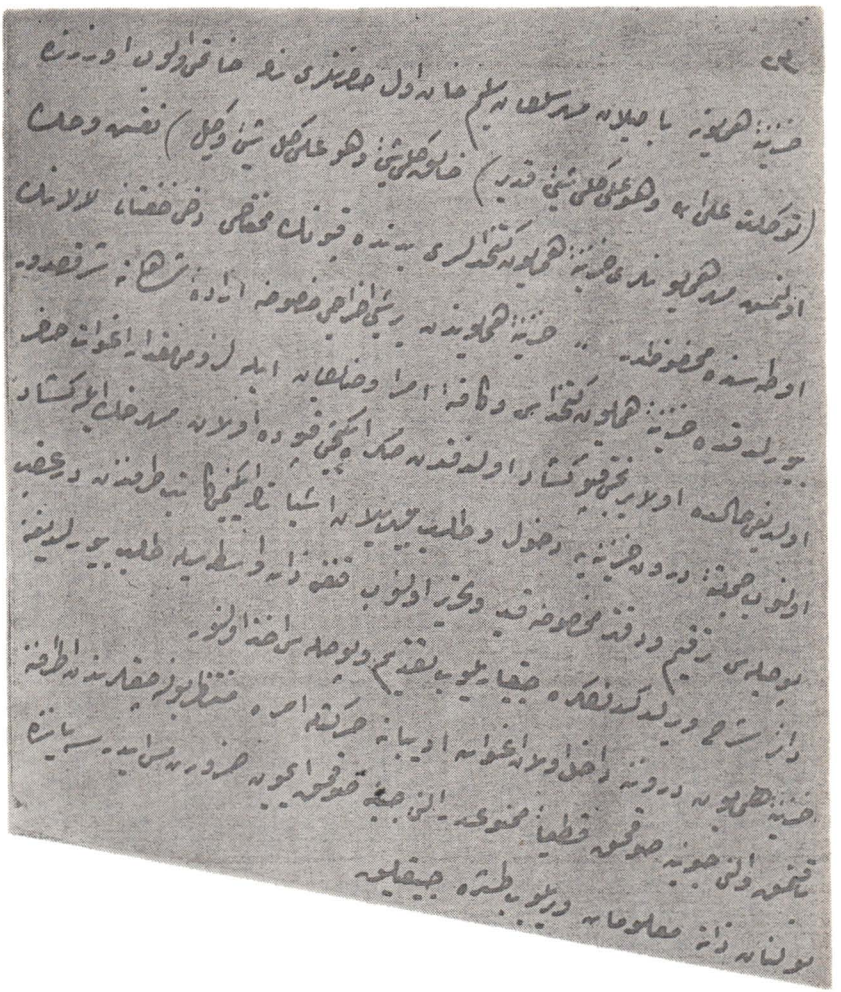

EK - BELGE 6

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 40 - 46.

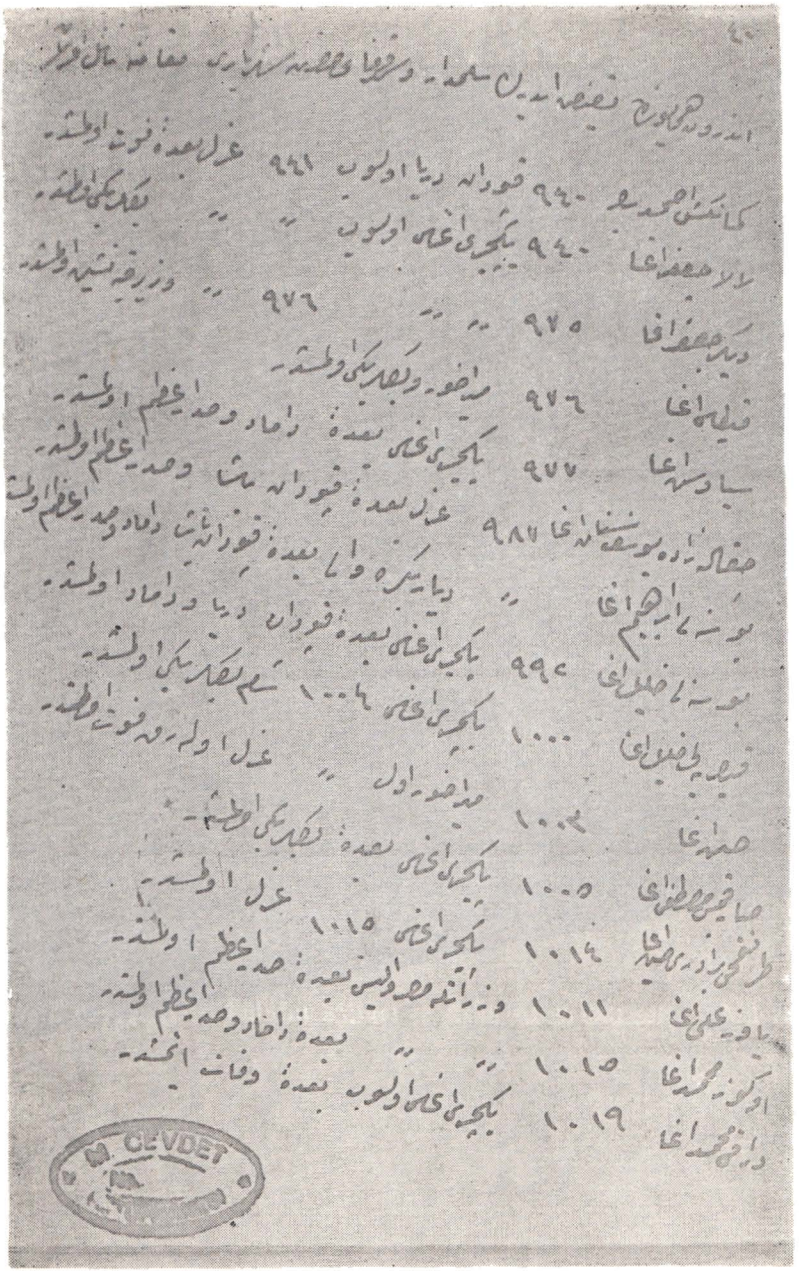

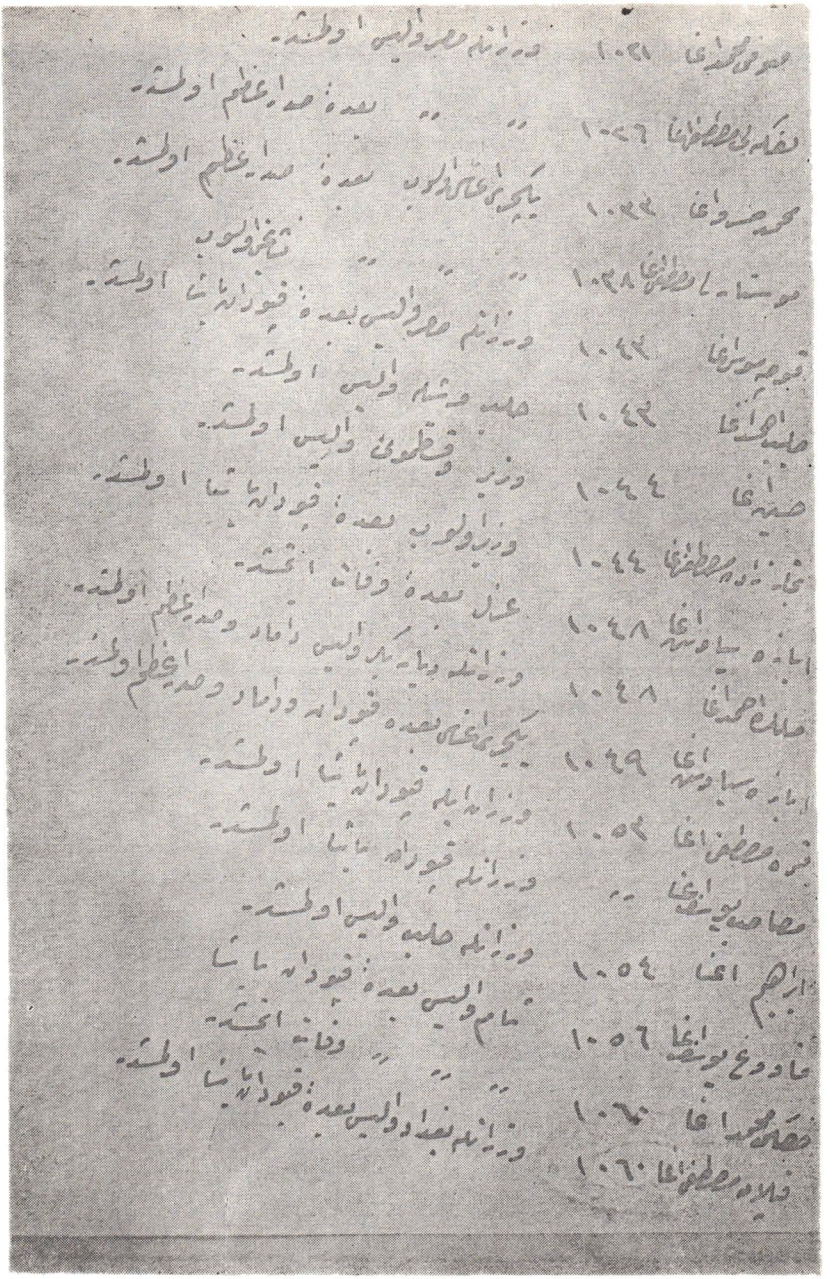

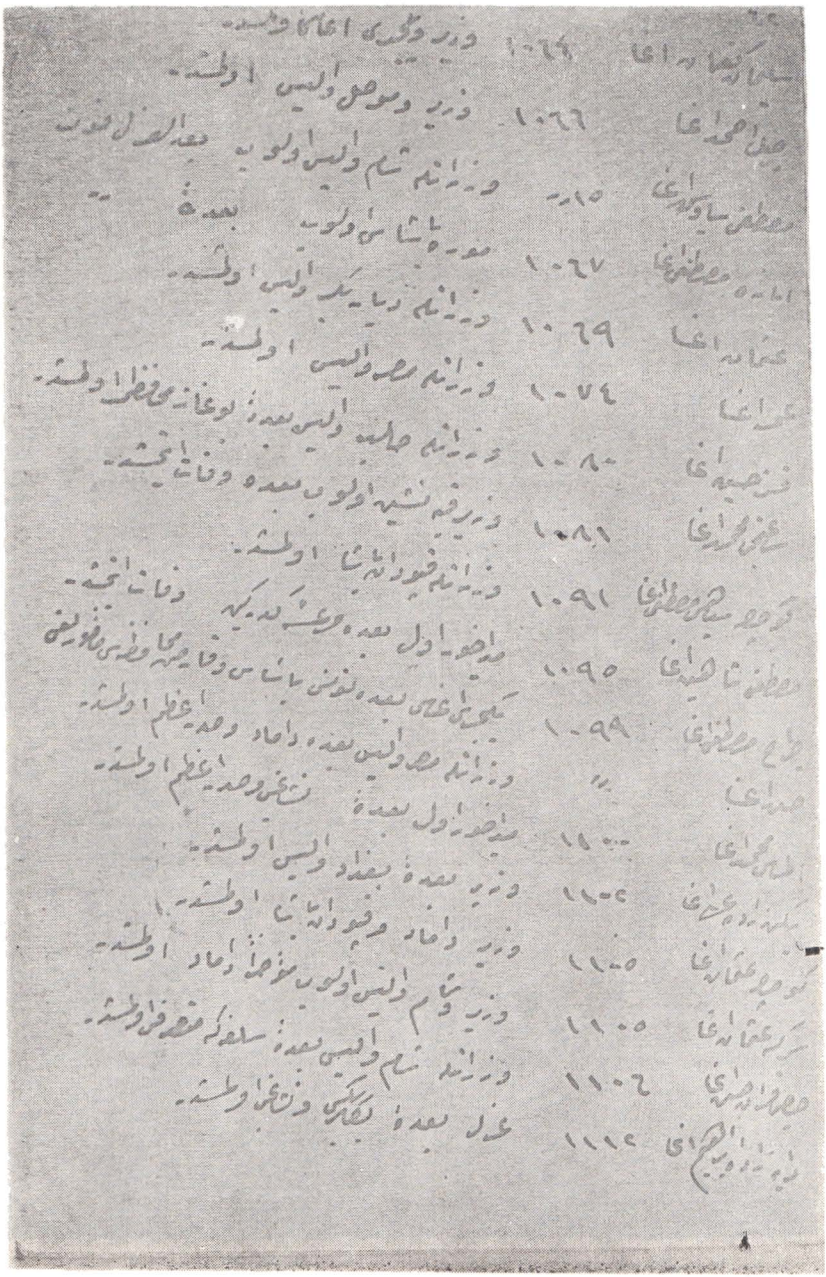

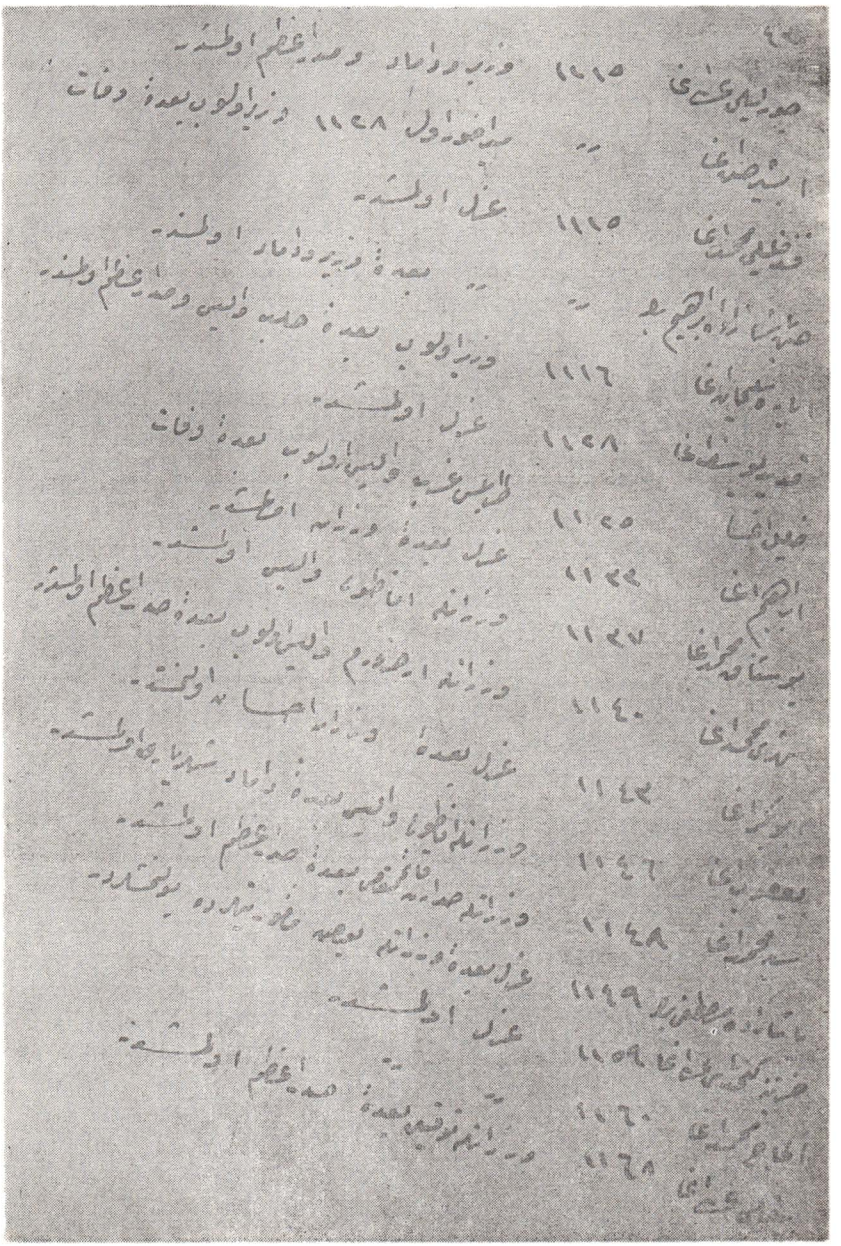

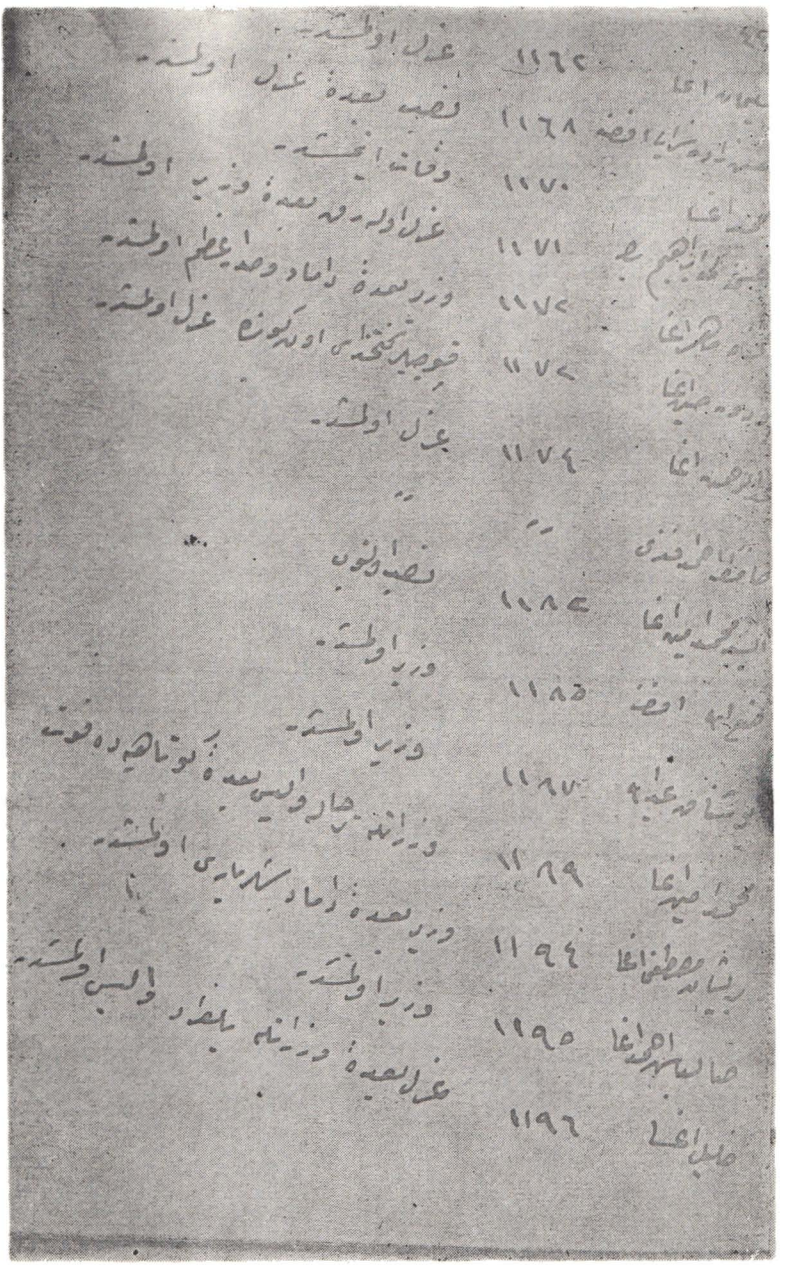

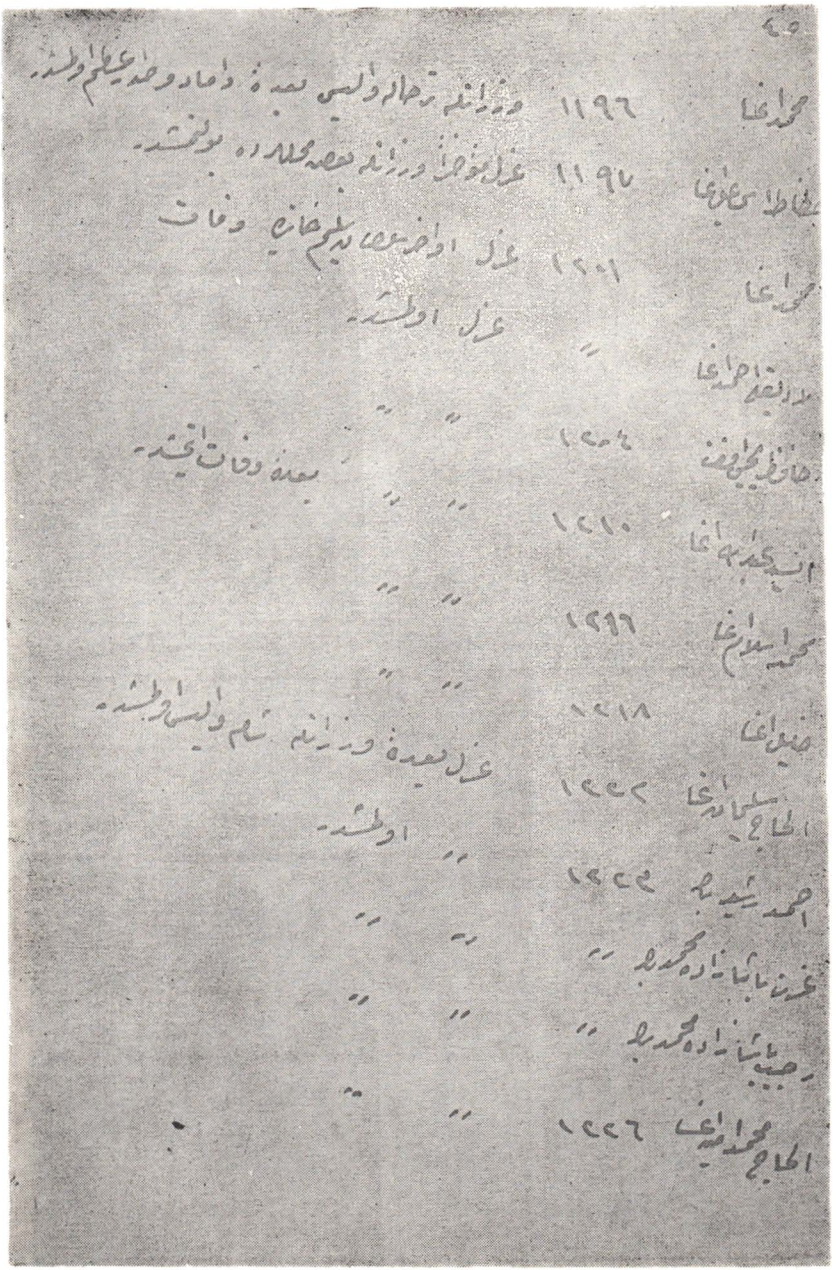

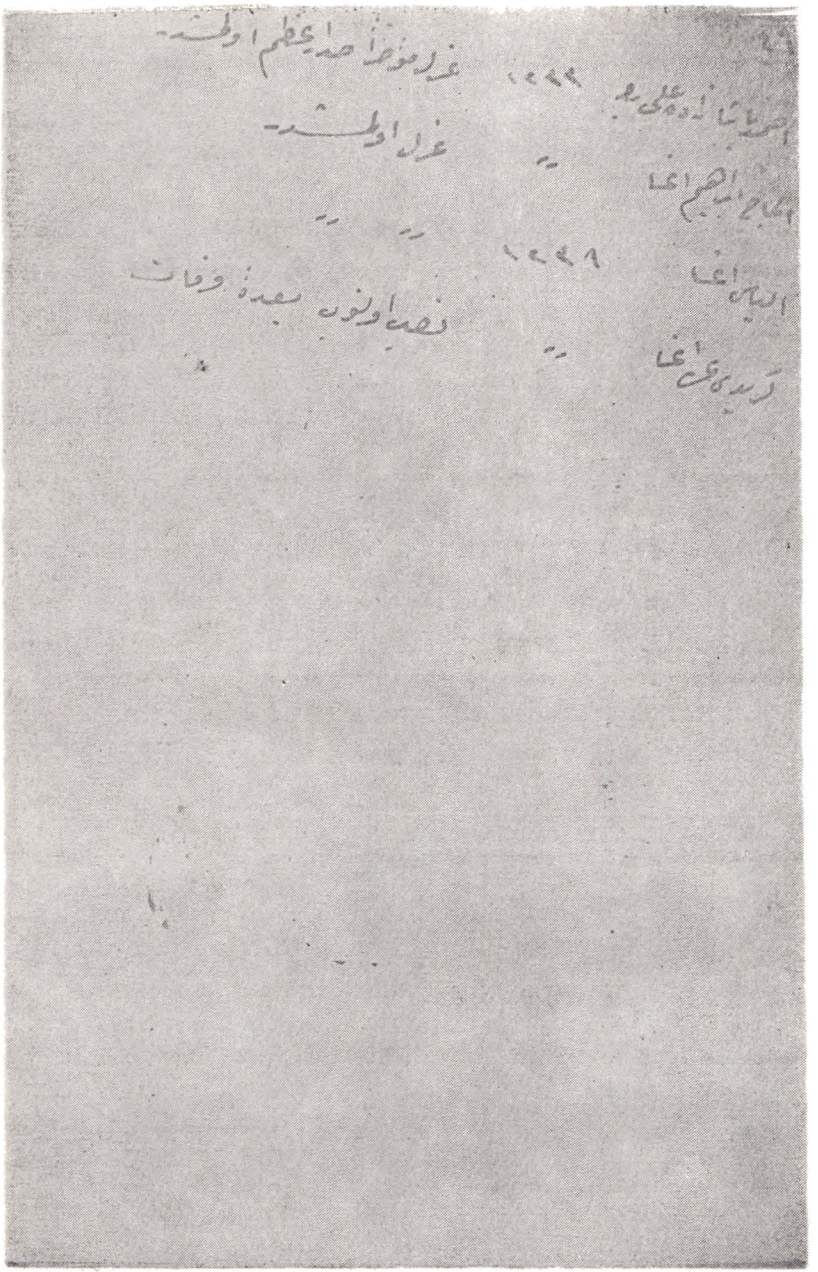

EK - BELGE 7

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 17 - 18.

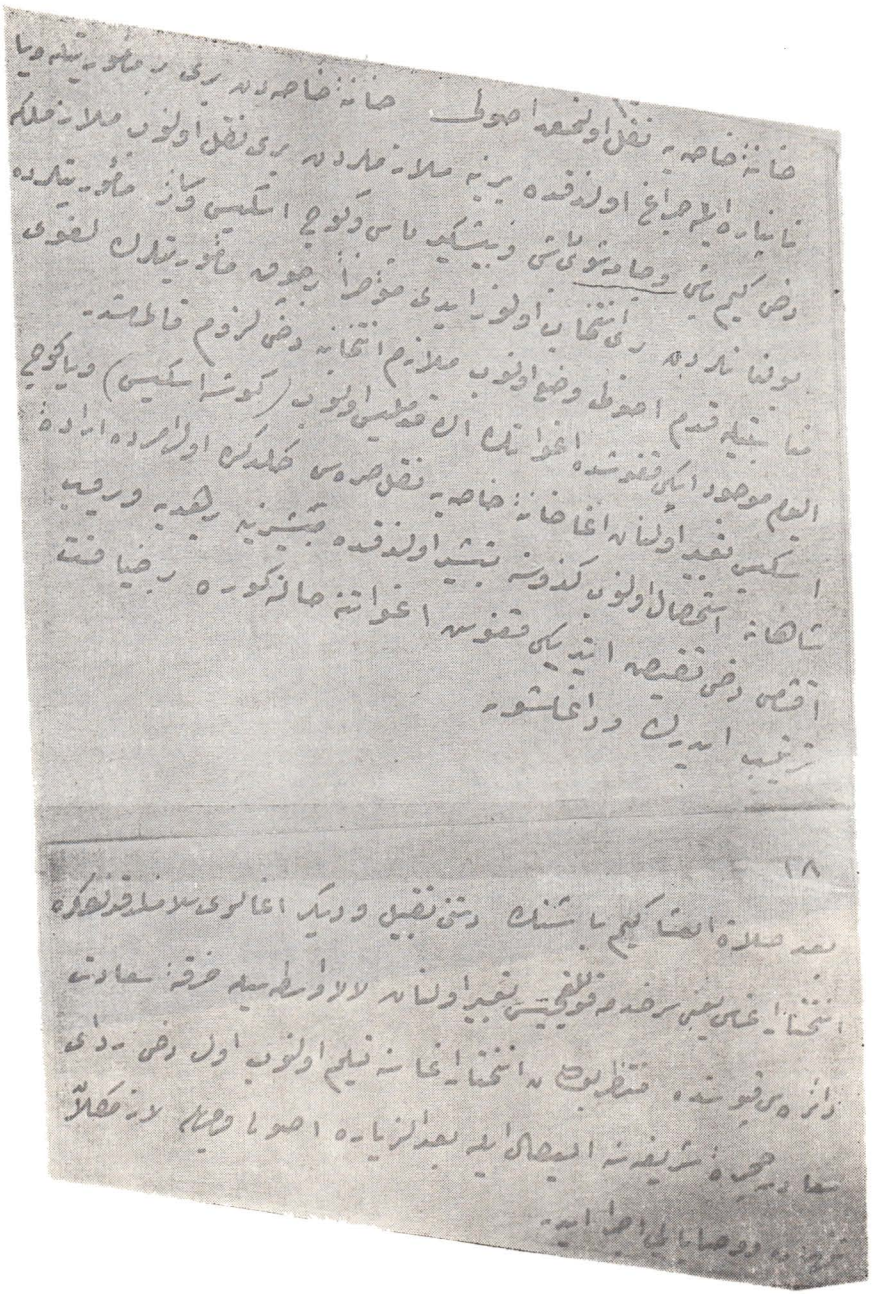

EK - BELGE 8

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 18 - 19.

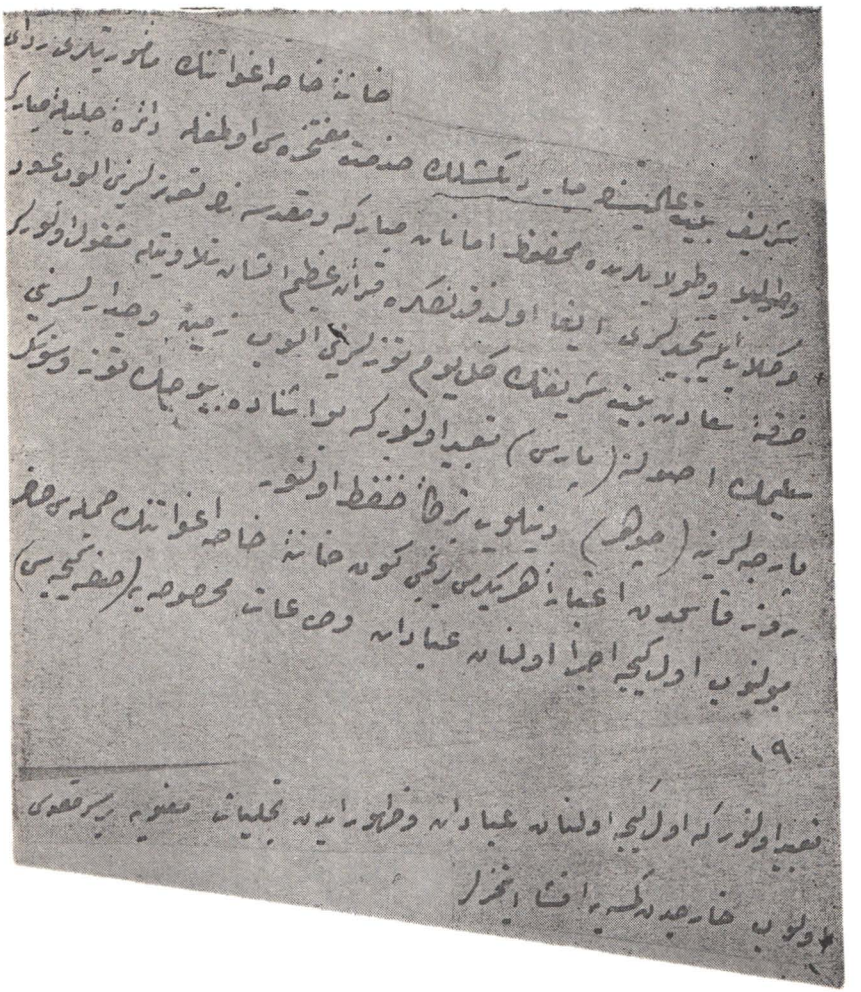

EK - BELGE 9

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', S. 14.

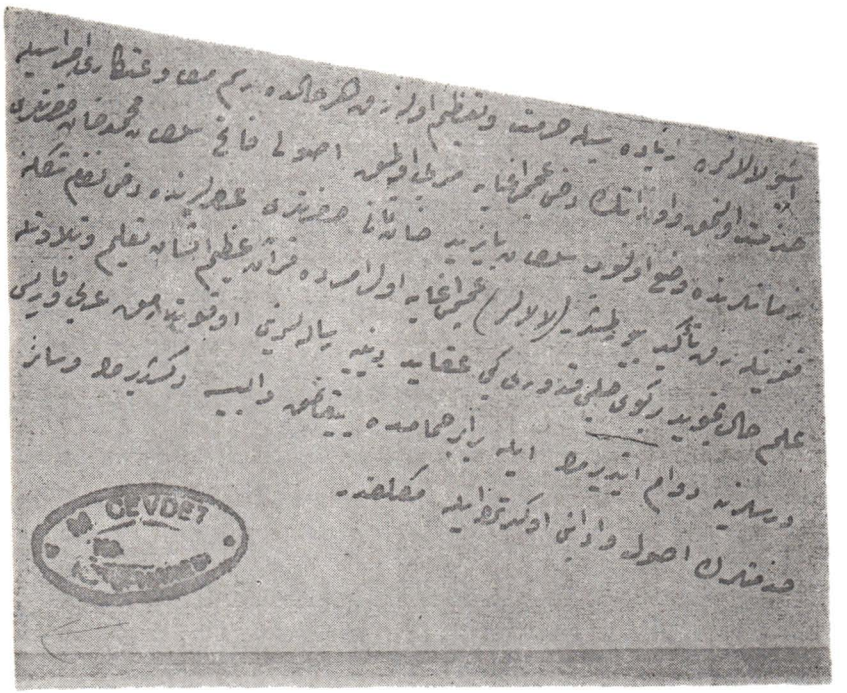

EK - BELGE 10

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E 12064/2.

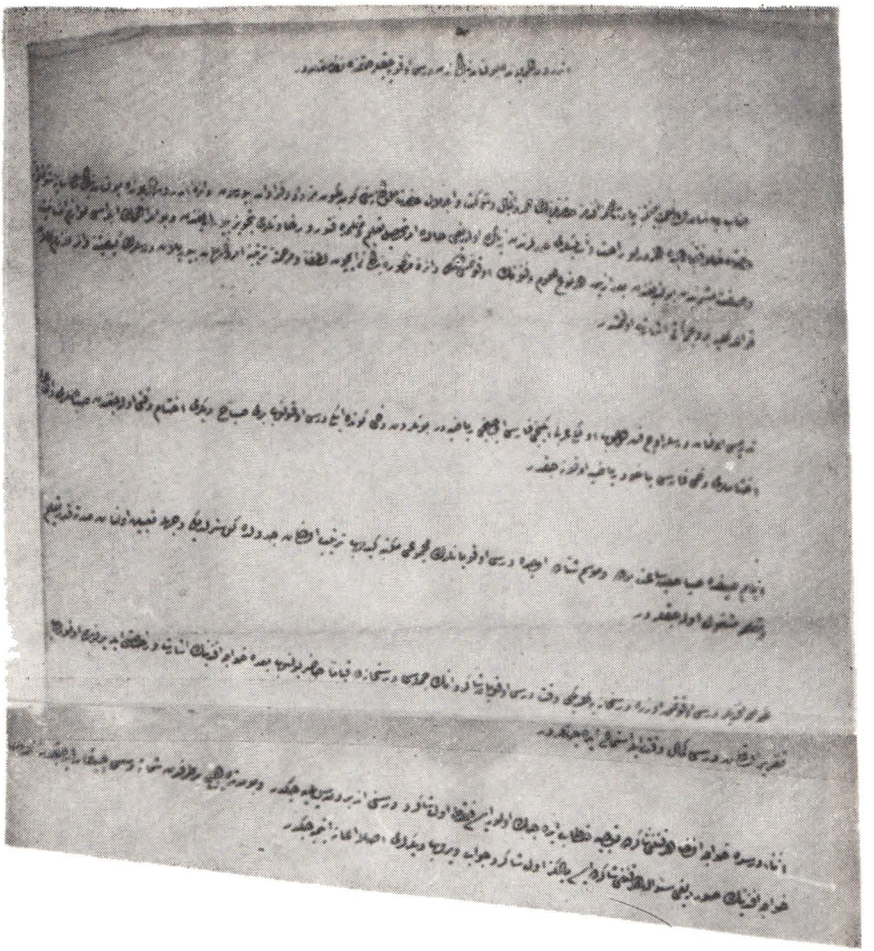

EK - BELGE 10/a

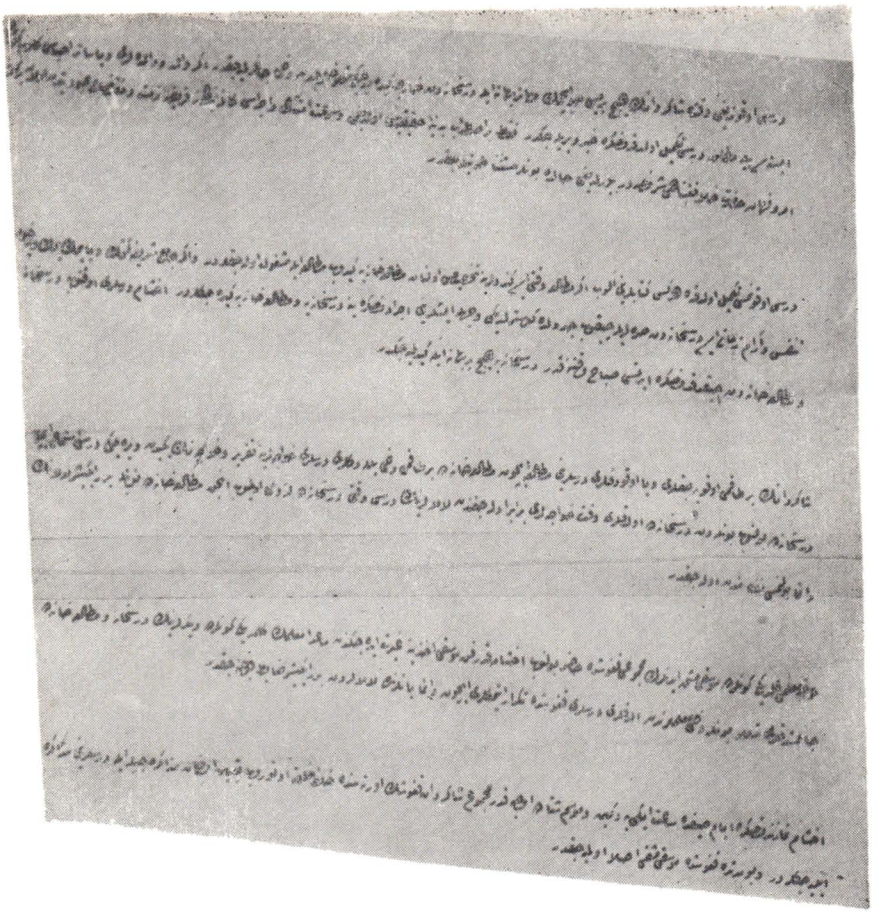

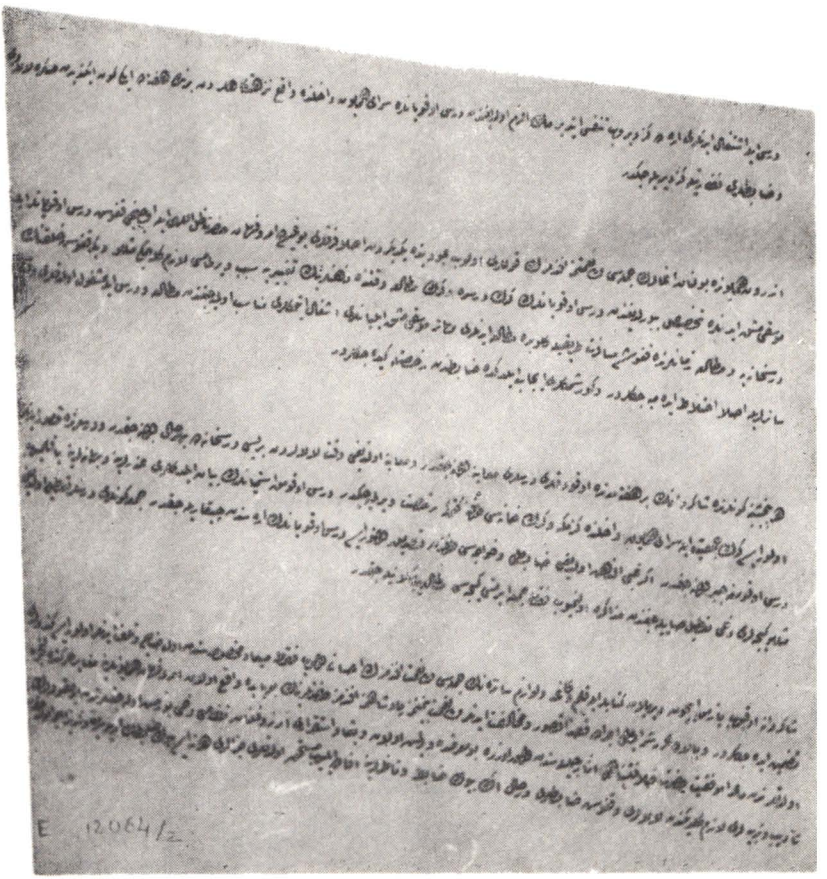

EK - BELGE 11

Topkapı Sarayı Arşiv Belgesi, E 12274.

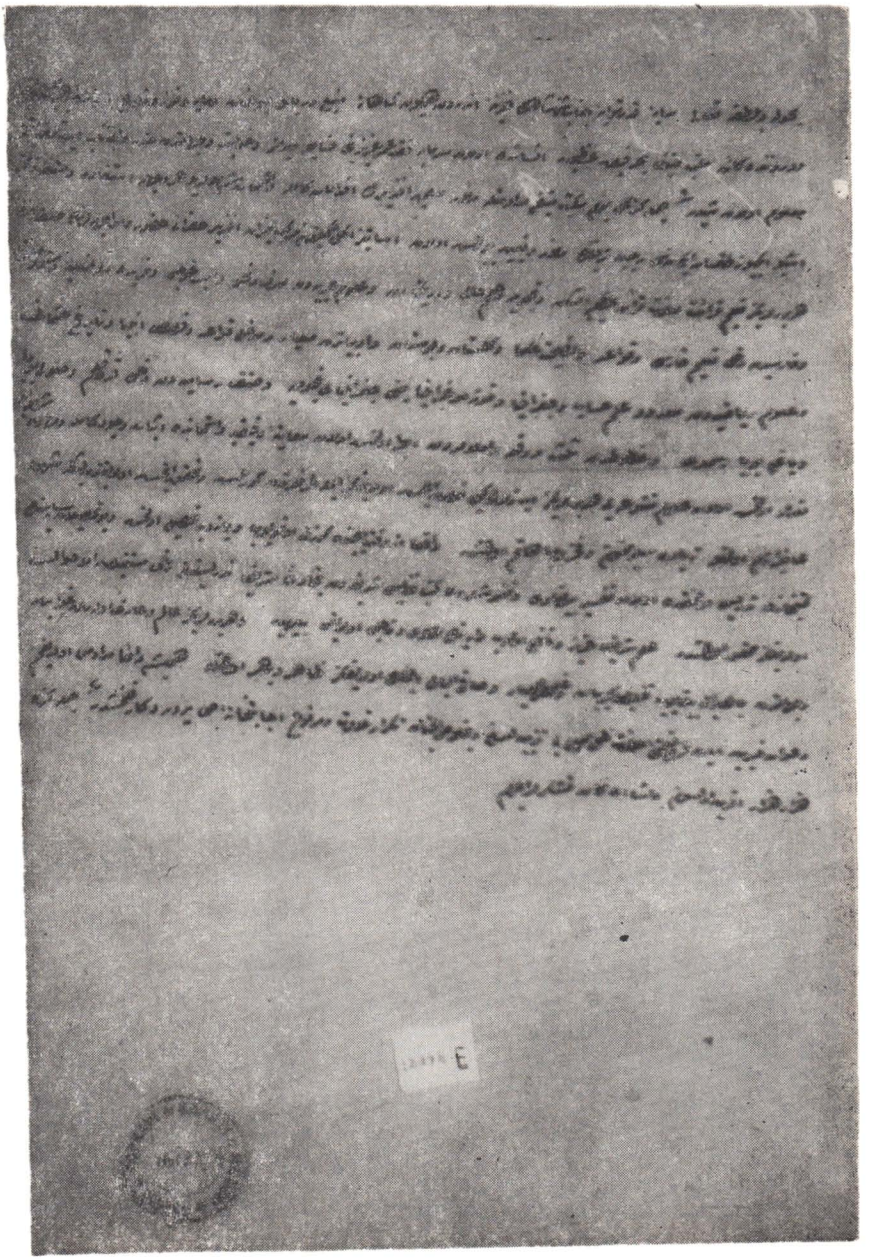

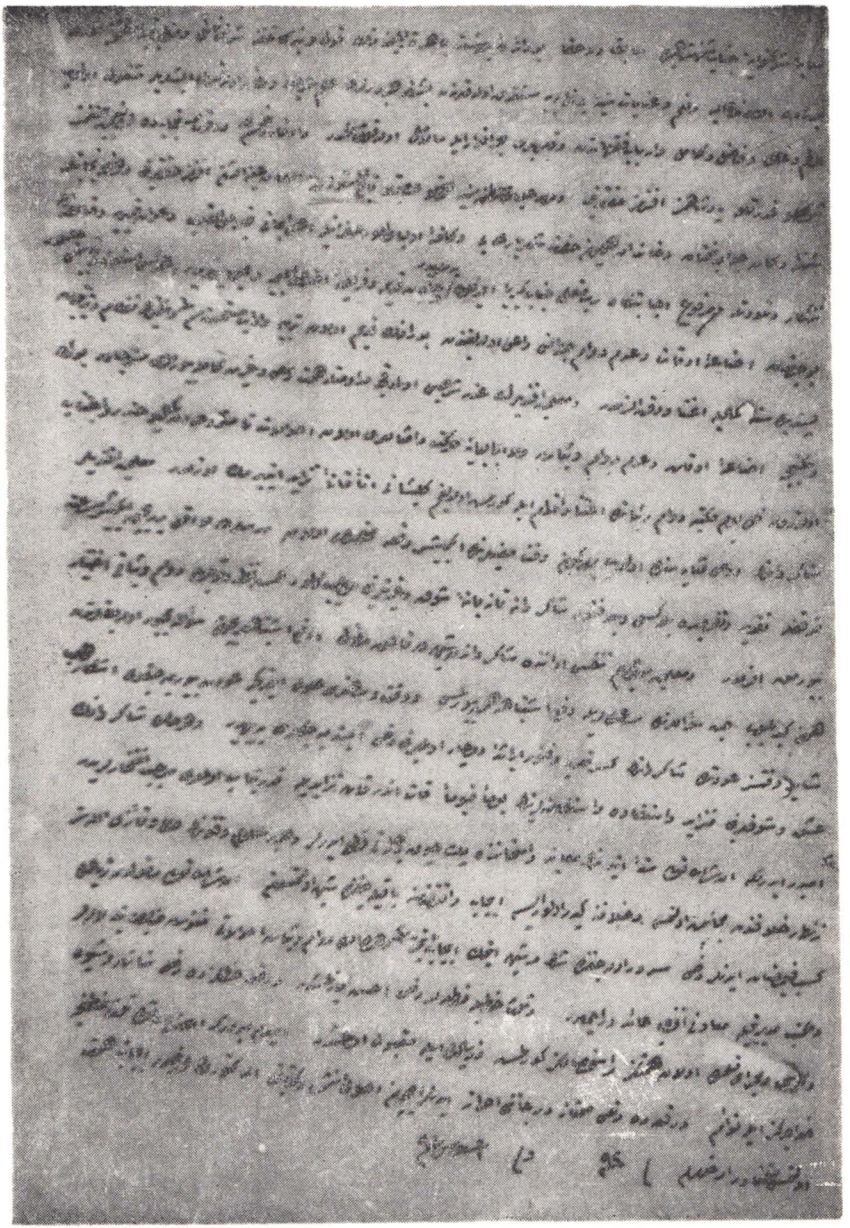

EK - BELGE - 12

Topkapı Sarayı Arşiv Belgesi, D 4783/3.

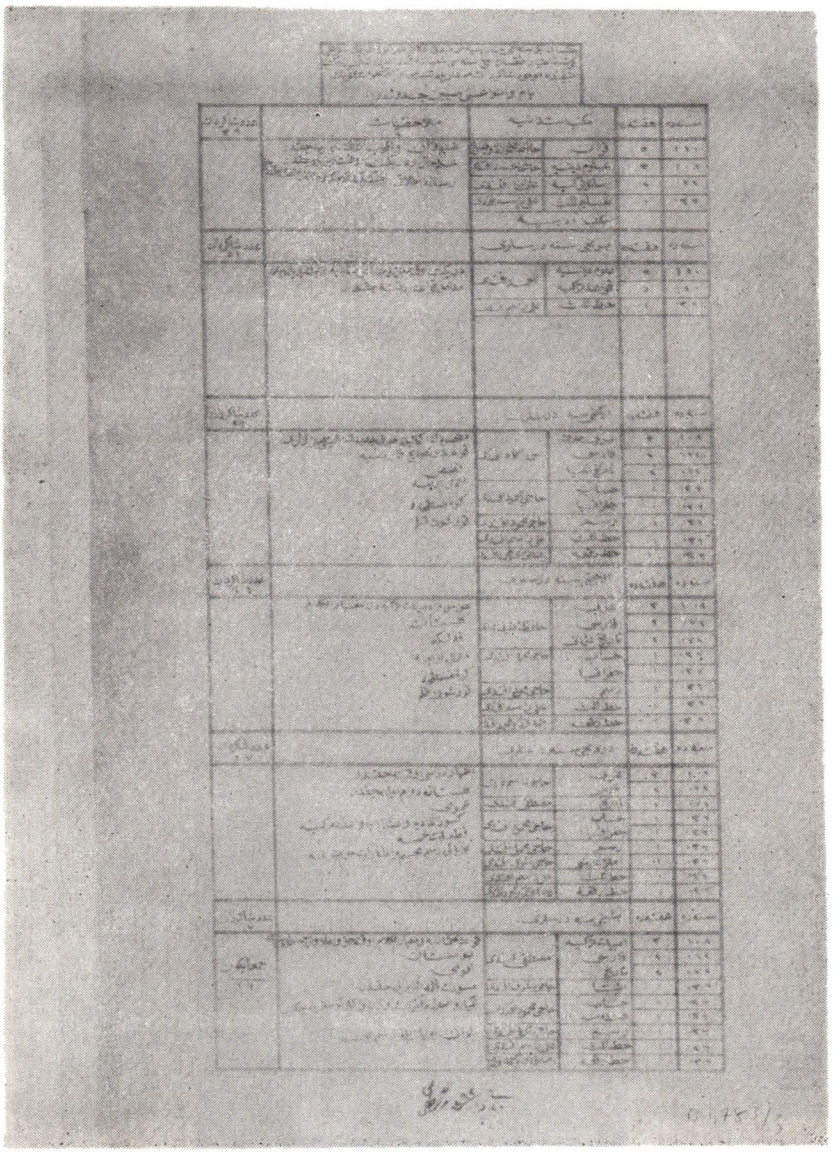

EK - BELGE 13

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, D 4783.

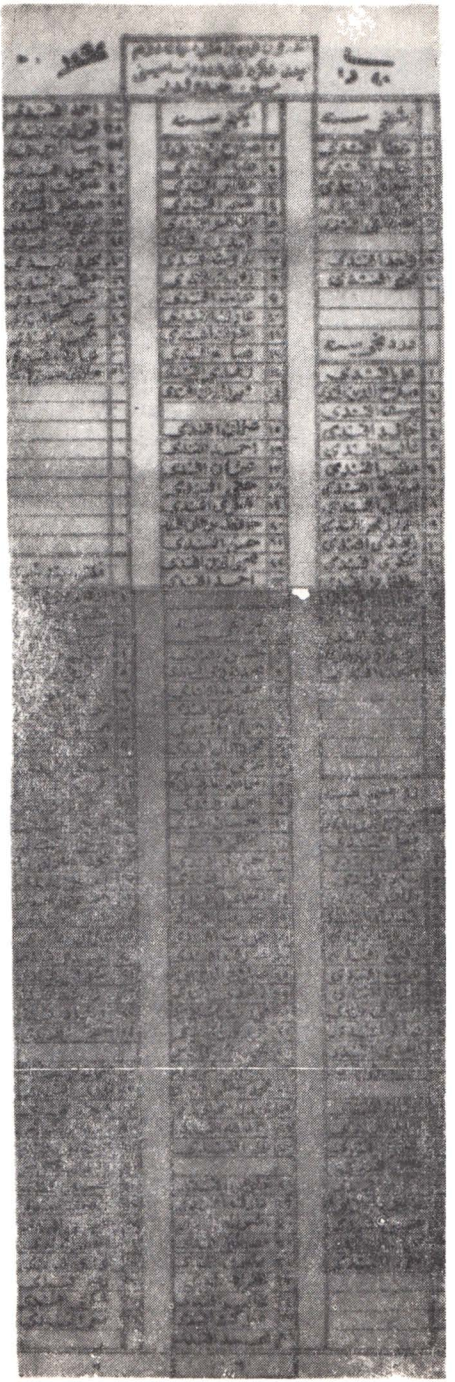

EK - BELGE 14

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E 3039.

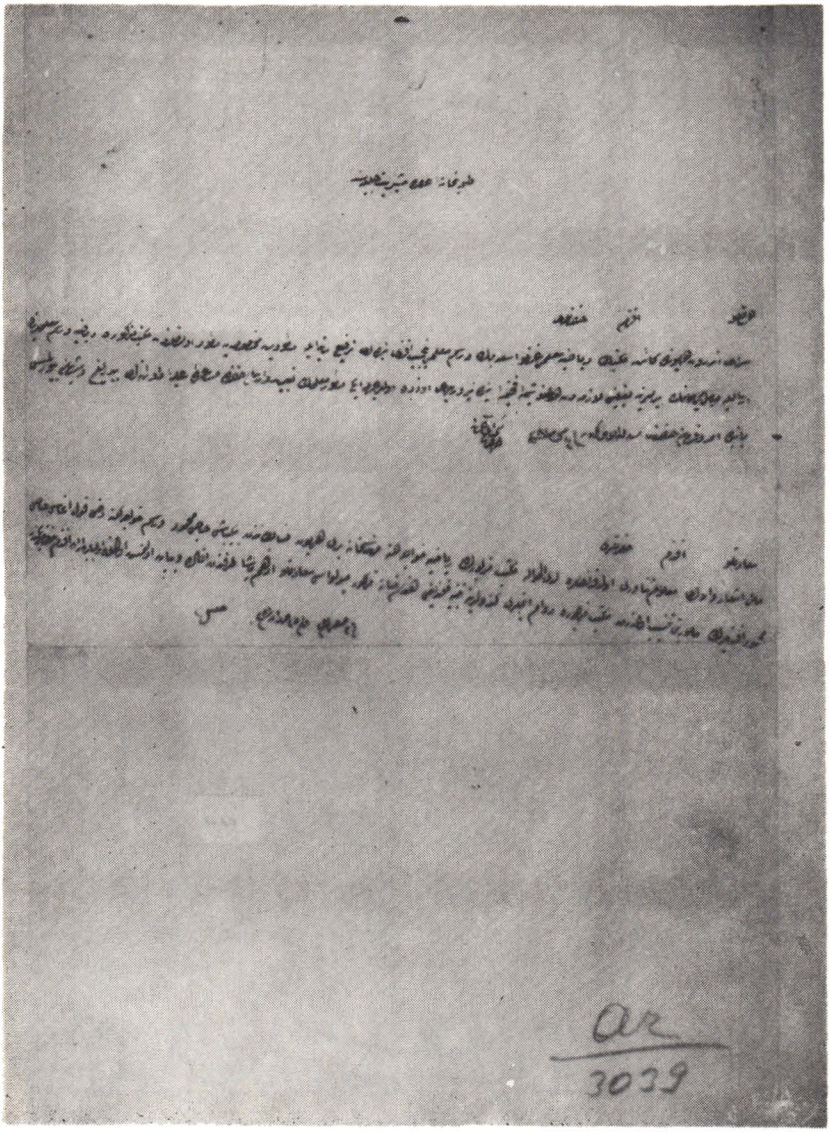

EK - BELGE 15

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E 10103/6.

EK - BELGE 16

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgesi, E 10103/5.

EK - BELGE 17

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi E 10103/7.

EK - BELGE 18

Anonim : Enderûn Tarihi, İstanbul Belediye Kütübhânesi, K 470 Muallim Cevdet Yazmaları, Rıka', E. 11 - 12.

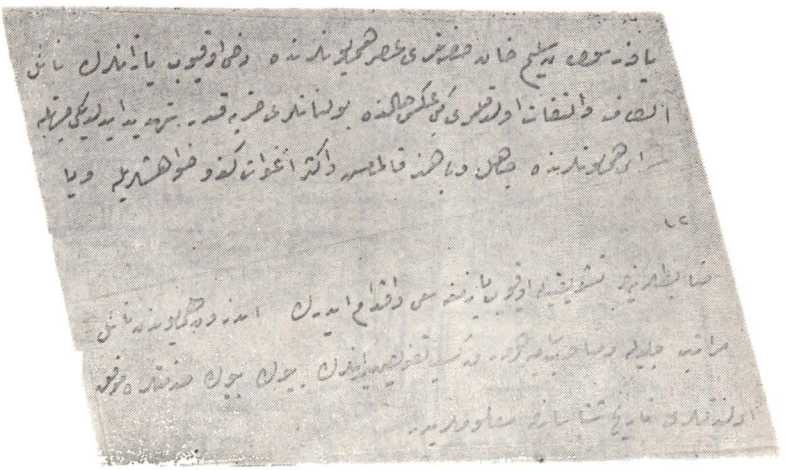

EK - TABLO 1

Topkapı Sarayı'nın planı olan bu tablo, R.E. Koçu'nun «Topkapı Sarayı» (İstanbul 1960), adlı eserinin bir ilâvesidir.

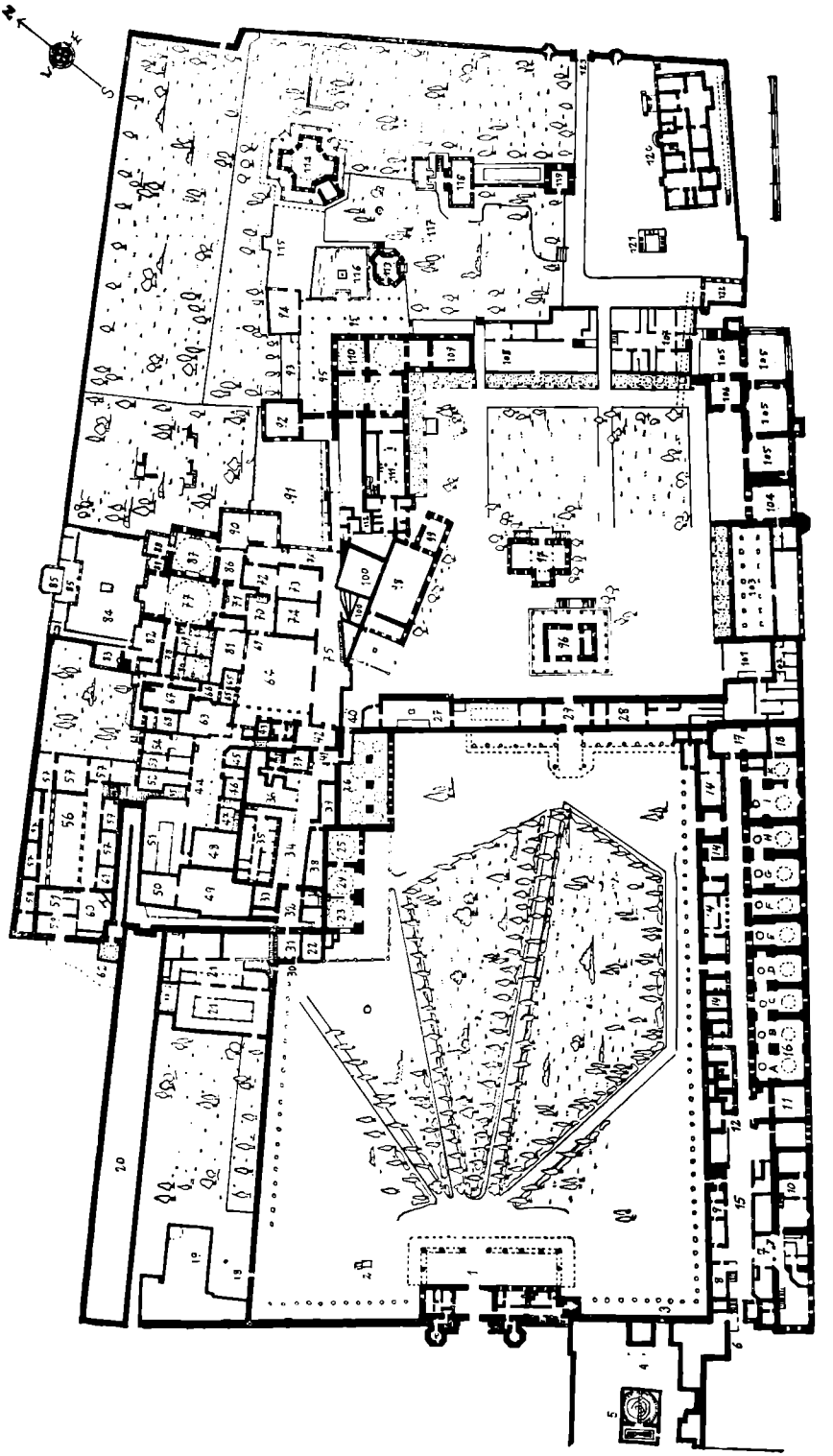

1. Orta Kapu Bâbüsselâm
2. Harab çeşme
3. Su tesislerine açılan küçük kapu
4. İki kuyu
5. Merdivenli büyük kuyu, Dolab Ocağı
6. Mutbakların erzak kapusu
7. Tablakârlar koğuşu
8. Mutbaklar mubassırı dâiresi
9. Kiler
10. Aşcılar koğuşu
11. Aşçılar Mescidi
12. Mutbak edevâtı yeri
13. Kalaycılar yeri
14. Aşçı, şekerci, tatlıcı yamakları ve bulaşıkcılar koğuşu
15. Mutbaklar yolu
16A. Hassa mutbağı
16B. Valdesultan mutbağı
16C. Hasekiler ve sâir kadınlar mutbağı
16D. Kapuağası mutbağı
16E. Divânıhümâyun âzasına pişen yemeklerin mutbağı
16F. Zülüflü Enderun Ağaları mutbağı
16G. Sarayın en aşağı tabaka mensublarının mutbağı
16H Cariyeler mutbağı
16İ. Divanı Hümâyunun küçük memurlarına pişen yemekler mutbağı
16K Şekerciler
16L. Kahveciler
17. Şekerciler Mescidi
18. Meyyit Kapusu
19. Beşirağa Camii
20. Raht Hazinesi
21. Zülüflü Baltacılar koğuşu
22. Büyük Kule, Divan Kulesi
23. Kubbealtı
24. Divanıhümâyun Kalemi
25. Kubbealtında Sadırâzam dâiresi
26. İç Hazine
27. Bâbüssade muhafızı akhadımlar koğuşu
28. Kapuağası dâiresi
29. Bâbüssaade, Akağalar Kapusu
30. Araba-Arabacılar Kapusu
31. Dolablı Kubbe
32. Kapu
33. Karaağalar Camii
34. Karaağalar Taşlığı
35. Karaağalar Koğuşu
36. Şehzâdeler Mektebi
37. Kızlarağası dâiresi
38. Hazinedar dâiresi
39. Müsahibler dâiresi
40. Kuşhâne Kapusu
41. Haremihümâyun cümle kapusu
42. Nöbet Yeri
43. Cariyeler dâiresi
44. Cariyeler Taşlığı
45. Cariyeler mutbağı
46. Cariyeler hamamı
47. Yatak odalarına çıkan merdiven
48. (Müze idâresine tahsis edilmiştir)
49. Harem çamaşırhânesi
50. Çamaşırhânenin bir kısmı
51. Zemin katının üstünde cariyelerin yatak odaları
52. Çamaşırcı ustası dâiresi
53. Kâhya kadın dâiresi
54. Dadı usta dâiresi
55. Kule sahanlığına çıkan merdiven
56. Cariyeler hastahânesi
57. Hastahâne ayak yolları
58. Hastahâne hamamı
59. Hastahâne aşcıları koğuşu
60. Hastahâne mutbağı
61. Hastahâne bulaşıkhânesi
62. Şal Kapusu
63. Sultan Ahmed Köşkü
64. Valdesultan Taşlığı
65. Valde Sofası
66. Valde koridoru
67. Valdesultan yemek odası
68. Validesultan yatak odası
69. Taht Kapusu
70. Ocaklı Sofa
71. Çeşmeli Sofa
72. Harem hazinesi
73. Kadınlar, hasekiler dâiresi
74. Başkadın, başhaseki dâiresi

75. Altın Yol
76. Cinlerin Meşveret Yeri
77. Hünkâr Sofrası
78. Hamam Yolu
79. Hünkâr Hamamı
80. Valdesultan Hamamı
81. Hünkâr Hamamı külhanı
82. I. Abdülhamidin yatak odası
83. III. Selim Odası
84. Asma Bağçe ve Havuzlu Taşlık
85. III. Osman Köşkü
86. Geçid yeri
87. III. Muradın yatak odası
88. I. Ahmed Kütübhânesi
89. III. Ahmed yemek odası
90. Kafes, şehzadeler ve veliahd dâiresi
91. Kafes Taşlığı
92. Mâbeyinihümâyun
93. Takılır sökülür câmekânlı taraça
94. Sünnet Odası
95. Hırkai Saadet dâiresinin revaklı kısmı
96. Arz Odası
97. III. Ahmed Kütübhânesi
98. Zülüflüağalar Camii
99. Sultan Ahmed Camii
100. Harem Camii
101. Taşlık
102. Müze müdürlüğü. II. Selim Hamamının külhanlarının yeri
103. Seferli koğuşu
104. II. Selim Hamamı camekânı
105. Fatih Sultan Mehmed Köşkü
106. Elçi Hazinesi
107. Kilerli koğuşu
108. Hazineli koğuşu
109. Emanet Hazinesi
110. Hırkai Saadet dâiresi
111. Hasodalılar koğuşu
112. Hasoda erkânı dâiresi
113. Revan Köşkü
114. Bağdad Köşkü
115. Taşlık ve Sultan İbrahim Kameriyesi
116. Büyük Havuz
117. Lala Bağçesi
118. Mustafapaşa - Sofa Köşkü
119. Başlala dâiresi ve Hekimbaşı odası
120. Mecidiye Köşkü
121. Esvab Odası
122. Sofa Camii
123. Sarayın Gülhâne Parkına açılan kapusu.

Kızlar ağası **Cüce** **Ak ağa**

İç ağaları Cüce Enderun dilsizi

Soytarı başı Bektaşi dervişi Soytarı Deli başı

İç oğlan çavuşları Zülüflü baltacı Eski saray baltacısı Müezzin

Cephane kara kullukçusu **Cephane çorbacısı** **Bostancı** **Şâtır**

Müjdeci başı Serden geçti ağası Saraç başı Salı usta Cebeci kâhyası

Çuhadar **Divan çavuşu** **Yasakçı**

Baş çuhadar Silahdar ağa Peyk Solak

Baş çavuş **Kul kâhyası** **Kapıcı başı** **Orta çavuşu**

Kara kullukçu **Usta** **Kara kullukçu**

Salma neferleri Nöbetçi Haseki ağa

ÖZEL AD VE DEYİMLER

Acemilik

Sarayın yüksek memuriyetlerine atananlara, levâzım bedeli olarak verilen belirli paraya verilen addır.

Acemi Ocağı

Osmanlılarda Yaya Kapıkulu askerine kaynak olmak üzere meydana getirilen kuruluş.

Acemi Oğlanlar

Yeniçeri Ocağında kullanılmak üzere esirlerden veya Devşirme Usûlüyle Hıristiyanlardan toplanan çocuklara verilen ad.

Ağa Bölükleri

Doğrudan doğruya Yeniçeri Ağasının emrinde olup altmışbir tane idiler. Bunların kumandanlarına Bölükbaşı denirdi.

Ağa Çırağı

1582 tarihinden itibaren Acemi Ocağına kanunsuz olarak kabul edilenlere verilen isim.

Ak Ağalar

Osmanlı Sarayında kullanılan hadımağalarından beyaz ırka mensup olanlara verilen ad.

Akıncılar

Osmanlı Türklerinin hafif süvari kuvvetlerine verilen isim. Bunlar çok seri hareket ettikleri için böyle adlandırılmışlardır.

Alay Beyi

Vaktiyle miralay rütbesinde olan, vilâyet merkezlerindeki jandarma kumandanlarına verilen addı. 1908 tarihinden sonra bu tâbir terk edilerek yerine Alay Kumandanı denilmiştir.

Âmedî Kalemi

Divan-ı Hümâyûn kalemlerinden biri olup Reis-ül-Küttab'ın özel kalemi idi.

Anahtar Ağası

Saray hizmetlilerinin önemlilerindendir. Saraydaki bütün İç Oğlanların zabitidir. İç Oğlanlarıyla sürekli beraber olup onlarla ilgilenmek görevidir.

Arz Ağaları

Has Odalılar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Arz Ağaları Has Oda Başı, Silâhdâr, Çûhadâr, Rikâbdâr olmak üzere dört büyük ağadan meydana gelmektedir.

Ariyet Çavuşu

Yeniçeri veya Acemi Ocaklarında çavuş vekiline veya namzedine verilen isim.

Arpa Emini

Saray ahırlarına ait ot ve arpa ile hayvanların ihtiyacını sağlayan kişi idi.

Arzhâne

Topkapıdaki Hırka-i Şerif Odasının dış tarafına Arzhâne denilirdi. Padişahlar burada, gelen yazıları açıp okurlar ve gereken emirleri verirlerdi.

Arz Odası

Padişahların elçileri kabul ettikleri odanın adı.

Aşçı Başı

Yeniçeri zâbitanındandı. Ortaların yemeklerini pişirtmekle görevli olduklarından bu unvanı almışlardı.

At Oğlanları

Saray seyisleri hakkında kullanılan bir tâbirdi. Bunların bir kısmı İstanbul'da Sarayın iç ve dış ahırlarında, bir kısmı da diğer ahırlarda hizmet görürlerdi.

Atmacacıbaşı

Osmanlı Padişahlarının Saraylarında şikâr halkı denilen avcılardan Atmacacıyan-ı Hassa'nın âmirine verilen ad.

Ayak Divanı

Olağanüstü durumlarda Padişahlarında hazır bulunması ve katılmasıyla kurulan divan.

Azab

Anadolu beyliklerinde donanma hizmetinde kullanılan askere verilen isim. Osmanlılarda Eyalet askerinden hafif piyadeye bu isim verilmiştir.

Bab-ı Âli

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar devlet idaresinin merkezi sayılan yere verilen isim.

Bab-Üs-Saâde

Arz kapısı, Taht kapısı, Sarayın üçüncü kapısı olup Enderûn ve Birûn'u birbirinden ayırırdı. Bir adı da Ak Ağalar Kapısı idi.

Bab-Üs-Saâde Ağası

Enderûn âmirlerindendir. Ak Ağalar Kapısının korunmasıyla görevli Ağa Bab-üs-Saâde Ağasıdır.

Baş Bölükbaşı

Yeniçeri Ocağı teşkilâtında Ağa Bölüklerinin bölük kumandanlarına Bölükbaşı denirdi. Bunların en kıdemlileri Baş Bölükbaşı adını taşırdı.

Baş Cüce

Saraydaki cücelerin başlarına verilen addı. Zarif ve nükteden olanlardan Padişahlara özel yardımda bulunanlar da olmuştur.

Baş Çavuş

Yeniçeri Ocağının Ağa Bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı ve bütün Ocağın Baş Çavuşu idi. Kendisinden başka iki çavuştan, yani orta çavuş ve küçük çavuştan ayırmak için bu adı almıştı.

Baş Çûhadâr

Osmanlı Sarayındaki hizmetkârların ileri gelenlerindendi. Emrinde kırk çûhadâr vardı. Padişahlar bir yere giderken Rikâb-ı Hümûyûnun sağ tarafında yaya olarak yürür ve elini Padişahın atının sağrısına koyardı.

Baş Kapı Gulâmı

Zenci hadım ağalara ait olan bu görev Yayla Baş Kapı Gulâmlığından sonra gelirdi. Baş Kapı Gulâmı Saraya alınan zenci hadım ağalarının defterini tutardı. Baş Kapı Gulâmının görevi içağalardaki anahtar ağalığı görevinin aynısı idi.

Baş Kullukçu

Enderûn Koğuşlarından Seferli Odası fertlerinin kıdemli ve kabiliyetlilerinden biri olup, görevi Padişahın sarığı ile apdest havlularını yıkamaktı. Kiler ve Hazîne Koğuşlarında da kıdemli fertlerden Baş Kullukçular vardı. Hazîne Odasındaki Baş Kullukçu Odanın en eskisi olan Güğüm Başı'nın, Kiler Odasındaki ise bu Odanın en eskisi olan Peşkir Başı'nın yerine bakarlardı.

Baş Yayabaşı

Yayabaşıların en kidemlisi Baş Yayabaşı unvanını taşırdı. Ağa bölüklerinin kuruluşundan önce Baş Yayabaşı terfi ederse Kul Kethüdası olurdu.

Bekçi

Sancağ-ı Şerifin korunmasıyla görevli on beş kişi olup Baş Bekçi'nin emrindeydiler.

Berber Başı

Has Oda Ağalarındandır. Padişahın tıraş hizmetinde bulunur. Padişahın başını tıraş eder ve kesilen saçları gümüş bir leğende yıkadıktan sonra buharla tütsüler ve bir çekmecede saklardı.

Beşli

Osmanlı İmparatorluğu devrinde kalelerde muhafız olarak kullanılan bir cins asker. Âmirlerine Beşli Ağası denirdi.

Beygir Kethüdası

Has Ahır ileri gelenlerindendir. Has Ahırdaki beygirlere bakar.

Beygir Rahtvanı

Has Ahır ileri gelenlerinden ve Has Rahtvan'dan küçük, Kürsidârdan büyük olan kimse.

Beylikçi

Divan-ı Hümâyûn zabiti.

Bıçaklı Eski

Saray görevlilerinden ve Padişahların özel hizmetlerinde bulunanlardan on iki kişiye verilen unvandı. Kıdemli İç Oğlanı demekti.

Birinci Mirahur

Saray hayvanlarıyla bunların takımlarının idare ve yetiştirilmelerine ait işlerle uğraşan kuruluşun başındaki memura verilen unvandır.

Birûn

İdari teşkilât hakkında kullanılan bir tâbirdir. Birûn'un sözlük anlamı dış, hâriç demektir.

Bîzebânlar

Sarayla Bab-ı âli'deki dilsizler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Dilsizler çoğunluklar zeki oldukları için bunlar Padişahlar ve devet ileri gelenleriyle özel işaretleri çok iyi anlarlardı.

Bostancı

Saraylarla kasırların bekçiliğini yapan ve zabıta işleriyle de ilgilenen Saray mensuplarından bir kısmının adıydı.
Bostancılar Devşirme suretiyle toplanan ve Acemi Oğlanları denilen Hıristiyan çocuklarının bu işe kabiliyetlilerinden seçilir ve ayrılırdı.

Bostancı Ocağı

Osmanlı Saraylarının içinde ve dışında Hükümdârlara ait bağ, bahçe ve bostanlara bakan ve Sarayın bazı diğer hizmetlerinde ve bu arada Padişaha ait kayıklarda kullanılan bir sınıf hizmet ehlinin ait olduğu Ocak.

Bülbülcü Başı

Enderûn Koğuşlarından Kiler Odasının, Kiler Kethüdasından sonra gelen on iki eskisinden birisi.

Büyük Oda

Topkapı Sarayının Enderûn kısmındaki altı Koğuştan birincisi. Enderûn'a gelen ilk Acemiler buraya ve Küçük Odaya alınırlardı.

Câmeşûyan

Acemi Oğlanlarla Yeniçeri Ocağını meydana getiren diğer kuruluşlardaki çamaşır yıkayıcıları.

Canfes

Şimdiki taftayı andıran bir çeşit ipekli kumaş.

Cebeci

Silâh yapım, tamir ve korumasıyla ilgilenen ve harp zamanlarında ordunun harb malzemesini ileri hatlara kadar ulaştırmakla görevli bulunan Yaya Kapıkulu Ocaklarından bir sınıf asker.

Cebeci Başı

Eski Osmanlı Ordusunun Kapıkulu denilen hassa askerinin piyade kısmından olan Cebecilerin âmiriydi.

Cebehâne

Gerek harb âletlerine ve gerekse bunların korundukları yere verilen isim.

Cebeci Ocağı

Cebecilerin ait oldukları topluluğun adı. Bu ocak elli dokuzu bölük, otuz yedisi orta olmak üzere seksen altı odaya ayrılmıştı.

Celeb

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarında hizmet eden Acemi Oğlanlarına verilen isim.

Cemâ'at

Yeniçeri Ocağı ile Saray ve diğer teşkilâtta hizmet gören topluluklar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Cemâat-ı âbkeşân

Sucular.

Cemâat-ı Ambarciyan-ı Hayme

Çadırcılar.

Cemâat-ı Câmeşûyân

Çamaşırcılar.

Cemâat-ı Habbazîn

Ekmekçiler.

Cemâat Ortaları

Yeniçeri Ocağının en eski teşkilâtı olup bugünkü bölük karşılığı olan topluluğu ifade eder ve birden yüz bire kadar sıra numarası alıdı. Başlarına Yayabaşısı denirdi.

Cerehor

Osman Gazi devrinden az sonra Osmanlı Ordusunda bulunduğu anlaşılan ve daha ziyade geri hizmetlerde kullanılan ücretli ve geçici bir zümre.

Cüceler

Osmanlı Sarayında Enderûn kısmında bulunan bir sınıf halkı. Bunlar, Seferli Koğuşuna mensuptular. Görevleri bir çeşit soytarılık ve Hükümdârı eğlendirmekti. İçlerinden okur yazar, dirayetli kimseler de yetişir ve bazı Enderûn memuriyetlerine atanırlardı. Bir kısmı da Padişahın özel hizmetinde bulunurdu.

Cülûs Çıkması

Padişahların tahta çıkmaları münasebetiyle yapılan çıkmalar hakkında kullanılan bir tâbirdi. Buna Büyük Çıkma veya Umum Çıkması da denirdi.

Cündilik

Ata binmek, kılıç kullanmak ve mızrak kullanmak demek olan Cündilik, Türklerin en eski ve en esaslı hünerlerinden biridir.

Çadır Mehterleri

Padişahın çadırlarını kurup kaldıran ve koruyanlara verilen isim.

Çakırcı

Padişahın emrinde bulunan ve birlikte ava giden zümrelerden biri.

Çakırcı Başı

Padişahların emirlerinde şikar ağaları da denilen Rikâp Ağalarının başında gelenin unvanı.

Çakırsalan

Av yerinde doğan kuşunu salıvermek ve avlanacak avı tutturmakla uğraşanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Çantacı

Padişah Saray dışında bulunduğu sırada altınla dolu çantasını taşıyan memur.

Çaşnigir Başı

Sofra hizmetlerini gören çaşnigirlerin başına verilen ad. Sofracıbaşı demektir. Hükümdâr yemek yemeden önce yiyeceği yemekten tatmak Çaşnigir Başının görevi idi.

Çeşneci Başı

Tablalardaki yemeklerin çeşidini, sayısını ve miktarını ayarlamak ve bunları güzelce ve saklı bir şekilde yerlerine göndermekle görevli olan memur.

Çıkma

Devşirmelerden Acemi Ocağı ile Ocak dışındaki hizmetlerde bulunanların Yeniçeri Ocağına kayıt ve kabulleri hakkında kullanılan bir tâbirdir. Aynı tâbir Saray hizmetlerinde bulunanlardan taşra hizmetlerine memur edilenler hakkında da kullanılırdı.

Çizmeci

Padişahın çizmelerini taşıyan üçüncü Çûhadâra verilen isim

Çorbacı

Kapıkulu Ocaklarına kaynak olan 31 bölüklü Acemi Ocağı ile Osmanlı Ordusunun Yaya askerini meydana getiren bölük zabitlerinin unvanı.

Çûhadâr

Has Odaya mensup ağalardandır. Alaylarda ata binerek Hünkârın arkasından gider ve yağmurluğunu taşırdı. Aynı zamanda Hükümdârın kaftanlarına ve kürklerine bakmak da bunun göreviydi. Bayramlarda, Padişah Camiye giderken ve diğer merasimlerde halka para serperdi.

Çürük Akçe

Yarı bozuk ve bu sebeple kıymeti düşük para.

Darphâne Emini

Osmanlılar zamanında para basılan ve Darphâne adını taşıyan yerin başındaki memurun unvanı.

Dâr-ül-Fünûn

Yüksek ilimlerin öğretildiği yer. Bugünkü Üniversite karşılığıdır.

Dâr-ül-Hadîs

Hadîs okutulan medreselere verilen ad.

Dâr-ül- Huffaz

Hafız yetiştiren yerlere verilen ad.

Dâr-ül Kurrâ

Hafızların Kıraat ilmini okudukları dershânelere verilen ad.

Dâr-ül-Muallimât

Kız mekteplerine hoca yetiştirmek üzere kurulan mekteplerin adı.

Dâr-ül- Muallimîn

Rüştiye mekteplerine muallim yetiştirmek üzere Sultan Mecit devrinde Fatih civarında açılan mektebe verilen ad. Erkek muallim mektebi demektir.

Dâr-üs-Sa'âde

Osmanlı Sarayı yerine kullanılan bir tâbirdir.

Dâr-üs-Sa'âde Ağası

Saray memurlarının büyüklerinden biri olan Kızlar Ağasının unvanı.

Defterdâr

Osmanlı Devletine mâli işlerin en büyük âmirine verilen unvan. Defterdarlar gerek para hazînesinin ve gerek devletin ana arazi kayıtlarının yazılı bulunduğu Defter Hazînesinin muhafızı ve sorumlusuydu.

Deli

On beşinci Yüzyıl sonlarında Rumeli'de meydana getirilen bir çeşit hafif süvari askeri. Kelimenin aslı Delil iken halk bunlara sonsuz cesaret ve kahramanlıkları yüzünden Deli adını takmış ve bu isim diğerini unutturmuştur.

Dergâh-ı Âli

Osmanlı Sarayı hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Der-Saâdet

Osmanlı Türklerinin İstanbul'a verdikleri isimlerden biri.

Destar-ı Hümâyûn

Padişahların balşarına sardıkları sarık.

Deveci

Yeniçeri Ocağını meydana getiren 196 ortadan 29. ortaya verilen ad.

Devşirme

Saray hizmetleriyle Bostancılıkta ve Yeniçeri Ocağında kullanılmak üzere toplanan Hıristiyan çocukları hakkında kullanılır bir tâbirdir.

Devşirme Fermân

Devşirme toplamak için Padişah tarafından verilen fermân.

Dış Ağaları

Devlet memurlarının ileri gelenlerinden bir kısmına verilen unvandır. Bunlar hakkında Bîrûn Ağaları unvanı da kullanılmaktadır.

Dirlik

Geçim vasıtası olmak üzere devlet tarafından verilen maaş ve buna yarayan tımar, ulûfe ve mevacip.

Divan-ı Hümâyûn

Hemen bütün İslâm Devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Türkleri Devletinde de önce Hükümdârın sonraları Vezîr-i a'zamın başkanlığı altında toplanarak devlet işlerine bakan meclisin adı. Buna sadece Divan da denilirdi.

Divan Kalemi

Sadaretin emirlerini yazan kaleme verilen addır. Fermânlar da burada yazılırdı.

Dizdâr

Kaleleri devamlı olarak beklemeye ve korumaya memur olan askerin başı. Kale komutanı.

Doğancı Koğuşu

Enderûn doğancılarının bulunduğu koğuştur.

Dolamalı

Enderûn Koğuşlarından Büyük ve Küçük Odalar İç Oğlanlarına verilen isim.

Ehl-i Hiref

Sanat sahibi, esnaf demektir.

Ekmekçiler

Sarayda harcanan ekmeği hazırlayıp pişiren bir sınıf.

Emânât-ı Mukaddese

Topkapı Sarayında mukaddes tanınan kişilere ait olarak korunan eşya.

Emânât-ı Mübâreke

Hazret-i Peygamberle diğer büyüklere ait eşya hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Emir-i alem

Eyâlet sancaklarını koruyan zâbitin unvânı idi. Mir-i alem de denilirdi.

Enderûn

Saray, mabeyn karşılığı olarak kullanılan bir tâbirdir. Devletin idaresine memur olanlara da, bunun karşılığı olmak üzere «Bîrûn» denilirdi. Yalnız olarak Enderûn denildiği gibi «Enderûn-i Hümâyûn» şeklinde de kullanılırdı.

Enderûn Ağaları

Osmanlı Sarayında ve Padişah hizmetinde bulunan ağalara verilen unvandır. «İç Ağaları» tâbiri de bu anlamda kullanılmıştır.

Eski Saray

Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un Fethinden sonra şimdiki Üniversitenin yerinde yaptırılan Sarayın ismi idi. Yeni Saray ismi verilen Topkapı Sarayının Hükümdârların oturma yeri olarak kabulünden sonra bu Saray Padişahların haremleriyle eski kalfalara ayrılmıştır.

Esvapçı Başı

Padişaha ait giyim işleriyle meşgul memura verilen unvandır.

Eşkâl Defteri

İstanbul'a getirilen yeni devşirilmiş oğlanların isim ve hüviyetlerinin, devşirildikleri sancak, kaza ve köylerinin, babalarının, sipahilerinin, sürücülerinin, göz, saç, boy gibi ayırıcı alâmetlerinin kaydolunduğu defter.

Eyalet Askeri

Tanzimat'tan önceki askerî teşkilâtında Osmanlı Ordusunu teşkil eden iki kısımdan birine verilen addır. Diğerine Kapıkulu denilirdi.

Fârisân

Osmanlı Saltanatının teşekkülü sıralarında eyaletlerle hudutlardaki muhafız askerler. Süvari oldukları için bunlara Atlı Ulûfeli de denilirdi.

Ferzend-i Sipahi

Sipahilerin Acemi Ocağına kayıtlı çocukları hakkında kullanılan bir tabirdir.

Fütüvvetnâme

Fütüvvet mesleğine mensup olanların prensip ve inançlarını açıklayan kitaplar.

Galata Sarayı

2. Bâyezid tarafından Gül Baba isimli bir velînin işaretiyle yaptırtılmıştır. Bir Cami, her biri ikişer yüz kişi alacak üç koğuş, her koğuşta bir hamam ve zabit dairesi ve mutfaktan meydana gelmekteydi.

Galebe Divanı

Elçi kabulü münasebetiyle yapılan divanlar.

Garip Yiğitler

Galata, İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarından çıkanlarla savaşta olağanüstü yararlık gösteren yabancılar ve yeni Müslümanlardan aşağı bölüklere süvari olarak alınanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir. Garip yiğitlerin bir adı da Aşağı Bölükler idi.

Gaziyan-ı Rum

Kalenderiye tarikatına mensup dinî, askerî bir zümre.

Gedikli

Yeniçeri fertleri arasında eskilikleri dolayısıyla imtiyazlı olanlara verilen isim.

Gılmân-ı Hassa

Padişahın özel hizmetlileri. Bunlara ilk zamanlarda İç Oğlanları daha sonraları İç Ağaları da denilirdi. Gılmân-ı Enderûn da aynı anlamda kullanılırdı.

Göç Eskisi

Padişahların özel hizmetlerinde bulunan saray adamlarına verilen isim.

Gönüllü

Mısır, Bağdat, Lahsa, Musul, Diyarbakır, Van, Bosna, Budin, Temeşvar, Şam, Halep, Kars ve Erzurum'da Yeniçeri yerine ve onların teşkilâtına uygun şekilde ulûfe ile kullanılan asker.

Gurebâ

Kapıkulu Süvarisini teşkil eden altı bölükten iki bölüğün adıydı. Bunlara Gurebâ-i yemin ve yesar da denilirdi.

Güğüm Başı

Enderûn koğuşlarından Hazîne Koğuşunun eskilerinden en kıdemlisi.

Hamamcı Başı

Hamamcılara nezaret ederdi. Seferli Koğuşunun eski ve âmirlerinden olup terfi ederse Has Odaya alınırdı.

Harem

Sarayla konakların ve evlerin kadınlara ait kısmına verilen ad.

Harem Ağaları
Erkekliği yok edilmiş olanlardır. Bunlar yabancı erkekler için mahrem sayılan hareme girip çıktıkları ve haremin korunmasıyla beraber hizmetini de gördükleri için bu adı almışlardır.

Harem-i Hümâyûn
Sarayın kadınlarının oturmalarına ait kısmına verilen addır. Buna Harem Dairesi de denilirdi.

Has
Yüz bin akçeden fazla hâsılat sağlıyan tımarlar.

Has Ahur
Padişahların atlarına ait ahır.

Has Ahır Kethüdası
Has Ahır memurlarının ileri gelenlerinden birinin unvanı. Buna Has Kethüda da denilirdi.

Has Oda
Hane-i Has da denilen bu Odayı Fâtih Sultan Mehmed yaptırmış ve buranın hizmetine otuz iki iç oğlanı koymuştur.

Has Oda Başı
Enderûndaki Has Oda'nın âmiri. Merasimde Padişahın elbisesini giydirmek ve çıkarmakla görevli idi. Devamlı Padişahın yanında olurdu.

Hassa Çamaşırcıları
Saraya ait çamaşırları yıkayan kimseler.

Hatt-ı Hümâyûn
Padişahların yazılı emirleri.

Hazinedâr Başı
Enderûn ağalarının ileri gelenlerinden. Emrindeki hizmetlilerden sorumludur. Hazine-i Hümâyûnun korunmasıyla da görevlidir.

Hazîne-i Hassa Nazırı
Sarayın gelir ve giderine ait işlere bakan Hazîne-i Hassa Nezareti'nin başında bulunan kimse.

Hazîne Odası
Has Odadan sonra gelen Enderûnun ikinci önemli odasıdır.

Hekim Başı

Reis ül Etibba da denilir. Sarayın ve memleketin sağlık işlerinin başında bulunan kişidir.

Heybeci Ocağı

Bostancı Ocağı şubelerindendi. Eşyayı heybe ile taşıdıkları için bu adı almışlardır.

Hil'at

Bir cins üst elbisesi. Türkçesi kaftandır. Hil'at Padişahlar tarafından sadrazamlar ile vezirlere ve diğer devlet erkânına giydirildiği gibi, onlar tarafından da kendilerinden daha küçük rütbede olanlara giydirilirdi.

Hil'ati Veda

Silâhdâr Ağa, terfian dış hizmete çıktığı zaman Hükümdâr huzurunda kürk giyer, birkaç güç daha Sarayda misafir kaldıktan sonra bir hil'at daha giyer ve sonra varsa kendi evine gider, yoksa Sadrazama misafir olurdu. İşte bu ikinci hil'ata Hil'atı Veda denirdi.

Humbaracı

Yeniçeri teşkilâtı zamanında topçu yerinde kullanılan bir tabirdir. Havan toplarıyla humbara attıkları için bu adı almışlardı.

Hünkâr İmamı

Padişahın namaz kılarken kendisine uyduğu kişi. Padişah İmamları zamanla üçe kadar çıkarılmıştır.

İbrahim Paşa Sarayı

Kanunî Sultan Süleyman'ın vezîr ve sadrazam İbrahim Paşa'nın Sultan Ahmet'deki Sarayının adıdır.

İbrikdâr Ağa

Has Oda Ağalarından olup Padişahın leğen, ibrik hizmetine bakan kimse. Buna İbrik Gulâmı da denirdi. Has Odanın ileri ağalarındandı.

İç Ağaları

Osmanlı Padişahlarının Sarayında ve hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

İç Oğlam

Saray hizmetine alınıp devletin çeşitli makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler hakkında kullanılan bir tâbirdir.

İkinci Mirahur

Birinci Mirahurun yardımcısıdır. Görevi ahır halkıyla arabacıların idarelerine bakmak, seferde İç Oğlanlarına beygir verip Padişah ve Saray arabacılarını muhafaza ettirmekti.

Kaftan Akçesi

Kaftan Parası yerine kullanılır. Sadrazam, vezîr gibi büyük memurlara kaftan, ikinci derecedekilere de bedeli verilirdi. Tanzimat'tan sonra kaldırılmıştır.

Kaftanlı

Enderûn Odalarından, Büyük Odalardan sonra gelenlerin mensuplarına verilen isim.

Kahveci Başı

Has Odaya mensup olup Padişahın içeceği kahveyi hazırlamakla görevli kimse.

Kapıkulu

Osmanlı Devletinin daimi ordusunu teşkil eden yaya ve atlı ücretli askerler.

Kapıkulu Askeri

Yeniçeriler ve Sipahi Bölükleri.

Kapıkulu Süvarisi

Hükûmet merkezinde devlet hazinesinden maaş alan daimî süvari asker.

Kapıya Çıkmak

Saray hizmetinde bulunanlardan dış hizmete çıkanlar hakkında kullanılan tâbirdi.

Kapıcı

Saray kapıcılarının genel ismi. İki kısım kapıcı olup, Bab-ı Hümâyûnu bekleyenlere «Bevvaban-ı Bab-ı Hümâyûn», Orta Kapıyı bekleyenlere ise «Bevvaban-ı Dergâh-ı Âli» denirdi.

Kapıcı Başı

Saray kapıcılarının âmiri.

Kapıcılar Kethüdası

Kethüda-yı Bevvabin de denilir. Sarayın Bâb-üs-Saâde'den başka bütün kapılarını bekleyen, saray kapıcılarının amiri yerine kullanılan bir tâbirdir.

Kaptan Paşa

Deniz kuvvetleri umum kumandanlığını ve Bahriye Nâzırlığını yapanlara verilmiş olan unvandır.

Kasab Başı

Kilerci Başının emrinde Sarayın et işleriyle ve hayvan kesimiyle uğraşan kasapların başı.

Katar Ağaları

Yeniçeri Ocağının yedi büyük ağasına verilen isim.

Katırcı

Harbende de denilir. On bir bölüktür. Saraya ait katırlara bakmakla görevlidir.

Kehhal Başı

Saraydaki göz hekimlerinin başına verilen addır.

Kemankeş

Okçulukta maharetli olanlar için kullanılan bir tâbirdir.

Kethüda Yeri

Yeniçeri Ocağı zabitlerinden birine verilen addır. Görevi savaşta Yeniçeri Ağasının korunmasına memur olan 33. ortanın âmirliğidir.

Kızıl Aba

Lokma dikişli kırmızı üst dolamanın adıdır. Devşirme suretiyle alınan hıristiyan çocuklarına giydirilirdi.

Kilâr-ı Âmire

Başta Padişah olmak üzere Saray takımının yiyip içmesi için alınan eşyanın sarfedilmesine kadar korunduğu yere verilen addır. Saray Kileri demektir.

Kiler Koğuşu

Sarayın yiyecek ve içeceğine ait işlere bakan koğuştur.

Kilerci Başı

Osmanlı Sarayındaki İç Ağalarının büyüklerinden birinin unvanıdır. Has kiler hademesinin ve Kilâr-ı Amire'nin de âmiridir.

Korucu

Yeniçeri Ocağını meydana getiren cemaat, bölük ve sekbandan seçilme bir sınıf askere verilen addır. Bunların görevi İstanbul etrafındaki ormanları korumak ve su yollarına bakmaktı.

Kubbe Vezîrleri

Topkapı Sarayında Kubbe altı denilen yerde toplanıp devlet işlerini gören heyet içinde vezîr rütbesinde bulunanlar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Kuşhâne

Saray mutfağında Padişahlar için yemek pişirilen yer.

Külhancı

Saray hamamlarını ısıtmakla görevli kişi.

Kurena

Padişahın yakınlarına, her zaman yanında bulunanlara verilen isim.

Kürkçü Başı

Padişaha ait kürklerin korunmasıyla görevli kimse. Hazîne Odası görevlilerinden.

Kürsüdar

Padişah atla bir yere gittiği zaman ata kolaylıkla binebilmesi için Kürsüdar iskemle taşırdı.

Lâğımcı

Kaleleri düşürmek veya düşman ordugâhına zarar vermek amacıyla lâğım yapanlar ve bu amaçla düşman tarafından yapılan şeyleri körletmekle görevli kişiler.

Lala

Şehzadelerin talim ve terbiyesiyle uğraşanlara bu isim verildiği gibi Padişahlar da Vezîrlerine Lala diye hitab ederlerdi. Sarayda İç Oğlanların eğitimiyle uğraşan kişilere de Lala denirdi.

Mabeyn

Padişah Sarayının selâmlık dairesi.

Martolos

Balkan yarım adasında On beşinci Yüzyıldan On dokuzuncu Yüzyıla kadar faaliyette bulunan genel olarak hıristiyanlardan meydana gelen, bir Osmanlı askerî teşkilâtının ismidir.

Mekteb-i Sultânî

Şimdiki Salatasaray Lisesinin ilk adıdır.

Menşe-i Muallimin

Askeri mekteplere hoca yetiştirilmek üzere açılan mektebin adı.

Miftâh Gulâmı

Anahtarcı manasına gelir. Anahtar Ağası da denilirdi. Has Odanın hizmetlilerinin inzibatından sorumlu küçük zabitlerinden olmakla beraber Padişahla temas ettiği için itibarlı vazifelerdendi.

Mîrî

Hükümet malı olan hertürlü şey için kullanılırdı.

Muhzır Başı

Davacıları mahkemeye çıkarmakla görevli kişi.

Muid

Medreselerde sözcülük edenler ve Müderris yardımcısı olanlar.

Muhasib

Padişahların özel maiyetlerinde olan kişilere verilen isim.

Müderris

Medresede ders vermekle yetkili bulunan kimse.

Mühr-i Hümâyûn

Padişahların şahsına ait mühür.

Müneccim Başı

Yıldızlar ilmiyle uğraşan ve onlardan ahkâm çıkaran müneccimlerin başı.

Müsellem

Yeniçeri teşkilâtı kurulmadan önce Osmanlı Beyliğinde mevcut bulunan geçici süvari askerine verilen isim.

Odabaşı

Enderûn veya İç Ağaları adıyla anılan ağaların birincisinin unvanı idi. Padişahı giydirip soydurmaya memurdu. Bundan dolayı Padişahın en yakınlarından biriydi. Odabaşılar «Kapı Ağası» payesinde olmakla beraber ona bağlı idiler.

Paşa Kapısı

Tanzimattan önce Sadrazamların bulundukları daireye verilen ad.

Pençik Oğlam

Harpte elde edilen esirlerden, askerlik hizmetinde kullanılmak üzere beşte bir olarak alınanlara verilen isimdir.

Peşkir Başı

Kiler Koğuşunun âmirlerindendir. Kilerci Başı ve Kiler Kethüdasından sonra gelen on iki eskinin en kıdemlisi olup odanın inzibatıdan sorumludur.

Potur Oğulları

Bosna'nın Müslüman halkından devşirme alınmasına izin verilenler.

Peykler

Osmanlıların ilk devirlerinde postacı ve muhafızlar, son zamanlarında rikâblarda debdebeyi arttıran fertler.

Reis'ül Küttab

Divan-ı Hümâyûn kâtiplerinin âmiri olup hariciye nazırlığı yerinde kullanılmış bir tâbirdir.

Rikâbdâr

Padişahların atla bir yere gidişleri sırasında özengiyi tıutmak suretiyle ata binip inmelerine yardım eden kişi.

Rüus-ı Hümâyûn Kalemi

Vezir, beylerbeyi ve tımar sahipleri hariç olmak üzere vakıflarla vazife sahiplerinin ve gümrüklerden verilen vazifelerin kayıtlarının tutulduğu daire.

Sadaret

Sadrazamlık yerine kullanılır.

Sadaret Kethüdası

Sadrazamların birinci derecede yardımcısı olan memur.

Sadreyn Efendiler

Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin ikisine birden verilen isim.

Sağ Garipler

Kapıkulu Süvari Ocaklarının beşinci bölüğüne verilen isim.

Sağ Ulûfeciler

Kapıkulu Süvari askerlerinin üçüncü bölüğü olup Sol Ulûfecilerle birlikte Orta Bölükler diye anılırdı.

Sâlyâne

Tanzimattan evvel bir kısım memurlarla müstahdemlere senelik olarak verilen ücret.

Saray Ağası

Sarayın Ak hadım ağalarından olup Bab-üs-saade Ağasının birinci derecede yardımcısıydı. Sarayın temiz tutulmasından, tamire muhtaç yerlerinin tamirinden sorumluydu.

Sarıkçı Başı

Has Oda mensuplarındandı. Padişahın sarıklarını hazırlamak ve muhafaza etmekle görevliydi.

Seferli Koğuşu

Enderûnun Seferli Ocağı mensuplarının koğuşlarına verilen addır. Kiler Koğuşundan önce, Doğancı Koğuşundan sonra gelirdi.

Sekban Başı

Yeniçeri Ocağının 65. cemaat ortasını teşkil eden sekbanların kumandanı. Yeniçeri Ağasından sonra en büyük âmir.

Seksoncu Başı

Yeniçeri Ocağı ortalarından 71. Ortanın kumandanına verilen addır.

Sır Kâtibi

Has Oda Ağalarındandı. Padişahın özel yazıcısıdır.

Sim Sakalar

Saray sucularının bir kısmına verilen addır.

Sofalı

Hırka-i Saadet Dairesinde süpürücü, temizleyici hamede.

Sofra Eskisi

Saraya yeni alınan İç Oğlanlarına yemek yemek usûlünü öğreten Ak Ağaların itibarlılarına verilen addır.

Sol Garipler

Kapıkulu Süvari Ocaklarının altıncı bölüğüne Sol Garibler veya Gureba-i Yesar denirdi.

Solak

Yeniçeri Ocağını meydana getiren 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63. ortalara verilen addır.

Sürü

Devşirme suretiyle alınan hıristiyan çocuklarının yüzer, yüz ellişer, iki yüzer veya daha ziyade kişilik kafileler halinde sevk edilmelerine verilen isim.

Şâdiler

Acemi Ocağı fertlerine verilen isim.

Şahinci

Padişahların avlandıkları şahinleri üretip besleyenler ve kurumun mensuplarına verilen addır.

Şâtırlar

Merasim ve alaylardaki debdebeyi arttırmak için Peykler gibi Padişahın maiyetinde gidenler.

Şehremini

Biri Tanzimat'ın ilânına yakın bir zamana kadar saray memuru öbürü Cumhuriyet devrinde tarihe karışan Belediye Reisi olmak üzere bu adla mevcut iki vazife sahibinin unvanıdır.

Şehriyâr

Padişahlar hakkında unvan olarak kullanılır bir tâbirdir. Büyük, kudretli, şevketli demektir.

Tahvil Kalemi

Merkezden tayin edilen büyük memurlarla, tımar ve zeametlerin dağılışına dair olan kayıtları tutan ve vesikaları yazan kalem.

Tavaş Ak Ağalar

Osmanlı Sarayında ilk defa II. Murad tarafından yerleştirilmişlerdir. Hadım ağalardandır. Önce Saray hizmetine alınmışlar, sonradan içlerinden bir kısmı bîrûn hizmetiyle çerağ edilmişlerdir.

Tekke

Tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, âyin yapmalarına ait yere verilen addır.

Tebsici Başı

Saraydaki altın ve gümüş tepsilerin korunma ve temizlenme işiyle görevli memur hakkında kullanılan tâbirdir.

Tırnakçı

Padişahın tırnaklarını kesen memur. Has Oda mensuplarından.

Tirendaz
Ok atıcı.

Topçu Ocağı
Kapıkulu Ocağı kuruluşlarından birinin adıdır. Top dökmek ve top kullanmak üzere iki kısımdan meydana gelmişti.

Torba Acemileri
Acemi Ocağına kayıtlı olanlar. İsimleri torba içinde saklandığı için bu ismi almışlardır.

Turnacı Başı
Yeniçeri Ocağının büyük zabitlerinden olup hasekilerden önce ve ve Seksoncubaşıdan sonra gelirdi.

Turnacılar cemaat ortalarının altmış sekizincisini meydana getirirler ve Kumandanlarına Turnacı Başı denir.

Tutucu Başı
Kiler Odasının, Kiler Kethüdasından sonra gelen oniki eskisinden birisidir.

Tülbent Gulâmı
Padişahların sarık ve çamaşırlarını korumak, temizletmek ve Padişahı giydirmekle görevli memur.

Türk Üzerinde
Acemi Oğlanlarının türkçe öğrenmek için Türk çiftçisine verilmesi.

Tütüncü Başı
Padişahın tütün işlerine bakan memur.

Üzengi Ağası
Padişahın bindiği atın üzengisini tutan ve yanında yürüyen saray memuru. Bunun yerine Rikâbdâr da kullanılırdı.

Voynuk
Seferde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak ve sair zamanlarda Has Ahır ve çayır hizmetlinde kullanılmak üzere gayr-i müslimlerden ve özellikle Bulgar'lardan düzenlenen bir sınıf.

Yamak

Bir toprak dirliğine ocak şeklinde tasarruf edenlerden sefer zamanı hizmete gidenlere Eşkinci, gitmeyip kalanlara ise Yamak denirdi.

Yayabaşı

Cemaat denilen Yeniçeri Ortası Çorbacıları.

Yeniçeri Ağası

Yeniçeri Ocağının âmiridir. Yeniçeri Ağası Ocağın bütün işlerinden ve Acemi Ocağının durumundan sorumluydu.

Yeniçeri Kâtibi

Yeniçerilerin maaş defterlerini tutan kalemin şefi.

Yerli Kulu

Kale muhafızlığı vazifesini gören Dizdarların emrinde bulunan bir sınıf muhafız askere verilen addır.

Yundciyan

Sarayın Has Ahır teşkilâtındaki bir kısım hizmet sahibi hakkında kullanılan tâbirdir.

Zağarcı Başı

Yeniçeri Ocağının 64. ortasının kumandanına verilen addır.

Zaviye

Tekkenin küçüğüne verilen isim.

Zenberekçi Başı

Yeniçeri Ocağının 82. ortasının kumandanı.

Zülüflü Baltacılar

Saray baltacılarından Zülüflü olanlar. Teberdârân-ı Hassa da denilen baltacıların bir kısmı zülüfü andıracak ve etrafı görmeyecek şekilde kalkık yakalı dolama ve perçemli başlık giyindikleri için kendilerine bu ad verilmişti.